

1/2007

Čielggadeapmi/Utredning

Evaluering av samelovens språkregler

Sámelága giellanjuolggadusaid evalueren

Svanhild Andersen

Johan Strömgren

Sámi Instituhtta
Sámi allaskuvla

norden

Sámi Instituhtta

norden

Nordisk Samisk Institutt
Pohjoismainen Saamelaisinstituutti
Nordiskt Samiskt Institut
Norræn Sama-stofnun
Nordic Sami Institute

Čujuhus: Bredbuktnesv. 50 A, NO-9520 Guovdageaidnu

Telefovdna: +47 78 48 80 00

Fákssa: +47 78 48 80 30

Šleatgapoasta: info@nsi.no

Ruovttusiidu: www.nsi.no

Sámi Instituhtta (SI) vuodđuduvvui 1973:s. SI lea davviriikkalaš dutkanásahus mii lea laktojuvvon Sámi allaskuvlii. Instituhta ulbmil lea dutkama bokte nannet ja ovdánahttit sámegiela, sámi kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas. Instituhta doaimmaid váldoruhtadeaddji lea Davviriikkaid Ministtárráđđi.

Nordisk Samisk Institutt (NSI) ble etablert i 1973. NSI er en nordisk forskningsinstitusjon tilknyttet Sámi allaskuvla / Samisk høgskole. Instituttet har som formål gjennom forskning å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv. Virksomheten finansieres hovedsakelig av Nordisk Ministerråd.

Nordic Sami Institute (NSI) was established in 1973. NSI is a Nordic research institution connected to the Sámi allaskuvla / Sámi University College. NSI's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture through research. The Nordic Council of Ministers is the primary source of NSI's funding.

Utredning nr. 1/2007

Čállit/Forfattere: Svanhild Andersen og/ja Johan Strömngren

Tittel/Namma: Evaluering av samelovens språkregler / Sámelága giellanjuolggadusaid evalueren

Omslag/Olggoš: Johan Isak Siri

Trykk/Deaddileapmi: Bjørkmanns Trykkeri AS, Alta

ISSN 0809-6090

© Sámi Instituhtta

Utredning/Čielggadeapmi 1/2007

Evaluering av samelovens språkregler

Sámelága giellanjuolggadusaid evalueren

Svanhild Andersen
Johan Strömgren

Forord

Denne utredningen er sluttproduktet fra prosjektet *Evaluering av samelovens språkregler*. Oppdragsgiver for prosjektet har vært Kultur- og kirke departementet, som også har finansiert størsteparten av prosjektet. Hovedmålet med evalueringen har vært å gi en vurdering av om Samelovens kapittel 3 – Samisk språk er fulgt opp på en adekvat måte. Målet har dessuten vært å peke på områder der det er behov for ny kunnskap, og peke på eventuelle svakheter ved lovens språkkapittel og komme med forslag til justeringer.

Prosjektet har vært utført i perioden oktober 2006 – februar 2007 med en tidsramme på 3,5 månedsverk. Sosialantropolog Svanhild Andersen har vært engasjert til å utføre hoveddelen av evalueringen, kapitlet om rettslige forhold er skrevet av forsker Johan Strömngren ved NSI. Utredningen ble levert til Kultur- og kirke departementet i mars 2007. I denne utgivelsen er det gjort noen mindre tekniske endringer, men innholdet er uforandret.

Vi takker ansatte innen forespurte offentlige institusjoner som tok seg tid til å bidra med informasjon og refleksjoner vedrørende oppfølging av samelovens språkregler, samt oppdragsgiver for godt samarbeid.

Inger-marie Oskal har oversatt utredningen til samisk. Kapittel 5 er oversatt av Inger Anna Eira Andersson.

Kautokeino, november 2007

Johanna Ijäs
prosjektleder

Ovdasátni

Dát čielggadeapmi lea *Sámelága giellanjuolggadusaid evaluerema* loahppa-boadus. Prošeavtta bargoaddi lea Kultur- ja girkodepartemeanta, mii maiddái lea ruhtadan eanas oasi prošeavttas. Evaluerema váldoulbmil lea leamaš árvoštallat lea go Sámelága 3. kapihtal čuvvojuvvon adekvahtalaččat. Ulbmilin lea maiddái leamaš čujuhit gokko dárbbahuvvojit odđa dieđut, ja fuomášuhttit vejolaš váilevuodaid lága giellakapihtalis ja evttohit rievdademiid.

Prošeakta lea čađahuvvon golggotmánu rájes 2006 guovvamánnui 2007 oktiibuot 3,5 mánnodoaibman. Sosialantropologa Svanhild Andersen lei bálkáhuvvon doaimmahit eanas oasi guorahallamis, ja SI dutki Johan Strömgren lea čállán kapihtala rievttalaš dilálašvuodaid birra. Čielggadeapmi sáddejuvvui Kultur- ja girkodepartementii njukčamánu 2007. Dán almmuheamis leat smávit teknihkalaš rievdadeamit, muhto sisdoallu ii leat rievdaduvvon.

Mii giitit jearahallojuvvon almmolaš ásahusaid bargiid, geat veahkkin leat midjiide háhkan ja árvoštallan dieđuid sámelága giellanjuolggadusaid čuovvoleami hárrái, ja giitit maiddái bargoaddi buori ovttasbarggu ovddas.

Inger-marie Oskal lea jorgalan čielggadeami sámegillii. Inger Anna Eira Andersson lea jorgalan 5. kapihtala. Eanas sitáhtat leat dás jorgaluvvon sámegillii, ja dat leat merkejuvvon. Jus dokumeanttat main sitere, gávdnojit sámegillii, de leat sitáhtat vižžojuvvon doppe, ja dalle ii leat merkejuvvon.

Guovdageaidnu, skábmamánu 2007

Johanna Ijäs
prošeaktajođiheaddji

Innhold/Sisdoallu

1	Innledning-----	15
1.1	Bakgrunn og mandat -----	15
1.2	Metode og arbeidsfordeling -----	17
1.3	Avgrensning -----	17
1.4	Grunnlag og målsetting for evaluering – noen oppsummerende betraktninger -----	21
1.5	Rapportens øvrige innhold -----	21
2	Bruk av samisk språk i offentlige etater -----	23
2.1	Innledning -----	23
2.2	Nærmere om samelovens språkregler-----	23
2.3	Eksisterende materiale -----	25
2.4	Bruk av samisk språk i kommuner -----	27
2.4.1	Kautokeino kommune -----	27
2.4.2	Karasjok kommune -----	28
2.4.3	Porsanger kommune -----	29
2.4.4	Tana kommune -----	30
2.4.5	Nesseby kommune -----	30
2.4.6	Kåfjord kommune -----	31
2.5	Bruk av samisk språk i fylkeskommuner -----	32
2.5.1	Finmark fylkeskommune -----	33
2.5.2	Troms fylkeskommune -----	34
2.6	Bruk av samisk i statlige etater -----	35
2.6.1	Sykehussektoren -----	35
2.6.2	Rettsvesenet -----	36
2.6.3	Sametinget -----	36
2.6.4	Omorganiseringer innen offentlig sektor – konsekvenser for språklige rettigheter?-----	37
2.7	Bruk av samisk i offentlige etater – noen konklusjoner -----	37
2.8	Konklusjon -----	40
3	Oppfølging av enkeltbestemmelser -----	41
3.1	Innledning -----	41
3.2	Offentlige samiske informasjonstjenester -----	41
3.3	Rett til svar på samisk i kontakt med offentlige organer -----	42
3.4	Bruk av samisk i rettsvesenet -----	43
3.5	Bruk av samisk i helse- og sosialsektoren -----	45
3.6	Individuelle kirkelige tjenester -----	48
3.7	Rett til utdanningspermisjon -----	49
3.8	Rett til opplæring i samisk -----	50
3.9	Organisering av samisk språkarbeid -----	54

3.10	Konklusjon-----	55
4	Er loven fulgt opp på en adekvat måte? Intensjoner og resultater-----	57
4.1	Innledning -----	57
4.2	Intensjoner og resultater -----	58
4.3	Kåfjord og Porsanger -----	60
4.3.1	Kåfjord-----	61
4.3.2	Porsanger -----	63
4.4	Næring, språk, kultur og kunnskap-----	64
4.5	Konklusjon -----	65
5.	Tillvaratar samelovens språkregler internasjonella forpliktelser? -----	67
5.1	Inledning-----	67
5.2	Internasjonella forpliktelser om språk, særskilt minoritetsspråkspakten -----	69
5.2.1	Internasjonell direkt forpliktande rätt -----	69
5.2.2	Indirekta internasjonella forpliktelser-----	91
5.2.3	Sammanfattande diskussion angående internasjonella forpliktelser ----	93
5.3	Samelovens språkregler -----	94
5.3.1	Inledning og bakgrund -----	94
5.3.2	Förarbetenas generella förhållande till internationell rätt-----	96
5.3.3	Samelovens språkbestämmelser-----	97
5.3.4	Sammanfattande diskussion av samelovens språkregler-----	105
5.4	Tillvaratar samelovens språkregler internasjonella forpliktelser -----	106
5.4.1	Analyserande diskussion -----	106
5.4.2	Slutsatser og forslag -----	112
6	Andre rettslige forhold-----	114
6.1	Innledning -----	114
6.2	Definisjoner (§ 3-1) -----	115
6.2.1	Definisjon av forvaltningsområdet - fra lovtekst til forskrift-----	115
6.2.2	Behov for definisjon av samisk språk i lovteksten? -----	116
6.2.3	Utvidelse av lovens virkeområde? -----	117
6.3	Informasjon på samisk-----	119
6.4	Utvidet rett til bruk av tolk i rettsvesenet, og krav om kompetanse i samisk språk hos reinpolitiet? -----	120
6.5	Rett til utdanningspermisjon -----	122
6.6	Andre lover-----	122
6.6.1	Opplæringsloven -----	122
6.6.2	Lov om stadnamn -----	123
6.7	Oppsummering -----	124
7	Kunnskapsbehov og videre oppfølging. Forslag til tiltak-----	126
7.1	Innledning -----	126
7.2	Tospråklighetsmidler-----	126
7.3	Andre kunnskapsbehov -----	127
7.3.1	Samisk språk-----	127

7.3.2	Behov for kulturkunnskap -----	128
7.3.3	Behov for økt allmennkunnskap om samiske emner -----	128
7.4	Arenaer for kompetanseutvikling -----	130
7.4.1	Utdanningsinstitusjoner -----	130
7.4.2	Språksentre-----	130
7.4.3	Nordisk kompetansesenter for vitalisering av samisk språk? -----	131
7.5	Forslag til tiltak -----	133
7.5.1	Vurdering av lovverk -----	133
7.5.2	Synliggjøring av kunnskapsbehov -----	133
7.5.3	Vitaliseringsutvalg -----	133
8	Sammendrag -----	135
	Referanser-----	138

1	Álggahus -----	147
1.1	Duogáš ja mandáhtta -----	147
1.2	Metoda ja bargojuohku -----	149
1.3	Ráddjen -----	149
1.4	Evaluerema vuodđu ja mihttomearri – čeahkkáigeassi árvoštallamat	153
1.5	Raportta sisdoallu muđui -----	154
2	Sámegiela geavaheapmi almmolaš ásašusain-----	155
2.1	Álggahus -----	155
2.2	Eambbo sámelága giellanjuolggadusaid birra -----	155
2.3	Dálá dieđut -----	157
2.4	Sámegiela geavaheapmi suohkaniin -----	159
2.4.1	Guovdageainnu suohkan-----	160
2.4.2	Karášjoga gielda -----	160
2.4.3	Porsáŋgu gielda-----	161
2.4.4	Deanu gielda -----	162
2.4.5	Unjárgga gielda -----	163
2.4.6	Gáivuona suohkan -----	164
2.5	Sámegielageavaheapmi fylkkagiieldain -----	164
2.5.1	Finnmárkku fylkkagielda-----	165
2.5.2	Romssa fylkkasuohkan -----	166
2.6	Sámegielageavaheapmi stáhtalaš ásašusain -----	167
2.6.1	Buohcciviessosuorgi -----	167
2.6.2	Riektevuogádat -----	169
2.6.3	Sámediggi -----	169
2.6.4	Almmolaš ásašusaid ođđasisorganiseren – váikkuhusat gielalaš vuoigatvuođaide? -----	170

2.7	Sámegiela geavaheapmi almmolaš ásahusain – muhtun konklusuvnnat	170
2.8	Konklusuvdna	173
3	Ovttaskasmearrádusaid čuovvoleapmi	174
3.1	Álggahus	174
3.2	Almmolaš sámii diehtujuohkinbálvalusat	174
3.3	Vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii almmolaš orgánain	176
3.4	Sámegiela geavaheapmi riektevuogádagas	176
3.5	Sámegiella dearvvašvuođa- ja sosialsuorggis	178
3.6	Oktagaslaš girkolaš bálvalusat	181
3.7	Vuoigatvuohta oahppovirgelohpái	182
3.8	Vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegielas	183
3.9	Sámii giellabarggu organiseren	188
3.10	Konklusuvdna	189
4	Lea go láhka čuvvojuvvon adekvahtalaččat? Ulbmilat ja bohtosat	190
4.1	Álggahus	190
4.2	Ulbmilat ja bohtosat	191
4.3	Gáivuotna ja Porsángu	193
4.3.1	Gáivuotna	194
4.3.2	Porsángu	196
4.4	Ealáhus, giella, kultuvra ja máhttu	197
4.5	Konklusuvdna	198
5	Devdet go sámelága giella njuolggadusat riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid?	200
5.1	Álgu	200
5.2	Riikkaidgaskasaš giellageatnegasvuođat, erenoamážit minoritehta-giellalihttu	202
5.2.1	Riikkaidgaskasaš njuolgggo geatnegahtti riekti	202
5.2.2	Eahpenjuolgadis riikkaidgaskasaš geatnegasvuođat	223
5.3	Sámelága giellanjuolggadusat	227
5.3.1	Álggahus ja duogáš	227
5.3.2	Ovdabargguid oppalaš oktavuotna riikkaidgaskasaš riektái	229
5.3.3	Sámelága giellamearrádušat	230
5.3.4	Čoahkkáigeassu sámelága giellanjuolggadusaid hárrái	238
5.4	Devdet go sámelága giellanjuolggadusat riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid	239
5.4.1	Guorahallanságaskuššan	239
5.4.2	Konklusuvnnat ja evttohusat	245
6	Eará riektedilálašvuođat	247
6.1	Álggahus	247
6.2	Definišuvnnat (§ 3-1)	248
6.2.1	Hálddašanguovllu definišuvdna – láhkateavsttas láhkaásahussan	248
6.2.2	Dárbu defineret sámegiela láhkateavsttas?	249

6.2.3	Lága hálddašanguovllu viiddideapmi? -----	250
6.3	Diehtujuohkin sámegillii -----	252
6.4	Viiddiduvvon riekti dulkka geavahit riektevuogádagas, ja sámegiel gelbbolašvuoda gáibádus boazopolitijain? -----	253
6.5	Oahpahusvirgelobi riekti -----	255
6.6	Eará lágat -----	255
6.6.1	Oahpahušláhka -----	255
6.6.2	Báikenammaláhka -----	256
6.7	Čoahkkáigeassu -----	257
7	Diehtodárbu ja viidáset čuovvoleapmi. Evttohuvvon doaimmat -----	259
7.1	Álggahus -----	259
7.2	Guovttegielatvuodaruđat -----	260
7.3	Eará diehtodárbbut -----	261
7.3.1	Sámegiella -----	261
7.3.2	Kulturmáhtu dárbu -----	261
7.3.3	Dárbbášuvvo eanet máhttu sámi áššiid birra -----	261
7.4	Gelbbolašvuoda ovddideami arenat -----	263
7.4.1	Oahpahušásahusat -----	263
7.4.2	Giellaguovddážat -----	263
7.4.3	Sámi giellaealáskahttinguovddáš? -----	264
7.5	Evttohuvvon doaimmat -----	266
7.5.1	Lágaid árvoštallan -----	266
7.5.2	Diehtodárbbu čalmmustahttin -----	266
7.5.3	Vitaliserenlávdegoddi -----	267
8	Čoahkkáigeassu -----	269
	Čujuhusat -----	272

Evaluering av samelovens språkregler

1 Innledning

1.1 Bakgrunn og mandat

Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) ble vedtatt 12. juni 1987, og trådte i kraft i 24. februar 1989. Lovens formål er å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe i Norge kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv (§ 1-1)¹. Den 21. desember 1990 fikk sameloven et tillegg, kapittel 3, som spesifikt omhandler samisk språk. Bestemmelsene i kapitlet, vanligvis omtalt som samelovens språkregler, trådte i kraft 1. januar 1992. Samtidig med vedtaket om dette lovtillegget fikk lovens kapittel 1, allmenne bestemmelser, en tilføyelse: Samisk og norsk er likeverdige språk. De skal være likestilte språk etter bestemmelsene i kapittel 3 (§ 1-5).

Samelovens språkregler dreier seg i hovedsak om rettigheter vedrørende bruk av samisk i kontakt med offentlige organer innenfor et nærmere avgrenset område, definert som *forvaltningsområdet for samisk språk* (§ 3-1). Ved lovens ikrafttredelse var det kommunene Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger og Tana i Finnmark, samt Kåfjord i Troms som utgjorde dette forvaltningsområdet. Det har siden blitt uvidet, og innbefatter fra 1. januar 2006 også Tysfjord kommune i Nordland. Bestemmelsene i samelovens kapittel 3 gir rettigheter knyttet til bruk av samisk språk også i forhold til fylkeskommunale og statlige virksomheter som dekker hele eller deler av kommunene innen forvaltningsområdet. En mer detaljert beskrivelse av samelovens språkregler gis i kapittel 2 og 3.

Spørsmålet om utvidelse av forvaltningsområdet for samelovens språkregler har vært på dagsordenen i flere år. Våren 2002 ble kommunene Tysfjord, Snåsa, Skånland, Evenes, Lavangen og Tjeldsund forespurt av Sametinget om de var interessert i å bli innlemmet i dette forvaltningsområdet. Høsten 2003 fikk Storfjord kommune tilsvarende forespørsel. Tysfjord kommune ønsket å være med, og ble som nevnt innlemmet i forvaltningsområdet fra 1. januar 2006. Fra regjeringshold ble det påpekt at å innlemme Tysfjord innebærer et betydelig løft for lulesamisk språk, som likestilles med norsk i kommunen. Det ble blant annet vist til rapport av 3. september 2003 om oppfølging av Den europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk. Europarådet uttrykte i denne rapporten bekymring

¹ Jf. Grunnloven § 110 a, som ble vedtatt året tidligere og som slår fast at myndighetene skal legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppen skal kunne ”sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfunnsliv.” Samelovens kapittel 3 kan ses på som en konkretisering av denne bestemmelsen.

for lule- og sørsamisk språk, og oppfordret norske myndigheter til å sette i verk tiltak for å styrke språkernes posisjon (KRD 28.01.04, høringsbrev).

I 2004 vedtok Snåsa kommune, som ligger i et sørsamisk område, at de ønsker å bli innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk. Søknaden fra denne kommunen er ikke behandlet. Sametinget mener det er viktig at kommuner hvor det bor mange samer, og som aktivt har arbeidet for å fremme samisk språk, kan fremme ønske om å bli innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk. Videre opplyses det at Sametinget fortløpende vil vurdere å sende forespørsel om slik innlemming til flere kommuner (*Samisk er tøft!* Sametingsrådets melding om samisk språk 2004).

Prosjektet ”evaluering av samelovens språkregler” som denne rapporten er et resultat av, er gjennomført ved Nordisk Samisk Institutt, etter oppdrag fra Kultur- og kirkedepartementet. Departementet mener det er grunn til å se nærmere på hvordan samelovens kapittel 3 fungerer i forhold til lovens formål. I oppdragsbrevet vises det til at departementet og Sametinget ønsker en vurdering av om loven oppfyller målsetningen og generelt fungerer etter hensikten. Hovedmålet med evalueringen skal være å gi en vurdering av om loven er fulgt opp på en adekvat måte. Evalueringen skal også peke på områder der det er behov for ny kunnskap, og kan eventuelt skaffe slik kunnskap dersom det er mulig og hensiktsmessig innenfor rammen av oppdraget. Evalueringen skal videre peke på eventuelle svakheter ved lovens språkkapittel og komme med forslag til justeringer. I evalueringsprosjektet ønsker departementet å få belyst og evaluert blant annet følgende problemstillinger:

- Vurdere kommunale, fylkeskommunale og statlige etaters bruk av samisk språk
- Vurdere hvordan lovens språkregler har fungert i forhold til enkeltpersoner, og om de har bidratt til å gjøre samisk til et bruksspråk i møte med forvaltningen på linje med norsk
- Vurdere de rettslige konsekvensene av at lovens forvaltningsområde vil bli utvidet til å omfatte flere samiske språkgrupper, og påpeke behov for endringer eller presiseringer i loven som følge av dette
- Vurdere hvorvidt samelovens språkregler ivaretar nasjonale forpliktelser, særlig minoritetsspråkpakten
- Identifisere og dokumentere områder der loven har fungert etter sin hensikt

Videre heter det i oppdragsbrevet at evalueringen skal peke på eventuelle svakheter ved lovens språkkapittel og komme med forslag til endringer. Dersom

evalueringen omfatter slike forslag, skal økonomiske, administrative og andre vesentlige konsekvenser utredes (man henviser til Arbeids- og administrasjonsdepartementets utredningsinstruks). Evalueringen skal peke på områder der det er behov for ny kunnskap, og kan eventuelt skaffe frem slik kunnskap dersom det er mulig og hensiktsmessig innenfor rammen av oppdraget.

Evalueringen skal så langt mulig basere seg på eksisterende materiale, og særlig materiale utarbeidet i henhold til § 3-12 andre ledd (Sametingets språkbruksundersøkelser).

1.2 Metode og arbeidsfordeling

Det er satt av 3,5 månedsverk til prosjektet. Nordisk Samisk Institutt har engasjert Svanhild Andersen (sosialantropolog og tidligere ansatt ved NSI) til å utføre hoveddelen av evalueringen. Kapitlet om rettslige forhold er skrevet av Johan Strömgren (jurist). Forsker Johanna Ijäs (lingvist) har vært prosjektleder. Strömgren og Ijäs har også deltatt i samtaler og vurderinger underveis, og lest gjennom og kommet med innspill til prosjektrapporten. Torunn Pettersen (statsviter) som tidligere har deltatt i et utredningsarbeid med utgangspunkt i samelovens språkkapittel, har også bidratt i drøftinger underveis i prosjektarbeidet. De tre sistnevnte er alle ansatt ved Nordisk Samisk Institutt.

Evalueringen skal som nevnt ovenfor i hovedsak basere seg på tilgjengelige data, og særlig på Sametingets språkbruksundersøkelser. Vi har også funnet det hensiktsmessig å gjøre bruk av andre utførte evalueringer og utredninger. Hovedmetoden kan benevnes som *dokumentstudier*. I tillegg er det innhentet noen supplerende opplysninger gjennom kontakt (samtaler og/eller pr. e-post) med ansatte som arbeider med samisk språk i noen kommuner og andre offentlige etater. Denne form for innhenting av informasjon har imidlertid hatt et svært begrenset omfang.

1.3 Avgrensning

Med utgangspunkt i oppdragsgivers bestilling og prosjektets økonomiske ramme er det gjort en rekke avgrensninger for evalueringen. Den skal som nevnt så langt mulig basere seg på eksisterende materiale. I forhold til spørsmålene om loven har fungert etter hensikten (blant annet rett til å bruke samisk i møter med offentlige etater, samt legge forholdene til rette for å bevare og sikre samisk språk), brukes i tillegg supplerende informasjon innhentet gjennom kontakt med ansatte i noen kommuner og andre offentlige etater. Det har imidlertid ikke vært mulig å innhente opplysninger i et slikt omfang at det kan gis spesifikke og detaljerte beskrivelser og vurderinger av dagens situasjon, verken når det gjelder bruk av

samisk språk i offentlige etater eller det samiske språkets stilling i de ulike kommunene. Det anbefales at oppdragsgiver Kultur- og kirkedepartementet og Sametinget vurderer behovet for en slik utfyllende og oppdatert beskrivelse, i forhold til videre arbeid med å oppfylle samelovens intensjoner.

Vurdere kommunale, fylkeskommunale og statlige etaters bruk av samisk språk

Prosjektets materiale (nevnt ovenfor) utgjør ikke et tilstrekkelig grunnlag for å vurdere bruk av samisk språk blant *samtlig*e offentlige etater som omfattes av loven, og i forhold til hver enkelt av bestemmelsene i lovens språkkapittel. Prosjektets økonomiske (og dermed tidsmessige) ramme gir heller ikke rom for en slik totalvurdering. Vi har derimot tatt sikte på å presentere noen hovedkonklusjoner i eksisterende materiale. Innhentede opplysninger brukes også her som et supplement. Denne avgrensningen gjenspeiler også vår forståelse av *hensikten* med å vurdere offentlige etaters bruk av samisk språk. Vi har ikke oppfattet dette som en kontrolloppgave, men som en forespørsel om å belyse ulike sider ved etatenes bruk av samisk språk for å synliggjøre både sentrale innsatsområder og tiltak, samt erfaringer og resultater i arbeidet med å oppfylle språkreglenes krav.

Vurdere hvordan lovens språkregler har fungert i forhold til enkeltpersoner, og om de har bidratt til å gjøre samisk til et bruksspråk i møte med forvaltningen på linje med norsk

Disse spørsmålene vil delvis, og i hvert fall indirekte, bli besvart gjennom ovennevnte vurdering av offentlige etaters bruk av samisk språk. Språkkompetanse blant ansatte, samt tilrettelegging for tjenesteyting på samisk, er sentrale faktorer med hensyn til å likestille samisk og norsk i forvaltningen. De nevnte spørsmålene vil bli besvart med henvisninger til eksisterende materiale. Det kunne vært ønskelig å ha et mer oppdatert grunnlag for vurdering. En form for brukertilfredshetsundersøkelse ville imidlertid neppe være mulig å få gjennomført innenfor dette prosjektets rammer, vurdert både i forhold til metodiske kvalitetskrav og i forhold til beregnet tidsbruk for prosjektets øvrige problemstillinger. Dessuten kan man kanskje anta at det ikke har skjedd vesentlige endringer innenfor dette feltet i løpet av de senere år.

Vurdere de rettslige konsekvensene av at lovens forvaltningsområde vil bli utvidet til å omfatte flere samiske språkgrupper. Påpeke behov for endringer eller presiseringer i loven som følge av dette

Vi har ikke funnet det mulig å vurdere alle rettslige sider ved innlemmelse av flere samiske språkgrupper i forvaltningsområdet for samisk språklø. En innlysende konsekvens er at flere samer får lovfestede språklige rettigheter, og flere språkgrupper får styrket sin mulighet for å bevare og utvikle sitt språk (jf. et av

formålene ved samelovens språkregler). I og med at Tysfjord og dermed det lulesamiske området er innlemmet i forvaltningsområdet, er dette spørsmålet nå relevant i forhold til sørsamisk språk. Det var nødvendig med en lovendring før Tysfjord kunne innlemmes (omtalt i kapittel 3). Det ble i den forbindelse også foreslått å få med en definisjon av samisk språk i lovteksten. Vi vil vise til dette vedtaket, men har ikke funnet rom for en avklarende drøfting av spørsmålet innenfor dette prosjektet.

Vurdere hvorvidt samelovens språkregler ivaretar internasjonale forpliktelser, særlig minoritetsspråkpakten

Minoritetsspråkpakten redogørs for mera nyanserat än övriga internationella förpliktelser, særskilt beträffande förbundna främjandeåtgärder då dessa är ett urval bland flera andra och därför måste särskiljas. Tonvikten ligger på att visa hur bestämmelserna har tolkats, eller skall tolkas. Detta gäller även samelovens språkbestämmelser. Sett till bestämmelsernas omfattning och oppdragets frågeställning är hela denna framställning avgränsad till att vara relativt kortfattad och översiktig beroende på den tid och de resurser vi har haft till förfogande. Vi menar för den skull att vi har oppmärksammat centrala delar och nyanser. I diskussionerna försöker vi vara problematiserande. Frågan om eventuella EG-rättsliga minoritetsspråksförpliktelser som kan vara en följd av EÖS-avtalet behandlas inte i detta arbete. Metoden har varit klassisk rättsdogmatik med en jämförande tillnärmning beroende på oppdragets frågeställning. Källorna är i första hand primärkällor. De återges i sin helhet i fotnoterna av pedagogiska skäl. Litteraturen är relevant doktrin.

Identifisere og dokumentere områder der loven har fungert etter sin hensikt

Begrepet ”områder” i denne problemstillingen kan forstås på flere måter. Det kan dreie seg om blant annet etater/forvaltningsområder, institusjoner/fagfelt (for eksempel helsevesen, skole) og satsningsområder (for eksempel styrking og revitalisering av samisk språk). Det kan også dreie seg om de enkelte språkreglenes ”virkeområde”, for eksempel knyttet til bestemmelsen om rett til svar på samisk. Vi har avgrenset oss til å belyse noen *satsingsområder* der loven har fungert etter sin hensikt, i den forstand at tilrettelegging for sikring og utvikling av samisk språk har gitt resultater blant annet i form av økt satsing på opplæring i samisk språk. Dette emnet vil i hovedsak bli beskrevet med utgangspunkt i evalueringen av utviklingen i Kåfjord kommune etter at blant annet samelovens språkregler ble innført der (Pedersen og Høgmo 2004). Det gis også en kort beskrivelse av situasjonen i Porsanger kommune. I forhold til ovennevnte innstilling har vi avgrenset oss til nettopp disse to kommunene fordi det var tvil om de skulle innlemmes i forvaltningsområdet.

Peke på eventuelle svakheter ved lovens språkkapittel og komme med forslag til endringer

Prosjektets rammer tillater ikke en grundig vurdering av samtlige bestemmelser i samelovens språkkapittel, samt bestemmelsenes forskrifter. Vi har avgrenset oss til å ta opp følgende emner: Vi presenterer vurderinger som er gjort i utredninger vedrørende oppfølging av to av samelovens språkregler: bestemmelsen om oversettelse av regler og om kunngjøringer og skjema (Pettersen og Gaup 2001) samt bestemmelsen om utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet (Brenna 2004). Hensikten er å minne om vurderinger som allerede er gjort. Ellers knyttes kun noen få kommentarer til noen av deres betraktninger.

Innenfor emnet ”eventuelle svakheter ved lovens språkkapittel og komme med forslag til endringer” spør vi også om en lovendring med sikte på å utvide språkreglenes virkeområde bør drøftes. I den sammenheng brukes begrepene ”samiske distrikt” og ”virksomheter”.

Vurdere om loven er fulgt opp på en adekvat måte.

Som nevnt i mandatet skal hovedmålet med evalueringen være å gi en vurdering av om loven er fulgt opp på en adekvat måte. Også dette spørsmålet vil i hovedsak bli besvart på grunnlag av eksisterende materiale, og gjennom en oppsummerende vurdering. Dermed tas det ikke sikte på å vurdere om enkelte etater, Sametinget eller tilsynsmyndigheter har fulgt opp loven på en adekvat måte. Vurderingen av oppfølging foretas med utgangspunkt i overordnede mål for samelovens språkregler: språklige rettigheter for samisktalende samt tilrettelegging for sikring og utvikling av samisk språk. Vi kommer også inn på grunnsynet som lovens utforming er basert på: samisk og norsk som likeverdig og likestilte språk. Med kort tid til rådighet har vi imidlertid ikke funnet det mulig å vurdere oppfølging av overordnede mål for hver enkelt bestemmelse, slik de kommer til uttrykk i lovens forarbeider.

Peke på områder der det er behov for ny kunnskap

Det foreligger behov for ny kunnskap innenfor en rekke områder knyttet til realisering av ovennevnte overordnede mål. Vi avgrenser oss til å peke på kun tre emner: Samisk språk, (re)vitalisering og tospråklighet, kulturkunnskap og allmennkunnskap om samiske forhold. Vi nevner i den forbindelse også ulike arenaer for kompetanseutvikling.

1.4 Grunnlag og målsetting for evaluering – noen oppsummerende betraktninger

Som tidligere nevnt gir ikke dette evalueringsprosjektet rom for å vurdere bruk av samisk språk blant *samtlige* offentlige etater som omfattes av loven, og det foreligger heller ikke oppdaterte opplysninger av særlig omfang. En evaluering av bruk av samisk språk i samtlige etater, basert også på flere nye opplysninger, ville selvsagt gitt et bedre grunnlag for å besvare oppdragsgivers spørsmål. I så måte kan man hevde at evalueringen burde vært basert på et bredere kunnskapsgrunnlag enn dette prosjektets rammer gir rom for å framskaffe. På den annen side er det mulig å gjøre noen oppsummeringer og vurderinger fordi det eksisterende materialet sett under ett har nokså entydige og sammenfallende konklusjoner.

I ovennevnte NSI-rapport (Pettersen og Gaup 2001:87) ble det blant annet vist til at det pågår en offentlig debatt om en eventuell utvidelse av forvaltningsområdet for samisk språk. Det antas derfor at det vil kunne være hensiktsmessig å ta samelovens språkregler med tilhørende forskrifter opp til grunnleggende drøfting, blant annet for å se om den er i pakt med forpliktelser som følger av øvrige endringstrekk i samfunnet. De foreslår som at det nedsettes et utvalg som skal ta en bred gjennomgang av samelovens språkregler med tilhørende forskrifter. Da Sametingets plenum i 2003 vedtok at språkreglene må evalueres, ble det henvist til dette forslaget. Man slo fast at reglene må tilpasses dagens situasjon og internasjonale språkbestemmelser.

Vi vil understreke at evalueringen i dette prosjektet ikke kan betegnes som ”en bred gjennomgang av samelovens språkregler med tilhørende forskrifter”. Det er da heller ikke satt ned et *utvalg* med det formål. Oppdragsgiver har ønsket å få belyst en rekke spørsmål innenfor prosjektet “evaluering av samelovens språkregler”. Som det framgår av mandatet gjelder det spørsmål om bestemmelsene i loven, men også om oppfølging og konsekvenser. Det er dermed lagt opp til en annen type evaluering enn det som anbefales i ovennevnte dokumenter. Vi håper imidlertid at også en slik bredspektret evaluering kan være et hensiktsmessig virkemiddel i videre vurderinger av både lovtekst, oppfølging og det samiske språkets stilling i og utenfor forvaltningsområdet for samelovens språkregler.

1.5 Rapportens øvrige innhold

Kapittel 2 *Bruk av samisk språk innen offentlige etater* gir en kort presentasjon av noen målsettinger, tiltak og resultater når det gjelder kommunale, fylkeskommunale og statlige etaters oppfølging av samelovens språkregler. Spørsmålene om hvordan lovens språkregler har fungert i forhold til enkeltpersoner og om de

har bidratt til å gjøre samisk til et bruksspråk i møte med forvaltningen på linje med norsk, tas også opp i dette kapitlet.

Kapittel 3 omhandler *de enkelte språkreglene*. Oppsummerende informasjon og vurderinger knyttes til de språkreglene som har vært gjenstand for evalueringer mht. innhold og/eller oppfølging.

Kapittel 4: *Er loven fulgt opp på en adekvat måte? Intensjoner og resultater*. Spørsmålet om oppfølging drøftes med utgangspunkt i overordnede mål for samelovens språkkapittel. Det pekes også på noen områder der loven har fungert etter sin hensikt.

I kapittel 5, *internasjonale forpliktelser og samelovens språkregler*, drøftes spørsmålet om hvorvidt språkreglene ivaretar internasjonale forpliktelser, og særlig minoritetsspråkpakten.

Kapittel 6 omhandler *andre rettslige forhold*. Det vises blant annet til forslag i tidligere vedrørende behov for justeringer i eller endringer av lovtekst som foreligger i tidligere evalueringer. I kapitlet foreslås også at det i videre arbeid med samelovens språkregler vurderes en lovendring med sikte på å utvide språkreglenes virkeområde til det vi benevner som 'samiske distrikt' og 'virksomheter'.

Kapittel 7: *Kunnskapsbehov og videre oppfølging. Forslag til tiltak*. Vi foreslår blant annet at dette evalueringsarbeidet følges opp ved at det nedsettes et utvalg for vurdering av kunnskapsbehov og satsingsområder for vitalisering av samisk språk. Vi benevner et slikt utvalg som *vitaliseringsutvalget*.

Kapittel 8: *Oppsummering*. Det gis en kort oppsummering vedrørende bakgrunn for dette utredningsarbeidet, samt arbeidsgruppens mandat og fokus.

2 Bruk av samisk språk i offentlige etater

2.1 Innledning

Dette kapitlets hovedtema er kommunale, fylkeskommunale og statlige etaters bruk av samisk språk, samt bruk av samisk språk blant samisktalende som henvender seg til offentlige etater i forvaltningsområdet. Som nevnt i kapittel 1 skal evalueringen av samelovens språkregler så langt som mulig basere seg på eksisterende materiale, og særlig på Sametingets språkbrukundersøkelser utarbeidet i henhold til § 3-12 i sameloven. Vi har også gjort bruk av andre utredninger (se pkt. 2.3). I avgrensningen av mandat pekte vi på at materialet ikke utgjør et tilstrekkelig grunnlag for å vurdere bruk av samisk språk blant *samtlig*e offentlige etater som omfattes av loven, og i forhold til hver enkelt av bestemmelsene i lovens språkkapittel. Prosjektets økonomiske (og dermed tidsmessige) ramme gir heller ikke rom for en slik totalvurdering. Vi har derimot tatt sikte på å presentere noen hovedkonklusjoner i eksisterende materiale. Innhentede opplysninger brukes som et supplement.

Denne avgrensningen gjenspeiler også vår forståelse av *hensikten* med å vurdere offentlige etaters bruk av samisk språk, som vi nevnte i forrige kapittel. Vi har ikke oppfattet dette som en kontrolloppgave, men som en forespørsel om å belyse ulike sider ved etatenes bruk av samisk språk for å synliggjøre både sentrale innsatsområder og tiltak, samt erfaringer og resultater i arbeidet med å oppfylle språkreglenes krav.

Mandatets spørsmål om hvordan lovens språkregler har fungert i forhold til enkeltpersoner og om de har bidratt til å gjøre samisk til et bruksspråk i møte med forvaltningen på linje med norsk, tas også opp i dette kapitlet (under pkt. 3.4).

2.2 Nærmere om samelovens språkregler

Samelovens språkregler gir som nevnt i kapittel 1 rettigheter først og fremst når det gjelder bruk av samisk i kontakt med offentlige organer innenfor et avgrenset område: kommunene Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger og Tana og Kåfjord, og fra 1. januar 2006 også Tysfjord kommune. Noen av språkreglene gjelder også for fylkeskommunale og statlige etater som har disse kommunene som virksomhetsområde. Ifølge forskrifter til språkkapitlet gjelder noen av bestemmelsene også for Sametinget, Reindriftsadministrasjonen, Samisk høyskole

og statlige samiske skoler (§§ 3-2, 3-3 første ledd, 3-7 og 3-11). Dessuten er Direktoratet for naturforvaltning og Universitetet i Tromsø innbefattet i lovens virkeområde (§§ 3-2, 3-3 andre ledd, 3-7 og 3-11).

Innenfor forvaltningsområdet for samisk språk har brukere av offentlige tjenester rett til å bli betjent på samisk både skriftlig og muntlig (jfr. 3-2 første ledd). Skriftlige henvendelser også til regionale offentlige organ² i forvaltningsområdet skal besvares på samisk (samme paragraf, andre ledd). Kunngjøringer som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet, skal skje både på samisk og norsk (§ 3-2 andre ledd). Og skjema til bruk overfor et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet skal foreligge både på samisk og norsk (§ 3-2 tredje ledd). Kommunene i forvaltningsområdet kan bestemme at samisk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltning (§ 3-9).

Samelovens språkregler slår også fast retten til opplæring i samisk (§ 3-8), og gir tilsatte i offentlig forvaltning rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kompetanse i samisk når en etat e.l. har behov for slik kompetanse i samisk (§ 3-7). Retten til opplæring reguleres for øvrig av opplæringsloven. Kommunestyret i kommuner innenfor forvaltningsområdet kan bestemme at samisk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltning (§ 3-9). §§ 3-10 – 3-11 omhandler hhv. prosedyrer for utvidelse av bestemmelsenes virkeområde, rett til klage dersom et offentlig organ ikke følger bestemmelsene i kapitlet og organisering av samisk språkarbeid. Ifølge sistnevnte bestemmelse skal Sametinget arbeide for vern og videre utvikling av samiske språk i Norge, og hvert fjerde år en rapport til Kongen om situasjonen for samiske språk i Norge.

Loven har særlige bestemmelser med hensyn til utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet og i helse- og sosialsektoren (§§ 3-4 og 3-5), samt individuelle kirkelige tjenester (§ 3-6). Det framgår av NOU 1985:14 at språklige minimumsrettigheter “først og fremst må være til stede der behovet for å uttrykke seg klart og presist og behovet for forstå de språkytringer enkeltindivider blir møtt med er særlig viktig” (s. 188). Samerettsutvalget som la fram denne instillingen, antok at språklig kommunikasjonssvikt er særdeles uheldig for enkeltindivider når det gjelder helsevern og rettsbeskyttelse. Særskilte språklige rettigheter knyttet til kirkelige tjenester ble begrunnet i at samisk språk tradisjonelt har vært i utbredt bruk i slike sammenhenger, noe som blant annet skyldes at prester i samiske strøk helt siden 1848 har vært pålagt å avlegge prøve i samisk. Det ble derfor ikke sett

² Med regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet menes ethvert fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som helt eller delvis omfatter flere av kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, men som likevel ikke er landsomfattende (§ 3-1 4. punkt).

noen grunn til å legge opp til å endre samisk språks posisjon i kirkesammenheng i negativ retning.

2.3 Eksisterende materiale

Sametingets språkbrukundersøkelser

Den første av Sametingets språkbrukundersøkelser ble utført av Samisk Nærings- og Utredningssenter (Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš): Undersøkelse om bruk av samisk språk (SEG 2000, etter oppdrag fra Samisk språkråd). Rapporten omhandler ulike sider ved bruk av samisk språk både blant privatpersoner i samiske områder, offentlige institusjoner, samiske organisasjoner og samiske bedrifter.

Den andre av Sametingets språkbrukundersøkelse kom 2004, og var utført av Samisk språkråd. Formålet med undersøkelsen var å undersøke utvalgte institusjoners bruk av samisk språk, og også undersøke interessen for valg av samisk språk i skoler og barnehager. Undersøkelsen omfatter nordsamisk innenfor utvalgte institusjoner, men vektlegger spesielt situasjonen i sør- og lulesamiske områder. Tall og konklusjoner fra denne rapporten avspeiler dermed et langt større område enn forvaltningsområdet for samisk språk.

Tospråklig tjenesteyting

Rapporten ”Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for samelovens språkregler”, ble utgitt i år 2000 (Sigrid Skålnes og Margrete Gaski, NIBR). Undersøkelsen omfatter kommunene i forvaltningsområdet. Målet med undersøkelsen var å finne ut hvordan likestilling av samisk og norsk i forvaltningen ble opplevd av innbyggerne i disse kommunene. Det ble fokusert på tjenester gitt av fem ulike offentlige forvaltningsorganer; tre kommunale og to statlige etater. Brukerne ble spurt om de syntes de hadde en reell mulighet til å velge språk – samisk eller norsk – når de selv ønsket det i kontakt med offentlige kontorer (Oppdragsgiver: KRD).

Offentlige samiske informasjonstjenester

I 2001 kom prosjektrapporten ”Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester” (Torunn Pettersen og Johanne Gaup; Nordisk Samisk Institutt). Bakgrunnen for prosjektet var at det ikke forelå noen systematisk oversikt over hvilken offentlig informasjon som faktisk finnes på samisk, hva det er behov for eller hvem som har eller skal ha ansvar for slik informasjon. Rapporten inneholder bl.a. oversikter over antall offentlige publikasjoner på samisk og om samiske forhold i visse tidsperioder. (Oppdragsgiver: KRD).

Tospråklighetsmidler

Sametinget har siden 1993 tildelt tospråklighetsmidler til kommunene og fylkeskommunene innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Disse midlene er det mest sentrale virkemidlet for å oppfylle samelovens språkkrav. Kommunal- og regionaldepartementet nedsatte i 2001 en arbeidsgruppe med deltakelse fra kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, Troms og Finnmark fylkeskommuner, Statens utdanningskontor i Finnmark og Utdannings- og forskningsdepartementet. I rapporten fra arbeidsgruppa som ble lagt fram i 2002 drøftes spørsmålet om kommunene/fylkeskommunene får dekket de utgiftene de i dag har til tospråklighet, og om de har ressurser til å fylle de kravene som stilles i lovbestemmelsene som omtaler tospråklighet. ”Tospråklighetsmidler. Rapport fra arbeidsgruppe” (heretter benevnt som KRD-rapporten 2002) inneholder relativt detaljerte beskrivelser av kommuner og fylkeskommuner som var innbefattet i språkreglenes virkeområde på det tidspunkt. Det gis opplysninger blant annet om andelen samiskspråklige både blant kommuneansatte og blant kommunens befolkning, om målsettinger med hensyn til bruk av samisk språk, og med hensyn til revitalisering og/eller tospråklighet. Man nevner også en rekke enkelttiltak og satsingsområder innen ulike kommunale og fylkeskommunale etater. Denne rapporten er vår hovedkilde for beskrivelsen nedenfor vedrørende bruk av samisk i kommuner og fylkeskommuners med utgangspunkt i samelovens krav.

Evaluering av samepolitiske tiltak i Kåfjord

Rapporten ”Kamp, krise og forsoning. Evaluering av samepolitiske tiltak i Kåfjord” (Paul Pedersen og Asle Høgmo, NORUT 2004). Rapporten gir omfattende beskrivelser av blant annet konflikter i tilknytning til innføring av samelovens språkregler og andre samepolitiske tiltak i kommunen, og bakgrunnen for konfliktene. Det gis et innblikk i beslutningsprosesser og konfliktområder, og man beskriver også en form for forsoningsprosess.

Undersøkelse om samene i rettssystemet

Undersøkelsen som er foretatt av Wenke Brenna (2005) omhandler blant annet bruk av samisk språk blant rettssystemets brukere og representanter i Finnmark. Hun baserer seg blant annet på resultatene fra språkbruksundersøkelser for å få et bilde av bruken av og holdninger til samisk språk innenfor sitt undersøkelsesområde.

Annen relevant litteratur

Vi vil understreke at det også foreligger flere andre publikasjoner som omhandler samelovens språkregler eller som er særlig relevante når det gjelder oppfølging av

disse. Nettstedet Samisk statistikk ved Nordisk Samisk Institutt har en mer utfyllende oversikt over slike publikasjoner:
www.sami-statistics.info.

2.4 Bruk av samisk språk i kommuner

KRD-rapporten 2002 viser at de fleste kommunene har vedtatt planer for tospråklighet. Kommunene er opptatt av at de har ansatte som behersker samisk, og de fleste ser et sterkt behov for å øke kompetansen i samisk muntlig blant ansatte innen sosial- og helsesektoren. Unntaket er Kautokeino, som langt på vei har slik språkkompetanse innen denne og andre sektorer. Samtlige kommuner ser et sterkt behov for å øke den skriftlige språkkompetansen i de fleste sektorer innen kommuneforvaltningen.

Kommunene er ifølge rapporten opptatt av å heve den samiskspråklige kompetansen hos befolkningen. Revitaliseringsarbeidet planlegges gjennomført gjennom flerårige språkprosjekter og styrking av språksentrenes virksomhet. I de kommuner hvor samisk har en svakere stilling, er det også ønske om satsing på holdningsskapende arbeid med blant annet kulturtilbud og -tiltak innen kunst, teater, konserter og andre arrangementer. I rapporten presenteres arbeidsgruppens anslag over kommunenes årlige ressursbehov til utvikling av tospråklighet de nærmeste årene (tabell 18 s. 49).

For å gi et inntrykk av språksituasjonen i de enkelte kommunene og av kommunenes arbeid med sikte på å oppfylle bestemmelsene i samelovens språkkapittel pr. 2002, tar vi med utdrag fra beskrivelsene av kommunene i ovennevnte rapport. Vi har lagt vekt på å få med andel samiskspråklige, målsettinger for tospråklighetsarbeid og ett eller noen få tiltak i hver kommune. Det er tatt med forskjellige tiltak for hver av kommunene for å vise bredden i arbeidet med å styrke det samiske språkets posisjon. For mer utførlige opplysninger om kommunene vises det til selve rapporten (KRD 2002).

2.4.1 Kautokeino kommune

Utdrag fra KRD-rapport 2002: Folketall: 3068. Andelen samiskspråklige er 95 %. De aller fleste kommuneansatte, over 80 %, er samisktalende. Andelen av kommuneansatte som behersker samisk skriftlig er 40,1 %. Alle elever i grunnskolen har samisk som fag, de aller fleste av disse (ca. 90 %) har samisk som 1. språk. Resten av elevene har samisk som andrespråk. Rundt 3 % behersker ikke samisk.

Kommunens politikk for tospråklighet

Møtespråk, både administrativt og politisk, er samisk. Når deltakere ikke forstår samisk, blir det brukt tolk. Kommunen har ansatt to språkkonsulenter og en tolk/oversetter for å ivareta den kommunale administrasjons behov for språktjenester. Kommunen bestreber seg på at egen skriftlig informasjon skal være på to språk, samisk og norsk. Betydelige ressurser blir brukt på å oversette, tilpasse og forklare på det språket som henvendelsen kommer. Dette klarer kommunen å gjennomføre omtrent fullt ut når det gjelder det muntlige, men ikke når det gjelder det skriftlige.

Kompetansehevende tiltak i samisk språk – et eksempel

I kommunen mangler det særlig kompetanse til saksbehandling på samisk. Det innebærer at flere saksbehandlere først må lære seg skriftlig samisk før man begynner en opplæring på samisk saksbehandling. Det er påbegynt et arbeid med å bygge opp en samisk "saksbehandlingsdatabase" i kommunen som skal gjøre det lettere å bruke samisk i den generelle saksbehandlingen. Dette innebærer en ordbank samt oversettelsesguider og -maler for registrering, oppretting av dokumenter og oversettelse til både norsk og samisk.

2.4.2 Karasjok kommune

Utdrag fra KRD-rapport 2002: Folketall: 2900. Omlag 90 % av befolkningen er samisktalende. En stor andel av kommunens innbyggere er verbalt tospråklige, men kun et fåtall kan skrive samisk. Over 80 % av kommunalt ansatte i Karasjok behersker samisk muntlig, mens 17 % behersker samisk skriftlig. I skolen foregår (det meste av) undervisningen på samisk, og den generasjonen vil være fullt ut tospråklige, både verbalt og skriftlig, når de går ut av skolen. Målsettingen er å utvikle tospråklig bevissthet hos barn slik at de velger samisk når de blir funksjonelt tospråklige. Aldersgruppen 30-65 år har derimot ikke hatt samiskundervisning på skolen, og et fåtall behersker samisk skriftspråk. Det er her det må iverksettes tiltak for at de også skal kunne bruke sitt morsmål fullt ut, og kan bidra til bevisstgjøring av sine barn i bruken av samisk språk.

Kommunens politikk for tospråklighet

Karasjok kommune vedtok i 1991 å iverksette tiltak for å oppnå målsettingen om tospråklighet innen 5 år. I 1998 vedtok man en strategiplan (overordnet plan for gjennomføring av kommunens tospråklighetspolitikk), hvor målet er at Karasjok kommune skal bli en tospråklig kommune. Kommunestyret har vedtatt at saksbehandlere i kommunen skal skrive overskrift og forslag til vedtak på samisk og norsk i alle saker. Noen skriver, andre får bistand til oversetting og veiledning i arbeidet. Det er et langt skritt frem før alle behersker samisk skriftspråk.

Kompetansehevende tiltak i samisk språk – et eksempel

Kommunen gjennomførte i 1997 et prosjekt kalt ”bruk av samisk i pleie-situasjonen”. Norsktalende sykepleiere fikk 3 ukers språkopplæring og deretter anledning til å øve seg ved hjelp av dialoger med formål å bruke samisk i pleie av eldre. Etter opplæringsperioden fikk kursdeltakerne oppnevnt hver sin samisktalende fadder som hadde ansvaret for fortsatt veiledning av vedkommende i den daglige arbeidssituasjonen. I løpet av prosjektperioden ble det også utarbeidet dialoger og lydbånd som kan brukes i opplæring i samisk av nye helsearbeidere. Opplæringstiltaket ønskes videreført. Kommunen planlegger å gjennomføre et lignende prosjekt bl.a. i nærings- og landbruksavdelingen og ved kulturetaten. I løpet av prosjektperioden vil norsktalende få opplæring samtidig som de er med på å utarbeide relevante termer, begreper, uttrykksmåter m.m. til bruk i praktiske situasjoner.

2.4.3 Porsanger kommune

Utdrag fra KRD-rapport 2002: Folketall: 4400. Andelen samiskspråklige i kommunen er 35 %, ifølge Samisk språkråds undersøkelse i 2000. Man antar at andelen som forstår samisk eller har samisk som hjemmespråk (uten at man selv snakker det), er mye høyere. Ca 21 % av kommuneansatte i Porsanger behersker samisk muntlig, og ca. 8 % behersker samisk skriftlig. I Porsanger kommune, som man betegner som en sjøsamisk randsonerkommune, er det svært viktig å legge til rette tiltak folkeopplysende arbeid med hensyn til identitet og forståelse for å verne og videreutvikle samisk språk, kultur og tradisjoner. Språket og den sjøsamiske kulturen er fortsatt levende i kommunen, men står i fare for å forsvinne dersom det ikke settes inn ressurser for bevaring og videreutvikling.

Kommunens politikk for tospråklighet

Ifølge kommunestyrevedtak i 1996 er kommunens hovedmålsetting å bevare og videreutvikle lokalsamfunnets mangfoldige kulturarv. Dette skal blant annet oppnås ved å legge vekt på lokalt språk og kultur i grunnskoleundervisningen. Målsettingen er at kommunens administrasjon skal bli tospråklig. Det fins i dag ansatte på nesten hver avdeling i kommunens tjenesteområder som har tilstrekkelig samiskkompetanse til å svare på muntlige henvendelser på samisk. Samisk språksenter har drevet med samisk språkopplæring på alle nivå for å gjøre ansatte i stand til å gi et likeverdig tjenestetilbud til hele befolkningen. Det har imidlertid ikke vært mulig oppfylle samelovens minimumskrav om eksempelvis å oversette saksinnstillinger og avholde politiske møter på samisk og norsk. Utfordringen er å utvikle bruken av samisk slik at samisktalende brukere uten oppfordring får utført tjenester og svar på henvendelser på samisk på alle nivå i kommunen.

Kompetansehevende tiltak i samisk språk – et eksempel

Kommunen ønsker å sette i gang tiltak for å revitalisere det samiske språket blant befolkningen. Satsing på Samisk språksenter nevnes særskilt. Blant tiltakene nevnes språkbad, månedlige språktreff og språkleir for barn og unge.

2.4.4 Tana kommune

Utdrag fra KRD-rapport 2002: Kommunen har ca. 3050 innbyggere. Om lag halvparten av befolkningen er samiskspråklig. Ca. 48 % av de kommunalt ansatte behersker samisk muntlig, mens ca. 18 % behersker samisk skriftlig.

Kommunens politikk for tospråklighet

Tana kommune har som målsetting å oppnå reell likeverdighet mellom samisk og norsk språk. Hovedstrategien for dette vil være en satsing på tospråklighet både i den kommunale organisasjon og i Tana-samfunnet ellers. I praksis vil dette innebære en større satsing på samisk språkopplæring på forskjellige utdanningsnivå. For ikke-samisktalende er behovet i første omgang samisk begynneropplæring. Kommunen skal med sin opplærings- og ansettelsespolitikk bidra til at organisasjonens behov for samiskspråklig kompetanse dekkes fullt ut.

Kompetansehevende tiltak i samisk språk

Kommunen ønsker å iverksette en opplæringsplan for å nå målsettingen om reell likestilling mellom samisk og norsk språk. Behovet kan kort skisseres slik:

Samisk på høyskolenivå: Saksbehandlere, undervisningspersonell, samt enkelte fagstillinger i kommunen. Ansatte i annen offentlig virksomhet, lokalisert til kommunen.

Samisk på grunnskole- og/eller videregående nivå: Fagstillinger, lederstillinger, samt stillinger med informasjonsoppgaver overfor publikum i kommunen. Ansatte i annen offentlig virksomhet lokalisert til kommunen.

Samisk begynneropplæring: For å oppnå reell tospråklighet i den kommunale organisasjonen, er det nødvendig at alle eller de fleste kommunalt ansatte kan eller forstår samisk. For å oppnå reell likestilling mellom samisk og norsk språk i Tana-samfunnet for øvrig, vil det være en målsetting at de fleste innbyggere i kommunen kan eller forstår samisk på et minimumsnivå.

2.4.5 Nesseby kommune

Utdrag fra KRD-rapport 2002: Kommunen har ca. 965 innbyggere. Omtrent 75 % av kommunens befolkning forstår eller snakker samisk. Gruppen som snakker begge språk, både norsk og samisk, kan ofte verken lese eller skrive samisk. Andelen kommuneansatte som behersker samisk muntlig er om lag 40 %, mens om lag 14 % behersker samisk skriftlig.

Kommunens politikk for tospråklighet

Nesseby kommune har vedtatt språkutviklingsplan for 2000-2004. Kommunen ønsker å befeste sin status som samisk kommune. Framtidig utvikling i Nesseby kommune skal tuftes på den samiske kulturarven og de verdiene den har i forhold til språk, holdninger, tradisjoner og mellommenneskelig samkvem og fellesskap. Målsettinger for samisk språk er at samisk også i framtiden skal være et levende språk som skal brukes i alle sammenhenger. Videre skal samisk og norsk være likestilte språk i den kommunale forvaltningen. I 2001 opprettet kommunen samisk språksenter for Varanger-regionen. Kommunen mangler samisk kompetanse der det er krav om en fagutdanning.

All informasjon som går fra kommunen sentralt til kommunes innbyggere, kommer på samisk og norsk. Det er mer tilfeldig ut fra kompetanse og tid, om informasjon fra de enkelte tjenesteområdene blir oversatt. På grunn av kapasiteten er det bare mulig å oversette politiske saksinnstillinger og vedtak, og ikke hele saksframlegg. Utfordringen er å utvikle samisk skriftlig kompetanse blant den delen av ansatte og av befolkningen som i dag behersker samisk muntlig. Samisk som førstespråk i grunnskolen kom i gang så sent som 1978, så en overveldende del av den voksne befolkningen kan i dag ikke lese og skrive sitt morsmål.

Kompetansehevede tiltak i samisk språk – et eksempel

Det er behov for et revitaliseringstiltak blant befolkningen, og Samisk språksenter (Isak Saba senteret) trenger ressurser for det formål. Blant tiltakene som ønskes iverksatt nevnes ekskursjoner og trening i tradisjonsarbeid for barn/unge og for voksne.

2.4.6 Kåfjord kommune

Utdrag fra KRD-rapport 2002: Folketall: 2300. Ifølge Samisk språkråds undersøkelse er ca. 46 % samiskspråklige. Av kommuneansatte i Kåfjord behersker 26 % samisk muntlig, og 7 % behersker samisk skriftlig. Situasjonen i Kåfjord beskrives som ganske ulik kommunene i Indre Finnmark mht. til bruken av samisk språk. Mens samisk språk og kultur har et godt ankerfeste i Indre Finnmark, har Kåfjord opplevd en kulturell ensretting og et språkskifte som har medført at samisk har tapt status i forhold til norsk. I Kåfjord fikk fornorskningen for alvor virkning etter andre verdenskrig. Dette medførte at norsk ble dagligspråket i mange hjem, og at mange ikke fikk ta del i den naturlige språkoverføringen i hjemmet.

Kommunens politikk for tospråklighet

Kåfjord kommune vedtok i april 1999 en egen plan for tospråklighet for perioden 1998-2001, og har også som en overordnet målsetting at den lokale flerkulturelle arven skal ivaretas og utvikles i all kommunal virksomhet. Av kommunens ansatte er det imidlertid svært få som hersker samisk. Målsettingen om at blant annet administrasjonen i kommunen skal bli funksjonelt tospråklig, er på langt nær nådd. All saksbehandling og møter i kommunen på norsk. Administrasjonen har verken økonomiske ressurser eller språkkunnskaper nok til å foreta saksbehandling på samisk. Språksenteret er det viktigste redskapet Kåfjord kommune har til å bidra til økt samiskkompetanse. Mangel på slik kompetanse i kommuneforvaltningen og trang kommuneøkonomi er noen av faktorene som virker hemmende på å sette i gang og utvikle tospråklige tilbud til befolkningen.

Kompetansehevede tiltak i samisk språk

Kommunen merker økt konkurranse om arbeidskraft med samiskspråklig kompetanse og vil dermed etter hvert måtte akseptere å bruke høyere lønn som virkemiddel for å kunne konkurrere om denne. Kommunen tilbyr i dag satte samiskopplæring med full lønn, men etterspørselen er likevel svært liten. For å motivere til slik opplæring kan det være aktuelt å tilby noen lønnstrinn ekstra i opplæringsperioden, eller økt lønn i ettertid. Blant ansatte innenfor *pleie og omsorg* har interessen og motivasjonen vært størst til å lære samisk. Dette kan ha sammenheng med at ansatte der føler at behovet for å kunne språket er størst.

2.5 Bruk av samisk språk i fylkeskommuner

KRD-rapporten 2002 gir følgende oppsummerende opplysninger om Troms og Finnmark fylkeskommuner: Det er langt flere samer i Finnmark enn i Troms, men også Troms regner med at ca. 10 % av befolkningen er samer. Selv om størstedelen av forvaltningsområdet for samisk språk er i Finnmark, har Troms fylkeskommune samme grunnforpliktelser siden Kåfjord kommune er del av forvaltningsområdet. Det er likevel ulike tospråklighetstiltak i disse fylkeskommunene.

I Finnmark fylkeskommune tolkes bl.a. fylkestingsmøtene, i sentraladministrasjonen er det skiltet på begge språk, det arrangeres kurs i samisk språk og kulturforståelse, informasjonsmateriell produseres på begge språk, og samisk språk er i bruk langt oftere enn i Troms fylkeskommune. Troms fylkeskommune har fram til og med 2001 fokusert på tospråklighetsarbeidet i spesialisthelsetjenesten, særlig ved Regionsykehuset i Tromsø (nå UNN). Her er det gjennomført tiltak som samiskopplæring, skilting, brosjyremateriell, samisk pasientbibliotek og en egen tolketjeneste. I øvrige deler av Troms fylkeskommune er svært lite

informasjonsmaterieell produsert på samisk, og samisk er sjelden i bruk i politisk eller administrativ sammenheng. Det er særlig i forbindelse med videregående opplæring at fylkeskommunene i dag har store tospråklighetsutgifter. Det er ofte få elever ved den enkelte skole, og vanskelig å få tak i lærere. På grunn av lærermangel må det legges opp til fjernundervisning.

Begge fylkeskommunene har utarbeidet planer for eget arbeid med tospråklighet. Fylkeskommunene fokuserer i planene på hvordan samelovens språkregler kan følges opp, og på hvordan de ansattes kompetanse om samiske forhold kan styrkes. Nedenfor presenteres noen opplysninger om hver av de to fylkeskommunenes arbeid for å oppfylle samelovens språkregler. Opplysninger fra KRD-rapporten suppleres med informasjon fra nye dokumenter vedrørende bruk av samisk språk i Finnmark og Troms fylkeskommuner³. Videregående skoler er et sentralt ansvarsområde for fylkeskommunene. Samiskundervisning i videregående skoler er omtalt i kapittel 4, under punktet ”rett til opplæring i samisk språk” (jf. samelovens § 3-8).

2.5.1 Finnmark fylkeskommune

Noen opplysninger fra KRD-rapporten 2002: Sentraladministrasjonen har i dag noen få personer som behersker samisk muntlig, men ingen som kan skriftlig samisk. Det er allment akseptert at alle som henvender seg på samisk muntlig eller skriftlig, skal få svar på samisk. Når det gjelder skriftlige svar på samisk, brukes konsulenter til oversetting. Ved fylkeskommunens institusjoner er bildet svært variert. Ved institusjonene i Indre Finnmark er situasjonen mye bedre enn ved kysten. Fylkeskommunen merker konkurransen om samiskkompetanse med kommunene i Indre Finnmark. Personer som behersker samisk muntlig og skriftlig velger å arbeide i de samiske kommunene framfor i for eksempel sentraladministrasjonen i Vadsø. Fylkeskommunen står overfor store utfordringer når det gjelder å utdanne sine egne ansatte.

Noen opplysninger fra Finnmark fylkeskommunes strategiplan 2007: Høsten 2006 tilsatte Finnmark fylkeskommune samisk språkkonsulent/rådgiver. Språkkonsulenten arbeider med utvikling og synliggjøring av samisk språk i fylkeskommunen. Det skjer ved bl.a. å tilby samiskkurs til ansatte i fylkeskommunen, samiske tekster på Intranett og Internett, bevisstgjøre de ulike

³ Finnmark fylkeskommune: *Strategiplan 2007. Språkmidler fra Sametinget*. Troms fylkeskommune: *Rapportering om tospråklighetsmidler* for 2006. Av tidshensyn har vi ikke gjort bruk av nye dokumenter fra kommunene, med unntak av Porsanger. I kapittel 5 gis noen opplysninger om dagens situasjon i Kåfjord og Porsanger kommuner. Disse kommunene er valgt fordi det var knyttet tvil til om de burde være med i forvaltningsområdet for samisk språk. Av den grunn kan det være av særlig interesse å vurdere noen utviklingstrekk i Kåfjord og Porsanger etter at språkreglene trådte i kraft i 1992.

avdelinger til å bruke samisk der det er naturlig ved å oversette planer, dokumenter etc. til samisk. Videre bistå med råd og veiledning eksternt om samiske spørsmål.

Ved ansettelser i ledige stillinger i Finnmark fylkeskommune skal kunnskaper i samisk språk, kultur og samfunnsliv være en viktig tilleggskvalifikasjon. Når nye medarbeidere ansettes, bør informasjon om samiske forhold inngå som en naturlig del av ”Introduksjonskurset”. Ledere og saksbehandlere tilbys kursdager om samiske forhold. Dette vil gi ansatte økte kunnskaper om samisk språk og kultur, og en oppdatering på feltet samepolitikk. Samisk språk- og kulturkompetanse integreres i planer som omhandler kompetanseutvikling og personalutvikling. Det er aktuelt å tilby kurs for virksomhetene inndelt i geografiske områder. Fylkespolitikkerne har behov for kunnskaper om samiske forhold generelt og en oppdatering i forhold til samepolitikk spesielt. Det er viktig at fylkestinget en gang i hver periode setter samiske spørsmål på dagsorden.

2.5.2 Troms fylkeskommune

Noen opplysninger fra KRD-rapporten 2002: Ingen ansatte behersker samisk skriftlig på en slik måte at dette anvendes av arbeidsgiver. Ved siden av samekonsulenten behersker noen få samisk muntlig i varierende grad. Muntlige henvendelser kan besvares på samisk bare i den grad samekonsulenten er tilgjengelig. Noen få kunngjøringer foretas på samisk (for øvrig er ingen kunngjøringer fra fylkeskommunen ”særskilt rettet mot hele eller deler av forvaltningsområdet for samisk språk”). Lite eller ingenting er oversatt til samisk, verken av planer, regler, skjema eller annet. Noen få sider på fylkeskommunens nettsted (Kulturnettroms/Biblioteknett Troms) er på samisk. Tospråklighetsmidlene fra Sametinget har hittil hovedsakelig vært brukt innen spesialisthelse-tjenesten. Fra 2002 åpnes muligheten for å bruke midlene innen forvaltningen og de videregående skolene.

Troms fylkeskommune har siden styrket sin samiskspråklige kompetanse og arbeidet med samiske spørsmål blant annet ved å ansette en språkkonsulent. Noen opplysninger fra Troms fylkeskommunes rapportering om tospråklighetsmidler for 2006: Informasjonssenteret utarbeidet i 2005 en samisk versjon av fylkeskommunens nettsted for ungdom, www.ungitroms.no. Dette nettstedet fikk navnet www.nuorromssas.no og davvin.com. I handlingsplanen er det foreslått kursdager om samiske forhold for ledere og saksbehandlere, for å gi kunnskaper om samisk språk i Troms, samisk kultur og en oppdatering på feltet samepolitikk.

Troms fylkeskommune vil bedre situasjonen for samisk språk i fylkeskommunen i 2006-2010, først og fremst med språkundersøkelse og tilby samisk språkkurs for ansatte fra 2007. Målet er at hver etat og institusjon skal ha kompetanse i samisk

språk slik at de kan besvare henvendelser på samisk og betjene befolkningen på samisk, når de ønsker det.

2.6 Bruk av samisk i statlige etater

Vi gir en kort beskrivelse av noen satsingsområder innen helsesektoren med sikte på å kunne yte likeverdige tjenester til den samiske og norske befolkningen. I og med at blant annet sykehusene var fylkeskommunale fram til 2002, var det fylkeskommunene som startet arbeidet innenfor dette området. Fra 1.1.2002 er sykehusene og de fleste andre spesialisttjenestene et statlig ansvar. (Jf. neste punkt, der blant annet Helse Nord nevnes).

2.6.1 Sykehussektoren

Arbeidet med tilrettelegging av helsetjenester for den samiske befolkningen startet før samelovens språkregler trådte i kraft. I en handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge (planen *Mangfold og likeverd*, Sosial- og helsedepartementet 2001) nevnes blant annet at Finnmark fylkeskommune siden 1988 har arbeidet med tiltak for den samiske befolkning i spesialisthelsetjenesten, særlig gjennom utvikling av en egen fylkeskommunal samisk helse- og sosialplan i 1991 (sist revidert i 1995). I ovennevnte handlingsplan nevnes også spesialistlegesenteret og fylkeskommunalt psykisk helsevern i Karasjok. Det orienteres videre om prosessen som førte fram til NOU 1995:6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning*.

I NOU 1995:6, vanligvis omtalt som *samisk helse- og sosialplan*, ble det dokumentert at den samiske befolkning kan oppleve store problemer i møte med helse- og sosialsektorene. Språklige barrierer kan skape problemer både med hensyn til utredning, diagnostisering, behandling, pleie, omsorg og brukerinformasjon. Manglende kunnskap om samisk kultur blant helse- og sosialpersonell får ofte negative konsekvenser for oppfølging av samiske brukere. I 1996 startet sosial- og helsedepartementet et forsøksprogram for oppfølgingen av samisk helse- og sosialplan. Det ble gjennom flere år gitt støtte til opplæringstiltak i samisk språk- og kulturforståelse, informasjonsarbeid, forsøks- og utviklingsarbeid og tolketjeneste. Bl.a. har Troms fylkeskommune bygget opp en servicefunksjon kalt Samisk avdeling/Sámi ossodat ved Regionsykehuset i Tromsø (nå Universitetssykehuset i Nord-Norge, forkortet UNN).

Målet med satsingen ved ovennevnte sykehus var at samiske brukere så langt mulig skal kunne få service på eget språk og ut fra kunnskap om og respekt for deres kulturelle bakgrunn. Det ble iverksatt en rekke tiltak med hensyn til opplæring av personell, informasjon, rutiner for tolking og synliggjøring av samisk kultur (KRD-rapporten 2002). Som nevnt har staten vært eier av

sykehusene siden 2002. Samisk avdeling ved UNN er lagt ned. Etter at samisk tolk ved sykehuset gikk over i en annen stilling, antar man at stillingen vil bli inndratt fordi tolk etterspørres relativt sjelden. En årsak kan være at mange pasienter bruker ledsagere som tolk, en annen at man ikke er vant til å bruke samisk i offentlige sammenhenger og kanskje heller ikke forventer at det skal la seg gjøre på en tilfredsstillende måte. (Se også kommentar vedr. bruk av tolk under pkt. 3.5 i neste kapittel).

Psykisk helsevern

Psykisk helsevern er et av områdene der samisk språk- og kulturkompetanse anses som særlig viktig. Psykiatrisk avdeling ved UNN er tredjelinjetjeneste for store deler av den samiske befolkningen. Institusjonen har som universitetsklinikk også en sentral rolle i forskning og utviklingsarbeid i samisk psykisk helsevern, i samarbeid med kompetansesentrene i Indre Finnmark. Departementet forutsetter at disse i samarbeid kartlegger den eksisterende kompetanse på feltet, og deretter påbegynner et langsiktig utviklingsprogram for samisk (transkulturell) psykisk helsevern (Sosial- og helsedepartementets handlingsplan *Mangfold og likeverd*).

Tilbudet til den samiske befolkning innen psykisk helsevern skal ifølge ovennevnte handlingsplan ivaretas særlig ved en oppbygging av BUP Karasjok og Lakselv DPS. Institusjonene skal fungere som nært samarbeidende nasjonale kompetansesentre for henholdsvis barne- og ungdomspsykiatri og voksenpsykiatri i forhold til samiske brukere. Disse enhetene er i dag samorganisert som SANKS, Samisk nasjonalt kompetansesenter - psykisk helse (SANKS). Senteret har distriktpsikiatriske funksjoner i Midt-Finnmark og nasjonale kompetansesenterfunksjoner innen psykisk helsevern for den samiske befolkningen i Norge. Det er etablert som en del av Helse Nord RHF (nærmere bestemt som en del av Helse Finnmark HF).

Som nevnt under pkt. 2.3 er det foretatt en evaluering av oppfølgingen av NOU 1995:6 samisk helse- og sosialplan (Abelsen m.fl. 2003). Konklusjoner fra denne evalueringen presenteres i neste kapittel, under punktet som utvidede rettigheter til bruk av samisk i helse- og sosialsektoren (pkt. 3.5).

2.6.2 Rettsvesenet

Vi viser til konklusjoner fra undersøkelsen om samenes møte med rettssystemet (Brenna 2005), som presenteres i neste kapittel (pkt. 3.4, utvidede rettigheter til bruk av samisk i rettsvesenet).

2.6.3 Sametinget

En rapport fra en arbeidsgruppe i Sametinget (2002) gir et innblikk i språksituasjonen i denne institusjonen. Arbeidsgruppas mål var å vurdere bruken av

samisk språk i Sametinget, og initiere tiltak for å oppfylle egne vedtak og retningslinjer om bruk av samisk språk i Sametinget. Arbeidsgruppa viste til at språkretningslinjer fra 1992 ikke var realisert. Rapporten fra gruppa presenterer tall fra en undersøkelse om språkkompetanse blant ansatte i Sametinget. Undersøkelsen som var foretatt av Sametingets språkavdeling i 2001, viser at av Sametingets 99 ansatte kan 64 skrive samisk. Av disse må 21 ha hjelp i form av korrekturlesning. Det innebærer at 65 % av de ansatte kan skrive samisk. Undersøkelsen viser også at 75 av de 99 arbeidstakerne kan samisk muntlig. Undersøkelsen viser at 13 arbeidstakere forstår samisk, men kan ikke selv uttrykke seg på samisk. Av 99 arbeidstakere er det 11 som overhodet ikke forstår samisk.

Når det gjelder praktisk bruk av samisk i avdelingene, viste undersøkelsen at ca 40 % av intern informasjon i Sametinget er på samisk. Av interne skriv og notater er likevel ca 95 % på norsk. Saksbehandlingen skjer i hovedsak på norsk, og møtebøker skrives i de fleste avdelingene på norsk og oversettes til samisk. Arbeidsgruppa konkluderte blant annet med at et levende samisk språk forutsetter at Sametinget bruker det aktivt under alle forhold og motiverer arbeidstakerne til å lære og bruke språket. Det pekes blant annet på at arbeidstakere i Sametinget er med på å utvikle samisk som forvaltningspråk når de snakker og skriver samisk. Arbeidsgruppa la fram forslag til nye retningslinjer for bruk av samisk språk i Sametingets administrasjon. Av tidsmessige hensyn har vi ikke hatt anledning til å innhente informasjon om hvordan samelovens språkregler praktiseres i Sametinget.

2.6.4 Omorganiseringer innen offentlig sektor – konsekvenser for språklige rettigheter?

Som nevnt under pkt. 2.6.1 har det i løpet av de seinere år funnet sted en omorganisering av spesialisthelsetjenester (Helse Nord RHF ble etablert i 2002). Arbeids- og velferdsetaten ble etablert 1. juli 2006. Sosialtjenesten i kommunene og denne etaten vil sammen utgjøre Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Dette er en av de største forvaltningsreformene i nyere tid. Høsten 2006 åpnet de første 25 NAV-kontorene. Innen 2010 skal alle innbyggere i Norge ha tilgang til et NAV-kontor. Hvordan ivaretas språklige rettigheter i disse nye store enhetene? Dette bør undersøkes i videre arbeid med oppfølging av samelovens språkbestemmelser.

2.7 Bruk av samisk i offentlige etater – noen konklusjoner

Store variasjoner

Sametingets første språkbrukundersøkelse (SEG 2000) viser at bruken av samisk språk i offentlige etater samlet sett er liten. Blant kommunale institusjoner brukes

samisk mer enn blant statlige og fylkeskommunale institusjoner. Likevel svarer bare 40 % av de kommunale institusjonene at man vil få svar på samisk ved skriftlige henvendelser. Blant offentlige institusjoner i forvaltningsområdet for samisk språk brukes samisk mer enn blant institusjoner utenfor forvaltningsområdet. Situasjonen er likevel dårlig også i en stor del av institusjonene i forvaltningsområdet. Bare én tredjedel av disse institusjonene kunngjør alle annonser på samisk.

Samiske bedrifter og organisasjoner bruker samisk mye, særlig i forbindelse med skriftlige og muntlige svar. Bedriftene og organisasjonene har høy samiskkompetanse. 95 % svarer at over halvparten eller alle de administrativt ansatte kan samisk. Situasjonen for samisk språk er dermed bedre i samiske institusjoner enn i andre offentlige institusjoner. Det er lettere å få svar muntlig og skriftlig på samisk fra samiske institusjoner, enn fra andre offentlige institusjoner som er underlagt samelovens språkregler. Det påpekes imidlertid i denne rapporten at bruken av samisk kan økes også blant samiske institusjoner, for eksempel i forbindelse med saksbehandling og møter.

Omtrent to tredjedeler av institusjonene bruker alltid bare norsk som møtespråk. Enda flere institusjoner ser ut til å bruke bare norsk når de behandler saker til styre, råd og utvalg, og når de skriver møteprotokoller. Situasjonen er noe bedre når det gjelder hvilket språk man bruker når brev, saksutredninger og notater skrives.

Lite kompetanse i samisk språk

Som det framgår av opplysningene fra KRD-rapporten 2002 om tospråklighetsmidler, er det store forskjeller innad i forvaltningsområdet for samisk språk blant annet når det gjelder antall samisktalende blant kommunalt ansatte: Karasjok og Kautokeino drøyt 80 %, Tana 48 %, Nesseby 40 %, Kåfjord 26 % og Porsanger 21 %. I alle kommuner er det langt færre som behersker samisk skriftlig. I ovennevnte rapport konkluderes det også med at det for alle kommunene er stor forskjell mellom ulike sektorer med hensyn til hvor mange som behersker samisk muntlig og skriftlig. Særlig fremtredende er dette i Karasjok.

Sametingets språkundersøkelse fra 2004 viser at det er lite kompetanse i samisk språk blant ansatte og at det er vanskelig å rekruttere samisktalende fagfolk. Det er stor stor mangel på blant annet samisktalende lærere, leger, psykologer og sykepleiere. Dette gjelder alle språkgruppene, men er særlig prekært i lule- og sørsamisk område. 97 % av ansatte innenfor institusjonene som har deltatt i undersøkelsen forstår ikke samisk. (Som nevnt gjelder dette ikke kun forvaltningsområdet). Språkstyret er bekymret over at bare 3 % behersker samisk, selv om det i mange år er lagt til rette for permisjon med lønn for å ta kurs og

utdanning i samisk. Språkstyret mener også at det er rimelig å begynne å stille krav om bruk av samisk etter endt permisjon, samt ved utlysning av stillinger. Visse krav bør også gjelde studenter som kommer inn på samisk kvote. Dette gjelder alle språkgruppene, men er særlig prekært i lule- og sørsamisk område.

Muligheter for bruk av samisk i kontakt med institusjoner

Ifølge SEG-rapporten 2000 er det totalt sett små muligheter for å bruke samisk i kontakt med offentlige institusjoner. Man mener at også en stor andel av kommunale institusjoner og institusjoner i forvaltningsområdet for samisk språk ser ut til å bryte språkloven, for eksempel når det gjelder å svare på skriftlige og muntlige henvendelser på samisk. Samisk blir i liten grad brukt overfor lege og helsevesen, og andre offentlige institusjoner. For eksempel bruker kun 11 % samisk i kontakt med helsevesenet. De samiske institusjonene skiller seg positivt ut, og man mener at disse i lag med samiske organisasjoner og bedrifter danner viktige steder for utvikling og styrking av samisk språk.

I språkundersøkelsen 2004 konkluderes det med at tjenester ikke blir gitt på samisk automatisk, det må de samiske brukerne be om. Tjenestene blir ikke tilbudt, og dermed heller ikke etterspurt. Språkstyret bemerker blant annet problemet synes å tilskrives brukerne av tjenesten. Det er brukerne som bør ha ferdigheter i to språk, og ikke institusjonen. Dette medfører at samisk språk ikke brukes, og de samiske brukerne blir usynlige. Institusjonene ser ikke at de har samiske brukere og dermed ser de heller ikke behovet for å ha kompetanse i samisk.

Ifølge NIBR-rapporten om tospråklig tjenesteyting (Skålnes og Gaski 2002) snakker mellom halvparten og tre fjerdedeler av brukerne alltid norsk ved muntlige henvendelser til offentlige kontorer, og mellom 80 og 86 prosent anvender alltid norsk ved skriftlige henvendelser. Det dreier seg imidlertid om store forskjeller fra kommune til kommune, og også mellom etater innad i en kommune. Vi vil understreke at spørsmålet om bruk av samisk språk i møte med offentlige etater må ses i sammenheng med blant annet etatenes og institusjonenes språkkompetanse.

Manglende tilbud om språkopplæring

Sametingets språkundersøkelse 2004 viser at det er manglende tilbud om språkopplæring, og at eksisterende tilbud ikke er helhetlig planlagt. Språkstyrets merknader: En forutsetning for å kunne gi tilbud på samisk er at institusjonene har ansatte som kan samisk. Det må i den forbindelse påpekes at dette ansvaret ikke skal pålegges enkeltansatte, men at det er institusjonens ansvar å legge forholdene til rette for at samisk språk kan brukes.

Oppfyller ikke lovens krav

Som tidligere nevnt konkluderte SEG-rapporten (SEG 2000), med at en stor andel av kommunale institusjoner og institusjoner i forvaltningsområdet for samisk språk ser ut til å bryte språkloven, for eksempel når det gjelder å svare på skriftlige og muntlige henvendelser på samisk. I KRD-rapporten om tospråklighetsmidler konkluderes med at verken kommunene eller fylkeskommunene kan sies å fylle samelovens krav når det gjelder tospråklig forvaltning og tjenesteyting. Arbeidsgruppens gjennomgang viser også at selv om dagens utgifter vil bli dekket, er ikke det tilstrekkelig til å fylle samelovens krav. Det er derfor nødvendig med en ytterligere satsning på arbeidet med å styrke og utvikle samisk språk. Kravene i samelovens språkregler kan ikke sies å være oppfylt i noen av fylkeskommunene.

2.8 Konklusjon

Materialet som er presentert i dette kapitlet tyder på at de fleste offentlige organer som omfattes av samelovens språkregler, ikke oppfyller lovens krav fullt ut. Dermed er heller ikke befolkningen innen forvaltningsområdet for samisk språk sikret rett til bruk av samisk i kontakt med offentlige organer i den grad språkreglene legger opp til. Hovedårsaken synes å være mangel på kompetanse i samisk språk blant ansatte innen offentlige etater. Det er store forskjeller både mellom noen av kommunene i forvaltningsområdet og blant offentlige etater innad i en kommune når det gjelder språkkompetanse, og dermed også en av de viktigste forutsetningene for oppfølging av språkreglenes krav. Innenfor den offentlige sektoren sett under ett, synes det også å være store forskjeller med hensyn til prioriteringer og innsats for oppfølging av samelovens språkregler.

Det er imidlertid gjennomført et omfattende og i stor grad også nyskapende arbeid for å imøtekomme målsettinger om tospråklighet og samiskspråklige tjenester, både i kommunale, fylkeskommunale og statlige etater. Dette har både gitt lovens stadfesting av språklige rettigheter et reelt innhold innenfor en rekke etater, samtidig som det er opparbeidet kunnskap og erfaringer innenfor ulike fagfelt og virksomhetsarbeid både mht. (re)vitalisering av samisk språk samt tospråklighet generelt, og i forhold til lovens bestemmelser spesielt. Det antas at det dermed foreligger et solid grunnlag for det videre arbeidet både når det gjelder å realisere samelovens språkregler, og i forhold til lovens mer generelle formål: å sikre muligheter for å styrke og utvikle samisk språk.

3 Oppfølging av enkeltbestemmelser

3.1 Innledning

Dette kapitlet omhandler vurderinger som er gjort i forhold til oppfølging av spesifikke bestemmelser i samelovens språkkapittel. Vi gjør stort sett bruk av det samme materialet som i forrige kapittel, men prøver nå å få fram hvordan enkeltbestemmelser er blitt fulgt opp. Samlet sett er språkreglene nokså omfattende, og de gjelder for til dels svært ulike offentlige organer og for et geografisk område med til dels store forskjeller både mht. språk, historie, folketall og næringer. En relativt kort beskrivelse av et slikt omfattende tema må nødvendigvis bli noe overflatisk. Som nevnt i kapittel 1 mener vi likevel at det er mulig å gjøre noen oppsummeringer og vurderinger fordi det eksisterende materialet samlet sett har nokså entydige og sammenfallende konklusjoner. I dette, som i det foregående kapitlet presenterer vi noen opplysninger og vurderinger fra eksisterende materiale (jf. oversikt over anvendte publikasjoner i forrige kapittel). For mer utfyllende informasjon vises det til de respektive dokumentene. Vi gjør også bruk av noen opplysninger innhentet i løpet av prosjektperioden.

3.2 Offentlige samiske informasjonstjenester

§ 3-2. Oversettelse av regler. Kunngjøringer og skjema

Lover og forskrifter av særlig interesse for hele eller deler av den samiske befolkning, skal oversettes til samisk.

Kunngjøringer fra offentlige organ som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet, skal skje både på samisk og norsk.

Skjema til bruk overfor et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet skal foreligge både på samisk og norsk. Kongen gir nærmere regler om iverksetting av denne bestemmelsen.

I NSI-rapporten "Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester" (Pettersen og Gaup 2001), konkluderes det med at mengden samiskspråklig offentlig informasjonsmateriale er relativt liten. De peker også på at deler av materialet som finnes, er lite tilgjengelig. Slik de ser det, kan dette dreie seg om både et kunnskapsproblem og et distribusjonsproblem, og kan hende også et holdningsproblem. Siden det dreier seg om lite materiale, er det desto viktigere at det er enkelt å få tak i. De viser i den sammenheng til en interdepartemental kartlegging utført av Kommunal- og regionaldepartementet, som konkluderer med

at det er noe “tilfeldig” hvordan, til hvem og i hvor stort omfang samiskspråklig materiale distribueres.

Pettersen og Gaup mener at det bør være mulig å øke den generelle bevisstheten om betydningen av at offentlig informasjon er tilgjengelig på samisk. Dette gjelder både i forvaltningen som sådan, hos den enkelte offentlig ansatte som formidler informasjon, samt hos folk flest. En forutsetning for å nå dette målet er etter deres oppfatning at også offentlig informasjon på norsk om samiske forhold generelt og rettigheter spesielt, blir langt mer omfattende enn det er i dag. De minner i den sammenheng om informasjon som et lederansvar.

I ovennevnte rapport foreslås en rekke tiltak innenfor disse hovedemnene: 1) Vurdere om det er behov for justere Samelovens språkregler i forhold til endringer som har skjedd i samfunnet det siste tiåret. 2) Bedre informasjon om Samelovens språkregler. 3) Bedre rutiner og ansvarsfordeling for å sikre at samiskspråklig offentlig informasjonsmateriale blir oversatt og utgitt, samt for språklig og innholdsmessig kvalitetssikring. 4) Bedre rutiner og prosedyrer for å sikre tilgang til opplysninger om og distribusjon av samiskspråklig materiale. 5) En mer aktiv og variert bruk av informasjonsmetoder tilpasset språklige, kulturelle og andre lokale forhold. 6) Koordinering mellom Sametingets internettsider og andre hjemmesider for offentlig samisk informasjon. 7) Regler og rutiner for registrering av samiske navn/ord i offentlige registre så snart tekniske aspekter ved bruk av samiske tegn er avklart.

I Sametingets undersøkelse 2004 om bruken av samisk språk svarte 72 % av institusjonene at de lover og regler som de har behov for ikke er oversatt til samisk. 31 % svarte at de har skjemaer som er utarbeidet på samisk. (Tallene innbefatter også institusjoner utenfor forvaltningsområdet for samisk språklov.) Språkstyrets merknader: Dersom kommunikasjon og saksbehandling skal foregå på samisk, er dette viktige hjelpemidler. Undersøkelsen viser at det at det ikke finnes noe helhetlig plan for å få oversatt skjemaer og lover til samisk. En slik plan må utarbeides. Språkstyret mener at det i det offentlige rom bør være tilbud til samisktalende som ønsker å benytte skjemaer og informasjonsmateriell på samisk. Dette gjelder alle språkområder.

3.3 Rett til svar på samisk i kontakt med offentlige organer

§ 3-3. Rett til svar på samisk

Den som henvender seg på samisk til et lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet, har rett til svar på samisk. Dette gjelder likevel ikke ved muntlige henvendelser til tjenestemenn som utfører oppdrag utenfor organets kontor.

Den som henvender seg skriftlig på samisk til et regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet, har rett til skriftlig svar på samisk. Kongen kan i særlige tilfeller gjøre unntak for bestemte regionale offentlige organ.

Når det gjelder oppfølging av ovennevnte bestemmelser, viser vi til beskrivelsene og vurderingene i forrige kapittel. Det ble som nevnt konkludert med at samisk totalt sett brukes i relativt liten grad i møter med offentlige etater og institusjoner, men at det er store forskjeller både innad i en kommune og mellom ulike geografiske områder.

3.4 Bruk av samisk i rettsvesenet

§ 3-4. Utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet

I forvaltningsområdet for samisk språk har enhver rett til å henvende seg til domstolen både muntlig og skriftlig på samisk, og til å tale samisk i rettsmøter og gjennomføre forhandlinger på samisk. Domstolen er forpliktet til å sørge for oversettelser av prosesskrifter, skriftlige bevis, rettsbøker mv både til norsk og samisk.

Med rettsvesen menes politi, lensmennene, påtalemyndighetene, domstolene, fengselsvesenet og kriminalomsorg i frihet (Ot.prp. nr 60 (1989-90)). Bestemmelsen har i tillegg særskilte regler for hhv. domstoler med embetskrets som helt eller delvis omfatter forvaltningsområdet, for politi og påtalemyndighet med tjenestekrets som helt eller delvis omfatter forvaltningsområdet og for kriminalomsorgens anstalter i Troms og Finnmark.

I Sametingets første språkundersøkelse (SEG 2000) svarte de fleste rettsinstitusjonene at hvis man ba om det ville man kunne bruke samisk i forbindelse med rettsmøter, avhør og anmeldelser. Det kan være vanskeligere å få snakke samisk i fengsel enn i andre rettssammenhenger. Bare 44 % av institusjonene svarte at man ville få snakke samisk med andre fanger i fengselet, og bare halvparten svarte at man som innsatt ville få snakke samisk med egne pårørende.

I boka *Samene i rettssystemet* presenterer Wenke Brenna (2005) sin undersøkelse om bruk av samisk språk blant rettssystemets brukere og representanter i Finnmark. Undersøkelsen tar utgangspunkt i at språkreglene skal sikre at samisktalende brukere kan kommunisere med de norskspråklige aktørene i rettssystemet på en tilfredsstillende måte. Brenna viser til at lovgiver hadde forutsett og til en viss grad akseptert at det ville ta tid å oppfylle språkreglenes krav, men at det ikke har vært gode forutsetninger for etterlevelse av disse språkbestemmelsene innen politi og rettsvesen. En av hennes konklusjoner er at det i løpet av det første tiåret etter språkreglenes ikrafttreden ikke ble utviklet

tilstrekkelige virkemidler for å oppfylle lovens intensjoner om en tilfredsstillende samhandling i rettssystemet.

Brenna slår fast at politi- og lensmannsetaten er ikke realisert som en tospråklig virksomhet. Hun viser blant annet til at lensmennene i forvaltningsområdet har vurdert det slik at språksituasjonen med hensyn til kompetanse i samisk ikke har utviklet seg i særlig grad fra 1991 til 1999. Hun mener at selv om de har hatt ansatte under opplæring og har prioritert opplæring for samisktalende, er det i liten grad faste planer for utvikling av språkkompetanse i etaten. Kommunikasjonen i domstolene mellom samisktalende brukere og norsktalende aktører antar hun har vært hemmet av både manglende kompetanse i samisk språk og kultur, og mangel på utdannede tolker og en ensartet samisk juridisk terminologi (Brenna 2004:144-153).

Hun viser også til at samiske institusjoner ikke har fått gjennomslag for sine opplegg for oppfølging av språkreglene. Fra samisk hold har man ønsket å utvikle en sentral tolketjeneste og etablere en permanent tolkeopplæring. Andre planlagte satsingsområder har vært terminologiutvikling og opplæring av de ansatte i etatene. Brenna hevder at tiltakene som ble planlagt og delvis iverksatt av samiske institusjoner, strandet for en stor del på manglende midler fra myndighetene, eller på manglende oppfølging fra de etatene som skulle nyte godt av tiltakene (s. 144).

Brenna viser til at kulturkompetansen hos politi og dommere ifølge hennes informanter, har betydning for hvordan en sak utvikler seg, eventuelt om det blir en sak i det hele tatt. Språklig og kulturell kunnskap i startfasen skaper betingelsene for den videre kommunikasjonen. Bestemmelsene i samelovens språkregler innebærer en prinsipiell anerkjennelse av det merarbeidet politiet har i tospråklige distrikter. Den økonomiske oppfølgingen av dette har imidlertid variert, og det synes å være behov for en gjennomgang av dette. Utdanningstøtte med bindingstid for samisktalende studenter, og ekstra lønnstrinn til samisktalende betjenter som godtgjøring for deres kompetanse bør vurderes. Det gjelder også fjellpolitiet. Hun peker også på at tjenesten med nødnummer er organisert uten samiskspråklig kompetanse, at den fungerer dårlig for samiske distrikter. Tjenesten bør etter hennes oppfatning enten omorganiseres, eller man bør bygge opp nødvendig kompetanse vedrørende samiske stedsnavn i den eksisterende tjenesten (s. 312).

En annen av hennes konklusjoner er at språkreglenes § 3-4 *Utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet* bør revurderes, med sikte på ytterligere utvidelse av rettigheter innen dette området. Dette omtales nærmere i kapittel 6.

Indre Finnmark tingsrett startet sin virksomhet i 2004. Domstolen som skal betjene de fem kommunene som i dag utgjør forvaltningsområdet for samisk språk i Finnmark fylke, tar sikte på å rekruttere samiskspråklig personale. Etableringen av denne institusjonen har selvsagt i vesentlig grad forbedret rettsvesenets mulighet for å oppfylle kravene i ovennevnte bestemmelse.

3.5 Bruk av samisk i helse- og sosialsektoren

§ 3-5. Utvidet rett til bruk av samisk i helse- og sosialsektoren

Den som ønsker å bruke samisk for å ivareta egne interesser overfor lokale og regionale offentlige helse- og sosialinstitusjoner i forvaltningsområdet, har rett til å bli betjent på samisk.

I Sametingets første språkundersøkelse (SEG 2000) svarte omtrent halvparten av helse- og sosialinstitusjonene at hvis man ba om det, så ville man få tjenestene på samisk. Undersøkelsen viser også at kun 11 % av de som ønsker det, bruker samisk i kontakt med helsevesenet. Samtidig er helsevesenet den sektor der brukerne har størst ønske om å bruke samisk.

Mangel på kompetanse i samisk språk og kultur

I evalueringen av hvordan plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge (NOU 1995:6) var blitt fulgt opp, ble det konkludert med at planen utvilsomt har skapt en større bevissthet om at samiske brukere kan ha spesielle behov sammenliknet med andre brukere (Abelsen mfl. 2003). Man har imidlertid ikke nådd planens overordnede mål om å skape en helse- og sosialtjeneste for den samiske befolkningen som er likeverdig med tjenestene overfor den øvrige befolkningen. Dette har ikke latt seg gjøre fordi mangelen på kompetanse i samisk språk og spesielt samisk kulturforståelse, er altfor stor. Materialet i deres evaluering avdekker også noen barrierer mot endring som i hovedsak handler om holdninger, mangel på kompetanse og mangel på ressurser. Det konkluderes også med at rekrutteringen av personell har vært lite målrettet, og at planverk som angir retning for tjenestenes arbeid med samiske brukere, synes å mangle i mange tilfeller.

Spesialisthelsetjenester

I ovennevnte evalueringsrapport nevnes også det statlige foretaket Helse Nord RHF, som ble etablert etter at staten fra 2002 overtok drift av sykehus og en rekke andre spesialisthelsetjenester, og herunder også spesialisthelsetjenester for den samiske befolkningen. Utrederne oppfatning var at Helse Nord syntes å være noe avventende. Det pekes på at foretaket Helse Nord har kun én ansatt som også har samiske spørsmål som sitt ansvarsfelt, og at så lenge sentrale myndigheter ikke gir

styringssignaler i forhold til samiske helsetjenester og oppfølging av handlingsplanen "Mangfold og likeverd", vil feltet ikke bli prioritert. Dette kan medføre at en videre utvikling av spesialisthelsetjenester for den samiske befolkning vil stoppe opp (Abelsen mfl. 2003:133).

I og med at Samisk nasjonalt kompetansesenter - psykisk helse (SANKS) er etablert som en del av Helse Nord RHF (nærmere bestemt som en del av Helse Finnmark HF) har dette foretaket nå en vesentlig satsing innenfor feltet psykiatri. (Helse Nord RHF får øremerkede midler over statsbudsjettet til drift av SANKS.) Hvilke prioriteringer som gjøres ved den psykiatriske avdelingen ved UNN (Universitetssykehuset i Tromsø) vil også ha stor betydning for kvaliteten på det totale psykiatritilbudet overfor den samiske befolkningen, og dermed også for oppfølgingen av samelovens § 3-5.

Kommunale helse- og sosialtjenester – et eksempel

I ovennevnte evaluering av hvordan samisk helse- og sosialplan (NOU 1996:6) var blitt fulgt opp, ble det også gjort undersøkelser blant noen kommuner. I og med at planens målsettinger også innbefattet bruk av samisk språk, vil vi vise til rapportens beskrivelse fra en av kommunene. Vi har valgt ut Porsanger kommune, siden det er en av kommunene som omtales nærmere i kapittel 5.

Noen opplysninger fra Norut NIBR/Agenda-rapporten (Abelsen mfl. 2003) om situasjonen i Porsanger:

Allmennlegetjenesten: Ifølge informantene opplever man sjelden språkproblemer. Slike problemer kan oppstå i møtet med eldre brukere, 75–80 år og oppover. Tolkehjelp brukes sjelden. Det er ansatt samisktalende på legekantoret, som kan brukes ved behov. Ingen av legene har benyttet seg av tilbudet om kurs i samisk språk og kulturforståelse. Blant de øvrige ansatte har en person gjennomført ett års videreutdanning i samisk.

Barnevernet: De ansatte i barnevernet har fått kurstilbud i emner som samisk språk og kulturforståelse. Informantene viser også til tilbud om videreutdanning innen samisk språk og kulturkunnskap. En av informantene gir uttrykk for at kommunen har gjort en god jobb ved å satse på kompetanseutvikling.

Pleie- og omsorgstjenesten: Det er samisk språkkompetanse i tjenesten, og flere informanter estimerte at om lag 1/3 av de ansatte innen sektoren har slik kompetanse. Informanter pekte på at man bør rekruttere flere samisktalende ved at man for eksempel i stillingsannonser framhevet at det er en fordel med kompetanse innen samisk språk og kultur.

Utredningene konkluderer blant annet med at Porsanger kommune synes å ha en lite bevisst rekrutteringspolitikk når det gjelder å rekruttere samiskspråklig eller -kulturell kompetanse. Dette medfører at ansattes kompetanse når det gjelder samisk kultur, blir tilfeldig og varierende fra sektor til sektor, og fra deltjeneste til deltjeneste. Det pekes også på at det ikke gis introduksjonstilbud for nyansatte, uansett om de er fra kommunen eller fra andre deler av landet (Abelsen mfl. 2003:35).

Misnøye med legetjenestene

I en studie som tok sikte på å se på tilfredshet med den kommunale legetjenesten i områder med samisk og norsktalende befolkning, ble det konkludert med at de samisktalende pasientene totalt sett var mindre fornøyd med den kommunale legetjenesten enn de norsktalende. De var mindre fornøyd med legens språkbeherskelse, og de mente at det hyppigere oppstod misforståelser mellom lege og pasient på grunnlag av språkproblemer. En tredel gav uttrykk for at de ikke ønsker å bruke tolk. Området for undersøkelsen var blant annet de opprinnelige kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk (Karasjok, Kautokeino, Porsanger, Nesseby, Tana og Kåfjord). Tilfredsheten er minst i dette forvaltningsområdet (Nystad mfl. 2006). En av konklusjonene i undersøkelsen er at man må legge stor vekt på legens språkkompetanse ved ansettelse av leger i kommuner innen forvaltningsområdet for samisk språk.

Forfatterne viser imidlertid også til at kontinuitet i legetjenester er en viktig faktor for grad av tilfredshet. Innenfor forvaltningsområdet er en større andel av de norsktalende også mindre fornøyd, og de fant forskjeller med hensyn til tilfredshet også på kommunenivå. De peker på at det i enkelte kommuner innen forvaltningsområdet har vært vanskelig å få ansatt leger. Dette fører til ustabil legedekning og dårlig kontinuitet. Det er også flere som oppgir at de ikke har fått tildelt fastlege i disse områdene.

Tolk

Ovennevnte undersøkelse om pasienttilfredshet viser også at mange som mente at de hadde behov for tolk, fikk ikke tilbud om det. En del gav uttrykk for at de heller ikke likte å bruke tolk. I primærhelsetjenesten har det vært vanlig at pasienter tar med seg pårørende eller bruker kontorpersonalet ved legekantorene som tolk. Dette kan være årsaken til at mange ikke ønsker å bruke tolk. Forfatterne antar at en bedre organisering av tolketjenesten ville føre til at flere ønsket å benytte seg av det tilbudet (Nystad m.fl. 2006).

I Sametingets språkundersøkelse 2004 kommenterer språkstyret bruk av tolk. Ifølge undersøkelsen bruker 66 % tolk ved behov, mens enkelte sier at de hittil

ikke har hatt behov for tolk. Språkstyret spør hvem det er som skal definere behovet. Er det en tospråklig bruker som må be om tolk? Gis tolking som et tilbud og finnes det tolk tilgjengelig for de som vil bruke samisk i møte med en norskspråklig institusjon eller fagperson? Det pekes videre på at helsetjenesten bruker pårørende til tolking, noe som kan hemme pasientens bruk av tjenesten. Ifølge språkstyret har også tolker ved sykehus påpekt dette. Språkstyret mener at det må satses på tolkeutdanning, slik at antallet samisktalende tolker øker. Ifølge handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge (2001-2005, *Mangfold og likeverd*) har regjeringen som mål å bygge ut en norsk/samisk-samisk/norsk tolketjeneste. I den forbindelse nevnes etablering av tolkeutdanning ved Samisk høyskole.

3.6 Individuelle kirkelige tjenester

§ 3-6. Individuelle kirkelige tjenester

Enhver har rett til individuelle kirkelige tjenester på samisk i Den norske kirkes menigheter i forvaltningsområdet.

Ifølge SEG-rapporten 2000 ser kompetansen i samisk ut til å være bedre i kirkelige institusjoner enn i helse-, sosial- og rettsinstitusjoner. 100 % av de kirkelige institusjonene, som betjener befolkningen i forvaltningsområdet, oppgir at minst én ansatt kan samisk. 70 % av helse- og sosialinstitusjonene og 45 % av rettsinstitusjonen oppgir samme svar. I denne språkundersøkelsen svarte de fleste kirkelige institusjonene at hvis man ba om det, ville man få følgende tjenester på samisk: dåp, vigsel og nattverd. Det kan være vanskeligere å gi sjelesorg på samisk. Bare 57 % av de kirkelige institusjonene har svart at man ville få sjelesorg på samisk hvis man ba om det.

I Kirkens kulturmelding 2005 heter det blant annet at Den norske kirke har et spesielt ansvar for å fremme det samiske folks språk, kulturuttrykk og historie. Oppgaven begrenses ikke bare til å lytte til det samiske folk, men til å fremme folkets tradisjoner og kulturuttrykk som en del av felles kulturarv. Noen satsingsområder: ”Etter etableringen av Samisk kirkeråd har det blitt laget høymesseliturgi på sør- og nordsamisk, og det arbeides videre med andre liturgier. Det har vært drevet et kontinuerlig arbeid med utvikling av salmer på alle tre samiske språk. Samisk kirkeråd arbeider nå med en ny nordsamisk salmebok og et salmehefte på lulesamisk, utgitt gjennom et samarbeid mellom den svenske og norske kirken. I sørsamiske områder har det vært et mål å innarbeide samiske musikktradisjoner som en integrert del av liturgi og gudstjenestefeiring.” I denne meldingen slås det fast at språk er en fundamental del av kirkelivet. Det orienteres om at prekenen tolkes som oftest til samisk i nordsamiske kjerneområder, og at det

ligger en utfordring for kirken i å gi utviklingsmuligheter for de mindre samiske språkene, lulesamisk og sørsamisk.

3.7 Rett til utdanningspermisjon

§ 3-7. Rett til utdanningspermisjon

Tilsatte i et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet har rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samisk når organet har behov for slik kunnskap. Retten kan gjøres avhengig av at den tilsatte forplikter seg til å arbeide for organet en viss tid etter utdanningen. Kongen gir nærmere regler om gjennomføringen av disse bestemmelsene.

Det er utarbeidet forskrifter for gjennomføringen av retten til utdanningspermisjon. Ifølge en av disse bestemmelsene bør også organ som ikke omfattes av sameloven § 3-7, gi permisjon til ansatte for samiskopplæring når det har behov for kompetanse i samisk.

Ifølge SEG-undersøkelsen har 42 % av institusjonene svart at de tilbyr ansatte i administrasjonen permisjon for å lære samisk med lønn, eller den ansatte kan få opplæring i samisk i arbeidstida. Hvis institusjonen ikke har en eneste samiskspråklig ansatt, er det ganske stor sannsynlighet for at man ikke tilbyr permisjon for å lære samisk. 80 % av institusjonene hvor ingen ansatte kan samisk, sier at de ikke tilbyr denne typen permisjon.

I NSI-rapporten om offentlig informasjon på samisk (Pettersen og Gaup 2001), kommenteres blant annet retten til utdanningspermisjon. Gjennom sin undersøkelse fikk de inntrykk av at denne retten kan være vanskelig i gjennomføre i praksis. De nevner at ansatte i lokale statsetater har fått avslag på sine søknader, eller eventuelt tilbud om permisjon uten lønn. Ifølge dem selv har de ikke grunnlag for å si om årsaken er for eksempel holdninger, økonomi eller begge deler, men de mener at dette kan være til hinder for at flere ansatte enn i dag skal kunne gi/utdype offentlig informasjon på samisk i muntlig form (s. 94). I språkrådets rapport 2004 påpekes det at ikke alle institusjoner har økonomi til å gi ansatte permisjon med lønn for å ta opplæring i samisk. Språkstyret bemerker også blant annet at en del ansatte mangler motivasjon for å lære seg samisk – fordi det antas at man ikke har behov for det.

I KRD-rapporten om tospråklighetsmidler (2002) vises det til en prioritering vedrørende utdanningspermisjon i Finnmark fylkeskommunes handlingsplan. Ifølge denne planen vil ansatte som snakker muntlig samisk, bli prioritert når det gjelder stipend/ utdanningspermisjoner. Årsaken er at det for en norsktalende er "et langt lerret å bleke" å lære seg samisk. Erfaringen viser at resultatene er

dårlige. Derfor ønsker fylkeskommunen å satse på de som har et visst grunnlag fra før. Mange har manglende kunnskaper i samisk og trenger å utvide sitt ordforråd og lære å skrive språket. Man minner imidlertid om at kurs i flerkulturell forståelse samt informasjon om samisk kultur og samfunnsliv er viktig for personer uten samisk bakgrunn.

I kapittel 6 der vi peker på bestemmelser som bør vurderes med sikte på endring, nevner vi blant annet § 3-7. Vi begrunner det med den type erfaring som beskrives fra Finnmark fylkeskommune, og som vi også har fått beskrevet fra andre etater.

3.8 Rett til opplæring i samisk

§ 3-8. Rett til opplæring i samisk

Enhver har rett til opplæring i samisk. Kongen kan gi nærmere regler om gjennomføringen av denne bestemmelsen.

For opplæring i og på samisk gjelder reglene i og i medhold av lov om grunnskolen og den vidaregående opplæringa (opplæringslova).

I henhold til § 3-8 skal enhver ha rett til opplæring i samisk. Det er utarbeidet forskrifter for gjennomføringen av bestemmelsen. Ifølge en av forskriftsbestemmelsene gjelder opplæring i samisk for voksne etter § 3-8 første ledd. Slik opplæring skal følge reglene i lov om voksenopplæring og lov om brevskoler med tilhørende forskrifter.

Samisk i grunnskolen

SEG 2000: Undervisninga i samisk i grunnskolen har blitt sterkt utvidet siden begynnelsen av 1980-tallet og fram til i dag. Antallet elever med undervisning i samisk ble mer enn fordoblet i løpet av 20 år. I skoleåret 1999/2000 hadde 2196 elever undervisning i nordsamisk. 950 av dem hadde samisk som førstespråk.

I SEG-rapporten konkluderes det med at situasjonen har blitt bedre for alle de tre samiske språkene i løpet 1990-tallet, og at tallet på elever med nordsamisk har økt betydelig. Særlig gjelder dette elever som har samisk som førstespråk.

Sametingets språkundersøkelse 2004: 2620 elever har undervisning i samisk i skoleåret 2003/2004, dvs. en økning på drøyt 400 på fire år. Av disse har 986 nordsamisk som førstespråk. Dette var en nedgang på 36 elever. Språkstyret syntes det var meget positivt at flere velger samiskundervisning, men uttrykte bekymring for nedgang i antallet som velger undervisning i samisk som 1. språk i nordsamisk område.

Samisk i den videregående skolen

SEG 2000: Også tallet på elever med samisk som fag i videregående skole har økt kraftig fra slutten av 1980-tallet. På 1990-tallet har ca. 450 elever hvert år hatt undervisning i samisk. Drøyt 200 av dem har hatt samisk som førstespråk.

Noen opplysninger fra KRD-rapporten 2002 om tospråklighetsmidler: Finnmark har ni fylkeskommunale videregående skoler hvor det tilbys samiskundervisning på ulike nivå. I tillegg gis det undervisning innen ulike moduler på yrkesfag og allmennfag på samtlige klassetrinn. Undervisningen i samisk gis innenfor yrkesfag og på samtlige klassetrinn med et gitt timetall. Høsten 2000 omfattet undervisning i samisk 141 elever. Høsten 2001 var antall elever steget til 151.

I Troms fikk til 57 elever i videregående skoler samiskopplæring skoleåret 2000/2001, fordelt på seks skoler. Nordreisa videregående og Skånland videregående skole har flest elever. Disse skolene har lærere i samisk. Troms fylkeskommune tilbyr fra skoleåret 2000/2001 fjernundervisning i samisk til elever ved de videregående skolene i Troms som ikke klarer å skaffe samisklærere til skolen. Dette betyr at alle elever som ønsker undervisning i samisk, får tilbud om det. Tilbudet i fjernundervisning gis av Nordreisa videregående skole.

Mangelen på samisklærere understrekes sterkt fra Troms fylkeskommunes side i ovennevnte rapport. Det pekes på at antall elever som tar samisk i grunnskolen er økende, men at opplæringsretten i dette faget blir kun en papirbestemmelse dersom den videregående skolen ikke er i stand til å skaffe lærere. Man opplyser at Troms har søkt å stimulere rekruttering til faget ved å gi tillegg i lønn, dels ved å etablere fjernundervisning. Behovet for lærere er likevel større enn etterspørselen. Rekrutteringsproblemer er tatt opp med staten ved flere anledninger, uten resultat. Troms fylkeskommune foreslår at stillingshjemler for lærerutdanning i samisk må gjøres gjeldende også for videregående skole.

Finnmark fylkeskommune har nylig orientert om bekymring for det lave antallet elever som har samisk som fag i videregående skoler. I Finnmark er det om lag 6 % (160 elever) som lærer samisk i de fylkeskommunale videregående skoler på et eller annet nivå. På fylkeskommunens nettsted heter det at ”politikerne ønsker å ta noen grep for å øke denne prosentandelen.” (<http://www.ffk.no/18576.aspx>) Kompetanseutvalget i fylkeskommunen har derfor nedsatt ei gruppe som skal se på denne utfordringen.

Situasjonen ved noen videregående skoler

Alta videregående skole (Finnmark)

Vi har fått blant annet følgende informasjon fra denne skolen: Det er totalt 94 elever som har samisk ved Alta videregående skole inneværende år. Dette er noe høyere enn i 2001. Elevtallet totalt på skolen er omtrent det samme som i 2001. At det er flere elever med samisk skyldes i hovedsak flere elever på C-språk.

Blant utfordringene nevnes: Timeplanlegging for elevene med samisk som fag (og lærerne) en utfordring. Elevene har flere fellesfagtimer (gjelder elever med samisk 1. og 2. språk) enn andre elever (Dette gjelder også elever med finsk som 2. språk). På studieforbereiding kan de slippe 2. fremmedspråk, men alle ønsker ikke det. Noen vil gjerne også lære et nytt språk, og det prøver skolen å legge til rette for. Derfor får de mange timer totalt og det gjør det noe vanskeligere å legge timeplanen og finne en god løsning. Skolen mener at man har funnet en løsning, selv om det kan bli lange dager for elevene (alle elever).

Nordreisa videregående skole (Troms)

Vi har fått blant annet følgende informasjon fra denne skolen: Nordreisa videregående skole er utpekt av Troms fylkeskommune som ressurskole i samisk i Troms. Skolen har hatt en jevn økning av elever som ønsker samisk i sin fagkrets. Størst økning er det blant elever som ønsker samisk som fremmedspråk, dvs. C-språk. Da starter de med begynneropplæring i samisk på videregående skole.

Skolen har seks lærere som har kompetanse i å undervise i samisk. Det skaper et miljø, og folk hører samisk språk daglig blant elever og lærere. Derfor er samisk blitt en del av hverdagen på skolen. Skolens lærere og skolens ledelse har en positiv holdning til utviklingen innfor samisk språk og samisk kultur og historie. Man er blitt mer bevisst sin egen lokale historie i Nord-Troms, og samisk språk og kultur er synlig i skolehverdagen.

Hovedutfordringer: Nye ordbøker. Det har ikke vært mulig å få tak i skoleordbøker med grammatikk de siste årene. Man ønsker blant annet nye ordbøker med både samisk-norsk og norsk-samisk i samme bok, med grammatiske retningslinjer. Kunnskapsløftet har tatt ut samisk kulturkunnskap som fag fra neste år. Det blir en utfordring for skolene å få integrert samisk kultur og historie inn i de andre fagene. Det hadde derfor vært ønskelig at samisk kulturkunnskap kunne fortsette som fag.

Det er stort behov for å få utdannet flere lærere som har samisk som fag. Skolen ønsker at det blir gitt desentraliserte tilbud i samisk språk, slik at den kan få stabile lærekrefter. Det er mangel på lærere i grunnskolen. Det vil forplante seg til den

videregående skolen på sikt. Dersom elevene i grunnskolen ikke får undervisning i samisk vil det bli færre som tar samisk språk, og interessen kan bli mindre. Nå har mange elever samisk som fag i grunnskolen i Nordreisa.

Samisk i videregående skoler i Nordland

Som nevnt ovenfor i beskrivelsen fra Nordreisa videregående skole er det stor behov for å få utdannet flere lærere som har samisk som fag. Vi har innhentet noen opplysninger fra Nordland fylkeskommune som også har forpliktelser i henhold til samelovens språkkapittel etter at Tysfjord kommune ble med i forvaltningsområdet. Mangel på lærerkrefter vektlegges også derfra. De må i stor grad gjøre bruk av nettbasert undervisning eller andre alternative undervisningsformer siden det er stor mangel på lærerkrefter i samisk.

Høsten 2006 hadde Nordland til sammen 37 elever ved videregående skoler som fikk opplæring i samisk (lulesamisk, nordsamisk, sørsamisk). Knut Hamsun vgs. hadde 14 av disse elevene. De har også et tett samarbeid med Arran lulesamiske senter. Nordland fylkeskommune har inngått avtale med Arran noe som betyr at de har ansvar for elever som får opplæring i lulesamisk ellers i fylket. Mange av fylkeskommunens skoler har enkeltelever som får nettbasert undervisning, via video, e-skuvla, samarbeid med andre videregående skoler som gir slik opplæring, eller andre alternative løsninger. Det er altså et mangfold av opplegg som skolene selv ikke står for. Fylkeskommunen kjøper tjenester fra ulike instanser.

I desember 2006 sendte Utdanningsavdelingen i Nordland fylkeskommune et innspill til Sametinget vedrørende rekruttering til sørsamiske studier. Fylkeskommunens største utfordring beskrives som å få kvalifiserte lærere med god kompetanse i samisk, spesielt sørsamisk, som er det mest utsatte av de tre samiske språkene som tilbyr opplæring i.

Sametingets vurdering av situasjonen i skolene

Sametinget uttaler i sin språkmelding (2004) at skolene ikke har klare mål og holdninger i forhold til utviklingen av samisk språk hos elevene, og at dette arbeidet i stor grad er avhengig av den enkelte lærer. Derfor mener Sametinget at kommunene i større grad bør kanalisere tospråklighetsmidler til planlegging og evaluering ved skolene, og til økt bevissthet om skolenes egne holdninger og valg i forbindelse med formidling, bevaring, fremming og utvikling av samisk språk og kultur. I samme melding slås det for øvrig fast at Sametinget må sikre at barn utenfor forvaltningsområdet for samisk språk har de samme rettighetene til samiskopplæring på skolen som barn innenfor forvaltningsområdet.

Organisering av samiskundervisning i skolen – noen dilemmaer

Retten til opplæring i samisk språk utenfor forvaltningsområdet for samelovens språkregler ble nylig tatt opp i Sametinget. En av sametingsrepresentantene pekte på at samiskopplæringen fungerer dårlig i mange områder:

”Barn må tas ut av andre viktige fag for å få samisk språkopplæring. Det er opp til den enkelte skole hvilke timer og fag det blir tatt av. Mange vil at deres barn skal lære samisk, men hvis det for eksempel går ut over matematikkundervisningen, så settes foreldrene i en fortvilet situasjon. Hvis barnet i tillegg sliter med matematikkfaget, er det ikke tvil om hva som da blir valgt bort.” (Magnhild Mathisen, i et avisoppslag i Ságat 01.03.07)

Vi har inntrykk av at slike dilemmaer er svært vanlige, og fører ofte til at samisk som fag velges bort.

Barnehager

Samelovens bestemmelse om rett til opplæring i samisk omfatter ikke barnehager⁴. Vi vil likevel minne om barnehagenes svært sentrale rolle som arenaer både for språkopplæring og -stimulering. En videre vurdering av hvordan samelovens språkregler skal oppfylles bør også innbefatte en vurdering av det samiske språkets stilling i barnehagene.

3.9 Organisering av samisk språkarbeid

§ 3-12. Organisering av samisk språkarbeid

Sametinget skal arbeide for vern og videre utvikling av samiske språk i Norge.

Sametinget utarbeider hvert fjerde år en rapport til Kongen om situasjonen for samiske språk i Norge.

Det er i dag Sametinget som har ansvaret for å arbeide for vern og videre utvikling av samiske språk. Ifølge § 1 i forskrift til samelovens kapittel 3, fører Kultur- og kirke departementet tilsyn med gjennomføringen av reglene i samelovens kapittel 3 og denne forskriften. Det framgår av samme forskrift at alle offentlige organ som omfattes av samelovens kapittel 3 og denne forskriften, plikter å sørge for at reglene blir fulgt. Ansvaret for å ha kompetent samiskspråklig personell tillegges hvert enkelt organ.

⁴ Barnehageloven har en bestemmelse som også omfatter samisk språk: ”Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur.”

Sametingets språkstyre er et rådgivende organ oppnevnt av Sametingsrådet.

Tilsyn

Et av forslagene i SEG-rapporten 2000 var at det opprettes av et tilsynsorgan, som kan kontrollere språkbruken i offentlige institusjoner. Dagbøter ble nevnt som et sanksjonstiltak. I sametingsplanen for Samisk språk (2004) slås det også fast at det er nødvendig å etablere et tilsynsorgan som kan kontrollere hvorvidt kommunene følger Samelovens språkregler. I vår innhenting av supplerende informasjon har flere påpekt behovet for tilsyn med oppfølgingen av samelovens språkbestemmelser, men det er særlig veilederfunksjonen som vektlegges. Tilsynsmyndighetene beskrives som "fraværende". Vi har også inntrykk av at mange ønsker og forventer at Sametinget skal spille en mer aktiv rolle både i arbeidet med de spesifikke lovbestemmelsene, men også i forhold til det overordnede målet om å sikre og utvikle samisk språk.

I handlingsplanen for helse og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge (Mangfold og likeverd, 2001) argumenteres det for at tilsynsansvar hos både fylkesleger og fylkesmenn også må innbefatte tilsyn med overholdelse av samelovens bestemmelser. Man mener at tilsynsmyndighetene må medvirke til at helse- og sosialtjenestene og helse- og sosialpersonell ivaretar brukerens rett til forståelig informasjon og informert samtykke, og til de språklige elementer i krav til faglig forsvarlig virksomhet. Dette gjelder hele landet. Fylkesmennene i Finnmark og Troms må medvirke til at samelovens språkregler er kjent i helse- og sosialtjenestene. Det legges også vekt på rådgivningsoppgaver ved tilsyn: Tilsynsmyndighetene må både innenfor og utenfor det samiske forvaltningsområdet gi råd og veiledning til kommuner, fylkeskommuner og til helse- og sosialpersonell angående forståelsen av likeverdig og nødvendig helsehjelp/sosiale tjenester overfor samiske brukere. Særlig oppmerksomhet bør vies til kommuner utenfor språklovsområdet, men med betydelig samisk befolkning.

3.10 Konklusjon

Samlet sett er det lagt ned et stort arbeid for å følge opp enkeltbestemmelsene i samelovens språkkapittel. Resultatet varierer, men i likhet med vurderingen som ble gjort i forrige kapittel med utgangspunkt i *etater*, vil vi også med utgangspunkt i *enkelbestemmelser* peke på kompetanse i samisk språk som den største knapphetsfaktoren. Innenfor de fleste etater og fagområder som arbeider med oppfølging av bestemmelsene i samelovens språkkapittel, vektlegges også behovet for kulturkunnskap. I materialet som vi har gjort bruk av, dreier mange konklusjoner seg om at arbeidet med oppfølging av samelovens språkbestemmelser har vært for lite målrettet og systematisk. Mange virksomheter

mangler planer for systematisk satsing, oppfølging og evaluering. I vurderinger av slike faktorer pekes det særlig på lederansvar, men også på tilsynsmyndighetenes rolle. Bruken av tospråklighetsmidler har også vært vurdert i flere sammenhenger. Det har blant annet vært pekt på at tildelte tospråklighetsmidler ikke dekker reelle utgifter, og ikke gir rom for tilstrekkelig satsing for å styrke og utvikle samisk språk. Det har også vært stilt spørsmål ved kriteriene for tildeling av slike midler, og ved enkelte prioriteringer når det gjelder bruk av midlene.

Det er i og for seg innlysende at offentlige tjenester på samisk fordrer samisk-talende ansatte. Dagens situasjon, med stor mangel på kompetanse i samisk språk innen de fleste fagfelt og samfunnsområder og med et lovverk som forutsetter samiskspråklig kompetanse innenfor store deler av offentlig sektor, skulle tilsi at det er nødvendig med en omfattende satsing på opplæring i samisk språk. En slik satsing har ikke vært prioritert.

4 Er loven fulgt opp på en adekvat måte? Intensjoner og resultater

4.1 Innledning

Som nevnt i kapittel 1 er hovedmålet med evalueringen å vurdere om loven er fulgt opp på en adekvat måte. I samme kapittel gjorde vi følgende avgrensning i forhold til dette spørsmålet: Det tas ikke sikte på å vurdere om enkelte etater, Sametinget eller tilsynsmyndigheter har fulgt opp loven på en adekvat måte. Vi drøfter spørsmålet om adekvat oppfølging først og fremst i forhold til lovens overordnede intensjoner. I kapittel 2 ble det konkludert med at de fleste offentlige organer som omfattes av samelovens språkregler, ikke oppfyller lovens krav fullt ut. Det er imidlertid gjennomført et omfattende og i stor grad også nyskapende arbeid for å imøtekomme målsettinger om tospråklighet og samiskspråklige tjenester, både i kommunale, fylkeskommunale og statlige etater.

Det sentrale målet med innføringen av samelovens språkregler var å sikre grunnlaget for samisk språk, og å etablere rettigheter mht. bruk av samisk språk i kontakt med offentlige etater. Til grunn for disse målsettingene lå en forståelse av samisk og norsk som likeverdige og likestilte språk. Dette framgår av ot.prp.nr.60 (1989-90). Med kort tid til rådighet har vi imidlertid ikke funnet det mulig å vurdere oppfølging av overordnede mål for hver enkelt bestemmelse, slik de kommer til uttrykk i lovens forarbeider (og særlig i ovennevnte proposisjon).

Spørsmålet om ”adekvat måte” kan også knyttes til valg av metoder eller midler som har vært vektlagt. Som det framgår av kapittel 3 har det vært iverksatt og gjennomført en rekke forskjellige tiltak, både når det gjelder å oppfylle lovens spesifikke bestemmelser og for å etablere et tilstrekkelig og/eller styrket grunnlag for dette arbeidet. Samlet sett er det lagt ned et imponerende arbeid. Samtidig pekes det innenfor flere områder på at samlet innsats ikke har vært tilstrekkelig systematisk, og heller ikke fulgt opp på en tilfredsstillende måte.

Ifølge mandatet skal områder der loven har fungert etter sin hensikt, identifiseres og dokumenteres. Som nevnt i kapittel 1 kan begrepet ”områder” forstås på flere måter. Det kan dreie seg om blant annet etater/forvaltningsområder, institusjoner/fagfelt (for eksempel helsevesen, skole) og satsingsområder (for eksempel styrking og revitalisering av samisk språk). Det kan også dreie seg om de enkelte språkreglenes ”virkeområde”, for eksempel knyttet til bestemmelsen om rett til svar på samisk. Vi har avgrenset oss til å belyse noen *satsingsområder* der loven har fungert etter sin hensikt, i den forstand at tilrettelegging for sikring

og utvikling av samisk språk har gitt resultater blant annet i form av økt satsing på opplæring i samisk språk. Eksempler på dette kan finnes i samtlige kommuner, begge fylkeskommunene og også innenfor statlige etater som har vært omfattet av samelovens språkbestemmelser siden de trådte i kraft i 1992. Av tidsmessige hensyn har vi avgrenset oss til å illustrere dette ved hjelp av noen eksempler og en kort beskrivelse av utviklingstrekk i kommunene Kåfjord og Porsanger. Disse to kommunene var i en tidlig fase av arbeidet med formulering av samelovens språkregler, ikke innbefattet i det man mente burde være satsingsområdet for samisk språk. Hovedbegrunnelsen var at kommunene hadde relativt få samisktalende. I og med at det samiske språket står minst like svakt i kommunene som nå er forespurt om å la seg innlemme i forvaltningsområdet, kan utviklingen i Kåfjord og Porsanger være av særlig interesse.

4.2 Intensjoner og resultater

Bakgrunnen for samelovens språkregler beskrives slik i forarbeidene til samelovens språkkapittel:

”Bruken av det samiske språket er i tilbakegang. Dette truer selve den samiske kulturens eksistens. En viktig årsak til tilbakegangen er manglende muligheter til å bruke språket i offentlig sammenheng. Departementet foreslår derfor regler og tiltak slik at samisk i større grad kan tas i bruk i kontakt med offentlige organ” (Ot.prp.nr.60 (1989-90), s. 2).

I nevnte proposisjon slås det videre fast at lovforslaget bygger på det grunnsynet at samisk og norsk språk er likeverdige, og bør være likestilte språk. Videre heter det blant annet at lovregulering på dette feltet vil etter departementets syn høyne det samiske språkets status, og kan stimulere og styrke den samiske språkutfoldelsen. Og det slås fast at lovforslaget er en naturlig konsekvens av den allmenne politiske enighet om at samisk språk skal gis utviklingsmuligheter og vern. Det vises også til at de samiske organisasjonene i Norge i lang tid har gått inn for en samisk språklov, og at en lovfesting av språkregler vil innebære en sterk støtte til den samiske kulturen og en markering av norske myndigheters nasjonale og internasjonale ansvar for den samiske folkegruppen i Norge. Dessuten la man vekt på at lovfesting av minoritetsspråks status er vanlig i en rekke land. Det ble også vist til at oppretting av et forvaltningsområde for samisk språk er et gammelt krav, og til standpunktet i innstillingen fra Samekomiteen av 1956 om at skal samisk språk ha muligheter å bestå, må det være forankret i et samisk kjerneområde (ibid.).

Regjeringen pekte i Ot.prp.nr.33 (1986-1987) på at “en folkegruppes rett til kulturutøvelse i dag må anses som en del av de fundamentale menneskerettigheter”, og uttalte videre:

”Den samiske kultur er en truet kultur. Det foreligger en reell fare for at denne kulturen kan forsvinne som en del av det totale kulturbildet i Norge og i Norden og dermed i hele verdenssamfunnet. Den samiske kultur kan ikke sikres ved myndighetstiltak alene. Myndighetenes ansvar er å legge forholdene til rette for at samene får de nødvendige virkemidler til selv å sikre og videreutvikle sin kultur på egne premisser i den grad de selv ønsker det” (s. 24).

Etter departementets regler ville de foreslåtte regler om bruk av samisk bidra til å sikre grunnlaget for samisk språk, og til å legge forholdene til rette for en videreutvikling og en økt bruk av samisk.

I hvilken grad har lovens intensjoner latt seg realisere? I Sametingets første språkbrukundersøkelse (SEG 2000) ble det konkludert med at det er ganske store forskjeller mellom nord-, lule- og sørsamisk, men at det er nødvendig med ulike tiltak for å styrke situasjonen for alle disse samiske språkene. Situasjonen for sørsamisk ble beskrevet som spesielt vanskelig, og det ble blant annet påpekt at ingen grunnskoleelever hadde sørsamisk som førstespråk skoleåret 1999 / 2000. Videre ble det pekt på at utenfor forvaltningsområdet for samisk språk er også situasjonen for nordsamisk spesielt vanskelig. Man viste til at bare 16 % av de samiskspråklige i forvaltningsområdet hadde oppgitt at barna ikke kan samisk i det hele tatt. Tilsvarende tall for de samiskspråklige i de øvrige nordsamiske kommunene var hele 60 %.

I 2004 ble situasjonen for samiske språk beskrevet slik i sametingsrådets melding om samisk språk:

Språksituasjonen for nordsamisk er mye bedre enn for sør- og lulesamisk. Det er flere som snakker språket, og i tillegg er alle kommunene og fylkeskommunene som i dag er med i forvaltningsområdet for samisk språk lokalisert innenfor det nordsamiske språkområdet. Det betyr at de har flere rettigheter til å benytte samisk språk i offentlige sammenhenger, og også til å få undervisning på samisk. Selv om det er flere som snakker nordsamisk, er det en tilbakegang også i det nordsamiske språket. Ordforråd og språkkunnskaper blir stadig mindre, spesielt hos den yngre generasjon. I områder hvor samisk står sterkt er mange ikke bevisste i sin språkbruk. De bruker mange norske ord og påvirkes av

norsk setningsstruktur. Selv om mange i disse områdene behersker samisk, er språket veldig lite synlig. Sametinget mener det er viktig at folk blir bevisste og utviser forståelse for at deres språk er truet, og kan forsvinne. Derfor vil Sametinget støtte tiltak som øker kunnskapen om og bruken av tradisjonelle termer. I andre nordsamiske språkområder står det samiske språket svakt. Mange har mistet språket og folk er derfor mer bevisste i forhold til språket. I disse områdene er det viktig å få i gang språkrevitaliserings-, -vitaliserings- og bevaringstiltak. Stadig flere ønsker å lære seg samisk språk. Overalt i de nordsamiske områdene er det vanskelig å finne begynnerkurs på nordsamisk (Sametingets melding om samisk språk, *Samisk er tøft*, s. 27).

I språkmeldingen slås det også fast at språkbevaring ved hjelp av lovgivning har vært, og er fremdeles nødvendig (s. 9).

4.3 Kåfjord og Porsanger

Hovedgrunnen til opprettelse av et forvaltningsområde for samisk språk var ønsket om å gjøre særlige regler om bruk av samisk gjeldende i områder der det samiske språk står sterkest. Underveis i beslutningsprosessen var det imidlertid ulike synspunkter med hensyn til utvelgelse av kommuner. Departementet ønsket en sammenhengende geografisk område der samisk språk sto relativt sterkt. Man tenkte seg i første omgang kommunene Karasjok, Kautokeino, Nesseby og Tana. Etter innspill i første høringsrunde ble også Porsanger innbefattet i forslaget. Begrunnelsen for å ikke ta med Kåfjord var at samisk språk står svakere i Kåfjord enn i Porsanger, og at en utvidelse med Kåfjord ville bety at man ikke fikk et geografisk sammenhengende forvaltningsområde for samisk språk. Det ville blant annet innebære at reglene ville gjelde for en ny fylkeskommune, og dermed betydelige økonomiske og administrative konsekvenser. Departementet mente at en utvidelse av forvaltningsområdet bør vurderes når reglene har virket en stund, og det ble understreket at opprettelse av et forvaltningsområde ikke betyr at det samiske språket ikke skal styrkes i kommuner utenfor området. Det ble også lagt vekt på at praktiseringen av reglene som gjelder for forvaltningsområdet kan gi inspirasjon til liknende bruk av samisk språk utenfor området. Det ville i sin tur også legge forholdene til rette for en utvidelse av forvaltningsområdet (Ot.prp.nr.60 (1989-90)).

I høringsuttalelser til proposisjonsutkastet ble det argumentert for at også Kåfjord burde komme med. Sametinget mente at det var “av avgjørende betydning at Porsanger innlemmes”, og uttalte at Kåfjord har “både forutsetninger og behov for en lovfestet status for samisk språk”. En rekke andre høringsinstanser gikk inn for

det samme. I evalueringen av samepolitiske tiltak i Kåfjord kommune beskrives prosessene som fant sted da spørsmålet om innlemmelse i forvaltningsområdet for samisk språk sto på dagsordenen i kommunen. Blant annet beskrives initiativene fra kommunens side for å komme med, og den motstand som gjorde seg gjeldende blant annet innen kommuneadministrasjonen da loven skulle settes i kraft. Det ble også gjennomført en underskriftsaksjon mot innføring av språkreglene. Man fryktet blant annet at loven ville medføre obligatorisk samiskundervisning (Pedersen og Høgmo 2004:40-41).

Hvordan gikk det så i Kåfjord og Porsanger etter innlemmelsen i forvaltningsområdet for samisk språk?

4.3.1 Kåfjord

I en rapport fra 2000 om tospråklig tjenesteyting i forvaltningsområdet for samelovens språkregler (Skålnes og Gaski 2002), peker Kåfjord seg ut ved at et stort flertall (80%) av de ansatte ikke kan kommunisere på samisk. Det konkluderes med at uten hjelp av tolk eller medhjelper, vil ikke de kommunale etater kunne gi service både på samisk og norsk, og vil dermed bryte loven. I ovennevnte evalueringsrapport (Pedersen og Høgmo 2004) orienteres det om at plan om utvidet bruk av samisk i forvaltningen er forlatt, og at man har lagt seg på en mer pragmatisk linje. Det er norsk som er arbeidsspråket i forvaltningen. Samisk brukes i hovedsak kun hvis det forlanges aktivt, noe som skjer relativt sjeldent. Det satses derimot sterkere på aktiv bruk av språket på andre arenaer. Helse- og sosialtjenesten, kultur, undervisning og språkopplæring nevnes særskilt. Pedersen og Høgmo mener at dette er en fornuftig praksis i denne fasen.

De beskriver omfattende konflikter i tilknytning til blant annet innføring av samelovens språkregler i kommunen. Konklusjonen er imidlertid svært positiv:

”Vi har vist at det har skjedd en betraktelig økning i aktivitet både når det gjelder språkundervisning og ikke minst når det gjelder å revitalisere den sjøsamiske dagliglivskulturen. Etter 1990 har det skjedd intet mindre enn en kulturreisning, og denne spenner fra barnehagene og gjennom alle viktige samfunnsinstitusjoner til husflid, kunst, kultur og underholdning. Det at Kåfjord ble underlagt språklovens virkeområde, og de ressurser kommunen derved har blitt tilført, har gjort at kommunen har rekruttert en rekke dyktige og entusiastiske medarbeidere som driver arbeidet videre på alle sektorer. Alt har ikke fungert som det skulle, verken i den offentlige administrasjonen, i barnehagen eller i skolen, men det skjer endringer, og ikke minst viktig: Det er en sterk tro blant unge og middelaldrende på at sjøsamisk språk og kultur er verdt å kjempe for, og at det er en

viktig del av den sjøsamiske identitet”. (Pedersen og Høgmo 2004:158).

Forfatterne understreker imidlertid at alle problemer ikke er løst, og viser til stor enighet om at det må legges større vekt på å skape positive holdninger til samisk språk og kultur i årene som kommer. Det gjenstår fortsatt mye arbeid og mange utfordringer mht. integrering av sjøsamisk språk og kultur i barnehager og skoler.

Supplerende opplysninger som er innhentet i løpet av denne evalueringen bekrefter ovennevnte konklusjon. Det har skjedd en positiv utvikling mht. styrking av samisk språk og kultur som ikke hadde vært mulig uten at kommunen ble innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk. Språkreglenes krav og tospråklighetsmidlene som ga muligheter for å finansiere nødvendige tiltak, bidro sterkt til å motvirke den språklig fornorskningen som fant sted i Kåfjord som i mange andre sjøsamiske områder, da bestemmelsene trådte i kraft i 1992. En entydig konklusjon er at uten språkmidlene hadde det ikke vært mulig å gjøre noe som helst. Det vises i den sammenheng blant annet til det samiske språkets svake stilling, og også til relativt svak kommuneøkonomi.

Det legges imidlertid også vekt på at dette har vært en smertefull prosess for mange, både blant de som har ønsket en satsing på samisk språk og kultur og de som har vært imot – med henvisning til blant annet at samisk språk ikke lenger har en naturlig plass i Kåfjord.

Blant utfordringene i dag nevnes det norske språkets dominans i skoler og barnehager, også i enheter med uttalte mål om å være samiskspråklige. Denne situasjonen er for øvrig beskrevet fra flere områder, blant annet Tana og Nesseby. I en kommune som Kåfjord er nettopp barnehager og skoler av svært stor betydning for det samiske språkets fortsatte eksistens. Mange av barna som har samisk som fag i skolen har ikke et samiskspråklig miljø hjemme eller i sitt nærmiljø. Overføring av språk mellom generasjoner skjer i relativt begrenset grad. Samisk blir for mange dermed kun et skolefag, noe som innebærer at målsettingen om funksjonell tospråklighet synes urealistisk vurdert ut fra dagens situasjon. Man erfarer også at mange elever slutter med samisk som fag. Blant mulige årsaker som nevnes er eksamenspress, misnøye med samiskundervisningen og påvirkninger fra andre elever. Holdninger både blant lærere og andre kan også spille inn.

Språket har gått tilbake i de ytre deler av kommunen i løpet av de siste 15-20 år. Det har blitt stadig færre samisktalende, i og med at språket ikke lenger overføres mellom generasjonene. Antallet som har lært seg samisk er atskillig færre enn antallet eldre samisktalende som har gått bort i denne perioden. Det uttrykkes

bekymring for denne utviklingen, men det vises også til at samelovens språkregler har virket i relativt kort tid. I den sammenheng pekes det på at fornorskningspolitikken virket gjennom flere generasjoner, og hadde stor effekt.

4.3.2 Porsanger

Som nevnt ovenfor omfattet et tidlig forslag til definisjon av et satsingsområde for samisk språk heller ikke Porsanger. Så vidt vi vet foreligger det ikke en omfattende evaluering av utviklingen der. De opplysninger som er innhentet i forbindelse med dette prosjektet viser en positiv utvikling. En undersøkelse som er gjort blant samtlige ansatte i Porsanger kommune pr. 01.11.06 viser at 51 % har samisk kompetanse, på et eller annet nivå. 19 % av de ansatte behersker samisk skriftlig og 28 % kun muntlig. Tilsvarende tall i 2002 var 8 % skriftlig kompetanse og 21 % kun muntlig (som nevnt i kapittel 2). Det har altså vært en økning i antall kommunalt ansatte med samisk språkkompetanse, og særlig når det gjelder kompetanse i skriftlig språk.

Kommunens politikk på området er uendret. Kommunestyret har ikke gjort vedtak om at sakspapirene skal foreligge på samisk i kommunestyret, råd og utvalg. Det ventes at dette vil bli et tema i språkplanen som nå er under arbeid. Det er få av medlemmene i politiske organ som kan lese samisk. Til nå har man valgt å bruke ressursene på motivering til språkarbeid og bruk av muntlig samisk språk. Kommunens arbeid, i tillegg til samisk, omfatter også kvænsk språk og kultur. Det ser ut for at det langt på vei er en positiv holdning til dette, og at man er stolt over at kommunen er trespråklig og trekulturell. Det er fortsatt behov for kurs i kulturforståelse, og det er behov for prosjekt for å flere til å lære seg og å bruke samisk eller kvænsk språk.

Noen utviklingstrekk: I den kommunale forvaltning brukes samisk språk mer enn tidligere. Publikum kan snakke samisk og få hjelp av saksbehandlere i forvaltningen som snakker samisk. Samisk og norsk er ikke likestilte språk i noen deler av forvaltningen. En årsak er at det ikke er krav om samiskkompetanse ved tilsetting, og heller ikke krav om språkutdanning etter at man har begynt i tjeneste.

En målbar økt interesse for samisk er økt etterspørsel etter samisk i barnehage. Det har resultert i en ny samisk avdeling i Lakselv. Flere velger samisk i skolen. Ved Lakselv skole er det opprettet en egen samisk fådelt klasse. Kulturskolen gir tilbud på samisk. Samisk språk høres mer og mer på offentlige steder, både voksne, ungdom og barn snakker samisk. Fra Porsanger nevnes det også at sjøsamisk kofte som er rekonstruert, har betydd mye for identitetsskapning og samtidig bruk av samisk språk. Generelt er interessen og bevisstheten om sjøsamisk språk og kultur stadig økende.

4.4 Næring, språk, kultur og kunnskap

Som nevnt har antallet samisktalende i ytre deler av Kåfjord kommune blitt færre i løpet av de siste 10-15 år, det vil si i samme tidsrom som samelovens språkregler har vært gjeldende. Det er grunn til å anta at den samme utviklingen har funnet sted i ytre deler av Porsanger kommune (jf. rapporten *Porsangerfjorden tilbake til livet* 2003). Tilbakegang for samisk språk beskrives også i Nesseby, en annen sjøsamisk kommune. En slik utvikling må ses i sammenheng med flere faktorer. Blant annet synes problemer i fiskerinæringen å påvirke rammebetingelsene for sikring av samisk språk i negativ retning. Mindre fiskeriaktivitet medfører færre arbeidsplasser og møteplasser, og dermed færre arenaer for bruk av samisk språk. Muligheter for både språk- og kunnskapsoverføring svekkes. En slik utvikling svekker det samiske språkets stilling på flere måter. Blant annet kan språklige uttrykk i form av fortellinger og stedsnavn bli borte. Det samme gjelder *kunnskap* som ligger i språket. Det kan for eksempel dreie seg om at et rikt vokabular utviklet gjennom en særskilt næringstilpasning, forringes eller blir borte dersom næringen svekkes i vesentlig grad. Vi vil i den sammenheng peke på språk som bærer av *kunnskap*.

I tidligere nevnte forarbeider til samelovens språkkapittel legges det vekt på at språket er menneskenes viktigste uttrykksmiddel og kommunikasjonsmedium og en sentral identitetsskapende faktor. Språket er dermed selve grunnlaget for utviklingen av en kultur. Forsvinner det språket kulturen er knyttet til, vil det viktigste kulturelle særpreg samtidig bli borte. Samekomiteen uttalte i sin innstilling fra 1959 at språket er en så viktig faktor at "samenes fortsatte eksistens som egen folkegruppe i virkeligheten står og faller med det. Den dagen samisk språk er borte, er og det avgjørende kjennemerket på samene borte." Samekulturutvalget uttalte (NOU 1985:14 s. 171-172): "Språket er et sentralt element i enhver kultur. Mange betrakter det som det viktigste for å opprettholde kulturell egenart."

Vi vil minne om at språk, i tillegg til å være *uttrykksmiddel*, *kommunikasjonsmedium* og en sentral *identitetsskapende faktor* også er en viktig *kunnskapsbærer*. Språkforskeren Tove Skutnabb-Kangas (og andre) har påpekt at når språk forsvinner, forsvinner også de kunnskaper som er lagret i språk. Som eksempel nevner hun kunnskap om økologisk balanse, og viser til målsettinger om bevaring av biodiversitet (i hennes kommentar til SEG-rapport 2000).

Når det gjelder forholdet mellom språk og kunnskap, vil vi også vise til en formulering i forslaget til en nordisk samekonvensjon som ble lagt fram av en finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe i 2005. Kapittel 3 omhandler "samisk språk og kultur", og en av bestemmelsene i kapitlet (Artikkel 23) omhandler *samenes språklige rettigheter*:

”Samene skal ha rett til å bruke, utvikle og til kommende generasjoner formidle sitt språk og sine tradisjoner, og ha rett til å arbeide for at kunnskap i det samiske språket spres også til samer som bare i liten grad eller ikke behersker dette språket.

Samene skal ha rett til å bestemme, beholde og få allmenn aksept for sine personnavn og geografiske navn.”

I denne sammenheng vil vi peke på konvensjonstekstens formulering ”... kunnskap *i* det samiske språket” (vår kursivering). I vurderinger av språkets betydning for en kultur, bør også kunnskapsdimensjonen innbefattes. Det vil i så fall innebære at vurderinger av tiltak for å sikre og utvikle samisk språk også kan innbefatte vurderinger av tiltak for å sikre og utvikle næringer og (tradisjonell) kunnskap. Vi vil i den forbindelse vise til formålsparagrafen i sameloven (§ 1-1). I henhold til denne bestemmelsen skal det legges til rette for at samene kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Det kan være hensiktsmessig å se sikring og utvikling av ’språk’, ’kultur’ og ’samfunnsliv’ i sammenheng, blant annet når det gjelder vurderinger av videre oppfølging av samelovens språkbestemmelser.

Ovennevnte forslag til nordisk bestemmelse om språklige rettigheter synes for øvrig å legge til grunn en vid forståelse av språk, eller å knytte språk sammen med flere andre elementer. Man har tatt med både *tradisjoner* og *kunnskap*, og også *personnavn* og *geografiske navn* i forslaget til konvensjonstekst om språklige rettigheter.

4.5 Konklusjon

Samelovens språkregler sikrer grunnleggende rettigheter i forhold til bruk av samisk språk innen et avgrenset område. Selv om lovens bestemmelser av ulike grunner ikke er oppfylt innen alle etater og på alle punkt, kan befolkningen i forvaltningsområdet i hvert fall i langt større grad enn tidligere bruke samisk i møte med offentlige organer. En annen vesentlig endring er at retten til opplæring i samisk språk er styrket innenfor forvaltningsområdet.

Vi har tidligere nevnt at samelovens kapittel 1 fikk en tilføyelse i forbindelse med innføringen av språkreglene (dvs. kapittel 3). Det ble da slått fast i lovs form at samisk og norsk er likeverdige språk, og at de skal være likestilte i bestemmelsene i kapittel 3. I forarbeidene til språkkapitlet påpekes det at offisiell bruk av samisk på det tidspunkt var begrenset til de tilfeller der samer ikke forstår norsk, og at en slik praksis legger et press på dem som har samisk som morsmål til å bruke norsk i stedet. Man slår fast at denne praksisen ikke bidrar til økt bruk av samisk, og heller til å høyne språkets status. Likestillingen mellom samisk og norsk må

derimot bety retten til å bruke samisk når det er naturlig eller ønskelig, uten å måtte gi noen forklaring eller møte motstand av den grunn. Fra departementshold ble det også lagt vekt på at en språklig likestilling omfattet både muntlig og skriftlig bruk av språket (Ot.prp.nr.60 (1989-1990)).

Forståelsen av samisk og norsk som *likestilte* språk synes å være vanskelig å realisere gjennom språklig praksis innen de fleste offentlige etater som omfattes av språkreglene. Det gjelder særlig skriftlig bruk av språk, men i stor grad også muntlig. Forståelsen av samisk og norsk som *likeverdige* språk synes derimot langt på vei å ha blitt en alminnelig oppfatning. Selv om det ikke det alene øker muligheten til å bruke samisk i offentlige sammenhenger, har det trolig svært stor betydning for identitet og selvaktelse, og ikke minst i områder der samisk språk og identitet har vært særlig utsatt for nedvurdering.

Det har altså skjedd positive endringer med hensyn til språklige rettigheter og språkets status, men er det tilstrekkelig for å sikre grunnlaget for samisk språk? Som det framgår av dette og foregående kapitler er det i ulike sammenhenger påpekt at samisk språk fortsatt er i en utsatt posisjon. Særlig uttrykkes det bekymring for sør- og lulesamisk, men også nordsamisk beskrives som et truet språk (se for eksempel ovennevnte sitat fra sametingsrådets melding om samisk språk 2004).

5 Tillvaratar samelovens språkregler internationella förpliktelser?

5.1 Inledning

Uppdraget från departementet är att: ”Vurdere hvorvidt samelovens språkregler ivaretar nasjonale forpliktelser, særlig minoritetsspråkspakten.” En bedömning av huruvida samelovens språkregler tillvaratar Norges internationella förpliktelser är av naturliga skäl ett omfattande uppdrag. Internationell rätt innehåller en mängd bestämmelser av olik bindande effekt och/eller varierad betydelse för det samiska språket. Samelovens språkregler bygger också på en mängd olika avväganden och relaterar till flera andra nationella författningar. I tillägg är frågor om implementeringsmetoder och förfaranden centrala när man betraktar relationen mellan internationell rätt och nationell rätt.

Norges grundlov ger två viktiga bestämmelser om ur vilket perspektiv samiska förhållanden och samelovens kapitel 3 skall ses, dessa är följande:

”§ 110a.

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.

§ 110c.

Det paaligger Statens Myndigheder at respektere og sikre Menneskerettighederne. Nærmere Bestemmelser om Gjennemførelsen af Traktater herom fastsættes ved Lov.”⁵

Detta är mycket viktiga principiella bestämmelser med bindande verkan både mot myndigheter och lagstiftaren. § 110 a skyddar och främjar samiska förhållanden. § 110 c framhäver människorättskonventionernas ställning i norsk rätt, och att dessa både skall respekteras och genomföras. Detta innebär att myndigheterna inte bara skall undvika att bryta mot människorättigheterna, de skall också själva ta positiva steg för att hindra att andra bryter mot dessa. Det förutsätts att konventioner görs

⁵ Citat: LOV 1814-05-17 nr 00: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814, §§ 110 a och c.

om till norsk rätt via implementering genom lovgivning⁶. Både sameloven och Norges förpliktelser via internationella konventioner skall ses i ljuset av dessa grundlagsbestämmelser.

I förhållandet mellan internationella förpliktelser och nationell norsk rätt följer Norge den dualistiska principen. Det betyder att det krävs en särskild implementering via en genomföringsakt för att en internationell förpliktelse skall bli en del av norsk nationell rätt. Normalt sett sker detta genom hänvisning (inkorporation) i lag eller föreskrift, eller via återgivning av konventionstexten i norsk lag på det nationella språket (transformation), eller via konstatering av rättsharmoni (även kallat passiv transformation), d.v.s. att det konstateras att norsk rätt redan är i överensstämmelse med konventionens förpliktelser och att det därigenom inte krävs lagändringar⁷.

Traditionellt sett har Norge inte implementerat människorättskonventioner via inkorporering eller transformation, utan nöjt sig med att konstatera att rättsharmoni råder. Om konventionsbestämmelser inte har varit i överensstämmelse med nationell lagstiftning vid ratifikationstillfället har norska myndigheter tagit förbehåll mot dessa och i övrigt konstaterat rättsharmoni. Inga människorättskonventioner hade implementerats i norsk rätt via inkorporation innan vissa människorättskonventioner inkorporerades via menneskerettsloven. Däremot hade vissa andra typer av konventioner inkorporerats, bl.a. via EØS-loven och loven om genomförande av Luganokonventionen⁸.

Även om en internationell förpliktelse inte har implementerats till att bli en del av norsk nationell rätt, skall rättstillämpare enligt den s.k. *presumptionsprincipen* tolka den nationella rätten i överensstämmelse med internationella förpliktelser. Det betyder att om det är möjligt med flera tolkningar av nationell lag så skall rättstillämparen välja den tolkning som bäst överensstämmer med internationella förpliktelser⁹. Hur ser då den internationella rätt som kan tänkas tillämpas på samiskt språk ut för Norges del?

Via en rad internationella förpliktelser har Norge erkänt och förbundit sig att föra en politik som skyddar och främjar en mångkulturell och flerspråklig värld. De

⁶ Jfr. Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), kapitel 3.2.2.

⁷ Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), kapitel 3.1 och 3.2.1. samt 3.2.3.

⁸ Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), kapitel 3.2.3 och 6.1.4.

⁹ Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), kapitel 3.1 och 3.2.1. samt 3.2.3.

bestämmelser som vid frågor om samiskt språk medför direkta förpliktelser för Norge har i möjligaste mån identifierats till följande:

- Internationella konventionen om civila och politiska rättigheter, artikel 27
- FN:s barnkonvention, artikel 29.1.c, och artikel 30.
- Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter, artikel 5.2, artikel 6.3.a och e, samt artikel 14.
- ILO 169, artikel 28, artikel 30 och artikel 31.
- Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, artikel 10 och artikel 14.
- Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk (Minoritetsspråkspakten).

I tillägg måste betraktelsen av dessa internationella förpliktelser även ske ur ljuset av internationella förpliktelser med indirekt betydelse för samiskt språk. På detta sätt hamnar de vid språkförhållanden direkta förpliktelserna i sin rätta kontext inom internationell rätt.

I det följande presenteras huvuddragen och centrala tolkningar av ovan nämnda direkta bestämmelser, samt huvuddragen och motiveringarna av samelovens språkbestämmelser. Därefter analyseras huruvida samelovens språkregler tillvaratar de internationella språkförpliktelserna. Då rapportens uppdrag i stort även är att peka på eventuella svagheter med samelovens språkkapitel och komma med förslag till ändringar, görs detta slutligen.

5.2 Internationella förpliktelser om språk, särskilt minoritetsspråkspakten

5.2.1 Internationell direkt förpliktande rätt

*Internationella konventionen om civila och politiska rättigheter*¹⁰, artikel 27

”Art 27.

I de stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike minoriteter ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion, eller bruke sitt eget språk.”

¹⁰ Internasjonal konvensjon om sivile og politiske rettigheter av den 16. desember 1966

Denna konvention trädde ikraft i kraft den 23 mars 1976. I texten nedan benämns denna konvention med förkortningen av den engelskspråkiga texten, ICCPR. Artikel 27 är en elementär bestämmelse som syftar till att säkerställa överlevnaden och utvecklingen av den kulturella, religiösa och sociala identiteten hos berörda minoriteter. Bestämmelsen förbjuder stater att inskränka möjligheten för de som tillhör en språklig minoritet att tillsammans med andra medlemmar bruka sitt eget språk.

I Ot. propositionen till sameloven uppger Justisdepartementet att de ansluter sig till utvalgets tolkning att artikel 27 innebär att staten påtar sig en förpliktelse till att positivt bidra till att den samiska folkgruppen har förutsättningar att utöva sin kultur och sitt språk¹¹. Scheinin uttrycker att människorättskommittén i praxis gällande landrättigheter har kommit att betrakta artikel 27:s negativa utformning (ikke nektes retten til) till att i praktiken innebära en positiv rätt. Detta uppges även vara den allmänna synen inom doktrinen. Med detta menas att artikelns rättssubjekt inte skall nekas rätten till o.s.v. förutsätter och innebär att rättssubjektet de facto har rätt till att, o.s.v. Den praxis som hänvisas till visar en gradvis utveckling och rättsprecisering från 1970-talet och fram till 2000-talet¹². Beträffande landrättigheter gör Thornberry ungefär samma analys som Scheinin, men specifikt avseende språkrättigheter uppger Thornberry emellertid att det inte har varit lika omfattande eller generös praxis inom artikel 27, men att det är sannolikt att detta kommer att förändras. Språkskyddet i artikel 27 har också legat till grund för FN:s deklaration om minoritetsrättigheter som stadgar en positiv rätt för minoriteter att använda sitt språk, och att åtgärder skall vidtas för att skapa fördelaktiga förhållanden för dessa¹³.

Efter att ha inkorporerats i norsk rätt via menneskerettsloven från 1999 gäller denna bestämmelse direkt som norsk lag. Det betyder att den direkt skall tillämpas och ges effekt av tillämpare eller domstolar vid frågor som den reglerar. Bestämmelser som inkorporerats via menneskerettsloven äger företräde vid motstridighet med annan lovgivning¹⁴.

¹¹ Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), sid 37.

¹² Scheinin Martin, *Indigenous Peoples' Land Rights Under the International Covenant on Civil and Political Rights*, Torkel Oppsahls minneseminar April 28 2004, Norwegian Centre for Human Rights, University of Oslo

¹³ Thornberry, Patrick, *Indigenous peoples and human rights*, Melland Schill Studies in International Law, Manchester University Press, United Kingdom, 2002, jämför sid 160 – 180.

¹⁴ LOV 1999-05-21 nr 30: Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), § 3.

FN:s barnkonvention¹⁵, artikel 29.1.c, och artikel 30.

”Art 29.

1. Partene er enige om at barnets utdanning skal ta sikte på:

c) å utvikle respekt for barnets foreldre, dets egen kulturelle identitet, språk og verdier, for de nasjonale verdier i det land barnet bor, landet hvor han eller hun eventuelt kommer fra og for kulturer som er forskjellige fra barnets egen kultur,

“Art 30.

I stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter eller personer som tilhører en urbefolkning, skal et barn som tilhører en slik minoritet eller urbefolkningen, ikke nektes retten til sammen med andre medlemmer av sin gruppe å leve i pakt med sin kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion, eller bruke sitt eget språk.”

FN:s barnkonvention trädde ikraft den 2 september 1990. Vid frågor om samiskt språk ger denna bestämmelse samiska barn ett särskilt skydd, mot att nekas rätten att tillsammans med andra samer att leva i pakt med sin kultur och att använda sitt eget språk. Vilket i praktiken innebär en rätt att leva i sin kultur och att använda språket.

Även Barnkonventionen omfattas av menneskerettsloven från 1999, varmed dessa bestämmelser gäller direkt som norsk lag och går före annan norsk lov vid konkurrens¹⁶.

¹⁵ FN:s konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989

¹⁶ LOV 1999-05-21 nr 30: Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven). § 3.

*Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter*¹⁷, artikel 5.2, artikel 6.3.a,e, artikel 14

“Art 5. Retten til frihet og sikkerhet

2. Enhver som blir pågrepet, skal straks bli underrettet på et språk han forstår, om grunnene til pågripelsen og om eventuell siktelse mot ham.

Art 6. Retten til en rettferdig rettergang

1. For å få avgjort sine borgerlige rettigheter og plikter eller en straffesiktelse mot seg, har enhver rett til en rettferdig og offentlig rettergang innen rimelig tid ved en uavhengig og upartisk domstol opprettet ved lov.

3. Enhver som blir siktet for en straffbar handling, skal ha følgende minsterettigheter:

a. å bli underrettet straks, i et språk han forstår og i enkeltheter, om innholdet i og grunnen til siktelsen mot ham;

e. å ha vederlagsfri bistand av en tolk hvis han ikke kan forstå eller tale det språk som blir brukt i retten.

Art 14. Forbud mot diskriminering,,

”Utøvelsen av de rettigheter og friheter som er fastlagt i denne konvensjon skal bli sikret uten diskriminering på noe grunnlag slik som kjønn, rase, farge, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, tilknytning til en nasjonal minoritet, eiendom, fødsel eller annen status”

Den europeiske menneskerettskonvensjonen, nedan kallad EMK, undertecknades i Rom den 4 november 1950, och trädde i kraft den 3 september 1953. EMK har

¹⁷ Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma 4. november 1950

därefter tillerkänts en central position i parternas rättsordningar, inte minst i Norge.

Även EMK tillhör de konventioner som omfattas av menneskerettsloven från 1999, varmed denna bestämmelse gäller direkt som norsk lag, och äger företräde. Detta betyder att den skall tillämpas och ges effekt vid frågor som den reglerar¹⁸.

Artiklarna 5.2. och 6.3, punkterna a och e, ger direkta rättigheter till enskilda om skyndsamt underrättelse på ett förståeligt språk om grunderna och innehållet i arresteringen (pågreppandet) och eventuellt andra anklagelser mot personen i fråga. Om saken går vidare till rättegång och om han eller hon inte kan förstå det språk som blir brukat i rätten skall han/hon kostnadsfritt få tolkhjälp. Artikel 5.2. gäller inte enbart vid arresteringar utan även vid andra former av frihetsberövanden, såsom psykiatrisk tvångsvård¹⁹.

Rättigheter och friheter som omfattas av EMK skall säkerställas utan någon åtskillnad vad gäller språk, etnisk tillhörighet e.t.c., se artikel 14. Diskrimineringsförbudet i artikel 14 gäller endast de förhållanden som omfattas av EMK:s bestämmelser. Endast om det saknas en objektiv och godtagbar grund för olika behandling kan det föreligga diskriminering. I rättspraxis från Europadomstolen för mänskliga rättigheter framkommer att frågan om diskriminering skall prövas utifrån vissa kriterier. För det första måste det fastställas om klagomålet ligger inom området för en konventionsskyddad rättighet. För det andra om det föreligger olika behandling av personer som befinner sig i en likadan situation, och om så är fallet om det föreligger en objektivt godtagbar grund för detta, och om den skada som den klagande lider står i rimlig proportion till syftet med den olika behandlingen²⁰.

ILO 169 Konvensjon om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater, artikel 28, artikel 29, artikel 30 och artikel 31.

”Artikkel 28

1. Når det er praktisk mulig, skal barn i vedkommende folk lære å lese og skrive enten på sitt eget opprinnelige språk eller på det språk som er mest brukt av den gruppen de hører til. Dersom dette ikke er praktisk mulig, skal ansvarlig myndighet rådføre seg med disse folk for å komme fram til tiltak som kan fremme denne målsettingen.

¹⁸ LOV 1999-05-21 nr 30: Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven). § 3.

¹⁹ Se målet Van der mot Nederländerna, Ser. A. Vol. 170-A

²⁰ European Court of Human Rights (Plenary), Case ”Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium” v. Belgium, Judgement Strasbourg 23 July 1968

2. Det skal treffes fullgode tiltak for å sikre at disse folk har mulighet til å uttrykke seg flytende på nasjonalspråket eller i et av nasjonalspråkene i landet.

3. Det skal treffes tiltak for å bevare og fremme utvikling og bruk av de opprinnelige språk for vedkommende folk.

Artikkel 29

Formidling av allmenne kunnskaper og ferdigheter som kan bidra til at barn i vedkommende folk kan delta fullt ut og på like fot både i sitt eget miljø og i nasjonal sammenheng, skal være et mål for utdanningen av disse folk.

Artikkel 30

1. Myndighetene skal treffe tiltak som passer med vedkommende folks tradisjon og kultur for å gjøre dem kjent med sine rettigheter og plikter, særlig i forhold til arbeidsliv, økonomiske muligheter, utdanning vel og helsespørsmål og til de rettigheter som følger av denne konvensjon.

2. Dersom det er nødvendig, skal dette gjøres ved hjelp av skriftlig informasjon og bruk av massemedia på disse folks språk.

Artikkel 31

Det skal settes i verk informasjonstiltak i alle sektorer av samfunnet, og særlig blant de grupper som er i mest direkte kontakt med vedkommende folk, for å fjerne fordommer som måtte eksistere mot disse folk. For å oppnå dette, skal det settes inn ressurser for å sikre at lærebøker i historie og læremidler forøvrig gir et rettferdig, korrekt og informativt bilde av disse folks samfunn og kultur.”

ILO konvention 169 undertecknades den 27 juni 1989 i Geneve. Den 20 juni 1990 ratificerade Norge konventionen, och den trädde i kraft i Norge den 5 september 1991²¹.

²¹ Se UD:s traktatregister.

Enligt konventionens preambel är ILO:s konvention 169 från 1989 en utvecklande revidering av den tidigare gällande ILO konvention nr 107 av 1957 om värn och integrering av urfolk och andra stamfolk.

Till grund för ILO 169 beaktade ILO:s generalkonferens att utvecklingen inom folkrätten sedan 1957, och situationen för urfolk världen över, har fört till ett behov av att besluta om nya internationella standarder på detta område som avvecklar de idéer om integration som präglade de tidigare standarderna. Istället lades nu vikt vid urfolkens önskemål om kontroll över sin livsform m.m. och önskan att upprätthålla och utveckla sin kultur och språk m.m. inom ramen för de stater de lever i. Det faktum att urbefolkningar är ett bidrag till den kulturella mångfalden uppmärksammas också²².

Enligt Thornberry markerar detta en markant förändring av den internationella synen på föremålen för internationella konventioner. Man har nu gått ifrån att på 1950-talet betrakta urfolksfrågor som frågor om integration, till att betrakta dessa som frågor om mångfald, livsform och värdighet. De samlade intentionerna ur de grundläggande människorättskonventionerna ur FN systemet lades till grund för utarbetandet av ILO 169²³. I övrigt saknar både Thornberry och ILO:s egen manual till ILO 169 några konkreta klargöranden beträffande tolkningen av ovan citerade artiklar²⁴. Bestämmelserna torde dock tolkas enligt ordalydelsen, objektivt och i ljuset av syftet med konventionen, samt med iakttagande av de delaktighetsbestämmelser som stadgas i artikel 6 om konsultationsplikt och verkemidler, och i artikel 7 egna prioriteringar m.m.

FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasdiskriminering

Rasdiskrimineringskonventionen undertecknades av Norge den 21 november 1966, ratificerades den 6 augusti 1970 och trädde i kraft den 5 september 1970. Rasdiskrimineringskonventionen ger skydd mot rasbaserad diskriminering i vid mening. Den innehåller emellertid inga direkta bestämmelser om språkrättigheter, varmed den skulle kunna tolkas endast medföra ett indirekt skydd för minoritets- och urfolksspråk. Däremot har CERD²⁵ efter att FN:s generalförsamling år 1994

²² ILO konvensjon nr 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater, se preambeln.

²³ Thornberry, Patrick, *Indigenous peoples and human rights*, Melland Schill Studies in International Law, Manchester University Press, United Kingdom, 2002, sid 341 f.

²⁴ Thornberry, Patrick, *Indigenous peoples and human rights*, Melland Schill Studies in International Law, Manchester University Press, United Kingdom, 2002, sid 363 – 367, med ILO Convention om Indigenous and Tribal Peoples 1989 (No. 169): A Manual, Geneva, International Labour Office, 2003, sid 64 – 67.

²⁵ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, en kommitté bestående av 18 erkända experter som övervakar tillämpningen av rasdiskrimineringskonventionen bl.a. via utgivandet av rekommendationer, jfr artikel 8 – 16 i konventionen.

kungjort att rasdiskrimineringskonventionen var tillämplig även för urfolk utfärdad denna tolkning, och anmodat de stater som ratificerat konventionen att säkerställa att urfolkens samhällen skall kunna utöva sina rättigheter till att praktisera och revitalisera sina kulturella traditioner och seder, samt att bevara och utöva sina språk²⁶.

Rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter, ETS nr. 157

“Artikkel 10

1. Partene forplikter seg til å anerkjenne at enhver person som tilhører en nasjonal minoritet, har rett til fritt og uhindret å bruke sitt minoritetsspråk privat og offentlig, i tale og skrift.

2. I områder som tradisjonelt eller i betydelig antall er bebodd av personer som tilhører nasjonale minoriteter, skal Partene, dersom disse personene anmoder om det og når en slik anmodning svarer til et reelt behov, søke så langt som mulig å legge forholdene til rette for bruk av minoritetsspråket i samkvem mellom disse personene og forvaltningsmyndighetene.

3. Partene forplikter seg til å garantere retten for enhver person som tilhører en nasjonal minoritet til straks å bli underrettet på et språk vedkommende forstår, om grunnene til at vedkommende er pågrepet og om innholdet i og grunnen til en eventuell siktelse mot ham eller henne, og til å forsvare seg på dette språket, om nødvendig med vederlagsfri bistand av en tolk

Artikkel 14

1. Partene forplikter seg til å anerkjenne at enhver person som tilhører en nasjonal minoritet, har rett til å lære sitt minoritetsspråk.

2. I områder som tradisjonelt eller i betydelig antall er bebodd av personer som tilhører nasjonale minoriteter, skal Partene, dersom det er tilstrekkelig etterspørsel, så langt som mulig og innenfor rammen av sitt utdanningssystem, søke å sikre at personer som tilhører disse minoritetene, har tilfredsstillende muligheter for å lære minoritetsspråket eller motta undervisning på dette språket.

²⁶ CERD General Recommendation XXIII:indigenous peoples, fifty-first session, 1997

3. Paragraf 2 i denne artikkel skal gjennomføres uten at læring av eller undervisning på det offisielle språket derved berøres.”

Rammekonvensjonen, nedan kallad ramkonventionen, signerades den 1 februari 1995, ratificerades av Norge den 17 mars 1999, och trädde ikraft i Norge den 1 juli 1999.

Syftet med ramkonventionen är att specificera och legalisera de principer som staterna förbinder sig att vidta för att säkra skyddet för nationella minoriteter²⁷. Ramkonventionens huvudsakliga innehåll gäller andra föremål än specifikt språk. Språkfrågan avklaras i artiklarna 10 och 14.

Med ”offentligt” i artikel 10, stycke 1, avses t.ex. på ett allmänt ställe, utomhus, i närvaron av andra personer etc. men inte i kontakter med offentliga myndigheter. Dessa omfattas istället av artikelns stycke 2, men inte heller den täcker alla relationer mellan enskilda och offentliga myndigheter, den gäller bara relationer till administrativa myndigheter. Trots det måste det andra stycket tolkas ”brett” för att inkludera t.ex. ombudsmän, men likafullt lämnas flexibelt för att kunna anpassas till finansierings resurser och eventuella administrativa svårigheter, särskilt i militära sammanhang, och samt till tekniska svårigheter. Det ”reella” behov som omtalas skall bedömas objektivt av staten. Ramkonventionen undviker avsiktligt att söka definiera vilka områden som traditionellt, eller i ansenlig omfattning, bebos av minoriteter. Det tredje stycket i artikel tio baseras på artiklarna 5 och 6 i Europakonventionen om mänskliga rättigheter från 1950 (EMK). Den ger inget skydd utöver EMK²⁸.

Artikel 14 skall tolkas så att varje person som tillhör en nationell minoritet har rätt till att lära sig sitt minoritetsspråk, men att det inte är en rätt som sträcker sig längre än till den precisering som görs i stycke 2, som ska tolkas utifrån i princip samma utgångspunkter om breddhet, flexibilitet och behov etc. som artikel 10, stycke 2, nyss nämnda ovan²⁹.

²⁷ Framework Convention for the protection of National Minorities (ETS No. 157), Explanatory Report, p. 10.

²⁸ Framework Convention for the protection of National Minorities (ETS No. 157), Explanatory Report, p. 63 – 67.

²⁹ Framework Convention for the protection of National Minorities (ETS No. 157), Explanatory Report, p. 74 – 77.

Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk, ETS nr 148

Bakgrund

Som en konsekvens av historiska processer som medfört att statsbildningarna inte har skett efter rent språkrelaterade linjer, har många europeiska stater inom sina respektive territorium regionalt baserade minoritetsgrupper som talar annat språk än majoriteten³⁰.

Europarådet har under lång tid uppmärksammat de varierande prolemställningarna för regions- eller minoritetsspråk. Att Artikel 14 i Europakonventionen om mänskliga rättigheter (EMK) endast ger ett skydd för individer mot diskriminering men inte ett systematiskt positivt skydd och främjande för minoritetsspråken uppmärksammades i resolution 136 av den konsultativa församlingen 1957. Detta ledde till att den parlamentariska församlingen i rekommendation 285 från 1961 krävde att åtgärder skulle vidtas för att komplettera EMK och säkerställa minoriteters rätt att utöva sin egen kultur, använda sitt eget språk, och etablera sina egna skolor m.m. Saken fortskred emellertid inte så fort men under 1980-talet intensifierades arbetet med att finna en form för att säkerställa det ovan nämnda. Efter omfattande och grundligt arbete resulterade detta i ett förslag till Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk, som antogs av Ministerrådet den 25 juni 1992 för att ligga öppen till signering från den 5 november 1992³¹.

Norge undertecknade den Europeiska pakt om regions- eller minoritetsspråk den 5 november 1992, och ratificerade densamma den 10 november 1993, vilken senare trädde i kraft den 1 mars 1998³². Att ikraftträdandet dröjde helt fram till den 1 mars 1998 berodde på att det enligt paktens artikel 19, första stycket, krävs ratifikation av fem stater för att paktens artikel 19, första stycket, ska trädas i kraft. Som femte land ratificerade Liechtenstein paktens artikel 19, första stycket, den 18 november 1997. För närvarande har paktens artikel 19, första stycket, ratificerats av, och trätt i kraft, i 22 stater, ytterligare 11 stater har undertecknat paktens artikel 19, första stycket, men av olika anledningar inte ratificerat densamma³³.

Syftet med minoritetsspråkspakten

Enligt paktens förklarande rapport är målet med paktens artikel 19, första stycket, att säkerställa att: *”as far as reasonably possible, the use of regional or minority languages in education and the media and to permit their use in judicial and administrative settings, economic and social life and cultural activities. Only in this way can such languages be*

³⁰ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report.

³¹ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report

³² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148

³³ Internet, Europarådets officiella hemsida, 09.01.2007, adress:

<http://conventions.coe.int/Treaty>

compensated, where necessary, for unfavourable conditions in the past and preserved and developed as a living facet of Europe's cultural identity."³⁴

Däremot ska pakten inte att lösa problem uppkomna ur senare tids immigration. Uttrycken "historical regional or minority languages of Europe", i paktens preambel, och "traditionally used", i artikel 1, visar att pakten gäller enbart språk som historiskt sett har använts inom staten, alltså enbart språk som har talats under en lång tidsperiod.

Vad är regions- eller minoritetsspråk enligt pakten?

Med *regions- eller minoritetsspråk* avses i pakten sådana språk som både traditionellt används av en talmässigt mindre andel medborgare än resten av statens befolkning inom ett visst område av en stat, och är olik det officiella språket i staten. Det omfattar inte dialekter av det officiella språket i staten eller invandrades språk³⁵. Det uttrycks att ett regional eller minoritetsspråk skall ha en historisk geografisk anknytning för att omfattas av pakten. Men om ett språk skulle uppfylla alla rekvisit för att utgöra ett regional- eller minoritetsspråk förutom att kunna identifieras med ett speciellt område av statens territorium så omfattas det ändå av pakten i egenskap av att vara ett s.k. icke territorialt språk³⁶. Därmed gör pakten skillnad på regional- eller minoritetsspråk som har en geografisk historisk anknytning och de som har en historisk anknytning men är territoriellt obundna. De territoriellt obundna regional- eller minoritetsspråken har ett allmännare och mindre omfattande skydd än de med geografisk anknytning³⁷. De språk som omfattas av minoritetsspråkspakten är emellertid främst sådana med historisk geografisk anknytning³⁸.

Det territorium där regions- eller minoritetsspråk används

Med det territorium där regions- eller minoritetsspråk används menas det geografiska område där nämnda språk är ett uttrycksmedel för ett antal människor som rättfärdigar beslut om diverse skydds- och främjandeåtgärder enligt denna pakt³⁹. Alltså ett territorium där regions- eller minoritetsspråket talas i en betydelsefull utsträckning, om så endast utav en minoritet, inom språkets historiska område. De som skrev minoritetsspråkspakten undvek att uttrycka

³⁴ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, p 10.

³⁵ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 1, punkten a.

³⁶ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 1, punkten c.

³⁷ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 7, stycke 5.

³⁸ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, p. 33.

³⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 1, punkten b.

tillämpligheten av pakten, och dess skydds- och främjandeåtgärder, utifrån viss procentandel av befolkning eller liknande. Bedömningen av vilket antal människor som rättfärdigar en viss åtgärd och inom vilka områden denna åtgärd skall genomföras lämnades öppen till varje stat att bedöma. Det antal människor som krävs för att rättfärdiga en åtgärd kan variera beroende på vilken åtgärd som det är fråga om att genomföra. Bedömningen av detta antal människor skall ske i minoritetsspråkspaktens anda, och utifrån beskaffenheten hos var och en av de åtgärder som tillhandahålls i pakten, och det lämpliga antal språkanvändare som krävs för genomföra åtgärden. Bedömningen av inom vilket territorium åtgärden skall genomföras skall ske i minoritetsspråkspaktens anda, uppfattningen om språkets territorium, och med beaktande av att artikel 7, stycke 1.b, kräver respekt för det geografiska området för varje regions eller minoritetsspråk, för att trygga att existerande eller ny administrativ indelning inte utgör hinder mot främjande av regions- eller minoritetsspråk⁴⁰. Vad som är paktens anda anges inte närmare, men det torde i vart fall innebära att paktens syfte och målsättningar skall tillvaratas. En av minoritetsspråkspaktens målsättningar är ta hänsyn till de behov och önskemål som uttrycks av de grupper som brukar dessa språk⁴¹.

Minoritetsspråkspaktens struktur

Pakten är konstruerad för att både skydda och positivt främja minoritetsspråk. Den ska också möjliggöra för de personer som använder minoritetsspråk att använda detta både i privata och offentliga livet. Därför innehåller pakten inte bara icke diskriminerings regler, utan även åtgärder som erbjuder aktivt stöd till språken.

Pakten är uppbyggd i följande fem delar:

Del I - allmänna bestämmelser

Del II – Mål och principer enligt artikel 2 punkt 1

Del III – Åtgärder för att främja användning av landsdels- eller minoritetsspråk i samhällslivet i enlighet med åtagandena i artikel 2 punkt 2

Del IV – Tillämpning av stadgan

Del V – Slutbestämmelser

Principerna och målsättningarna i del II skall tillämpas på samtliga regions- eller minoritetsspråk oavsett territoriell bundenhet eller ej, med viss flexibilitet förbehållen vid tillämpningen på territoriellt obundna språk⁴².

Varje stat skall i sitt ratifikationsinstrument uppge varje regions eller minoritetsspråk som används mindre allmänt inom dess territorium⁴³. Norge har

⁴⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 7, stycke 1, punkten b, och Explanatory Report, p. 33 – 35.

⁴¹ Jfr. nedan angående målsättningar och principer, artikel 7, stycke 4.

⁴² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 2, punkten 1 och Artikel 7, stycke 5

uppgivit att Samiska är ett territoriellt regions eller minoritetsspråk med historisk anknytning varmed Samiska språket omfattas av både målsättningarna i del II och valda främjandeåtgärder i paktens del III⁴⁴.

Paktens del III, artiklarna 8 till 14, består av en rad olika främjandeåtgärder. Norge har självt fått välja vilka åtgärder man har ansett motiverade både utifrån de krav som ställts på grund av den situation vederbörande regions- eller minoritetsspråk befunnit sig i, och den kostnad som dessa åtgärder kunde tänkas medföra⁴⁵. Beträffande samiskt språk har Norge valt att förplikta sig till 51 olika åtgärder⁴⁶ av 65 möjliga.

Del II paktens mål och principer, artikel 7

Norge har förpliktigt sig till att utforma sin politik, lagstiftning och praktik efter följande principer och mål:

- Att erkänna sina regions- eller minoritetsspråk som uttryck för kulturell rikedom.
- Respekt för det geografiska området för varje regions eller minoritetsspråk, för att trygga att existerande eller ny administrativ indelning inte utgör hinder mot främjande av regions- eller minoritetsspråk.
- Behov av beslutsamma åtgärder för att främja regions- eller minoritetsspråk i syfte att skydda dem.
- Underlättande och /eller uppmuntran av användning av regions- eller minoritetsspråk i tal och skrift i det offentliga och privata livet.
- Upprätthållande och utveckling av förbindelser inom de områden som omfattas av denna stadga mellan grupper som använder ett regions- eller minoritetsspråk och andra grupper i samma stat som använder ett språk som brukas i identiskt samma eller liknande form, samt upprättande av kulturella förbindelser med andra grupper i staten som använder andra språk.
- Tillhandahållande av lämpliga former och medel för undervisning i och studier av regions- eller minoritetsspråk på alla vederbörliga nivåer.
- Tillhandahållande av möjligheter för dem som inte talar ett regions- eller minoritetsspråk som bor i det område där ifrågavarande regions- eller minoritetsspråk används, att lära sig detta om de så önskar.

⁴³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 3, punkten 1.

⁴⁴ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 3, punkten 2, samt ratifikationsinstrumentet.

⁴⁵ Se Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 3, punkten 2, jämfört med ratifikationsinstrumentet

⁴⁶ List of declarations made with respect to treaty No. 148, European Charter for regional of Minority Languages, Status as of: 8/1/2007

- Främjande av studier och forskning om regions- eller minoritetsspråk vid universitet eller motsvarande läroanstalter.
- Främjande av transnationellt utbyte i lämpliga former inom de områden som omfattas av denna stadga för de regions- eller minoritetsspråk som används i identiskt samma eller liknande form i två eller flera stater⁴⁷.

I tillägg ovan rad av målsättningar och principer har den som har ratificerat pakten förpliktigt sig bl.a. att;

- Avskaffa alla oörtlättade skillnader mellan majoritetsspråk och minoritetsspråk⁴⁸.
- Främja ömsesidig förståelse mellan alla språkliga grupper i landet. Särskilt genom att verka för respekt, förståelse och tolerans, samt att regions- eller minoritetsspråk inkluderas i målsättningarna för undervisning, och via uppmuntran av massmedia att sträva mot samma mål⁴⁹.

När Norge fastlägger sin politik ifråga om regional- eller minoritetsspråk skall Norge ta hänsyn till de behov och önskemål som uttrycks av de grupper som brukar dessa språk. Det uppmuntras också till att, om nödvändigt, etablera organ som skall bistå myndigheter i alla saker rörande regions eller minoritetsspråk⁵⁰. Det rekommenderas därför att det för vart och ett av minoritetsspråken skall finnas ett främjande organ, ansvarigt för att representera språkets intresse på nationell nivå, och att utföra praktiska åtgärder för att främja det, och övervaka implementeringen av minoritetsspråkspakten⁵¹. Åtgärder som vidtas för att främja regions- eller minoritetsspråk, eller som tar hänsyn till deras särskilda förhållanden, betraktas inte som diskriminering mot dem som brukar mera allmänt använda språk⁵².

Del III, främjandeåtgärder för samiskt språk

Syftet med del III är att översätta de generella principerna och målsättningarna givna i del II till mera precisa bestämmelser. För att pakten skall kunna tillämpas på de många olika förhållanden som finns beträffande regions- och minoritetsspråk i Europa får paktens parter själva välja och uppge vilka språk som del III är tillämplig på, och för vart och ett av dessa språk vilka bestämmelser i del

⁴⁷ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 7, stycke 1.

⁴⁸ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 7, stycke 2, första meningen.

⁴⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 7, stycke 3.

⁵⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 7, stycke 4.

⁵¹ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, p. 75.

⁵² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 7, stycke 2, sista meningen.

III som skall tillämpas⁵³. Paktens del III är en meny med 65 stycken olika främjandeåtgärder inom områdena utbildning, rättsväsende, administrativa myndigheter och samhällsservice, massmedia, kulturell verksamhet och kulturella inrättningar, ekonomiska och sociala förhållanden, samt utbyte över gränserna⁵⁴. Enligt artikel 2, punkten 2, är en part i pakten bunden att tillämpa minst 35 stycken av de ovan nämnda. Beträffande samiskt språk har Norge valt och förpliktat sig genomföra 51 stycken. I det följande sammanfattas de centrala betydelseerna av dessa.

Utbildning, artikel 8

Beträffande utbildning har Norge förbundit sig att inom det territorium som det samiska språket används tillgängliggöra förskole- och grundskoleutbildning, vidaregående utbildning, samt teknisk- och yrkesutbildning på samiska, alternativt en väsentlig del av respektive utbildning på samiska, alternativt undervisning i respektive utbildning med en integrerad del av undervisningsmaterialet på samiska. Norge har förpliktat sig att genomföra en av de nyss nämnda alternativa nivåerna på användning av samiska i utbildningen (alltså från att antingen genomföra hela utbildningen på samiska till att endast ha en integrerad del av utbildningen på samiska) åtminstone för de elever som själva, eller vars anhöriga, så begär och vars antal bedöms vara tillräckligt⁵⁵. I dessa nyss nämnda förpliktelser om utbildning på samiska finns således två bedömningar att göra, dels av inom vilket territorium som det samiska språket används, och dels när antalet ”begärande” elever eller anhöriga kan anses vara tillräckligt. Ingen särskild ledning till bedömning av territoriet uppges varmed den allmänna ledningen given till artikel ett måste anses tillämplig⁵⁶. Till ledning för bedömningen av antalet begärande uppges i den förklarande rapporten att berörd myndighet inte kan krävas vidta angiven åtgärd när situationen för den språkliga gruppen gör det svårt att efter ansträngning uppnå det minimum antal elever som krävs för att bilda en klass. Men den förklarande rapporten föreslår också att, beroende på situationen för språket i fråga, synen på det antal elever som krävs för att bilda en klass skall tillämpas flexibelt och ett lägre antal elever än normalt kan anses tillräckligt⁵⁷.

⁵³ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, p. 41

⁵⁴ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 8, 9, 10, 11, 12, 13 och 14.

⁵⁵ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 8 stycke 1, p. a - d

⁵⁶ Jfr. European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, p. 79 med p. 33 – 35.

⁵⁷ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, p. 82

Samiskt språk skall erbjudas som ämne inom vuxen- och vidareutbildning⁵⁸. Det skall också ges möjligheter för studier av samiska som ämne inom universitetsutbildning och högre utbildning⁵⁹.

För att inte isolera undervisningen av ett regional- eller minoritetsspråk från språkets kulturella kontext skall det även vidtas åtgärder för att tillgodose undervisning i den historia och kultur som hänför sig till språket i fråga⁶⁰.

Den förklarande rapporten uppger att när en stat har förpliktat sig självt till att garantera att det blir undervisat i ett regional- eller minoritetsspråk så måste den också se till att nödvändiga finansiella medel, personal och läromedel finns. Dessa nödvändiga följder av förpliktelserna har man emellertid ansett inte behöva uttryckas specifikt i paktens. Däremot valde man att beträffande personalens kompetens uttrycka att man skall tillhandahålla den grundutbildning och fortbildning av lärare som behövs för att genomföra de ovan nämnda förpliktelserna⁶¹.

Det skall också inrättas minst ett övervakningsorgan för att följa vidtagna åtgärder och utvecklingen för regions- eller minoritetsspråk. Övervakningsorganet skall avge offentliga periodiska rapporter⁶².

Paktens skydds- och främjandebestämmelser gäller normalt sett endast inom de geografiska områden där regional- eller minoritetsspråk traditionellt sett har använts. Men då folk idag ofta flyttar till platser utanför det traditionella språkområdet, t.ex. till större städer, krävs det för att skydda och främja språket att det även ges möjlighet till utbildning utanför språkets traditionella geografiska område. I dessa områden gäller därför att Norge har förpliktat sig att vid de fall där antal brukare av språket i fråga motiverar det att tillåta, uppmuntra eller tillhandahålla undervisning i språket på alla utbildningsnivåer⁶³.

Rättsväsende, artikel 9

Beträffande användandet av samiska i kontakter med rättsväsendet gäller paktens bestämmelser i de domsagor där antalet bosatta personer som använder språket i

⁵⁸ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 8 stycke 1, p. f, ii

⁵⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 8 stycke 1, p. e, ii.

⁶⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 8 stycke 1, p. g. Se även Explanatory Report p. 86.

⁶¹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 8 stycke 1, p. h. Se även Explanatory Report p. 87.

⁶² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 8 stycke 1, p. i.

⁶³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 8 stycke 2. Se även Explanatory Report p. 89.

fråga berättigar till de åtgärder som anges i pakten. Varken av pakten eller den förklarande rapporten följer någon särskild beskrivning av hur detta skall bedömas vid denna artikel⁶⁴. Se därför den allmänna definitionen av den geografiska avgränsningen i artikel 1, beskrivet ovan.

Pakten skiljer mellan rättegångar i brottmål, civilmål och administrativa mål, och de valmöjligheter som har givits i del III är anpassade till den särskilda naturen hos vart och ett av rättegångsformerna⁶⁵. Norge har emellertid valt att inte förplikta sig att medge en rätt att använda samiska språket i rättsförhandlingar angående administrativa frågor⁶⁶.

En likhet mellan både brottmål och civilmål är att Norge har förpliktat sig tillse att domstolarna, efter begäran av någon av parterna, håller rättegången på regional- eller minoritetsspråket⁶⁷. Sedan följer några olikheter beroende på rättegångsform.

Vid brottmål skall den tilltalade garanteras rätten att använda sitt regions- eller minoritetsspråk, och begäran eller bevis får inte anses som inte godtagbara enbart för att de är formulerade på ett regions- eller minoritetsspråk. Norge har även förpliktat sig trygga en rätt att vid brottmål lägga fram dokument på regions- eller minoritetsspråket, samt en rätt till kostnadsfri tolk eller översättare⁶⁸.

Beträffande civilmål har Norge förpliktat sig att när en part personligen måste inför rätten tillåta att denne kan använda sitt regions- eller minoritetsspråk utan att därvid pådra sig extra kostnader. Det är en förpliktelse att även tillåta att bevis och dokument blir framlagda på ett regions- eller minoritetsspråk, om nödvändigt med hjälp av tolk eller översättare⁶⁹. Det finns ingen förpliktelse om att det sistnämnda vid civilmål skall ske kostnadsfritt för parten, däremot finns en förpliktelse om att det skall tas skritt för att säkra att bruk av tolkar och översättelser inte skall medföra extra kostnader för de berörda personerna⁷⁰.

⁶⁴ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 9, stycke 1. Se även Explanatory Report p. 90 t.o.m. 99.

⁶⁵ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report p. 92

⁶⁶ Norge har inte valt Artikel 9, stycke 1, punkten c. Se List of declarations made with respect to treaty No. 148, European Charter for regional of Minority Languages, Status as of: 8/1/2007.

⁶⁷ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 9, stycke 1, punkten a, i och, punkten b, 1.

⁶⁸ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 9, stycke 1, punkten a i – iv.

⁶⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 9, stycke 1, punkten b i – iii.

⁷⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 9, stycke 1, punkten d.

Beträffande giltigheten av dokument har Norge förpliktat sig att inte vägra godkänna giltigheten av juridiska dokument som har upprättats inom staten enbart på den grund att de är utarbetade på ett regions- eller minoritetsspråk⁷¹. Däremot har Norge valt att inte förplikta sig till att inte vägra godkänna juridiska dokument upprättade parterna emellan endast av den anledning att de är upprättade på ett regions- eller minoritetsspråk, eller tillåta att de åberopas gentemot tredje person som inte använder språket i fråga⁷².

Det är upp till domaren i respektive domstol, inom tillämpande domsaga, att tillse att ovan inte blir missbrukat⁷³.

Slutligen har Norge förpliktat sig att på regions- eller minoritetsspråk utge de viktigaste nationella lagtexterna som särskilt berör användare av dessa språk, såvida dessa inte tillhandahålls på annat sätt⁷⁴. Det sistnämnda torde sakna betydelse i Norska förhållanden då det avser fall där en text redan existerar på ett regions- eller minoritetsspråk därför att den redan har blivit översatt till regions- eller minoritetsspråket, eller liknande, av en annan stat där det språket är officiellt språk⁷⁵.

Beträffande användandet av regions- eller minoritetsspråk vid kontakter med officiella myndigheter, t.ex. judiciella sådana, menar Woehrling att pakten erbjuder en pragmatisk tillnärmning baserad på två centrala idéer. För det första att situationen för de olika berörda språken varierar och att det därför bör finnas olika sätt att använda dem i förbindelse med officiella organ. För det andra att fokus bör vara på konkreta och rimliga (reasonable) lösningar, alltså att allt för teoretiska tillnärmningar i princip bör undvikas⁷⁶.

Woehrling understryker också det starka symbolvärdet i att få använda sitt eget språk vid kontakter med det officiella samhället. Regions- eller minoritetsspråkens rätt till detta grundar sig i samma filosofi som de officiella språkens rätt att användas, nämligen bl.a. identitetsskapande och dignitet och värdighet, men även

⁷¹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 9, stycke 2, punkten a.

⁷² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 9, stycke 2, punkterna b och c.

⁷³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 9, stycke 1. Se även Explanatory Report p. 91.

⁷⁴ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 9, stycke 3.

⁷⁵ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report p. 99.

⁷⁶ Woehrling, Jean-Marie, *The European Charter for Regional or Minority Languages – A Critical Commentary*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, November 2005, s. 162 f.

pragmatiska skäl såsom individernas delaktighet i sitt samhälle samt utvecklingsaspekter av språken i fråga är elementära⁷⁷.

Administrativa myndigheter och samhällsservice, artikel 10

Beträffande användandet av samiska i kontakter med administrativa myndigheter och vid samhällsservice gäller likadan geografisk avgränsning som i artikel 9, och även de bakomliggande idéerna och den elementära filosofin är här likadan som vid artikel 9. Beträffande dessa aspekter av artikel 10, vänligen se diskussionen om den geografiska avgränsningen vid artikel 1, definitioner, och beträffande de bakomliggande idéerna se ovan stycke angående artikel 9. I övrigt gäller följande beträffande myndigheter och samhällsservice.

Syftet med denna bestämmelse om myndigheter och samhällsservice är att tillåta användare av regions- eller minoritetsspråk att utöva sina medborgerliga rättigheter och plikter under villkor som respekterar deras sätt att uttrycka sig⁷⁸. Artikel 10 är indelad i fem stycken som avhandlar:

- Traditionell statlig myndighetsutövning.
- Åtgärder av lokala och regionala myndigheter med visst självbestämmande, alltså kommuner, och fylkeskommuner, samt enligt vår mening även Sametinget.
- Samhällsservice såsom sjukhus, post, el, etc..
- Översättning och tolkning.
- Användandet av efternamn⁷⁹.

Inom det geografiska område där dessa bestämmelser skall tillämpas, och så långt det rimligen är möjligt, har Norge förpliktat sig att säkra att brukarna av samiska kan framlägga muntliga eller skriftliga hänvändelser på samiska och få svar på detta språk⁸⁰. Vidare skall det tillåtas att myndigheterna utarbetar dokument på samiska, och att vanligt använda administrativa texter och formulär göras tillgängliga för befolkningen på samiska, eller på två språkliga versioner⁸¹.

⁷⁷ Woehrling, Jean-Marie, *The European Charter for Regional or Minority Languages – A Critical Commentary*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, November 2005, s. 160 f.

⁷⁸ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report p. 100.

⁷⁹ Woehrling, Jean-Marie, *The European Charter for Regional or Minority Languages – A Critical Commentary*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, November 2005, s. 186. Se även European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report p. 102.

⁸⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 10, stycke 1, punkten a, iii.

⁸¹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 10, stycke 1, punkterna c och b.

Hos lokal eller regional myndighets territorium inom den geografiska avgränsningen skall det tillåtas och/eller uppmuntras att samiska används vid:

- Verksamhet inom myndigheten.
- Framläggandet av muntliga eller skriftliga hänvändelser
- Myndighets utgivning av sina officiella dokument.
- I debatter, dock utan att utesluta användningen av statens officiella språk.
- Benämning av orsnamn. Vid behov jämsides med namnen på det officiella språket⁸².

Vid samhällsservice (sjukhus och post etc.) skall det inom tillämpligt geografiskt område, och utifrån språkets situation och i rimlig utsträckning, tillåtas att brukare av samiska får göra framställningar och få svar på sitt språk⁸³.

I syfte att verkställa de ovan nämnda förpliktelserna vid kontakter med administrativa myndigheter och vid samhällsservice skall översättning och tolkning ges efter behov⁸⁴.

Efter anmodning från berörd användare skall efternamn på samiska tillåtas och införas⁸⁵.

Förbehållet uttryckt i artikelns första stycke, ”så långt det rimligen är möjligt”, skall ses i ljuset av att varje förpliktelse i och för sig medför ett åtagande för staten att tillhandahålla resurser och den ordning som behövs för att genomföra åtagandet effektivt, men att det i vissa fall kan finnas omständigheter som medför att en total och oförbehållsam tillämpning av åtagandet ifråga inte är, eller ännu inte är, realistiskt⁸⁶.

Media, artikel 11

Tid och plats i media är ansett mycket viktigt för bevarandet och utvecklandet av regions- eller minoritetsspråk. Utan tillgång till masskommunikation kan inget språk överleva idag, uttrycks i den förklarande rapporten. Problematiken vid bestämmelser angående media ligger bl.a. i att för de stora medierna är antalet av den publik som nås ofta avgörande, t.ex. tv vill normalt sett ha höga tittarsiffror, medan regions- eller minoritetsspråk oftast representerar en mindre kulturell marknad. Därför behövs officiellt stöd till regions- eller minoritetsspråken för att

⁸² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 10, stycke 2, punkterna a – g.

⁸³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 10, stycke 3, punkt b.

⁸⁴ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 10, stycke 4, punkt a.

⁸⁵ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 10, stycke 5.

⁸⁶ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, p. 104.

de ska kunna få vederbörlig tillgång till media. Samhällets möjlighet till intervention i media är emellertid begränsat och lagstiftning anses inte heller särskilt effektivt. Därför har paktens bestämmelser för media särskilt fokuserats till uppmuntran och underlättande av olika åtgärder⁸⁷.

Norge har härvid förpliktat sig att vidta lämpliga åtgärder för att radio och tv skall tillhandahålla program på samiska. Gällande bestämmelser om finansiellt stöd till TV-program skall även gälla till TV-program på samiska. Vidare skall det till sändningar på samiskt språk uppmuntras och/eller underlättas;

- inrättande av minst en radiostation,
- regelbunden sändning av TV-program
- att minst en tidning grundas och/eller upprätthålls⁸⁸.

Norge har även förpliktat sig till att från grannländer motta, och inte motsätta sig återutsändningar, på samiska. Det får inte heller ske några inskränkningar i yttrandefriheten som inte legitimt kan motiveras i ett demokratiskt samhälle⁸⁹.

Kulturell verksamhet och kulturella inrättningar, artikel 12

Med hänsyn till kulturella inrättningar och aktiviteter, särskilt bibliotek, litterära arbeten, teatrar, festivaler, filmproduktion, folkliga former för kulturella manifestationer och museer m.m. har Norge förpliktat sig till följande:

- Att inom det område som minoritetsspråk används och i den grad offentliga myndigheter har makt eller kompetens, eller en funktion att fylla att uppmuntra uttrycksformer och initiativ som är specifika för regions- eller minoritetsspråket, och att främja olika former för tillgång till arbeten framställda på sådana språk.
- Att säkra tillbörlig hänsyn och språkkunskap hos organ som skall organisera eller stötta kulturaktiviteter av olika slag.
- Att uppmuntra direkt deltagande av brukare av minoritetsspråk via anskaffande av utstyr och planlägga kulturverksamhet.
- Att uppmuntra eller underlätta upprättandet av ett eller fler organ som ansvarar för att samla in, förvara en kopia av och presentera eller utge arbeten framställda på minoritetsspråk.
- Samt att om nödvändigt upprätta eller främja och finansiera tjänster för översättande och terminologisk forskning särskilt för att utveckla passande

⁸⁷ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report p. 107 – 113.

⁸⁸ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 11, stycke 1, punkterna a iii, b i, c ii, e i och f ii.

⁸⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 11, stycke 2.

administrativ, ekonomisk, kommersiell, social, teknisk eller juridisk terminologi.

I de områden där samiska inte traditionellt sett har använts har Norge förpliktat sig att, om ett antal samiskspråkiga rättfärdigar det, uppmuntra eller ombesörja passande kulturaktiviteter eller inrättningar som överensstämmer med artikelns stycke 1, redogjort för ovan. Norge skall även ta vederbörlig hänsyn till det samiska språket och samisk kultur när Norge sprider sin kultur utomlands⁹⁰.

Ekonomiska och Sociala förhållanden, artikel 13

Beträffande ekonomiska och sociala förhållanden har Norge förpliktat sig till att i den mån offentliga myndigheter har kompetens, inom det område samiska språket används, och så långt det rimligen är möjligt att säkra att sociala omsorgsinstitutioner som sjukhus, gamlehjem och hospitser ger möjlighet att ta emot och behandla samiskspråkiga patienter på samiska. Norge skall också sörja för att upplysningar om forbrukerrättigheter blir tillgängliggjorda på samiska⁹¹. De inledningsvis nämnda förbehållet om geografiska området är grundat i praktiska skäl. Beträffande förbehållet ”så det rimligen är möjligt” gäller samma motivering som vid artikel 10⁹².

Utbyte över gränserna, artikel 14

Vad gäller gränsöverskridande kontakter skall Norge underlätta och främja samarbete över nationsgränserna till det bästa för samiska språket, och särskilt mellan lokala eller regionala myndigheter inom vilkas område samiska språket används⁹³. Detta betyder att samverkan över nationsgränserna mellan lokala och regionala myndigheter från de olika nationerna där samiska används på båda sidor av gränsen skall underlättas och främjas. Detta utpekas som mycket viktigt då situationen för regions- och minoritetsspråk ofta är så att de som använder språket i fråga är fåtaliga i förhållande till majoritetsspråket, och främjandeåtgärder behövs. Som exempel nämns att myndigheter kan söka samarbete kring bl.a. att koppla samman skolor, utbyte av lärare, gemensamma kulturella aktiviteter m.m. Det uppges även att i vissa fall kan gränsöverskridande gemensam implementering

⁹⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 12, stycke 1, p. a, d, e, f, g och h, samt styckena 2 och 3.

⁹¹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 13, stycke 2, p. c och e.

⁹² European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, p. 123.

⁹³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artikel 14, p. b.

av förpliktelser grundade i minoritetsspråkspakten vara både fullvärdigt och kostnadsbesparande⁹⁴.

5.2.2 Indirekta internationella förpliktelser

Inledning

Betraktelsen av internationella förpliktelser med verkan riktade direkt mot samiska språkförhållanden, måste även ske ur ljuset av internationella förpliktelser med indirekt betydelse för detta. På detta sätt hamnar de mot språkförhållanden direkta förpliktelserna i sin rätta kontext inom internationell rätt. Därför uppmärksammas att internationell rätt av betydelse för samiskt språk även innefattar lagligt bindande direkta förpliktelser som inte direkt reglerar språkförhållanden men har en innebörd, eller reglerar förhållanden, som indirekt påverkar förhållanden för samiskt språk, samt internationella åtaganden som inte är lagligt bindande men moraliskt och politiskt bindande.

Lagligt bindande med indirekt innebörd

Till dessa bestämmelser hör av Norge ratificerade konventionsbestämmelser om självbestämmande, diskrimineringsförbud och bestämmelser om kulturell mångfald. Detta innefattar både andra delar av ovan nämnda konventioner och enskilda bestämmelser i konventioner som inte har nämnts ovan. Med de förstnämnda avses bestämmelser om självbestämmanderätt, utbildning, yttrandefrihet, icke diskriminering m.m. Med de sistnämnda avses bestämmelser i internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter från 1966, särskilt artikel 1, och FN:s konvention om biologisk mångfald från 1992, särskilt artikel 8 j.

Moraliskt och politiskt bindande

Ett exempel på moraliskt och politiskt bindande internationell rätt sistnämnda som framhålls p.g.a. av dess deklaration om synen på språk och relation till artikel 27 i ICCPR är:

*FN:s deklaration om minoritetsrättigheter*⁹⁵

“ Article 1

1. States shall protect the existence and the national or ethnic, cultural, religious and linguistic identity of minorities within their

⁹⁴ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, p. 124 – 126 samt 69 och 70.

⁹⁵ Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, Adopted by General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992.

respective territories and shall encourage conditions for the promotion of that identity.

2. States shall adopt appropriate legislative and other measures to achieve those ends.

Article 2

1. Persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities (hereinafter referred to as persons belonging to minorities) have the right to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, and to use their own language, in private and in public, freely and without interference or any form of discrimination.

Article 3

1. Persons belonging to minorities may exercise their rights, including those set forth in the present Declaration, individually as well as in community with other members of their group, without any discrimination.

2. No disadvantage shall result for any person belonging to a minority as the consequence of the exercise or non-exercise of the rights set forth in the present Declaration.

Article 4

1. States shall take measures where required to ensure that persons belonging to minorities may exercise fully and effectively all their human rights and fundamental freedoms without any discrimination and in full equality before the law.

2. States shall take measures to create favourable conditions to enable persons belonging to minorities to express their characteristics and to develop their culture, language, religion, traditions and customs, except where specific practices are in violation of national law and contrary to international standards.“

FN:s deklaration om minoritetsrättigheter antogs av FN:s generalförsamling den 18 december 1992. Trots att detta är en deklaration, och därmed inte bindande rätt hos staterna, är den en stark politiskt och moraliskt bindande. Deklarationen har

bakgrund i artikel 27 i Internationella konventionen om civila och politiska rättigheter från 1966, men skall inte ses enbart som ett tillägg till denna utan som en självständig akt av betydelse. Det tog fjorton år att utarbeta deklARATIONEN och under denna tid svängde den internationella synen på minoritetsspråk i mera positiv riktning. Via deklARATIONEN har FN:s medlemsstater uttryckt att minoriteter har en faktisk rätt att bl.a. använda sitt eget språk, både privat och offentligt, samt att åtgärder skall vidtas för att skapa fördelaktiga förhållanden för dessa⁹⁶.

5.2.3 Sammanfattande diskussion angående internationella förpliktelser

Den internationella rätten om minoritets- och urfolksspråk har utvecklats mycket under de senaste femtio åren. Den grundläggande filosofin hos de konventionslutande staterna under 1950- och 1960-talen, när bl.a. EMK, ILO 107, ICCPR och rasdiskrimineringskonventionen arbetades fram, var att minoriteter skulle integreras in i majoritetssamhällets kultur. Under 1970- och 1980-talen, via kriser och rättspreciseringar, förändrades denna syn hos staterna till att dessa istället för integration började lägga mer och mer vikt vid värderingar om mångfald och värdighet till främjande av både minoriteter- och urfolk.

De bestämmelser som tillkom under 1950- och 1960-talen var av skyddskaraktär och skyddade mot bestämda orättvisor under bestämda villkor. I den tiden var EMK är ett unikt undantag som i syfte att skydda alla människors rättigheter även stadgade om grundläggande positiva rättigheter under de förutsättningar den omfattar, men den riktade sig inte särskilt mot minoriteter som subjekt.

Värderingarna om mångfald, livsformer och värdighet kom sedan att uttryckas i främjandeåtgärder för minoriteter och/eller urfolk, via bl.a. ILO 169 från 1989 och FN:s deklARATION om minoritetsrättigheter från 1992. I Norge trädde ILO 169 ikraft den 5 september 1991.

Även minoritetsspråkspakten bygger på värderingar om mångfald, kulturell rikedom- och arv, särskilt som en del av Europas mångkulturella identitet. Syftet med minoritetsspråkspakten är att skydda och främja regions eller minoritetsspråk, inte att ge rättigheter till enskilda. Dess syfte, omfattning, målsättningar och åtgärder gör minoritetsspråkspakten unik i förhållande till övriga konventioner. Att den bygger på flexibilitet under ansvaret från målsättningarna kan sägas uttrycka att den inte bara är målsättningsinriktad men även förfarandeariiktad, man vill alltså även ha en god process kring implementeringen av de främjandeåtgärder som en part har förpliktat sig till, under förutsättning att främjandeåtgärderna förverkligas i största mån och målsättningarna inte kränks.

⁹⁶ Thornberry, Patrick, *Indigenous peoples and human rights*, Melland Schill Studies in International Law, Manchester University Press, United Kingdom, 2002, sid 175 – 180.

Målsättningarna med minoritetsspråkspakten är flera och detaljerade och förpliktelsen är att dessa skall förverkligas för att skydda och främja kulturell mångfald i Europa. Varje part i minoritetsspråkspakten, även Norge, har i tillägg och med vissa minimumkrav, fritt och utifrån situationen hos varje regions eller minoritetsspråk, själv fått välja vilka främjandeåtgärder ur del III man har ansett lämpliga att förplikta sig att genomföra. Utifrån situationen för samiskt språk i Norge valde Norge att förplikta sig genomföra 51 främjandeåtgärder, alltså fler än minimikravet på 35 stycken. Detta val av främjandeåtgärder gäller endast för samiskt språk, för andra regions eller minoritetsspråk kan andra främjandeåtgärder ha valts. Därför kan artiklarna 8 t.o.m. 14 vid fråga om tillämpligheten på samiskt språk endast betraktas med beaktande av varje enskild främjandeåtgärd som har valts just för det samiska språket.

Med det territorium där regions- eller minoritetsspråk används menas det geografiska område där nämnda språk är ett uttrycksmedel för ett antal människor som rättfärdigar beslut om diverse skydds- och främjandeåtgärder enligt denna pakt. Alltså ett territorium där regions- eller minoritetsspråket talas i en betydelsefull utsträckning, om så endast utav en minoritet, inom språkets historiska område. När man beaktar denna definition ur ett mångfaldsperspektiv kan man fråga sig om inte ett språk borde bli mera skyddsvärt och mera värt att främja ju färre personer som brukar det.

Det skall noteras att Internationella konventionen om civila och politiska rättigheter, artikel 27, FN:s barnkonvention, artikel 29.1.c, och artikel 30, och Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter, artikel 5.2, artikel 6.3.a och e, samt artikel 14, är implementerade via menneskerettsloven från 1999 till att gälla direkt som norsk lag med företräde vid konkurrens.

Beträffande förhållandet mellan dessa internationella förpliktelser och samelovens språkregler hänvisas till den analyserande diskussionen i kapitlets sista stycke.

5.3 Samelovens språkregler

5.3.1 Inledning och bakgrund

Inledning

Sameloven⁹⁷ trädde ikraft den 24 februari 1989 men saknade då direkta språkregler⁹⁸. Via ett tillägg trädde samelovens språkregler i kraft den 1 januari

⁹⁷ LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven).

⁹⁸ Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), lagförslaget sid 123 f.

1992. Lovens föremål är att lägga tillrätta för att den samiska folkgruppen i Norge kan säkra och utveckla sitt språk, kultur och samhällsliv, se § 1 - 1⁹⁹. Bestämmelser särskilt om samiskt språk återfinns i samelovens § 1 - 5, och i hela kapitel 3. Av § 1 – 5 framgår att samiska och norska är likvärdiga språk, och att de skall vara likställda språk enligt bestämmelserna i 3 kapitlet. Förutom definitioner av förvaltningsområdet för samiskt språk och av offentliga organ, se § 3 - 1, innehåller samelovens tredje kapitel bestämmelser om:

- Översättelser av regler, kungörelse och scheman, § 3 - 2.
- Rätten till svar på samiska, § 3 - 3.
- Utvidgad rätt att använda samiska i rättsväsendet, § 3 - 4.
- Utvidgad rätt att använda samiska i hälso- och socialsektorn, § 3 - 5.
- Individuella kyrkliga tjänster, § 3 - 6.
- Utbildningspermission, § 3 - 7.
- Upplärning på samiska, § 3 - 8.
- Samiska i den kommunala förvaltningen, § 3 - 9.
- Utvidgning av bestämmelsernas verkningsområde, § 3 - 10.
- Besvär (klage), § 3 - 11.
- Organisering av samiskt språkarbete, § 3 - 12.

Då vårt uppdrag är att se om samelovens språkregler tillvaratar internationella förpliktelser måste vi i tillägg till vad som stadgas i respektive bestämmelse även se på hur lagstiftaren har motiverat dessa. Särskilt intressant är att se hur lagstiftaren betraktade den internationella rätt som var gällande när respektive bestämmelse utformades. Den huvudsakliga beskrivningen av de enskilda bestämmelserna ligger därför på motiveringarna till dessa.

Språkbestämmelsernas bakgrund

Så som framgår ovan trädde sameloven ikraft den 24 februari 1989. Samelovens språkbestämmelser tillkom emellertid som ett tillägg till sameloven via lov 21 december 1990 nr. 78. De trädde ikraft den 1 januari 1992. Denna tvådelning var en följd av att det 1980 tillsattes två utvalg att se över samiska förhållanden. Det ena utvalget, benämnt Samerättsutvalget, hade i uppdrag att se över samernas rättigheter till land och vatten samt vissa andra juridiska frågor¹⁰⁰. Det andra utvalget, benämnt Samekulturutvalget, fick i uppdrag att se över samisk kultur- och utbildningspolitik, och att särskilt överväga frågan om en samisk språklov¹⁰¹. Därför hade den första versionen av sameloven från 1989 och språkbestämmelserna som trädde ikraft 1992 olika förarbeten. Den första versionen gjordes

⁹⁹ LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven). § 1.

¹⁰⁰ Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), sid 7.

¹⁰¹ NOU 1987:34 Samisk kultur og utdanning. De enkelte sektorer. Administrasjon, sid 21. Se även Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 2.

också med förutsättningen att senare kunna utvidgas med ytterligare bestämmelser efter behov¹⁰². I Ot. prp. nr. 33 (1986-87) med grundförslaget till sameloven analyseras samernas rättsställning i Norge utifrån internationell rätt, däremot behandlas inte språkfrågor särskilt. Mer om den första versionens bakgrund och ytterligare källhänvisningar om det finns bl.a. i sistnämnda proposition, av naturliga skäl kommer dessa inte att beröras ytterligare beröras i detta arbete som behandlar språkbestämmelserna. Beträffande språkbestämmelserna skall vi däremot se på de principiella grunderna och hur man betraktade den internationella rätt som då rådde i slutet av 1980-talet.

I Ot. prp. nr. 60 (1989-90) om samiskt språk lade kultur och kirkedepartementet fram de lagförslag som sedan kom att bli samelovens språkbestämmelser. Detta lovförslag byggde i sin tur på de två utredningar som Samekulturutvalget hade lämnat, alltså dels NOU 1985:14, och dels NOU 1987:34. Departementet konkluderade att det samiska språket var på tillbakagång och att den samiska kulturens existens därmed var hotad. Dessutom var det små möjligheter till att bruka samiska i offentliga sammanhang. För att stärka det samiska språket gavs därför förslag till lagstiftning om att samiska språket i större utsträckning skulle få användas i kontakt med offentliga organ. En grundsyn var att samiska språket och norska språket var likvärdiga och därför borde vara likställda språk¹⁰³. Samekulturutvalget hade också poängterat språkets vikt för samisk kultur och livsform, och vice versa. Utvalget betonade även språkets betydelse som ett kulturpluralistiskt tillskott, alltså som en del av mångfalden, och som en del av det norska rikets grundläggande kulturarv¹⁰⁴. De flesta konkreta bestämmelserna om likställdhet skulle genomföras inom ett visst fastställt förvaltningsområde för samiskt språk. Departementet ansåg det också ändamålsenligt att samla flest möjliga regler som speciellt angick den samiska befolkningen i en egen lag, varvid ett särskilt kapitel i sameloven betraktades som lämpligt¹⁰⁵. Bruk av samiska ortsnamn skulle emellertid inte komma att omfattas av sameloven då dessa ansågs skulle komma att omfattas av en annan särskild lov om stedsnavn¹⁰⁶.

5.3.2 Förarbetenas generella förhållande till internationell rätt

Departementets lagförslag uppgavs överensstämma med den internationella utvecklingen mot starkare skydd för minoritetsspråk, bl.a. utkastet till den kommande minoritetsspråkspakten som då var utarbetat¹⁰⁷. Till grund för denna

¹⁰² Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), sid 116.

¹⁰³ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 2.

¹⁰⁴ NOU 1985:14 Samisk kultur og utdanning, sid 152.

¹⁰⁵ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 2.

¹⁰⁶ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 3.

¹⁰⁷ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 2 f.

ståndpunkt låg en mycket kortfattad beskrivning av artikel 27 i ICCPR, den ännu ej ratificerade texten till ILO 169, den nordiska språkkonventionen, slutdokumentet från konferensen om säkerhet och samarbete i Europa (KSSE), och utkastet till minoritetsspråkspakten¹⁰⁸. Av departementets värderingar och förslag framgår att dessa nyss nämnda handlingar om den internationella utvecklingen inte ges någon avgörande betydelse men att de nämns deskriptivt vid något enstaka tillfälle¹⁰⁹. Däremot gavs Europakonventionen om mänskliga rättigheter från 1950, artiklarna 5.2 och 6.3, betydelse när frågan om bruk av samiska i rättsväsendet avhandlades¹¹⁰, trots att den inte nämndes vid behandlingen av den internationella situationen för minoritetsspråk. Jag vill här erinra om att artikel 27 i ICCPR vid denna tid var den enda av de nyss nämnda bestämmelserna, förutom EMK som var direkt förpliktande på samiska förhållande. Varken ILO 169 eller minoritetsspråkspakten hade ratificerats ännu, och slutdokumentet från KSSE var ingen konvention. Internationella förpliktelser ägde inte heller någon framträdande roll i Samekulturutvalgets utredningar från 1985 respektive 1987. Till skillnad från departementet i Ot. propositionen uppmärksammade Samekulturutvalget även kortfattat rasdiskrimineringskonventionen från 1969, samt bestämmelserna om självbestämmande och utbildning i den internationella konventionen om sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter från 1966¹¹¹.

5.3.3 *Samelovens språkbestämmelser*

Samelovens principiella språkbestämmelser

Den överordnade målsättningen för Norges samepolitik är att lägga förhållandena tillrätta för att den samiska folkgruppen i Norge skall kunna säkra och utveckla sitt språk, sin kultur och sitt samhällsliv. Detta återges i Samelovens föremålsparagraf, se § 1 – 1, som återupptar det syfte som har formulerats i grunnlovens § 110 a. Till skillnad från grunnlovens § 110 a ger föremålsbestämmelsen självständigt ingen plikt mot myndigheterna, däremot utgör den ett mycket viktigt tolkningsmoment för de andra bestämmelserna i sameloven¹¹².

Att samiska och norska är likvärdiga språk, på det sätt som stadgas i bestämmelserna i samelovens kapitel 3, följer av § 1 – 5. Detta ger uttryck för en likvärdighets- och likställdhetsprincip. Departementets motivering till denna bestämmelse tog utgångspunkt i den principiella styrkningen av samiskt språk via

¹⁰⁸ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 10 f.

¹⁰⁹ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, kapitel 4.

¹¹⁰ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, kapitel 4.5. se särskilt sid 19 f.

¹¹¹ NOU 1985:14 Samisk kultur og utdanning, sid132.

¹¹² Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), sid 116.

grunnloven § 110 a, och sameloven § 1 – 1. Det samiska språket betraktades som en del av nationens kulturarv och att det skulle respekteras och odlas på lika sätt som det norska språket. Likvärdighets- och likställdhetsprincipen skulle i princip gälla i alla offentliga sammanhang, men endast inför för offentliga organ inom kärnområdet för det samiska språket, alltså förvaltningsområdet¹¹³. Då definitionerna av dessa är centrala för de rättighetsgivande språkbestämmelserna ser vi i det följande närmare på motiveringen till inrättandet av förvaltningsområden, och sedan användningen av samiska hos offentliga organ inom förvaltningsområdet. Slutligen se på de bestämmelser som inte är direkt geografiskt avgränsade till förvaltningsområdet.

Förvaltningsområdet enligt sameloven

I § 3 – 1 definieras förvaltningsområdet för samiskt språk och offentliga organ. Inrättande av förvaltningsområden för samiskt språk är ett gammalt krav som uttalades redan av samekommittén 1956. Tanken var att om samiskt språk skulle ha möjlighet att bestå så måste det vara förankrat i ett kärnområde. Samekulturutvalget föreslog också att det skulle inrättas samiskspråkliga centralområden där det skulle gälla speciella och till viss del mer omfattande regler än i landet för övrigt. Motivet var att situationen för samiskt språk var avhängigt utvecklingen i de områden där samiskan stod starkast. I Ot. propositionen slöt sig departementet till detta förslag men menade att området skulle begränsas något i förhållande till utvalgets förslag till de kommuner där samiskt språk stod särskilt starkt. Därvid angavs att sådana kommuner var sådana som både redan hade behov för en tvåspråklig administration och mottog statsbidrag till detta, samt att där var procenten samisktalande var höga, i Guovdageaidnu 76,8, Kárásjohka 72,4, Unjárga 57,5 och Deatnu 42,5. Även andra kommuner uppgavs förvisso ha behov för likställdhet mellan samiska och norska, men dessa ansågs inte stå i samma ställning som de nyss nämnda, och man eftersträvade ett sammanhängande förvaltningsområde inom ett och samma fylke i första hand¹¹⁴. Av denna anledning kom även Porsanger kommun i Finnmark, med ca. 22 % samisktalande, att innefattas i förvaltningsområdet denna gång, medan Kåfjord kommun i Tromsø fylke, med ca 14 % samisktalande, av departementet föreslogs lämnas utanför tills vidare. Departementet anmärkte också att en utvidgning av förvaltningsområdet skulle utvärderas efter att denna första omgång fått verka en viss tid så att lärdomar kunde dras. Ingen remissinstans (höringsinstans) gick emot inrättandet av förvaltningsområden, men vissa ville att förvaltningsområdet även skulle innefatta flera kommuner¹¹⁵. Kåfjord införlivades i förvaltningsområdet strax

¹¹³ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 13 f.

¹¹⁴ Dessa kommuner var Kvalsund, Lebesby och, Porsanger i Finnmark. Kåfjord och Skånland i Troms, och Tysfjord i Nordland. Se Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 15. Ingen kommun i sydsamiskt språkområde övervägdes, min notering.

¹¹⁵ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 14 f.

innan lagen antog, efter en utskottsbehandling. Här noteras att det inte fördes någon diskussion om internationella förpliktelser inverkan på frågan om förvaltningsområden för samiskt språk.

Bestämmelsen om förvaltningsområdet för samiskt språk som infördes via lov 21 december 1990 nr. 78 förblev så oförändrad fram till den 1 januari 2006 då idag tillämplig lydelse trädde ikraft. Förändringen bestod i att legaldefinitionen av förvaltningsområdet gjordes om till en rätt för Kongen att fastställa vilka kommuner som skall ingå i området. Detta innebar att det för förändring av förvaltningsområdet inte längre behövdes ändring i lagstiftningen. Bakgrunden till detta var att Sametinget under 2003 bad Kultur- og kyrkjedepartementet att lägga fram ett lagförslag så att Tysfjord kommun kunde inlemmas i förvaltningsområdet. I Ot. propositionen uppgav departementet att saken måste ses i sammanhang med samepolitiken, gällande norsk rätt och internationella avtal om värn av minoritetsspråk¹¹⁶. Någon djupare diskussion om internationella förpliktelser inverkan på frågan om förvaltningsområden för samiskt språk fördes inte. Via föreskrift utvidgades förvaltningsområdet med Tysfjord kommun samtidigt med lagändringen¹¹⁷.

Betydelsen av förvaltningsområdet är stor då samtliga rättigheter enligt same-lovens kapitel 3 §§ 2 – 7 är geografiskt avgränsade till gälla enbart inom detta område, förutom beträffande vissa landsomfattande offentliga organ såsom sametinget och reindriftsförvaltningen. Det är endast rätten till utbildning enligt § 3 – 8 som inte är direkt geografiskt avgränsad.

Bruk av samiska hos offentliga organ, § 3 – 1, § 3 – 3, och 3 – 10

Beträffande § 3 – 1, p. 2 – 4, vad som är offentliga organ i respektive nivåer tog utgångspunkt i diskussionen om rätten till svar på samisk i § 3 – 3. Som i sin tur tog utgångspunkt i att den nordiska språkkonventionen gav rätt till medborgare från andra land att under vissa villkor använda sitt eget språk inför norska myndigheter, denna var emellertid inte tillämplig på det samiska språket. Vidare ansågs den muntliga kontakten med lokala myndigheter särskilt viktig. Det lades också vikt på att de flesta lokala offentliga organ i det aktuella förvaltningsområdet hade viss kompetens i samiska, och även om nåt organ skulle vara tvunget att utöka sin kunskap kunde inte det vara ett stort problem. De regionala offentliga organen är ofta överordnade de lokala organen, eller har ett tjänsteområde som går utanför kärnområdet för samiskt språk. De regionala organ som inte hade tillknytning till kärnområdet bedömdes falla utanför samelovens

¹¹⁶ Ot. prp. nr. 38 (2004-2005) Om lov om endring i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold, sid 1 ff.

¹¹⁷ Forskrift til sameloven (lov 12. juni 1987 nr. 56) om forvaltningsområdet for samisk språk.

språkregler. Allmänhetens behov för muntlig kontakt med regional myndighet bedömdes som mindre än behovet av muntlig kontakt med lokal myndighet, förutom vid de speciella hänsyn som sameloven uppmärksammar beträffande hälso- och socialsektorn, kyrka och polis. Rätten till svar på samiska av regional myndighet begränsades därför till att gälla endast skriftliga hänvändelser. Men för det fall en regional myndighet likaväl hade kompetens att svara muntligt på samiska så ansågs det att så borde ske. För landsomfattande organ gäller samma begrundelser som de nyss nämnda för regionala organ. Alltså att svar endast skall behövas göras skriftligt, förutom för landsomfattande organ med särskild betydelse för den samiska befolkningen såsom Sametinget, reindriftsförvaltningen och Sámi Allaskuvlla/Samisk Högskole. Det ansågs att dessa även kunde svara muntligt och att det också borde göras.¹¹⁸ Därför bestämdes det, se § 3 -10, att Kongen kan fastställa att utvidgning av de bestämmelser som är begränsade till lokala eller regionala offentliga organ även skall gälla för andra offentliga organ, eller privata rättssubjekt som utför offentligt beslut¹¹⁹. Alla offentliga organ som omfattas av samelovens kapitel 3 ansvarar själva för att de har kompetent samiskspråkig personal, och för att reglerna blir följda¹²⁰.

Översättelser av regler, kungörelser och scheman, § 3 - 2

Diskussionen kring bestämmelserna om översättning av regler, kungörelser och scheman, enligt § 3 – 2, tog utgångspunkt i att det vid tiden för skrivandet av propositionen endast var lagar som gällde i princip uteslutande för den samiska befolkningen som var översatta, bl.a. sameloven och reindriftsloven. Praktiska hänsyn uppgavs som hinder för att översätta alla lagar och föreskrifter och därför borde översättelseplikten begränsas till de lagar och föreskrifter som särskilt angick den samiska befolkningen. Departementet utgick vidare från att Sametinget och Samiskt språkråd skulle ge råd om vilka lagar och föreskrifter som skulle översättas. Förpliktelsen om översättning begränsades inte till förvaltningsområdet. Översättningen förutsattes ske till nordsamiska, förutom av regelverk som riktade sig speciellt mot den lulesamiska- eller sydsamiska områden. Lagrummets andra stycke om kungörelser avgränsades till att gälla endast sådana med särskild tillknytning till förvaltningsområdet. Tredje stycket om scheman avgränsades till att gälla sådana scheman och rettleddningar, från lokala eller regionala offentliga organ i förvaltningsområdet, som användes till privat bruk av allmänheten. Då förvaltningsområdet var inom nordsamiskt språkområdet avsågs med samisk här nordsamiska¹²¹.

¹¹⁸ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 16 f.

¹¹⁹ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 49. För gällande lista över vilka landsomfattande organ som skall tillämpa språkregler, och vilka språkregler dessa skall tillämpa se; FOR 2003-01-07 nr 13: Forskrift til samelovens språkregler. § 3.

¹²⁰ FOR 2003-01-07 nr 13: Forskrift til samelovens språkregler, § 1.

¹²¹ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 32 och 46 f.

Utvidgad rätt att använda samiska i rättsväsendet, § 3 - 4

Samelovens § 3 – 4 om utvidgad rätt att använda samiska i rättsväsendet var föremål för en relativt sett omfattande begrundelse i Ot. propositionen¹²². Denna bestämmelse betraktades som en mera långtgående specialbestämmelse i tillägg till § 3 – 2 om översättelser, och § 3 -3 om rätt till svar på samiska¹²³, vilka ansågs tillämpliga även på organ inom rättsväsendet. Enligt den då gällande domstolsloven var det inte lov för den som förstod norska att använda samiska inför domstolen när denna utövade dömande verksamhet. De föreslagna rättigheterna enligt § 3 – 3 reglerade inte heller privata människors rätt att använda samiska i kontakt med offentliga organ, utan bara det offentliga organets plikt att svara på samiska. För bruk av detta lagrum förutsattes emellertid en outtalad rätt att hänvända sig på samiska. Departementet uppgav i vart fall att det bör vara en mera omfattande rätt till muntligt bruk av samiska hos domstolarna än hos andra offentliga organ, då det hos domstolarna är ett större inslag av muntlig saksbehandling än vid de flesta andra offentliga organ. Rätten till utvidgat bruk skulle gälla vid dömande verksamhet hos domstolar med ämbetskrets helt eller delvis inom förvaltningsområdet. Beträffande förvaltningsmässiga göromål hos domstolarna, alltså icke dömande verksamhet, antogs att samiska lovligen kunde användas vid domstolarna på det lokala planet då detta skulle kunna omfattas av §§ 3 – 2 och 3, detta framstår emellertid som en oklar fråga då vissa remissinstanser pekade på inkonsekvenser bl.a. i relationen mellan dömandeverksamhet och förvaltningsverksamhet. Den utvidgade rätten skulle gälla också vid kontakt med lensmenn, politi och påtalemyndighet analyserades utifrån vad som omfattades av § 3 -3 och vilka behov samt praktiska svårigheter som ansågs finnas. I tillägg till § 3 -3 föreslogs en rätt att tala samiska vid avhör, muntlig anmälan och rättsmedelsförklaring på organets kontor. Men att använda samiska och få svar på samiska av en tjänsteman som utför uppdrag utanför organets kontor föreslogs icke. Det föreslogs även en rätt att använda samiska hos fängelseväsendets anstalter i Troms och Finnmark¹²⁴.

Utvidgad rätt att använda samiska i hälso- och socialsektorn, § 3 - 5

Enligt § 3 – 5 följer att inom förvaltningsområdet får den som vill använda samiska hos lokala och regionala hälso- och socialinstitutioner. Vikten av att få fram korrekt information från patienterna framhölls. I största möjliga grad skulle samiskspråkig personal förestå kontakten med samiskspråkiga patienter, och om inte det var möjligt skulle tolk anlitas¹²⁵.

¹²² Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 17 – 27.

¹²³ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 48.

¹²⁴ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 21 – 27.

¹²⁵ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 27 f.

Individuella kyrkliga tjänster, § 3 - 6

Beträffande rätten att få individuella kyrkliga tjänster på samiska enligt § 3 – 6 begrundades att detta redan praktiserades som en rättighet hos kyrkan, och att avgränsningen av bestämmelsens verkansområde till förvaltningsområdet inte skulle betyda att utbudet om kyrkliga tjänster på samiska utanför förvaltningsområdet skulle minska¹²⁶.

Utbildningspermission, § 3 - 7

Rätten till utbildningspermission med lön, enligt § 3 – 7, anknöts också till förvaltningsområdet. Skälet till detta var att utdanningspermissionen var knuten till organets behov för att utföra i lag pålagda uppgifter. I offentliga organ utanför förvaltningsområdet föreligger det inga i lag pålagda skyldigheter att svara på samiska¹²⁷. Däremot uppmanas sådana organ som att ge permission till anställda för utbildning i samiska när de har behov för sådan kompetens¹²⁸.

Upplärning på samiska, § 3 – 8

Bestämmelsen stadgar att alla har rätt till upplärning i samiska och att Kongen närmare kan bestämma om genomföringen av detta via föreskrift. För upplärning i och på samiska gäller reglerna i opplæringslova¹²⁹. I sak har inte ordalydelsen av § 3 – 8 förändrats sedan den först trädde ikraft. Däremot var grunnskoleloven och lov om vidaregående opplærning två olika lagar vid den tidpunkten. Dessa två lagar slogs samman, tillsammans med flera lagar, till att bli en helt ny opplæringslov som trädde ikraft den 1 augusti 1999¹³⁰.

Innan vi går in på den nya lydelsen av opplæringslova skall vi se på motiveringen till den lydelse av § 3 – 8 som gällde innan den 1 augusti 1999. Till skillnad från språkkapitlets övriga bestämmelser med rättigheter för enskilda är § 3 – 8 om upplärning i samiska i praktiken indelad i rättigheter både inom och utanför förvaltningsområdet. Bestämmelsen fastställer att alla har rätt att lära sig samiska. Vid denna bestämmelses första ikraftträdande den 1 januari 1992 ansågs denna bestämmelse genomförd för de elever som har, eller hade haft, upplärning i samiska enligt grunnskoleloven och lov om vidaregående opplærning. Departementet hade föreslagit att rätt till upplärning i samiska enligt grunnskoleloven skulle tillkomma dels barn i samiska distrikt, och dels till elever med samisk

¹²⁶ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 28 f.

¹²⁷ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 31.

¹²⁸ FOR 2003-01-07 nr 13: Forskrift til samelovens språkregler, § 2, sista stycket.

¹²⁹ LOV 1998-07-17 nr 61: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova), se særskilt kapitel 6 Samisk opplærning.

¹³⁰ Ot. prp. nr. 46 (1997-98) Om lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova), kapitel 1.

bakgrund utanför ett samiskt distrikt om minst tre elever krävde det. I tillägg fick alla vuxna rätt till upplärning i samiska via brevkurser eller i klass beroende på förutsättningarna. Därför riktade sig § 3 - 8 mot de som på grund av ålder, boställe m.m. inte omfattas av annat regelverk som gav rätt till utbildning i samiska, alltså i huvudsak till personer utanför förvaltningsområdet. Reglerna motiverades utförligt men analyserades inte gentemot internationell rätt¹³¹.

I den nya opplæringsloven som trädde ikraft skolåret 1999/2000 är bestämmelserna om samisk opplærning samlade i kapitel 6. Med samiskt distrikt menas i opplæringsloven § 6 - 1 antingen förvaltningsområdet enligt sameloven § 3 - 1, eller andra kommuner eller delar av kommuner enligt föreskrift som utfärdats efter att Sametinget och berörda kommuner och fylkeskommuner fått uttala sig. I samiska distrikt har alla i grundskoleålder rätt till opplærning i och på samiska, § 6 - 1, stycke 1. Utanför dessa distrikt har samer i grundskoleåldern rätt till opplærning i samiska, vidare har minst tio elever i en sådan kommun som önskar opplærning i och på samiska rätt till sådan opplærning så länge de är minst sex stycken elever kvar i gruppen, § 6 - 1, stycke 2 och 3. Samer i vidaregående opplærning har rätt till opplærning i samiska, i vart fall via alternativa former for opplærning om opplærningen inte kan ske med egen undervisningspersonal vid skolan, se § 6 - 3, stycke 1. Beträffande innehållet i opplærningen i allmänhet stadgas att det i föreskrifter om læreplaner skall påbudas utbildning om den samiska folkgruppen, språket, kulturen och samhället i de olika ämnesområdena, se § 6 - 4, stycke 1. Sametinget och/eller departementet ger föreskrifter om læreplaner, § 6 - 4, stycke 2 och 3.

I förarbetena till den nya opplæringsloven analyseras om internationella förpliktelser tillvaratas. I NOU 1995:18 Ny lovgivning om opplærning analyseras kapitlet om samiskt språk, med hänsyn till § 110 c i grunnloven, om det överensstämmer med artikel 27 ICCPR, minoritetsspråkspakten, ILO 169, Agenda 21 och barnkonventionen. I sina värderinger tog utvalget hänsyn till den då senare tidens rättsutveckling, särskilt med sikte på att harmonisera den rättsliga regleringen av samisk opplærning med bestämmelserna i ILO konvention nr. 169. Utvalget värderar särskilt att förslagen om individuell rett till opplærning i samiska, och att kommun kan besluta att alla barn i en kommun ska ha grundskoleopplærning i samiska, harmonierar med ILO 169 artiklarna 28, stycke 1, och artikel 31 första punkten¹³². I Ot. propositionen stöttade departementet dessa förslag¹³³. Något motsägelsefullt ter sig däremot den syn på minoritetsspråkspakten som framförs i NOU 1995:18 kapitel 4 jämfört med kapitel 33.4.2. I kapitel 4

¹³¹ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 34 - 40, samt sid 49.

¹³² NOU 1995:18 Ny lovgivning om opplærning, kapitel 33.

¹³³ Ot. prp. nr. 46 (1997-98) Om lov om grunnskolen og den vidaregående opplærninga (opplæringslova), kapitel 22.4.3.

uppges en kort diskussion om att Norge ensam har ratificerat minoritetsspråkspakten, men att då det krävs att minst fem stater har ratificerat densamma för att den skall träda ikraft är den ännu inte tillämplig¹³⁴. I kapitel 33.4.2. redogörs något närmare för innehållet, dock mycket kortfattat, i minoritetsspråkspakten och därefter uppges att regeringens syn enligt St.meld. nr. 52 om norsk samepolitik, s. 24¹³⁵, från den 6 augusti 1993, är att bl.a. grunnloven § 110 a, samelovens språkregler, grunnskolelovens regler om samisk opplæring och loven om stednamn, gör att Norge oppfyller paktens minimumskrav. Det gjordes inte någon närmare värdering av om förslagen till kapitlet om samisk språk i opplæringsloven harmoniserade med minoritetsspaktens förpliktelser. Vid en kontroll av vad St.meld. nr. 52 (1992-93) om norsk samepolitik, s. 24, faktiskt säger framgår att uppfattningen om nationell rättsharmoni på området motiveras med bakgrund i en mycket kortfattad och schablonmässig beskrivning av minoritetsspråkspakten. Vidare uppges att paktens ännu inte trätt i kraft.

Samiska i den kommunala förvaltningen, § 3 – 9

Kommunstyrelsen kan besluta att samiska skall vara likställt med norska i hela eller delar av den interna kommunala förvaltningen. En kommun kan därför inte med stöd av denna bestämmelse kräva att andra offentliga organ skall skriva till kommunen på samiska. Kommuner kan ha behov av att gradvis införa bestämmelsen och därför välja i vilka delar av kommunens förvaltning som samiska skall vara likställt med norska. Denna bestämmelse är inte geografiskt avgränsad utan gäller i hela landet, med hänsyn till den kommunala självstyrelsen¹³⁶.

Klage, § 3 – 11

Klagerätt har privatpersoner i saker som direkt gäller dem. För de klager som angår kommunala och fylkeskommunala organ är Fylkesmannen klageinstans. Landsomfattande samiska organisationer och landsomfattande offentliga organ, alltså exempelvis Sametinget och reindriftsförvaltningen, har en utvidgad klagerätt¹³⁷.

Organisering av samiskt språkarbete, § 3 – 12

Sametinget ska arbeta för skydd och vidareutveckling av samiska språket i Norge, och det rapporterar vart fjärde år till Kongen om situationen för språket. Detta gäller sedan 1 januari 2003. Innan dess sköttes organiseringen och övervakningen

¹³⁴ Jfr. artikel 19 i minoritetsspråkspakten. Efter att Liechtenstein den 18 november 1997 som femte land hade ratificerat paktens kunde den träda ikraft.

¹³⁵ Det uppges inte årtal på denna St. melding, men antagligen är det den ifrån 1992-93.

¹³⁶ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 49.

¹³⁷ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 49 f.

av samiskt språkråd som bl.a. hade till uppgift att skydda och utveckla språket, normeringsfrågor, rådgivning till befolkning och offentliga organ i språkfrågor, information om språkbestämmelser, ha kompetens att uttala sig i principiella frågor samt att årligen lägga fram en melding inför Sametinget om språkets ställning¹³⁸.

5.3.4 Sammanfattande diskussion av samelovens språkregler

Samelovens språkbestämmelser utarbetades under tidsperioden 1980 – 1992. Motiven till språkbestämmelserna var främst att stärka det samiska språket och likställa det med norska. Bakomliggande perspektiv var mångfald, kulturarv och språkets vikt för samisk kultur och livsform. Språkbestämmelserna motiverades i huvudsak utifrån praktiska skäl och samelovens föremålsbestämmelse § 1 -1, vilken i sin tur motsvarar grunnlovens § 110 a. Dessa två sistnämnda bestämmelser hade sin grund i samerättsutvalgets utredning och förslag som i större utsträckning än samekulturutvalget hade beaktat och argumenterat utifrån Norges internationella förpliktelser. Däremot hade samerättsutvalget av naturliga skäl inte särskilt analyserat frågan om eventuella internationella förpliktelser om samiskt språk. Med grund i en mycket kortfattad beskrivning uppgav departementet att lagförslaget till samelovens språkbestämmelser överensstämde med den internationella utvecklingen mot starkare skydd för minoritetsspråk, men av departementets värderingar och förslag framgår att den internationella utvecklingen inte gavs någon avgörande betydelse, utan bara nämndes deskriptivt vid något enstaka tillfälle. Detta motsvarade inte vad vi idag betraktar som en analys utifrån internationell rätt, vilket i och för sig skall ses i ljuset av den internationella rättens utveckling sista 20 åren. Inför förändringen i opplæringslova analyserades och beaktades internationella förpliktelser av departementet i en avsevärt större utsträckning än tidigare, men trots det gjordes ingen närmare värdering av om förslaget till kapitlet om samisk språk i opplæringslova harmoniserade med minoritetsspråkspaktens förpliktelser.

Samelovens språkbestämmelser bygger på en likvärdighets- och likställningsprincip mellan det samiska språket och det norska språket inom ett samiskspråkligt kärnområde, det s.k. förvaltningsområdet. Samekulturutvalgets tanke var att situationen för samiskt språk var avhängigt utvecklingen i de områden där samiskan stod starkast, och om samiskt språk skulle ha möjlighet att bestå så måste det vara förankrat i ett kärnområde. Departementet slöt sig till detta förslag men menade att området skulle begränsas något i förhållande till utvalgets förslag till de kommuner där samiskt språk stod särskilt starkt, med detta avsågs vid den tiden sådana kommuner som redan hade en tvåspråklig administration, mottog

¹³⁸ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, sid 37 och 50.

statsbidrag till detta, och hade en hög andel samisktalande. Tysfjord kommun har nyligen införlivats i förvaltningsområdet.

Det saknas en generell bestämmelse som uttryckligen stadgar en positiv rätt att använda det samiska språket. Det finns bestämmelser om positiva rättigheter att använda samiska men dessa är bundna till vissa situationer inom förvaltningsområdet.

Vilka rekvisit som läggs till grund för den geografiska avgränsningen av förvaltningsområdets är mycket viktigt då samtliga bestämmelser medförande språkliga rättigheter till enskilda och plikter mot myndigheter, alltså § 3 - 2 t.o.m. § 3 – 8, är geografiskt avgränsade till att gälla enbart inom detta område. § 3 – 8 om opplärning i samiska är förvisso i praktiken indelad i rättigheter både inom och utanför förvaltningsområdet. Även vissa landsomfattande offentliga organ såsom sametinget och reindriftsförvaltningen har bestämmelser som gäller utanför förvaltningsområdet. Rättighetsmässigt är således tillhörigheten till förvaltningsområdet idag av avgörande betydelse. Tendensen förefaller idag gå mot en mera flexibel syn på den geografiska avgränsningen än den syn som presenterades i Ot. proppen (1989-90) till grund för samelovens språkregler, sett till Tysfjord utvidgningen och opplæringslova. En allt för rigid hållning till vad som skall utgöra rekvisit till den geografiska avgränsningen riskerar att ha en marginaliserande effekt mot de samiska språkgrupper, och språkanvändare, som hamnar utanför förvaltningsområdet, exempelvis sydsamiska.

Departementet ansåg det också ändamålsenligt att samla flest möjliga regler som speciellt angick den samiska befolkningen i en egen lag, varvid ett särskilt kapitel i sameloven med bestämmelser om samiskt språk betraktades som lämpligt. Bruk av samiska Ortsnamn skulle emellertid inte komma att omfattas av sameloven då dessa ansågs skulle komma att omfattas av en annan särskild lov om stedsnavn.

Beträffande förhållandet mellan tidigare nämnda internationella förpliktelser och samelovens språkregler hänvisas till den analyserande diskussionen i kapitlets sista stycke.

5.4 Tillvaratar samelovens språkregler internationella förpliktelser

5.4.1 Analyserande diskussion

Om implementering

Tillvaratar samelovens språkregler internationella förpliktelser? Svaret på den frågan är inte helt okomplicerad. Det bör skiljas mellan ett medvetet tillvara-

tagande via implementering av tillämpliga internationella förpliktelser, och omedvetet tillvaratagande grundat i att andra argument som en gång motiverat lagstiftningen händelsevis motsvarar en internationell förpliktelse. Det medvetna tillvaratagandet är ett medvetet genomförande av den politik som staten vid ratificeringen av förpliktelsen valde. Det omedvetna tillvaratagandet har en mera slumpmässig karaktär.

Norge är dualistiskt, vilket betyder att det krävs en särskild implementering via en genomföringsakt för att en internationell förpliktelse skall bli en del av norsk nationell rätt. Samelovens språkregler varken inkorporerar eller transformerar internationella förpliktelser. Implementering via rättsharmoni kräver konstatering av rättsharmonin. En sådan konstatering torde kräva att de enskilda förpliktelseerna identifieras och jämförs med de nationella regler som i utgångspunkt kan antas tillvarata de internationella förpliktelseerna. Då kan nationell rätt antingen finnas överensstämma med den internationella förpliktelsen, eller icke överensstämma. Om den nationella regeln icke överensstämmer med en internationell förpliktelse bör den ändras och anpassas till att överensstämma med den internationella. Om en internationell förpliktelse inte har implementerats till att bli en del av norsk nationell rätt, eller implementerats felaktigt, eller i otillräcklig utsträckning, skall rättstillämpare enligt den s.k. presumptionsprincipen tolka den nationella rätten i överensstämmelse med internationella förpliktelser. Det betyder att om det är möjligt med flera tolkningar av nationell lag så skall rättstillämparen välja den tolkning som bäst överensstämmer med internationella förpliktelser. Innebörden av den enskilda internationella förpliktelsen har ofta preciserats via tolkning, något som normalt sker inom internationellt sammansatt forum för tvister eller övervakningsorgan. Eftersom en stat som en part i en internationell överenskommelse, inte äger ensamrätt till tolkningen av en internationellt överenskommen förpliktelse, är det viktigt att förpliktelsens innehåll så precist som möjligt återspeglas i det nationella genomförandet, alltså i implementeringen.

De internationella förpliktelseerna tillämpliga på frågor om samiskt språk omtalas endast kortfattat i förarbetena till samelovens språkregler. Departementets lagförslag uppgavs överensstämma med den internationella utvecklingen mot starkare skydd för minoritetsspråk, bl.a. utkastet till den kommande minoritetsspråkspakten. Till grund för denna ståndpunkt lade departementet en mycket kortfattad beskrivning av artikel 27 i ICCPR, den ännu ej ratificerade texten till ILO 169, den nordiska språkkonventionen, slutdokumentet från konferensen om säkerhet och samarbete i Europa (KSSE), och utkastet till minoritetsspråkspakten. Av departementets värderingar och förslag framgår att dessa handlingar om den internationella utvecklingen inte ges någon avgörande betydelse vid utformningen av lagförslaget, men att de nämns deskriptivt vid något enstaka tillfälle. Däremot gavs Europakonventionen om mänskliga

rättigheter från 1950, artiklarna 5.2 och 6.3, viss betydelse när frågan om bruk av samiska i rättsväsendet avhandlades, trots att dessa artiklar inte nämndes vid behandlingen av den internationella situationen för minoritetsspråk. Jag vill här påminna om att artikel 27 i ICCPR vid denna tid var den enda av de ovan nämnda bestämmelserna, förutom EMK som var förpliktande på samiska förhållande. Varken artikel 27 i ICCPR eller EMK stadgade i sig någon tillåtelse till geografisk avgränsning. ILO 169 och minoritetsspråkspakten hade inte ratificerats ännu, och slutdokumentet från KSSE var ingen konvention. Internationella förpliktelser ägde inte heller någon framträdande roll i Samekulturutvalgets utredningar från 1985 respektive 1987. Det framstår som oklart huruvida departementets uttalande om överensstämmelse i sig kan anses ha konstaterat rättsharmoni i förhållande till artikel 27 i ICCPR och EMK vid den tidpunkten. Detta kräver emellertid ytterligare överväganden. De övriga internationella förpliktelser som idag skall tillvaratas är i tillägg; FN:s barnkonvention, artikel 29.1.c, och artikel 30, ILO 169, artikel 28, artikel 30 och artikel 31, Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, artikel 10 och artikel 14, samt hela Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk (Minoritetsspråkspakten).

Det kortfattade uttalande i St.meld. nr. 52 (1992-93) om norsk samepolitik s. 24, om att minoritetsspråkspaktens minimumkrav då ansågs uppfyllda, kan inte anses som ett tillräckligt adekvat grundat konstaterande för att bedöma rättsharmoni. De förpliktelser Norge faktiskt valde överstiger minimikraven. Sett till att förpliktelserna gentemot samiskt språk är valda enbart till samiskt språk, samt till utformningen och omfattningen av minoritetsspråkspakten, är också ett opreciserat uttalande otillräckligt. Minoritetsspråkspakten medförde vid tillfället inte heller några förpliktelser att harmonisera, pakten hade varken ratificerats eller trätt ikraft. Jag har inte heller kunnat finna om Norge vid tiden för St. meldingen hade gjort valet av vilka åtgärder enligt del III man skulle förplikta sig till, listan över dessa åtgärder lämnades in samtidigt med ratifikationsinstrumentet några månader efter St. meldningen.

Enligt det material som har bearbetats i detta kapitel har något adekvat konstaterande av att samelovens språkregler överensstämmer med internationella förpliktelser inte gjorts. Detta betyder emellertid inte att samelovens språkregler inte överensstämmer med internationella förpliktelser helt, eller delvis, eller inte alls. Det betyder att ett konkret jämförande behövs för att kontrollera i vilken utsträckning respektive internationell förpliktelse antingen uppfylls helt, eller delvis, eller inte alls i sameloven, eller annan nationell rätt. Att inte göra detta vore att överlåta förverkligandet av de politiska beslut som en gång ledde till ratificeringen av en konvention till slumpen.

Hur implementerar man en konvention som minoritetsspråkspakten som innehåller dels skyddsbestämmelser och dels förpliktelser om främjandeåtgärder som är särskilda för det samiska språket? Skyddsbehovet för det samiska språket torde vara konstant så länge det de facto är ett minoritetsspråk. Målsättningarna är generella och kan därför implementeras generellt. Däremot måste varje enskild främjandeåtgärd som Norge har valt att genomföra måste identifieras och implementeras särskilt, annars förloras meningen med det politiska val som en gång gjordes av vilka främjandeåtgärder som skall ske. Syftet med minoritetsspråkspakten tar också utgångspunkt i att statsbildningarna inte har skett efter rent språkrelaterade linjer och innehåller därför förpliktelser om samverkan mellan konventionsparter till förmån för regions eller minoritetsspråk. Detta medför att eventuell samverkan med Finland och Sverige bör övervägas vid implementering.

Ovan diskussion har uteslutande behandlat innebörden av konstaterande av rättsharmoni som metod för implementering av internationella förpliktelser. De två övriga metoderna, inkorporation via hänvisning i lag eller föreskrift, och transformering via återgivning av konventionstexten i norsk lag på det nationella språket, är med sina tydliga former enklare att förhålla sig till än konstaterande av rättsharmoni. Sameloven använder inte någon av dessa två metoder till implementering av internationella förpliktelser.

Centrala aspekter

Det saknas en generell bestämmelse som uttryckligen stadgar en positiv rätt att använda det samiska språket. Det finns bestämmelser om positiva rättigheter att använda samiska men dessa är bundna till vissa situationer inom förvaltningsområdet. Ramkonventionens artikel 10, stycke 1, förpliktigar parterna att erkänna att envar som tillhör en minoritet har rätt att fritt och ohindrat bruka sitt språk privat och offentligt, samt i tal och skrift. Det är emellertid endast i vissa områden en skyldighet påbjuds till att lägga förhållandena tillrätta för att språket även skall kunna användas hos myndigheter.

Sedan år 1999 gäller artikel 27 ICCPR, barnkonventionen artikel 29.1.c, och artikel 30 och EMK artikel 5.2, artikel 6.3.a och e, samt artikel 14, vilka samtliga medför rättigheter att bruka samiska språket, direkt som lag med företräde framför andra lagbestämmelser vid konkurrens. Förhållandet mellan menneskerettsloven och samelovens språkregler bör därför ses över. Till exempel framgår av EMK:s bestämmelser om diskrimineringsförbud, rätten till frihet och säkerhet, samt rätten till en fri rättegång, framgår att lika fall skall behandlas lika och att dessa bestämmelser ger språkliga rättigheter och inte är geografiskt avgränsade. EMK:s bestämmelser omfattar inte enbart polisiära och straffrättsliga förhållanden, utan även andra former av frihetsberövanden, och vissa civilrättsliga mål. Särskilt i

förvaltningsområdets gränsområden, där samiska förhållanden är tämligen lika oavsett sida om förvaltningsområdesgränsen, och i andra samiska kärntrakter utanför förvaltningsområdet, torde detta kunna medföra grannliga bedömningsfrågor. Problematiken med likabehandlingsprincipen och differentierade språkrättigheter inom Norges gränser bör beaktas.

Då förvaltningsområdets geografiska avgränsning är av avgörande betydelse för tillgången till rättigheter enligt samelovens språkregler, bör mer nyanserad syn på språkbestämmelsernas geografiska avgränsning övervägas. Det kan ifrågasättas om det överhuvud kan sägas existera övervägda nationella rekvisit för definitionen av förvaltningsområdet. Tendensen förefaller i vart fall gå mot en mera flexibel syn på den geografiska avgränsningen än den syn som presenterades i Ot. propositionen till grund för samelovens språkregler, sett till Tysfjord utvidgningen och opplæringslova. En allt för rigid hållning till vad som skall utgöra rekvisit till den geografiska avgränsningen riskerar att ha en marginaliserande effekt mot de samiska språkgrupper, och språkanvändare, som hamnar utanför förvaltningsområdet, exempelvis på sydsamiska förhållanden. Till utgångspunkt för ett vidare övervägande av den geografiska avgränsningen kan definitionen av dess motsvarighet i minoritetsspråkspakten användas. Med det territorium där regions- eller minoritetsspråk används menas enligt minoritetsspråkspakten det geografiska område där nämnda språk är ett uttrycksmedel för ett antal människor som rättfärdigar beslut om diverse skydds- och främjandeåtgärder enligt denna pakt. Bedömningen av vilket antal människor som rättfärdigar en viss åtgärd och inom vilka områden denna åtgärd skall genomföras lämnades också öppen till varje stat att bedöma. Det antal människor som krävs för att rättfärdiga en åtgärd kan variera beroende på vilken åtgärd som det är fråga om att genomföra. Bedömningen av detta antal människor skall ske i minoritetsspråkspaktens anda, och utifrån beskaffenheten hos var och en av de åtgärder som tillhandahålls i paktens, och det lämpliga antal språkanvändare som krävs för genomföra åtgärden. Bedömningen av inom vilket territorium åtgärden skall genomföras skall ske i minoritetsspråkspaktens anda, uppfattningen om språkets territorium, och med beaktande av att artikel 7, stycke 1.b, kräver respekt för det geografiska området för varje regions eller minoritetsspråk, för att trygga att existerande eller ny administrativ indelning inte utgör hinder mot främjande av regions- eller minoritetsspråk. Vad som är paktens anda anges inte närmare, men det torde i vart fall innebära att paktens syfte och målsättningar skall tillvaratas. En av minoritetsspråkspaktens målsättningar är ta hänsyn till de behov och önskemål som uttrycks av de grupper som brukar dessa språk.

Det nyss nämnda om förvaltningsområdets geografiska avgränsning kan problematiseras ungefär så här. Beträffande användandet av samiska i kontakter med administrativa myndigheter och samhällsservice, gäller minoritetsspråks-

paktens bestämmelser i de områden där antalet bosatta personer som använder språket i fråga berättigar till de åtgärder som anges i paktens. Att förvaltningsområdets gräns inte följer fylkeskommunernas gränser utan kommunernas gränser är klart. Såsom det får tolkas kan t.ex. en fylkeskommun både ha områden där paktens bestämmelser gäller och områden där paktens bestämmelser inte gäller, alltså att delar av fylkeskommunen är tillämpligt område medan andra delar av samma fylkeskommun inte är det, borde inte samma resonemang i så fall vara tillämpligt även inom kommuner? T.ex. att huvudorten i en kommun inte omfattas av bestämmelserna medan t.ex. en by med samisktalande befolkning omfattas, i vart fall vad gäller samhällsservice? Vilket är något som det gott och väl kan tänkas finnas behov för inom områden utanför förvaltningsområdet.

På ett principiellt plan kan det sägas ligga en inbyggd konflikt mellan lika-behandlingsprincipen, likvärdighets- och likställdhetsprincipen och differentierade språkrättigheter inom Norges gränser vilket särskilt bör beaktas.

Vid införandet av samelovens språkbestämmelser ansåg departementet att det var ändamålsenligt att samla flest möjliga regler som speciellt angick den samiska befolkningen och samiskt språk i en egen lag, varvid ett särskilt kapitel i sameloven betraktades som lämpligt. Bruk av samiska Ortsnamn skulle emellertid inte komma att omfattas av sameloven då dessa ansågs skulle komma att omfattas av en annan särskild lov om stedsnavn. Benämning av Ortsnamn regleras också i minoritetsspråkspakten artikel 10. Ortsnamn har ett markant symbolvärde och synliggör samiska förhållanden. Då det kan anses lämpligt av många skäl att samla denna typ av bestämmelser i en och samma lag förordas detta.

De ovan nämnda internationella förpliktelserna och nationella bestämmelserna skall också ses ur ljuset av internationell rätt med indirekt verkan på förhållanden om samiskt språk, exempelvis FN:s deklaration om minoritetsrättigheter och FN:s konvention om biologisk mångfald artikel 8 j.

Av den utveckling som har varit inom internationell rätt samt inom nationell rätt och urfolkspolitik, under de senaste 20 åren, kan det konstateras att frågan om samiskt språk ses i ett vitt perspektiv med grund i värderingar om mångfald, livsformer, kulturarv och värdighet. Det finns inga rättsregler som hindrar mera positiva initiativ än vad som stadgas i befintliga förpliktelser.

Ambitionen i detta kapitel har varit att så nyanserat som möjligt, inom ramen för tilldelad tid och resurser, presentera huvuddragen i problematiken kring den rubricerade frågan, samt att så långt möjligt besvara denna. Det har inte ansetts möjligt att inom given ram och i detalj jämföra eller konstatera överens-

stämelsen mellan internationella förpliktelser och samelovens språkbestämmelser.

5.4.2 Slutsatser och förslag

Slutsatser

Utifrån beaktande av ovan deskriptiva framställningar och den analyserande diskussionen dras följande slutsatser.

Samelovens språkregler grundade sig mera på behovsanpassade krav och praktiska avvåganden än på åberopandet och beaktandet av internationell rätt.

Internationella förpliktelser som skall genomföras för att skydda och främja samiskt språk och användandet av detta, har tillkommit och trätt i kraft efter samelovens språkregler.

Sameloven saknar en generell bestämmelse som uttryckligen stadgar en positiv rätt att använda det samiska språket både privat och offentligt, samt i tal och i skrift. Ramkonventionens artikel 10, stycke 1, och FN:s deklaration om minoritetsrättigheter, artikel 2, stadgar att en sådan rätt.

Det ligger en principiellt inbyggd konflikt mellan likabehandlingsprincipen, samt likvärdighets- och likställdhetsprincipen, och differentierade språkrättigheter inom Norges gränser.

Förvaltningsområdets geografiska avgränsning är av avgörande betydelse för tillgången till rättigheter enligt samelovens språkregler, och den geografiska avgränsning som används i minoritetsspråkspakten förefaller mera flexibel än förvaltningsområdets.

Samelovens språkbestämmelser implementerar inte samtliga bestämmelser i minoritetsspråkspakten, som är ett mycket omfattande och precist dokument som bygger på gjorda val. Det finns ett behov av att närmare anpassa nationell rätt till minoritetsspråkspaktens förpliktelser.

Samelovens språkregler sammanfattar inte samtliga internationella förpliktelser, och inte heller samtliga nationella regler om samiskt språk, t.ex. angående Ortsnamn.

Det måste anses oklart vilken utsträckning samelovens språkregler kan anses implementera de internationella förpliktelser som hade trätt ikraft innan samelovens språkregler.

Det finns ett behov av att ytterligare se över i vilken utsträckning samelovens språkbestämmelser per idag korrekt kan anses implementera övriga ovan nämnda internationella förpliktelser.

Det saknas ett detaljerat och nyanserat offentligt övervägande som förhåller sig till huruvida samelovens språkbestämmelser implementerar internationella förpliktelser.

Förslag

För att tillvarata de politiska överväganden och beslut som en gång gjordes vid ratificeringarna av de internationella förpliktelser som behandlas i detta kapitel, och för att följa de mål som stadgas i grundloven § 110 a och § 110 c föreslås följande:

Att ett detaljerat och nyanserat offentligt övervägande som förhåller sig till huruvida samelovens språkbestämmelser implementerar internationella förpliktelser bör ske. Ett sådant övervägande bör ske i syfte att implementera internationella förpliktelser. Då identifiering av tillämpliga internationella förpliktelser och tillämplig nationell lagstiftning och jämförelse av dessa kräver juridisk sakkunskap, och frågan om samiskt språk är av vikt för samisk kultur, samhället och en mängd enskilda, föreslås att en expertgrupp, eller liknande, utför detta. Överväganden av förhållanden mellan rättsreglerna, implementeringsmetod och liknande frågor bör stå experterna fritt. Ett övervägande av denna art kan ske inom ramen för ett större utvalg. Den politiska förankringen bör ske tillsammans med Sametinget.

Då förvaltningsområdets geografiska avgränsning är av avgörande betydelse för tillgången till rättigheter enligt samelovens språkregler, och den geografiska avgränsning som används i minoritetsspråkspakten förefaller mera flexibel än förvaltningsområdets, bör flexiblare geografisk avgränsning övervägas särskilt.

Då det principiellt ligger en inbyggd konflikt mellan likabehandlingsprincipen, samt likvärdighets- och likställdhetsprincipen, och differentierade språkrättigheter inom Norges gränser bör även detta särskilt beaktas.

Då det kan anses lämpligt av många skäl att samla regler som speciellt angår den samiska befolkningen och samiskt språk i en och samma lag förordas detta.

6 Andre rettslige forhold

6.1 Innledning

Dette kapitlet tar opp problemstillinger av rettslig karakter som framgår av mandatet, i tillegg til spørsmålet om språkreglene ivaretar forpliktelser i internasjonale regler som ble drøftet i forrige kapittel. Det gjelder anmodningen om å vurdere de rettslige konsekvensene av at lovens forvaltningsområde vil bli utvidet til å omfatte flere samiske språkgrupper, og påpeke behov for endringer eller presiseringer i loven som følge av dette. Ifølge mandatet skal evalueringen også peke på eventuelle svakheter ved lovens språkkapittel og komme med forslag til endringer.

Som nevnt i kapittel 1 har vi ikke funnet det mulig å vurdere alle rettslige sider ved innlemmelse av flere samiske språkgrupper i forvaltningsområdet. En innlysende konsekvens er at flere samer får lovfestede språklige rettigheter, og flere språkgrupper får styrket sin mulighet for å bevare og utvikle sitt språk (jf. en av formålene ved samelovens språkregler). I og med at Tysfjord og dermed det lulesamiske området er innlemmet i forvaltningsområdet, er spørsmålet nå relevant i forhold til sørsamisk språk. Det var nødvendig med en lovendring før Tysfjord kunne innlemmes (omtalt i kapittel 3). Denne endringen var ikke begrunnet med at det dreide seg om en annen språkgruppe enn nordsamisk, men at lovteksten definerte kun de seks kommunene som var med fra starten som forvaltningsområdet for samisk språk. I høringsbrevet fra Kultur- og kirkedepartementet der forslaget om å fjerne denne avgrensningen ble fremmet, ble det også foreslått å få med en definisjon av *samisk språk* i lovteksten. Vi vil vise til dette forslaget, men har ikke funnet rom for en videre drøfting av denne problemstillingen.

Behov for endringer eller presiseringer i loven kan også vurderes i tilknytning til spørsmål om utvidelse av lovens virkeområde generelt, uavhengig av hvilken språkgruppe det dreier seg om. I dette kapitlet anbefaler vi at en lovendring med sikte på å utvide språkreglenes virkeområde bør drøftes. I den sammenheng foreslås ”samiske distrikt” og ”samiske virksomheter” som hensiktsmessige begreper. En slik endring vil innebære en ytterligere gradering av lovens virkeområde, sammenlignet med dagens situasjon (ulike bestemmelser for *lokale* og *regionale* offentlige organ.)

Prosjektets rammer tillater ikke en grundig vurdering av samtlige bestemmelser i samelovens språkkapittel, inkludert bestemmelsenes forskrifter. Vi har imidlertid funnet det hensiktsmessig å minne om noen vurderinger av lovtekst som allerede

er gjort. Spørsmål om definisjon av samisk språk er allerede nevnt. I tillegg tar vi med vurderinger som er gjort i utredninger vedrørende to av samelovens språkregler: bestemmelsen om oversettelse av regler og om kunngjøringer og skjema (Pettersen og Gaup, NSI-rapport 2001) samt bestemmelsen om utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet (Brenna 2004). Vi knytter kun noen få kommentarer til deres forslag, og anbefaler ellers at deres vurderinger innbefattes i det videre arbeidet med samelovens språkbestemmelser.

Til slutt i dette kapitlet knyttes det noen kommentarer til andre lover med bestemmelser om bruk av samisk språk.

6.2 Definisjoner (§ 3-1)

Bestemmelsen har nå følgende definisjoner:

1. forvaltningsområdet for samisk språk: de kommunene som Kongen i forskrift har fastsatt at skal inngå i forvaltningsområdet for samisk språk,
2. offentlige organ: ethvert organ for stat og kommune,
3. lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet: ethvert kommunalt, fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som omfatter en kommune eller en del av en kommune i forvaltningsområdet for samisk språk,
4. regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet: ethvert fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som helt eller delvis omfatter flere av kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, men som likevel ikke er landsomfattende.

6.2.1 Definisjon av forvaltningsområdet - fra lovtekst til forskrift

Etter at Tysfjord kommune hadde vedtatt at de ønsket innlemmelse i forvaltningsområdet for samisk språk, ba Sametinget regjeringen om å fremme forslag om endring i § 3-1, slik at forvaltningsområdet kunne utvides til å innbefatte også Tysfjord kommune. Kultur- og kirke departementet fulgte opp vedtaket, og foreslo en lovendring som innebar at det ikke lenger direkte i loven fastslås hvilke kommuner som utgjør området for samisk språk, men at Kongen i stedet gis myndighet til å avgjøre hvilke kommuner som skal komme inn under forvaltningsområdet. Hensikten med forslaget var å unngå at det må foretas lovendring ved eventuelle fremtidige endringer av forvaltningsområdet for samisk språk. Nytt punkt 1 i § 3-1 som ble vedtatt den 17. juni 2005 er i tråd med departementets forslag, selv om formuleringen ikke er identisk med forslaget.

Denne endringen innebærer at bestemmelsen ikke lenger angir spesifikke kommunenavn i definisjonen av forvaltningsområdet. Det utgjøres derimot av de kommunene som Kongen i forskrift har fastsatt skal inngå i forvaltningsområdet for samisk språk (se lovtekst ovenfor).

6.2.2 Behov for definisjon av samisk språk i lovteksten?

I forbindelse med ovennevnte lovendring ønsket Kultur- og kirke departementet også å få med en definisjon av hva som menes med samisk språk, og foreslo denne lovteksten: ”Med samisk menes: nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og østsamisk/skoltesamisk. Retten til å få svar på samisk, til å bli betjent på samisk av lokale offentlige helse- og sosialinstitusjoner, og til å få utført individuelle kirkelige tjenester på samisk etter §§ 3-4 første ledd, 3-6 og 3-7 gjelder det av de samiske språkene som er mest utbredt i den aktuelle kommunen innenfor forvaltningsområdet”.

I begrunnelsen ble det blant annet vist til opplæringsloven og drøftinger av begrepet *samisk språk* i lovens forarbeider. I § 6-1 defineres samisk i forhold til lovtekstens bestemmelser som ”nordsamisk, sørsamisk *eller* lulesamisk” (vår kursivering). Videre ble det i departementets begrunnelse lagt vekt på at dersom det ble bestemt at forvaltningsområdet også skulle omfatte kommuner utenfor det nordsamiske området, vil det være av betydning å fastslå at samisk ikke bare innbefatter nordsamisk. Det ble foreslått følgende lovtekst for å få med en presisering av samisk språk:

”Med samisk menes: nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og østsamisk/skoltesamisk. Retten til å få svar på samisk, til å bli betjent på samisk av lokale offentlige helse- og sosialinstitusjoner, og til å få utført individuelle kirkelige tjenester på samisk etter §§ 3-4 første ledd, 3-6 og 3-7 gjelder det av de samiske språkene som er mest utbredt i den aktuelle kommunen innenfor forvaltningsområdet”.

Etter departementets syn må de ulike kommunene innenfor forvaltningsområdet oppfylle sine forpliktelser i forhold til det språket som er mest dominerende i sin kommune. Når det gjelder regionale offentlige organ som har en tjenestekrets som helt eller delvis omfatter flere av kommunene i forvaltningsområdet, heter det i departementets høringsbrev at ”det ikke [er] unaturlig å forutsette at de betjener henvendelser på de samiske språk som er utbredt innenfor tjenestekretsen”.

Departementets forslag om å innbefatte en definisjon av samisk språk i lovteksten ble ikke tatt til følge. I Ot. prp. nr. 38 (2004-2005) vises det til synspunkt i høringsuttalelsene om at forslaget ikke er tilstrekkelig utredet, og at departementet vil vurdere det nærmere før det eventuelt legges fram et nytt forslag.

Som nevnt i kapittel 1 har Snåsa kommune søkt om å bli innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk. I kommunens høringsuttalelse til forslaget om endring i § 3-1 i forbindelse med at Tysfjord kommune skulle innlemmes i forvaltningsområdet, berømmes forslaget om å presisere hva som menes med

samisk språk. Man sier seg fornøyd med at det i en slik endret lovtekst ”er ryddet vekk tidligere uklarheter omkring hva som menes med samisk språk, og at en kommunes plikter som et forvaltningsområde for samisk språk er presisert begrenset til å gjelde for ett samisk språk” (Snåsa kommune, høringsuttalelse).

Vi antar at det arbeides videre med ovennevnte spørsmål, og at det kan være hensiktsmessig å få det avklart i løpet av prosessen der søknaden fra Snåsa kommune vurderes og behandles. En avklaring av spørsmålet om definisjon av samisk språk sett i forhold til språkreglens bestemmelser innebærer en presisering av både rettigheter og plikter, noe som synes å være hensiktsmessig i en situasjon der disse bestemmelsene ikke lenger gjelder kun for nordsamisk. Videre vil vi peke på at definisjoner av samisk språk i lovverket bør være identiske så langt det lar seg gjøre, sett i forhold til ulike lovers formål og virkeområde. Kultur- og kirke departementets forslag til definisjon av samisk språk innbefatter også østsamisk/skoltesamisk. Det gjør derimot ikke opplæringslovens definisjon.

6.2.3 Utvidelse av lovens virkeområde?

§ 3-1 graderer virkeområdet for språkreglene. Det er lang færre bestemmelser som gjelder for et regionalt enn for et lokal offentlig organ. Vi foreslår at en ytterligere gradering av virkeområdet vurderes, med sikte på å gi flere samer språklige rettigheter og også gi flere områder enn i dag bedre muligheter for å sikre og utvikle samisk språk. Begrepene ”samiske distrikt” og ”virksomheter” kan brukes som et utgangspunkt for en slik vurdering.

Begrepet ”samiske distrikt” brukes allerede i norsk lovtekst, i opplæringsloven, og vi foreslår at dette begrepet vurderes brukt også i samelovens språkkapittel. Slike distrikt kan for eksempel defineres som kommuner eller deler av kommuner, eller som sammenhengende geografiske distrikt som omfatter flere kommuner eller deler av flere kommuner. Hvilke områder som skal inngå i slike distrikt, kan i likhet med områdene i forvaltningsområdet defineres i forskrift. En utgangspunkt for en eventuell drøfting av geografisk avgrensning av ”samisk distrikt” kan være virkeområdet for samisk utviklingsfond.

Spørsmålet om hvilke rettigheter og plikter som skal gjelde innenfor et eventuelt ”samisk distrikt”, må gjøres til gjenstand for en nøyere vurdering enn dette prosjektets rammer gir rom for. Det er imidlertid innlysende at retten til opplæring i samisk språk må styrkes (jf. § 3-8). Det vil i så fall måtte innebære at også opplæringsloven endres med sikte på å gi utvidede rettigheter til opplæring i samisk utenfor dagens forvaltningsområde for samisk språk. Dette kommer vi tilbake til. Andre rettigheter som kan være særlig relevant å vurdere kan være rett til å bruke samisk i kontakt med helse- og sosialsektoren, kirke og rettsvesenet,

samt rett til utdanningspermisjon for å lære samisk eller for å erverve kulturelt kompetanse for eksempel innen spesifikke fagfelt. Slike rettigheter kan også spesifiseres og knyttes til ”virksomheter” innenfor et ”samisk distrikt”, for eksempel til enheter innen eldreomsorg med mange samisktalende brukere. Hvilken form for språklige rettigheter som det er særlig behov for, må vurderes i forhold til virksomhetenes målsettinger og arbeidsoppgaver.

Man kan kanskje også tenke seg språklige rettigheter knyttet til ”virksomheter” (for eksempel skole, eldreomsorg, språksentre og arenaer for satsing på samisk språk og kultur) uten at man har definert et avgrenset geografisk område? Kan også ’samiske virksomheter’ være et hensiktsmessig begrep, for eksempel for språksentre?

Bakgrunnen for forslaget om å vurdere en utvidelse av språkreglens virkeområde med utgangspunkt også i begreper som ”samiske distrikt” og ”virksomheter”, er konklusjoner vedrørende antall samisktalende ansatte og bruk av samisk innen mange offentlige etater innenfor forvaltningsområdet for samisk språk (omtalt særlig i kapittel 4). I Kåfjord kommune er det for eksempel et stort flertall av de ansatte som ikke kan kommunisere på samisk. Uten hjelp av tolk eller medhjelper, vil ikke de kommunale etater kunne gi service både på samisk og norsk, og vil dermed bryte loven (Skålnes og Gaski 2000). Samtidig rapporteres det om en rekke positive virkninger av blant annet det å være innenfor forvaltningsområdet for samisk språklov. Samisk språk og kultur er synliggjort i vesentlig større grad enn tidligere, og det vises innsats og kreativitet innenfor en rekke samiskrelaterte aktiviteter (Pedersen og Høgmo 2004).

Kommuner som pr. i dag er forespurt av Sametinget om å bli med i forvaltningsområdet for samisk språk, men som ikke har bestemt seg, er Skånland, Evenes, Lavangen og Tjeldsund. Dette er kommuner som i likhet med Kåfjord, har relativt få samisktalende sammenlignet med områdene i Indre Finmark der språket står sterkest. Erfaringene fra og vurderingene mht. oppfyllelse av språkreglens krav i Kåfjord er derfor svært relevante i forhold spørsmålet om utvidelse av forvaltningsområdet for samisk språk. Kan en utvidelse av virkeområdet gjennom innføring av ”samiske distrikt” gi de samme positive virkningene i andre kommuner der samisk står svakt, og der man også har for få samisktalende ansatte til å oppfylle alle samelovens krav om bruk av samisk i kommunal forvaltning og tjenesteyting? Dersom man ønsker å gi flere samer språklige rettigheter og også gi flere områder enn i dag bedre muligheter for å sikre og utvikle samisk språk, kan det være hensiktsmessig å vurdere også andre former for språksatsingsområder i tillegg til det som i dag defineres som forvaltningsområdet for samisk språk.

Et argument *mot* en ny form for gradering av rettigheter og plikter kan være at færre forpliktelser i forhold til samisk språk kan føre til lavere innsats, sammenlignet med når ”lista” er lagt høyt.

6.3 Informasjon på samisk

§ 3-2. *Oversettelse av regler. Kunngjøringer og skjema*

Lover og forskrifter av særlig interesse for hele eller deler av den samiske befolkning, skal oversettes til samisk.

Kunngjøringer fra offentlige organ som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet, skal skje både på samisk og norsk.

Skjema til bruk overfor et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet skal foreligge både på samisk og norsk. Kongen gir nærmere regler om iverksetting av denne bestemmelsen.

I rapporten om offentlige samiske informasjonstjenester (Pettersen og Gaup 2001), pekes det på at det kan være behov for avklaringer med hensyn til sider ved ordlyden i språkreglene. Som et eksempel vises det til uttrykket “... av særlig interesse for hele eller deler av den samiske befolkning” i § 3-2. De mener at formuleringen kan oppfattes som en uklar rettesnor for å bestemme hvilke lover og regler som skal oversettes til samisk, og peker blant annet på at en tolkning på strengeste vis kan bidra til argumentasjon *mot* oversettelser som ikke entydig oppfyller kriteriet om *særlig interesse*.

Pettersen og Gaup viser til forarbeidene til loven: Det fremgår av NOU 1985 :14 at dette er lover som har ”spesiell interesse for samer, dvs. lover som angår den samiske befolkning *i større grad enn andre*” (s. 6, deres utheving). I Ot. prp. 60 (1989-90) påpekes det at dette er regler som spesielt gjelder samisk kultur- og samfunnsliv, men at det ikke er nødvendig at de gjelder *utelukkende* for samer; det er nok at det foreligger en spesiell tilknytning til den samiske befolkningen. Det framgår av samme proposisjon at det i praksis er det enkelte forvaltningsorgan som selv må foreta en kartlegging av aktuelle lover og forskrifter som de forvalter for å se om de ”har en slik særlig interesse for den samiske befolkning at de skal foreligge i oversettelse til samisk” (s. 46). Videre antar man at både Samisk språkråd og Sametinget vil kunne gi råd om hvilke lover og forskrifter som bør oversettes til samisk (s. 32). Pettersen og Gaup påpeker at heller ikke forskriftene gir noen nærmere beskrivelse av hva som skal til før en lov kan sies å være av spesiell interesse for samene.

De spør hvilke lover og forskrifter som ut fra ”formelle” kriterier kan være aktuelle for oversettelse. Deres svar er at i hvert fall de lover og forskrifter hvor det i en eller flere paragrafer spesifikt vises til samiske personer, institusjoner eller organisasjoner bør oversettes. Det samme gjelder de lover og forskrifter som på en eller annen måte henviser til reindrift.

I ovennevnte rapport foreslås det som nevnt som nevnt i kapittel 1 at det nedsettes et utvalg som skal ta en bred gjennomgang av Samelovens språkregler med tilhørende forskrifter, og blant annet tolke hva som ligger i uttrykket “...av særlig interesse for hele eller deler av den samiske befolkning”. Vi antar at det vil være nokså tidkrevende å komme fram til mer presisere tolkninger enn de som allerede foreligger i lovens forarbeider som det vises til. Dessuten vil det trolig alltid, i større eller mindre grad, være grensetilfeller som må baseres på skjønn. Imidlertid vil vi minne om at denne problemstillingen er reist.

Pettersen og Gaup viser til sin egen undersøkelse blant offentlige etater, som viser at det ikke bare er lover som *særlig* angår det samiske folk som er blitt eller foreslås oversatt til samisk. Dette mener de tyder på at i hvert fall noen instanser har vurdert det som viktig å ha også lover av bred, allmenn interesse i samisk språkdrakt. De mener for øvrig at det er problematisk å skulle definere ”tematiske” informasjonsbehov ut fra etniske og/eller språklige forhold alene: ”Den samiske befolkning har som andre ulike interesser etter for eksempel kjønn, alder og næring; de har kort sagt særlig interesse for det som berører dem i deres daglige liv slik det framstår for hver enkelt”. Dette standpunktet bør tas med i eventuelle videre drøftinger av hvordan samelovens § 3-2 skal bidra til utvidet bruk av samisk språk innen offentlig informasjonsvirksomhet. Det samme gjelder deres oppfordring til variasjon innen informasjonsvirksomheten, både når det gjelder metoder og kanaler. De anbefaler blant annet økt bruk av internett og TV for kunngjøringer og informasjon på samisk.

6.4 Utvidet rett til bruk av tolk i rettsvesenet, og krav om kompetanse i samisk språk hos reinpolitiet?

Vi viste i kapittel 3 til Wenke Brennans undersøkelse (2005) om bruk av samisk språk blant rettssystemets brukere og representanter i Finnmark. En annen av hennes konklusjoner er at språkreglenes § 3-4 *Utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet*, bør revurderes med sikte på ytterligere utvidelse av rettigheter innen dette området. Hun tar i den forbindelse særlig opp spørsmål knyttet til behov for og bruk av tolk innen rettsvesenet. Vi refererer i korte trekk noen av hennes vurderinger, og anbefaler de tas med i videre drøftinger av samelovens språkregler.

Brenna viser til bestemmelsen ”*enhver har rett til å tale samisk i avhør på organets kontor*” (§ 3-4 andre ledd, punkt 1). Det ikke praksis at norsktalende politi har med seg tolk på «ute-oppdrag». Iblant oppstår situasjoner hvor det som sies i retten med tolk ikke samsvarer med det politiet mener folk har sagt i avhør utenfor politiets kontor, uten tolk. Dette tilsier ifølge Brenna at samelovens regler, eller praktiseringen av dem, bør vurderes på dette punktet. I forarbeidene til samelovens språkregler ble det forutsatt at samiskspråklige skulle tas ned til kontoret for avhør med tolk, men at dette ifølge henne, sjelden blir praktisert.

Hun tar også opp samiske brukeres behov for å kommunisere med norsktalende advokat på samisk, og at samelovens språkregler ikke dekker utgifter til tolk hos forsvarer /advokat. Hun viser til rapporten «Rett til tolk» (2005) som når det gjelder straffesaker foreslår regler om bistand fra tolk i advokatsamtale, og bistand av tolk på offentlig kostnad under gjennomgang av saksdokumenter. Hun anbefaler at denne rapporten leses med sikte på samiske forhold (s. 314).

Videre påpeker Brenna at det ikke synes å ha vært praksis å vurdere det merarbeid som både norsk- og samisktalende advokater har i forhold til klienter med samisk språk- og kulturbakgrunn. Denne problemstillingen ble nevnt i forarbeidene til samelovens språkregler, og Brenna foreslår at problemområdet vurderes på nytt i lys av de erfaringer man nå har med språkreglene. Hun nevner også at det har vært enkelte uklarheter knyttet til dekning av utgifter til samisk tolk i sivile saker, ved vigsler, og i noen tilfeller til godtgjøring til prosessfullmektig og vitner. Ellers er det klare regler for merutgifter ved samisk språk i lys av samelovens språkregler (Brenna 2005:312-313). Andre spørsmål som Brenna tar opp er blant annet knyttet til eventuell kontakt med rettsvesenet for samer som bor i indre Finnmark om vinteren og ved kysten i Finnmark og Troms om sommeren (s. 202) og behov for tolk hos samer utenfor forvaltningsområdet for samelovens språkregler (s. 310).

Vi vil også vise til hennes opplysning om at flesteparten av de ansatte i reinpolitiet er norsktalende, og at det foreligger ingen krav om kunnskaper i samisk språk, kultur og levemåte for arbeidet i reinpolitiet. Hun minner om at reindriften i indre Finnmark er en samiskspråklig kontekst hvor norsk språk ikke brukes, og hvor det kreves kjennskap både til praktisk reindrift og til samisk språk (s. 203-204). I neste kapittel peker vi på behovet for opplæring og kunnskapsutvikling både når det gjelder samisk språk og kultur som en av forutsetningene for bedre oppfølging av samelovens språkbestemmelser. Situasjonen innen reinpolitiet illustrerer etter vårt syn et slikt behov.

6.5 Rett til utdanningspermisjon

Samelovens § 3-7 gir tilsatte i et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet rett til permisjon med lønn for å lære seg samisk når organet har behov for slik kunnskap. Som nevnt i kapittel 2 er det gjort ulike erfaringer når det gjelder bruk av denne bestemmelsen. I noen etater har det ikke vært vanskelig å få permisjon. I andre etater har man erfart at det ikke er interesse for å gjøre bruk av denne retten. I samtaler med ansatte i noen offentlige etater om blant annet denne bestemmelsen, har vi fått følgende synspunkter som vi mener bør tas med i videre vurderinger av lovtekst og forskrifter, og av arbeidet med å oppfylle bestemmelsenes krav:

Det er tidkrevende å lære et nytt språk. Rett til utdanningspermisjon for å lære samisk bør fortrinnsvis gis til personer som allerede har noe språkkunnskaper, og dermed bedre muligheter for å oppnå tilstrekkelige ferdigheter til å kunne gjøre bruk av samisk på arbeidsplassen etter endt permisjon. Det vil også være hensiktsmessig å oppmuntre og stimulere ansatte med delferdigheter i samisk til å søke permisjon for å utvikle sin språkkompetanse. Retten til utdanningspermisjon bør brukes som en ressurs i en systematisk oppbygging av språkkompetanse innenfor et virksomhetsområde.

Rett til utdanningspermisjon bør også kunne gis for opplæring i kulturforståelse eller kulturkunnskap. Dette momentet er også nevnt i forhold til hjemler for utdanningspermisjon i henhold til opplæringsloven. Disse hjemlene forvaltes av fylkesmennene.

6.6 Andre lover

Andre norske lover som skal ivareta samisktalendes rett til å bruke sitt eget språk, i tillegg til Grunnloven (§ 110A) og sameloven: kirkeloven, barnehageloven, pasientrettighetsloven, helsepersonelloven, opplæringsloven, barnehageloven, og lov om stedsnavn. En videre vurdering av hvordan samelovens språkregler skal kunne oppfylles i større grad enn hittil, bør innbefatte en vurdering også av bestemmelser vedrørende samisk språk og eventuelt andre samiske forhold i disse lovene. Vi avgrenser oss til å komme med noen kommentarer til opplæringsloven og lov om stedsnavn.

6.6.1 Opplæringsloven

Fra samisk hold har det i ulike sammenhenger vært påpekt at retten til opplæring i samisk språk utenfor forvaltningsområdet for samelovens språkregler må styrkes. Eksempelvis heter det i sametingsrådets melding om samisk språk (2004) at Sametinget må sikre at barn utenfor forvaltningsområdet for samisk språk har de

samme rettighetene til samiskopplæring på skolen, som barn innenfor forvaltningsområdet.

I henhold til § 3-8 i samelovens språkkapittel skal enhver ha rett til opplæring i samisk. Det er utarbeidet forskrifter for selve gjennomføringen av bestemmelsen. Ifølge opplæringsloven (lov om grunnskolen og den videregående opplæringen av 17. juli 1998), har alle i grunnskolealder rett til opplæring i og på samisk i samiske distrikt. Som det fremgår av opplæringsloven § 6-1 tredje strekpunkt er samisk distrikt dels definert i sameloven § 3-1, jf. forskrift til sameloven om forvaltningsområdet for samisk språk, og dels kan andre kommuner eller deler av kommuner gjennom forskrift defineres som "samisk distrikt". Det er ikke gitt noen annen forskrift enn den som er nevnt ovenfor. Dette innebærer altså at "samiske distrikt" i henhold til dagens lovverk er ensbetydende med forvaltningsområdet for samelovens språkregler.

Dersom retten til opplæring i samisk språk utenfor forvaltningsområdet skal styrkes, kan man vurdere å gi utvidede rettigheter gjennom at "samiske distrikt" i opplæringsloven utvides. Som nevnt ovenfor kan dette gjøres gjennom forskrift.

6.6.2 Lov om stadnamn

Lov om stadnamn ble vedtatt i 1991 og trådte i kraft året etter. Loven har blant annet bestemmelser om skrivmåter og bruk av stedsnavn i offentlige sammenhenger; også for samiske og finske (kvenske) stedsnavn som er i bruk av lokalbefolkningen skal brukes av det offentlige på kart og skilt. Den 1. august i fjor trådte ny revidert lov om stadnamn i kraft. Flere av endringene kan ha betydning for arbeidet med å ta i bruk samisk stedsnavn. Den nye loven har en formålsparagraf som stadfester at et viktig formål med loven er å ta vare på stedsnavn som kulturminner: "Formålet med denne lova er å ta vare på stadnamn som kulturminne, gi dei ei skriftform som er praktisk og tenleg, og medverke til kjennskap til og aktiv bruk av namna." (§ 1).

Formålsparagrafen slår også fast at samiske og kvenske stedsnavn skal tas vare på: "Lova skal sikre omsynet til samiske og kvenske stadnamn i samsvar med nasjonalt lovverk og internasjonale avtalar og konvensjonar." Denne bestemmelsen ble ifølge forarbeidene til loven (Ot.prp.nr.42 (2004-2005) tatt med etter forslag fra Kommunal- og regionaldepartementet, som begrunnet forslaget blant annet med henvisning til Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter og ILO-konvensjon 169 om urfolk. I ovennevnte proposisjon viser Kultur- og kirke departementet også at de samme målene og prinsippene også er uttrykt i Den europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk, art. 7.

Det ble også påpekt fra departementshold at offentlige organ ikke alltid følger reglene om flerspråklig navnebruk, og at samiske og kvenske stedsnavn har behov for et særlig vern og et incitament til å ta vare på og bruke navnene i samsvar med regelverket.

Vi vil også nevne at lovens § 3 som gir de tradisjonelle og nedarvede stedsnavnene på et sted økt vern, også kan også være av betydning for arbeid med ivaretagelse av samiske stedsnavn.

Det påpekes både i flere av de tidligere nevnte rapportene som omhandler hele eller deler av samelovens språkkapittel og i supplerende materiale som er innhentet i dette prosjektet, at satsing utelukkende på samisk språk ikke er tilstrekkelig for å sikre og bevare samisk språk. Det påpekes blant annet at det samiske språket må synliggjøres i større grad, og i den sammenheng er *stedsnavn* synliggjort blant annet på veiskilt av særlig stor betydning.

6.7 Oppsummering

I dette kapitlet har vi presentert vurderinger som er gjort i utredninger vedrørende oppfølging av to av samelovens språkregler: bestemmelsen om oversettelse av regler og om kunngjøringer og skjema, samt bestemmelsen om utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet. Hensikten er å minne om vurderinger som allerede er gjort, og som kan tas opp igjen i videre vurderinger av samelovens språkbestemmelser.

Vi har også foreslått at det i videre arbeid med samelovens språkregler vurderes en lovendring med sikte på ytterligere gradering av språkreglenes virkeområde. Formålet er å utvide området for språklige rettigheter og revitalisering av samisk språk. Bakgrunnen er erfaringer med særlige vansker i noen kommuner med å oppfylle sentrale bestemmelser i sameloven grunnet mangel på samiskspråklig kompetanse, samt spørsmålet om utvidelse av forvaltningsområdet til områder med relativt få samisktalende og der det samiske språket dermed er i en særlig sårbar situasjon. Det foreslås at man innfører begrepet "samiske distrikt", som kan være kommuner, eller deler av kommuner. Det foreslås også at man i den sammenheng også vurderer om enkelte "virksomheter" kan innbefattes i loven, som for eksempel språksentre, eldreomsorg, menigheter, organisasjoner, duodji (eksempel på "samisk virksomhet") og rettslige organer.

I kapitlet omtales også retten til permisjon med lønn for å lære seg samisk. Vi mener at denne retten fortrinnsvis bør gis til personer som allerede har noe språkkunnskaper, og dermed bedre muligheter for å oppnå tilstrekkelige ferdigheter til å kunne gjøre bruk av samisk på arbeidsplassen etter endt

permisjon. Rett til utdanningspermisjon bør også kunne gis for opplæring i kulturforståelse eller kulturkunnskap.

Kapitlet tar også opp noen momenter vedrørende andre norske lover som skal ivareta samisktalendes rett til å bruke sitt eget språk, og vi knytter noen kommentarer til opplæringsloven og lov om stedsnavn.

7 Kunnskapsbehov og videre oppfølging. Forslag til tiltak

7.1 Innledning

Som det framgår av avgrensningene for dette evalueringsprosjektet i kapittel 1, har vi ikke tatt sikte på å vurdere bruk av samisk språk blant *samtlig*e offentlige etater som omfattes av loven. Evalueringen er dessuten i hovedsak basert på eksisterende materiale. Vi har en del informasjon i løpet av denne prosjektperioden, men har ikke oppdaterte opplysninger i den grad vi kunne ønske. Vi så det likevel mulig å gjøre noen oppsummeringer og vurderinger fordi det eksisterende materialet samlet sett har nokså entydige og sammenfallende konklusjoner. Den supplerende informasjonen som er innhentet i løpet av denne prosjektperioden bekrefter dessuten konklusjonene i materialet vi har gjort bruk av.

Det samlede materialet som denne evalueringen er basert på, viser at det har skjedd en rekke positive endringer med hensyn til bruk av samisk språk innen forvaltningsområdet for samelovens språkregler, men at språket fortsatt er i tilbakegang også innenfor dette satsingsområdet. Dessuten viser samtlige utredninger og rapporter som vi har gjort bruk av at lovens bestemmelser av ulike grunner på langt nær er oppfylt innen alle etater og på alle punkt. Det foreligger behov for ny kunnskap innenfor en rekke områder knyttet til realisering av språkreglenes målsettinger og krav. Vi avgrenser oss til å peke på kun noen få emner: Samisk språk, (re)vitalisering og tospråklighet, kulturkunnskap samt allmennkunnskap om samiske forhold. Vi nevner i den forbindelse også ulike arenaer for kompetanseutvikling. Vi vil også nevne noen problemstillinger knyttet til tospråklighetsmidler.

Dette kapitlet omhandler først og fremst kunnskapsbehov. Vi har imidlertid funnet det naturlig å foreslå noen konkrete tiltak både i forhold til kunnskapsutvikling av permanent karakter relatert til sikring og videreutvikling av samisk språk, og i forhold til mer avgrensede emner med utgangspunkt i dagens situasjon når det gjelder oppfølging av samelovens språkregler. Det siste punktet innbefatter også forslag til oppfølging av denne rapporten.

7.2 Tospråklighetsmidler

Tospråklighetsmidlene er som tidligere nevnt det mest sentrale virkemidlet for å få oppfylt kravene i samelovens språkkapittel. Ifølge KRD-rapporten 2000 har

retningslinjene for tildeling har vært endret flere ganger. Tidligere ble det stilt detaljerte krav til rapportering fra kommunene. Sametinget endret retningslinjene for tilskuddsordningen i 1999. I forhold til tidligere retningslinjer er kravene til rapportering mildnet. Tildeling ble gjort i form av et grunnbeløp samt en bevilgning (51 %) fordelt mellom kommunene på grunnlag *av folketall, antall registrerte i samemantallet og antall elever med undervisning på/i samisk i grunnskolen*. For disse midlene var det ikke stilt krav om regnskap, men kommunene skulle årlig gi en kort rapport om situasjonen for samisk språk. Kommunene kunne ellers søke midler til prosjekter som har som formål å fremme samisk språk. Krav til søknad, budsjett, rapportering og regnskap fulgte da de vanlige kravene fastsatt i Statens økonomireglement.

Ovennevnte retningslinjer opphørte fra 2001, og det ble innført en ordning med rammetilskudd. Som nevnt ovenfor ble en del av bevilgningen (51%) tidligere tildelt på grunnlag av folketall, antall registrerte i samemantallet og antall elever som har undervisning på/i samisk i grunnskolen. Så vidt vi vet, gjelder disse kriteriene også for fordeling av dagens rammetilskudd. Kriteriene *folketall og antall registrerte i samemantallet* bør vurderes særlig nøye. Små kommuner med relativt få registrerte i samemantallet (de fleste av dem også med negativ befolkningsutvikling), har trolig et særlig behov for språkstøttende tiltak. Vi vil også minne om at samemantallet er et valgmanntall, og ikke et mål på antall samer i en kommune.

Det er behov for mer kunnskap om hvordan tospråklighetsmidler fungerer, sett i forhold til kommuners til dels svært ulike situasjon når det gjelder samisk språk. Dessuten bør problemstillinger knyttet til ordningen med tospråklighetsmidler tas med i videre vurderinger av samelovens språkkapittel og av oppfølgingstiltak. Det gjelder både kriterier for tildeling og rapporteringsmåter, samt ordningen med rammetilskudd versus tidligere tildelingsmåte og regnskapskrav. Slike spørsmål bør ses i sammenheng med behovet for en mer målrettet og systematisk innsats for sikring og utvikling av samisk språk.

7.3 Andre kunnskapsbehov

7.3.1 Samisk språk

Det foreligger et omfattende behov for opplæring i samisk språk, og dermed for en betydelig utvidelse av tilbudet om samiskopplæring på ulike nivå. Det er også behov for å skape og/eller styrke samiskspråklige arenaer særlig i områder der språket er i tilbakegang. Språklig (re)vitalisering og arbeid med tospråklighet som nå finner sted i mange områder, innebærer dessuten nye kunnskapsmessige utfordringer som bør fanges opp i forskning på og undervisning innen samisk språk, og også innen pedagogikk og andre fag. Det er også et omfattende behov

for mer kunnskap om situasjonen når det gjelder opplæring i samisk, fra barnehager til og med universitet og høyskoler. Språksentrene som nye opplæringsarenaer for samisk språk er også svært interessante i en slik sammenheng. Blant annet er det behov for kunnskap om hvilke erfaringer man har gjort innen slike nye opplæringsarenaer.

7.3.2 Behov for kulturkunnskap

Det er stor enighet om at satsing på samisk språk forutsetter et kunnskapsløft når det gjelder samisk kultur (i vid forstand), historie og utviklingstrekk i samiske samfunn, samt gjeldende lover og regler (eksempelvis samelovens språkregler). I grunnlagsmaterialet for denne evalueringen (rapporter og samtaler) understrekes særlig behovet for kulturkunnskap, i tillegg til behovet kompetanse i samisk språk. Man mener at opplæring i samisk språk og kultur (i vid forstand) må gå ”hånd i hånd”. Dette er begrunnet både i at likeverdige tjenestetilbud for samisk- og norsktalende i mange sammenhenger også forutsetter en viss kunnskap om brukernes kulturelle bakgrunn. Dette er særlig understreket når det gjelder deler av helse- og sosialsektoren, som for eksempel eldreomsorg, psykiatri og barnevern. Det er også understreket når det gjelder rettsvesen og kirke. En annen begrunnelse er kunnskap som en nødvendig forutsetning for holdningsskapende arbeid, noe som i mange områder synes å være nødvendig for å få realisert målsettinger om likeverd og likestilling mellom samisk og norsk språk.

7.3.3 Behov for økt allmennkunnskap om samiske emner

Ifølge rapport fra en arbeidsgruppe som utredet behov for samarbeid innen høyere samisk utdanning og forskning (Samisk høyskole/Nordisk samisk institutt 2006), foreligger det et stort behov for kunnskap om samiskrelaterte emner både blant samene selv og blant majoritetsbefolkningen. Det er blant annet behov for kunnskap om det samiske mangfoldet; om variasjoner både innad i og mellom ulike samiske samfunn når det gjelder språk, identitet, kultur, næringer og levemåter. Det er også behov for kunnskap om ulike rammebetingelser for utvikling av samiske samfunn og samiske kulturelementer, og konsekvensene av slike forskjeller. Dette innebærer at det er behov for kunnskap også om utviklingsforløp og målsettinger i majoritetssamfunnene, og om internasjonale utviklingstrekk av særlig relevans for samer. Det foreligger blant annet et stort behov for kunnskap om både internasjonale konvensjoner og nasjonalt lovverk som legger føringer for forholdet mellom nasjonalstaten og den samiske befolkningen, og for blant annet det samiske språkets framtid.

Endringene innenfor sistnevnte område og også endringer som har skjedd mellom den samiske urfolksminoriteten og den norske nasjonalstaten særlig i løpet av de to siste tiårene, har ennå ikke nedfelt seg som en form for allmennkunnskap verken blant den samiske eller den norske befolkningen. Dette kan blant annet ses

i sammenheng med det man kan kalle et etterslep når det gjelder inkorporering av slike emner i ulike fag i nasjonale utdanningsinstitusjoner, samt mangelfull oppdatering innen mange fag. I den grad ovennevnte politiske endringer samt en generell økt synliggjøring av den samiske befolkningen har nedfelt seg i skolebøker og pensum, har det skjedd i de seinere år og dermed etter at de fleste av dagens beslutningstakere innen politikk og forvaltning tok sine utdannelser.

I rapporten fra ovennevnte arbeidsgruppe pekes det også på at det synes å ha utviklet seg stor avstand når det gjelder kunnskap, holdninger og forståelse blant beslutningstakere og andre som arbeider spesifikt med utforming av samepolitiske målsettinger på den ene siden (bl.a. innen Sametinget), og politikere og ansatte innen mange av de offentlige sektorene som på ulike nivåer skal iverksette slike målsettinger (som til dels er nedfelt i lov- og regelverk). En slik avstand får konsekvenser blant annet for implementering av nyere målsettinger skal styrke samiske samfunn, kulturer og språk. Manglende synliggjøring av samiske kulturelementer som fortsatt gjør seg gjeldende i mange kommuner med samisk bosetning kan også ses i sammenheng med mangelfull eller ikke-oppdatert kunnskap blant annet om lokal samisk historie og tilstedeværelse.

Behovet for allmennkunnskap knyttes også til at nyere nasjonale læreplaner pålegger grunnskoler over hele landet å undervise om samiske emner i alle fag. Dette innebærer store utfordringer med hensyn til kunnskap om samiske forhold. Det synes fortsatt å være vanlig at unyanserte, lite oppdaterte og til dels stereotype oppfatninger om samer og samisk kultur formidles blant annet gjennom skoleverket. Dersom skolen ikke makter å gi nyanserte framstillinger av samiske forhold, kan oppfølging av nasjonale læreplaners intensjoner når det gjelder inkludering av samiske emner i skolefag, bidra til en ytterligere befesting av ensidige oppfatninger om samer, og dermed en ytterligere fremmedgjøring av mange barn og unge overfor den samiske tilstedeværelsen i deres egne lokalsamfunn. Dette får konsekvenser blant annet for barnas identitetsutvikling, og dermed også for deres forhold til samisk språk.

I rapporten fra arbeidsgruppa konkluderes det blant annet med at det foreligger behov for et omfattende kunnskapsløft når det gjelder både allmennkunnskap og spisskompetanse innen samisk- og urfolksrelaterte emner. I den forbindelse viser gruppa til Artikkel 28 i forslaget til Nordisk samisk konvensjon (2005). Artikkelen omhandler undervisning og informasjon om samene, og det foreslås blant annet at statene i samarbeid med sametingene skal tilby undervisning i samisk kultur og samfunnsliv for personer som skal samarbeide i de samiske områdene.

7.4 Arenaer for kompetanseutvikling

7.4.1 Utdanningsinstitusjoner

Behovet for styrking av samisk utdanning og forskning har blitt begrunnet blant annet med henvisning til samisk språk (St.meld. nr. 34). Å realisere målsettingen om å bevare og styrke det samiske språket vil kreve et omfattende løft innenfor mange områder. Når det gjelder studietilbud innebærer dette blant annet disse utfordringer og spørsmål: Hvilken satsing er nødvendig for å imøtekomme den store mangelen på samisktalende ansatte på alle trinn i utdanningssektoren, og innenfor offentlige institusjoner for øvrig? Og hvordan kan utdanningsinstitusjoner bidra til kompetanse for å motvirke den språklige fornorskningen som fortsatt finner sted i mange samiske bosetningsområder?

De mest sentrale institusjonene for undervisning i nordsamisk språk i Norge er Samisk høyskole og Universitetet i Tromsø. Dessuten underviser flere høyere læresteder i Sverige og Finland i nordsamisk. Det er etablert et ledersamarbeid mellom de samiske sentrene ved universitetene i Umeå, Oulu og Tromsø samt Nordisk Samisk Institutt. Dette samarbeidet koordineres fra Centrum för Samisk forskning (CeSam) ved Umeå Universitet. Den tidligere nevnte arbeidsgruppen som vurderte samarbeid om samisk høyere utdanning og forskning, anbefalte en utvidelse av dette lederforumet for videre utvikling av grenseoverskridende samarbeid i nord. Samarbeid om undervisning og forskning innen samisk språk vil trolig være en sentral oppgave for et slikt samarbeid.

7.4.2 Språksentre

Innenfor forvaltningsområdet for samisk språk er det opprettet språksentre i kommunene Porsanger, Kåfjord, Tana og Nesseby. Det har vært uttrykt ønsker om språksentre også i Kautokeino og Karasjok. Språksentrene synes å spille en helt avgjørende rolle i arbeidet med språklig (re)vitalisering og oppfølging av samelovens språkregler. I sametingsrådets melding om samisk språk heter det at sentrene har lagt ned et betydelig arbeid i å kartlegge behovet for samisk språkopplæring i kommunene. De har også bidratt til å utvikle og organisere lokalt forankrede tiltak for å stimulere til økt bruk av samisk språk. Sentrene gir ofte tilbud på tvers av kommunegrensene i de regionene de virker i. Dermed fungerer de også som ressursentra for større områder. Det heter videre at språksentrene artikulerer de enkelte distriktenes behov for utdanningstilbud i samisk språk og samiskrelaterte emner. Språksentrene kan legge opp sine kurstilbud slik at de leder fram mot formell kompetanse. I første rekke betyr dette eksamen i C-språk ved videregående skole og senere semesteremne i samisk (Sametingsrådet 2004).

I tillegg til språkopplæring har sentrene en svært viktig funksjon som arena for bruk samisk språk. Dette er særlig sentralt i områder som har få (eller ingen) andre

arenaer for samisk språk, der språket ikke lenger er i bruk er eller på vikende front i hjem og nærmiljø, og der tilbakegang i primærnæringer innebærer at også samiskspråklige arenaer svekkes eller blir borte. I ovennevnte melding om samisk språk heter det at språksentre bør kunne utvide sine virkeområder slik at de fungerer som regionale språksentre, og at Sametinget vil medvirke til etablering av flere språksentre.

I vår innhenting av supplerende informasjon i løpet av prosjektperioden ble vi blant annet forelagt et forslag om språksentre som et statlig i stedet for et kommunalt ansvar. Forslaget ble begrunnet med svak kommuneøkonomi. Sett i sammenheng også med ovennevnte forslag fra Sametinget om språksentre med regionalt ansvar, kan det være hensiktsmessig å drøfte blant annet organisatorisk tilknytning og finansiering i en eventuell videre satsing på språksentre.

7.4.3 Nordisk kompetansesenter for vitalisering av samisk språk?

Sametinget ser behovet for at det opprettes et kompetansesenter for samisk språk i Norge. Dette skal ifølge Sametinget være et samisk forsknings- og fagsenter og skal fungere som et ressursenter for samiske språkspørsmål. Sametinget vil støtte opprettelsen og virksomheten til et slikt senter (pkt. 5.8.1 i Sametingets melding om samisk språk 2004). Vi anbefaler at disse forslagene tas med i videre vurderinger av hvordan bestemmelsene i samelovens språkkapittel skal etterleves i større grad enn hittil. Imidlertid vil vi føye til to momenter som bør drøftes: norsk eller nordisk kompetansesenter, og særlige satsingsområder for et slikt senter. Nedenfor peker vi på den nordiske dimensjonen, og på behovet for informasjon, rådgivning og kunnskapsutvikling når det gjelder språklig (re)vitalisering.

Ulike former for samarbeid over landegrensene har i lang tid vært vektlagt fra samisk hold, og er også realisert innenfor en rekke områder. I Sametingets melding om samisk språk (2004), omtales språksamarbeid siden Samisk språknemnd ble etablert på en nordisk samekonferanse i 1971. Formålet med språknemnda er å bevare og utvikle den kulturarv som tilhører det samiske språket, og fungere som et faglig rådgivende organ. Et annet av formålene er å bidra til at den formelle statusen for samisk språk heves til samme nivå i hele det samiske området. Samisk språknemnds arbeid har imidlertid vært stillestående i flere år, og det har vært lite eller intet samarbeid på tvers av landegrensene. I språkmeldingen slås det fast at man ønsker å styrke samarbeidet om samisk språk på tvers av landegrensene. En sentral utfordring i dette samarbeidet er ifølge Sametinget å få en felles samisk språkpolitikk i Norden (*Samisk er tøft!* Sametingsrådets melding om samisk språk).

Som nevnt ovenfor er et overordnet mål for språklig samarbeid over landegrensene å bidra til at den formelle statusen for samisk språk heves til samme

nivå i hele det samiske området. En bevisst satsing på samarbeid om språktiltak over landegrensene kan i seg selv kan være med på å heve språkets status. Å knytte det til et større område kan framheve språkets nytteverdi, og dermed også status. I praktisk språkutviklingsarbeid foregår det samarbeid i flere områder. Det gjelder blant annet samarbeid over den norsk-finske grensen i Øst-Finnmark, og over den norsk-svenske grensen i lulesamisk og i sørsamisk område.

Vi foreslår at man i videre drøftinger vurderer behovet for et kompetansesenter og for språksamarbeid over landegrensene i sammenheng. I en eventuell vurdering av et nordisk senter vil selvsagt vurderinger av oppgaver og profil stå sentralt. Som utgangspunkt for videre drøfting foreslår vi satsing på språkvitalisering.

Vi bruker her termen vitalisering i stedet for revitalisering. Jon Todal (2002:15) mener at ordet revitalisering kan gi feil assosiasjoner fordi det kan forstås slik at arbeidet med språket fører tilbake til noe eller gjenskaper noe som har vært. Revitaliseringsarbeid innebærer imidlertid noe nytt innenfor de fleste tradisjonelle minoritetsspråksamfunn. I det samiske revitaliseringsarbeidet er for eksempel språket blitt tatt i bruk i domener hvor det tidligere ikke har vært i bruk (offentlig administrasjon, veiskilt, kart, media osv.). Torkel Rasmussen (2005:12) viser til de engelske termene 'revival', 'revitalization' og 'reversal'. Selv velger han å bruke termen 'ealáskahttin' (samisk: gjøre levende). Han mener at det dekker alle engelske termer, og også 'vitalisering' som Todal bruker. Med utgangspunkt i ordet 'ealáskahttin' foreslår vi navnet *Sámi giellaealáskahttinguovddáš*, og på norsk Nordisk senter for vitalisering av samisk språk.

Når det gjelder oppgaver for et nordisk vitaliseringssenter viser vi også til forslag til tiltak for bevaring og styrking av samisk språk i den første av Sametingets undersøkelser om samisk språk (SEG 2000):

- Opplysningsvirksomhet om tospråklighet og hjelp til samiskspråklige foreldre, slik at foreldrene har mulighet til og ser det som viktig å overføre samisk språk til barna.
- Et alfabetiseringsprogram, slik at samisktalende i alle de samiske områdene kan få lære å lese og skrive samisk.
- Et særskilt språkutviklingsprogram i områder hvor en stor del av de samiskspråkliges barn ikke kan samisk. Målet med programmet er at befolkninga lærer å snakke samisk.

Vi anbefaler at disse forslagene tas med i videre arbeid med utgangspunkt i samelovens språkkapittel og dagens situasjon for samisk språk.

7.5 Forslag til tiltak

7.5.1 Vurdering av lovverk

Vi anbefaler at det med utgangspunkt i kapittel 5 arbeides videre med spørsmålet om samelovens bestemmelser oppfyller krav i internasjonale konvensjoner.

En vurdering av lovverk bør også innbefatte andre lover som skal ivareta samisktalendes rett til å bruke sitt eget språk, og se disse i sammenheng når det gjelder rettslig vern av samisk språk og oppfølging av forpliktelser i ulike lover (jf. punkt 6.6. i denne rapporten). Vi vil også peke på at rettslig vern på andre områder kan ha stor betydning for sikring og utvikling av samisk språk. Formålsparagrafen i sameloven omhandler både språk, kultur og samfunnsliv. Det kan som nevnt i kapittel 4, være hensiktsmessig å legge større vekt på sammenhengen mellom disse elementene i det videre arbeidet med å følge opp samelovens språkregler.

7.5.2 Synliggjøring av kunnskapsbehov

Vi anbefaler at kunnskapsbehov som er identifisert i denne og andre rapporter vedrørende oppfølging av samelovens språkregler, synliggjøres overfor blant andre relevante forsknings- og utdanningsinstitusjoner.

7.5.3 Vitaliseringsutvalg

Vi forslår at Kultur- og kirke departementet, Sametinget og Sametingets språkstyre nedsetter et utvalg som skal vurdere kunnskapsbehov, satsingsområder og organiseringsformer for vitalisering av samisk språk (dvs. alle samiske språkgrupper). Oppgaver for et slikt utvalg må defineres ut fra dagens situasjon for samisk språk, og især ut fra det faktum at språket er i tilbakegang i mange områder. Dette gjelder også innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. De ulike språkgruppene (nord-, lule- og sørsamisk) bør være representert i et slikt utvalg, og det bør være bred språkfaglig representasjon.

Med utgangspunkt i materialet som vi har lagt fram i denne evalueringsrapporten, vil vi foreslå følgende emner som utgangspunkt for en eventuell vurdering av mandat for et slikt utvalg, dersom forslaget er av interesse.

- Drøfte hvordan vurderinger av lovtekst i samelovens språkkapittel, og i sær i forhold til internasjonale avtaler, kan videreføres. Vurderinger av rettslige forhold bør også innbefatte andre nasjonale lover som er særlig relevante for bruk av samisk språk i offentlige organer eller for sikring og utvikling av samisk språk.

- Drøfte konsekvenser av at en stor andel av de offentlige organene som omfattes av loven, ikke oppfyller lovens krav. I den forbindelse også drøfte hvordan de aktuelle offentlige organene skal kunne oppnå bedre resultater på dette området.
- Vurdere behov for andre evalueringer, forskning og andre former for systematisering av kunnskap (eksempelvis at språkmedarbeidere gis anledning til å skrive om sine erfaringer med sikte på å videreføre kunnskap). Noen spørsmål som synes å være særlig relevante i den sammenheng:
 - Hvordan foregår språkundervisningen på ulike arenaer (barnehage, skole, språksentre, høyskole og universitet, andre opplæringsarenaer)? Organisering, metoder, resultater.
 - Erfaringer fra forskjellige språkarenaer. Hvilke metoder for opplæring og språklig stimulering er særlig vellykket? Hva har fungert mindre tilfredsstillende?
 - Hvordan fungerer ordningen med tospråklighetsmidler, sett i forhold til situasjonen for samisk språk i ulike kommuner?
 - Lage en oversikt over sentrale læremidler, og vurdere behovet for oppdatering eller utvikling av nye læremidler til bruk i språkopplæring på ulike nivå og tilpasset ulike målgrupper.
 - Vurdere forutsetninger for en mer helhetlig og systematisk satsing for å bevare og styrke samisk språk. Sentrale emner kan være lederansvar, tilsyn, veiledning, økonomiske virkemidler (blant annet kriterier for tildeling av tospråklighetsmidler). Et annet sentralt emne kan være sammenhenger mellom tiltak for sikring av språk, kultur og samfunnsliv (jf. samelovens formålsparagraf).
 - Vurdere ovennevnte forslag om et nordisk senter for vitalisering av samisk språk.

8 Sammendrag

Prosjektet "Evaluering av samelovens språkregler" som denne rapporten er et resultat av, er gjennomført ved Nordisk Samisk Institutt, etter oppdrag fra Kultur- og kirkedepartementet. Departementet mener det er grunn til å se nærmere på hvordan samelovens kapittel 3 fungerer i forhold til lovens formål. Departementet og Sametinget ønsker en vurdering av om loven oppfyller målsetningen og generelt fungerer etter hensikten. Hovedmålet med evalueringen skal være å gi en vurdering av om loven er fulgt opp på en adekvat måte. Evalueringen skal også peke på områder der det er behov for ny kunnskap, og kan eventuelt skaffe slik kunnskap dersom det er mulig og hensiktsmessig innenfor rammen av oppdraget. Evalueringen skal videre peke på eventuelle svakheter ved lovens språkkapittel og komme med forslag til justeringer. I mandatet er det også formulert flere andre problemstillinger relatert til ovennevnte emner. Evalueringen skal i hovedsak basere seg på eksisterende materiale, og særlig på Sametingets språkbruksundersøkelser i henhold til Samelovens § 3.2.

Med utgangspunkt i oppdragsgivers bestilling og prosjektets økonomiske ramme er det gjort en rekke avgrensninger for evalueringen. I forhold til spørsmålene om loven har fungert etter hensikten (bl.a. rett til å bruke samisk i møter med offentlige etater samt legge forholdene til rette for å bevare og sikre samisk språk), brukes i tillegg supplerende informasjon og vurderinger innhentet gjennom kontakt med ansatte i noen kommuner og andre offentlige etater. Det har imidlertid ikke vært mulig å innhente opplysninger i et slikt omfang at det kan gis spesifikke og detaljerte beskrivelser og vurderinger av dagens situasjon, verken når det gjelder bruk av samisk språk i offentlige etater, eller det samiske språkets stilling i de ulike kommunene. Det anbefales at oppdragsgiver Kultur- og kirkedepartementet og Sametinget vurderer behovet for en slik utfyllende og oppdatert beskrivelse, i forhold til videre arbeid med å oppfylle samelovens intensjoner.

Samelovens språkregler skal sikre grunnleggende rettigheter i forhold til bruk av samisk språk innen et avgrenset område (forvaltningsområdet for samisk språk). I likhet med konklusjoner i tidligere undersøkelser og evalueringer med utgangspunkt i hele eller deler av samelovens språkkapittel, konkluderes det også i denne rapporten med at de fleste offentlige organer som omfattes av samelovens språkregler, ikke oppfyller lovens krav fullt ut. Dermed er heller ikke befolkningen innen forvaltningsområdet for samisk språk sikret rett til bruk av samisk i kontakt med offentlige organer i den grad språkreglene legger opp til. Hovedårsaken synes å være mangel på kompetanse i samisk språk blant ansatte innen offentlige etater. Det er store forskjeller både mellom noen av kommunene i

forvaltningsområdet og blant offentlige etater innad i en kommune når det gjelder språkkompetanse. Dermed er det også store forskjeller når det gjelder en av de viktigste forutsetningene for oppfølging av språkreglenes krav. Innenfor den offentlige sektoren sett under ett, synes det også å være store forskjeller med hensyn til prioriteringer og innsats for oppfølging av samelovens språkregler.

Målet om samisk og norsk som *likestilte* språk innenfor forvaltningsområdet for samisk språk er på langt nær realisert. Forståelsen av samisk og norsk som *likeverdige* språk synes derimot langt på vei å ha blitt en allminnelig oppfatning. Selv om det ikke det alene øker muligheten til å bruke samisk i offentlige sammenhenger, har det trolig svært stor betydning for identitet og selvaktelse, og ikke minst i områder der samisk språk og identitet har vært særlig utsatt for nedvurdering. En annen svært positiv virkning av samelovens språkregler er at det er

gjennomført et omfattende og i stor grad også nyskapende arbeid for å imøtekomme målsettinger om tospråklighet og samiskspråklige tjenester, både i kommunale, fylkeskommunale og statlige etater. Dette har både gitt lovens stadfesting av språklige rettigheter et reelt innhold innenfor en rekke etater, samtidig som det er opparbeidet kunnskap og erfaringer innenfor ulike fagfelt og virksomhetsarbeid både mht. (re)vitalisering av samisk språk samt tospråklighet generelt, og i forhold til lovens bestemmelser spesielt. Det antas at det dermed foreligger et solid grunnlag for det videre arbeidet både når det gjelder å realisere samelovens språkregler, og i forhold til lovens mer generelle formål: å sikre muligheter for å styrke og utvikle samisk språk.

Det har altså skjedd positive endringer med hensyn til språklige rettigheter og språkets status, men er det tilstrekkelig for å sikre grunnlaget for samisk språk? Materialet som ligger til grunn for denne evalueringen viser at samisk språk fortsatt er i en utsatt posisjon. Særlig uttrykkes det bekymring for sør- og lulesamisk, men også nordsamisk beskrives som et truet språk. Samisk språk er i tilbakegang også i noen områder innenfor forvaltningsområdet for samelovens språkregler. Dette gjelder særlig deler av de sjøsamiske områdene.

I rapporten bedöms huruvida samelovens språkregler tillvaratar internationella förpliktelser, särskilt minoritetsspråkspakten. Samelovens språkregler grundade sig mera på behovsanpassade krav och praktiska avväganden än på åberopandet och beaktandet av internationell rätt. Förvaltningsområdets geografiska avgränsning är av avgörande betydelse för tillgången till rättigheter enligt samelovens språkregler, och den geografiska avgränsning som används i minoritetsspråkspakten förefaller mera flexibel än förvaltningsområdets. Internationella förpliktelser som skall genomföras för att skydda och främja samiskt språk och användandet av detta har tillkommit och trätt i kraft efter

samelovens språkregler. Samelovens språkbestämmelser implementerar inte samtliga bestämmelser i minoritetsspråkspakten, som är ett mycket omfattande och precist dokument som bygger på gjorda val. Samelovens språkregler sammanfattar inte samtliga internationella förpliktelser, och inte heller samtliga nationella regler om samiskt språk, t.ex. angående Ortsnamn. Det finns ett behov av att närmare anpassa samelovens språkregler till internationella förpliktelser och se över vissa principiella frågor, förslag till detta ges.

Det foreslås at det i videre arbeid med samelovens språkregler vurderes å utvide virkeområdet for språklige rettigheter og (re)vitalisering av samisk språk. Begrepe samiske distrikt, virksomheter og eventuelt også samiske virksomheter foreslås som utgangspunkt for en slik drøfting. Det foreslås også at det nedsettes et *vitaliseringsutvalg*. Oppgaver for et slikt utvalg må defineres ut fra dagens situasjon når det gjelder de samiske språkets stilling, og især ut fra det faktum at samisk språk er i tilbakegang i mange områder, også innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Det legges vekt på behovet for språksamarbeid over landegrensene i samiske bosetningsområder.

Referanser

Litteratur

- Abelsen, Birgit, Otto Hauglin, Isak Mathis Henriksen og Eva Josefsen (2003): *Oppfølging av plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge*. Norut NIBR Finnmark/Agenda utredning & utvikling. Rapport 2003:6
- Brenna, Wenke (2005): *Samene i rettssystemet. En undersøkelse om språklige og kulturelle barrierer i samhandlingen mellom samiske brukere og rettssystemet i Finnmark* ČálliidLágádus, Kárášjohka.
- Niamh, Nic Shuibhne (2002): *EC Law and Minority Language Policy*. Kluwer Law International. The Hague, The Netherlands
- Nystad, Tove, Marita Melhus og Eiliv Lund (2006): Samisktalende er mindre fornøyd med legetjenestene. *Tidsskrift Norsk Lægeforening* nr. 6 2006
- Pedersen, Paul og Asle Høgmo (2004): *Kamp, krise og forsoning. Evaluering av samepolitiske tiltak i Kåffjord*. Rapport nr. 4 2004. NORUT Samfunnsforskning, Tromsø
- Pettersen, Torunn og Johanne Gaup (2001): Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester. Utredning nr. 1/2001. Sámi Instituhtta / Nordisk Samisk Institutt, Guovdageaidnu/Kautokeino
- Rasmussen, Torkel (2005): Jávohevva ja ealáska: davvisámegielaidda demografija ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas. Hovedoppgave i samisk språk. Universitetet i Tromsø
- Samisk Nærings- og Utredningsssenter/ Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš (SEG) (2000): *Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra. Raporta. – Undersøkelse om bruk av samisk språk. Rapport*.
- Scheinin, Martin: *Indigenous Peoples' Land Rights Under the International Covenant on Civil and Political Rights*, Torkel Oppsahls minneseminar April 28 2004. Norwegian Centre for Human Rights, University of Oslo

SEG 2000 – se Samisk Nærings- og Utredningsssenter/ Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš (SEG) (2000)

Skutnabb-Kangas, Tove (u.å.): Kommetárat raportii Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra. Kommentarer til rapporten Undersøkelse om bruk av samisk språk

Skålnes, Sigrid og Margrete Gaski (2000): *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for samelovens språkregler.* NIBR prosjektrapport 2000:17. NIBR, Oslo

Thornberry, Patrick (2002): *Indigenous peoples and human rights.* Melland Schill Studies in International Law. Manchester University Press, United Kingdom

Todal, Jon (2002): “..jos fal gáhttet gollegielat”. Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-tallet. Avhandling til dr.art-graden. Universitetet i Tromsø

Woehrling, Jean-Marie (2005): *The European Charter for Regional or Minority Languages – A Critical Commentary.* Council of Europe Publishing, Strasbourg

Lover

LOV 1814-05-17 nr 00: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814

LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)

LOV 2005-06-10-53: Lov om stadnamn (stadnamnlova)

LOV 1998-07-17 nr 61: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)

LOV 1999-05-21 nr 30: Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), med inkorporering av:
Europeiska konventionen (d. 4 nov. 1950) om skydd för de mänskliga rättigheterna - och de grundläggande friheterna
Internasjonal konvensjon om sivile og politiske rettigheter av den 16. desember 1966
FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989

Forskrifter

FOR 2003-01-07 nr 13: Forskrift til samelovens språkregler

FOR 2005-06-17 nr 657: Forskrift til sameloven (lov 12. juni 1987 nr. 56) om forvaltningsområdet for samisk språk

Internasjonale konvensjoner

FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering, av den 7 mars 1966

FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989

ILO konvensjon nr 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater, av den 27 juni 1989

Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, av den 5 november 1992

Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma 4. november 1950

Rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter ETS nr. 157, av den 1 februari 1995

Førklarende rapporter og rekommendasjoner

European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report

Framework Convention for the protection of National Minorities (ETS No. 157), Explanatory Report, p. 10.

CERD General Recommendation XXIII:indigenous peoples, fifty-first session, 1997

FN Deklarasjoner

Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, Adopted by General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992

Dommer

European Court of Human Rights (Plenary), *Case "Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium" v. Belgium*, Judgement Strasbourg 23 July 1968

Van der mot Nederländerna, Ser. A. Vol. 170-A

Lovforarbeider og andre dokumenter vedr. lover

Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)

Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk

Ot. prp. nr. 46 (1997-98) Om lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)

Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

Ot. prp. nr. 38 (2004-2005) Om lov om endring i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold

Ot. prp. nr. 42 (2004-2005) Om lov om endringar i lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn m.m.

NOU 1984:18 Samenes rettsstilling

NOU 1985:14 Samisk kultur og utdanning

NOU 1987:34 Samisk kultur og utdanning. De enkelte sektorar. Administrasjon

NOU 1995:6 Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge

NOU 1995:18 Ny lovgivning om opplæring

Nordisk samekonvensjon. Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe.
Avgitt 26. oktober 2005.

Forslag om endring av samelova § 3-12 med forskrifter – ny organisering av
arbeidet for samisk språk (Høringsnotat 25.01 2002)

KRD, Høring – forslag om endring i samelovens kapittel 3 (Høringsbrev
28.01.2004)

Internett

Europarådets offisielle hjemmeside, 09.01.2007, adress:
<http://conventions.coe.int/Treaty>

Finnmark fylkeskommune, <http://www.ffk.no/18576.aspx>

Nordisk Samisk Institutt's prosjekt om samisk statistikk: www.sami-statistics.info

Andre dokumenter

Den norske kirke

Norske kirkeakademier (2005): Kunsten å være kirke. Om kirke, kunst og kultur.
Kulturmelding for Den norske kirke

Sosial- og helsedepartementet

Mangfold og likeverd - regjeringens handlingsplan for helse og sosialtjenester til
den samiske befolkningen i Norge 2002 - 2005. 2001

Kommunal- og arbeidsdepartementet

St.meld. nr. 52 (1992-93) om norsk samepolitikk

Kommunal- og regionaldepartementet

Tospråklighetsmidler. Rapport fra arbeidsgruppe. 2002

Porsanger kommune

Porsangerfjorden tilbake til livet. Rapport fra forprosjekt. 2003

Finnmark fylkeskommune

Rapport om bruk av tospråklighetsmidler 2006

Strategiplan 2007. Språkmidler fra Sametinget.

Troms fylkeskommune

Sluttrapport for prosjektet Samisk kulturkunnskap på de videregående skolene i Troms. 2006

Rapport om bruk av tospråklighetsmidler 2006

Samarbeidsavtale mellom Sametinget og Troms fylkeskommune

Sametinget

Sametinget (2002): *Sametingsrådets språkpolitiske redegjørelse*

Sametinget (2002): Sametingsplanen (2002-2005)

Sametinget (2004): *Samisk er tøft!* Sametingsrådets melding om samisk språk (2004)

Samisk høgskole/Nordisk Samisk Institutt

Samarbeid om samisk høyere utdanning og forskning. Rapport fra arbeidsgruppe. 2006

Sámelága giellanjuolggadusaid evalueren

1 Álggahus

1.1 Duogáš ja mandáhtta

Láhka Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra (Sámeláhka) mearriduvvui geassemánu 12. beivvi 1987, ja bođii fápmui guovvamánu 24. beivvi 1989. Lága ulbmil lea lágidit diliid nu ahte sámi álbmot Norggas sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima (§ 1-1)¹. Juovlamánu 21. beivvi 1990 bođii sámeláhkii lasáhus, 3. kapihtal, mii sierranassii guoskkaha sámegiela. Kapihttala mearrádusat, dábálaččat gohčoduvvon sámelága giellanjuolggadussan, bohte fápmui ođđajagemánu 1. beivvi 1992. Seammás go dát láhkalasáhus mearriduvvui, de lasihuvvui lága 1. kapihttalii: Sámegiella ja dárogiella leat ovttárvosaš gielat. Dat galget leat dássálagaid 3. kapihttala mearrádusaid mielde (§ 1-5).

Sámelága giellanjuolggadusat sistsisdollet vuosttažettiin vuoigatvuođaid sámegiela geavaheami hárrái gulahallamis almmolaš ásahusaiguin dihto guovllus, mii gohčoduvvo *sámegiela hálddašanguovllun* (§ 3-1). Lága fápmuiboahtimis ledje dán hálddašanguovllus gielddat Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Porsángu ja Deatnu Finnmárkkus ja Gáivuotna Romssa fylkkas. Guovlu lea maŋŋil viiddiduvvon, ja ođđajagemánu 1. beivvi 2006 rájes lea maiddá Divttasvuona suohkan Nordlánddas mielde. Sámelága 3. kapihttala mearrádusat addet vuoigatvuođaid sámegiela geavaheami hárrái maiddá fylkkagielddalaš ja stáhtalaš doaimmaid ektui, mat ollásit dahje belohakkii doibmet hálddašanguovllu gielddaid siskkobealde. Sámelága giellanjuolggadusat čilgejuvvojit dárkileappot 2. ja 3. kapihttaliin.

Gažaldat sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllu viiddideami birra lea leamaš áigequovdil mánga jagi juo. 2003 giđa jearai Sámediggi gielddain Divttasvuotna, Snoasa, Skánit, Evenášši, Loabát ja Dielddanuorri háliidivčče go dat searvat sámegiela hálddašanguovlui. 2003 čavčča oaččui Omasvuona suohkan seamma jearaldaga. Divttasvuona suohkan háliidii searvat, ja nugo namuhuvvon, de leat dat hálddašanguovllus mielde ođđajagemánu 1. beivvi 2006 rájes. Ráđđehus deattuhii ahte Divttasvuona dohkkeheapmi hálddašanguovllu oassin mearkkaša buori ovdáneami julevsámegiela hárrái, mii šaddá ovttadássásazžan dárogielain Divttasvuona suohkanis. Čujuhuvvui earret eará čakčamánu 3. beivvi 2003 raportii Eurohpalaš lihtu regiovdna- dahje unnitlogugielaid čuovvoleami

¹ Vrd. Vuodđolága § 110 a, mii mearriduvvui 1986.s ja mii nanne ahte ”eiseválddit galget lágidit diliid nu ahte sámi álbmot sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima”. Sámelága 3. kapihtal lea dán mearrádusa konkretiseren.

birra. Dán raporttas dovddahii Eurohparáđđi fuolastusa julev- ja oarjelsámegeiela* hárrái, ja ávžžuhii Norgga eiseválddiid álggahit doaimmaid nannen dihte gielaid dili (GGD 28.01.04, gulaskuddanreive).

Jagis 2004 mearridii Snoasa suohkan, mii lea oarjelsámi guovllus, ahte dat háliida searvat sámegeiela hálddašanguvlui. Dán suohkana ohcan ii leat vuos giedahallon. Sámediggi oaivvilda ahte lea deatalaš ahte suohkanat gos orrot ollu sámít, ja mat aktiivvalaččat leat bargan sámegeiela ovddidemiin, sáhttet ohcat beassat searvat sámegeiela hálddašanguvlui. Sámediggi dadjá maiddá ahte sii dađistaga árvvoštallet sáddet jearaldaga searvama birra eanet suohkaniidda (*Sámegeiella lea čaffat!* Sámediggeráđi dieđáhus sámegeiela birra 2004).

Prošeavtta ”sámelága giellanjuolggadusaid evalueren” man bođus dát raporta lea, lea Sámi Instituhtta čađahan Kultur- ja girkodepartemeantta ovddas. Departemeanta oaivvilda ahte lea áigi dárkileappot geahčadit movt sámelága 3. kapihtal doaibmá lága ulbmila ektui. Departemeanta čállá dán oktavuodas ahte departemeanta ja Sámediggi dáhttot árvvoštallot lea go láhka čuovvoluvvon adekvahtalaččat. Evalueremis galgá maiddá geahččat gokko lea dárbu eanet dieđuide, ja dan oktavuodas sáhtá maiddá háhkat diekkár dieđuid jus lea vejolaš ja heivvolaš evaluerema rájiid ektui. Evalueremis galgá dasto maiddá čujuhit vejolaš váilevuodaid lága giellakapihtalis ja evttohit rievdademiid. Evaluerenprošeavttas dáhttu departemeanta čuvgehit ja guorahallat čuovvovaš beliid:

- Árvvoštallat suohkanlaš, fylkkagielddalaš ja stáhtalaš ásahusaid sámegeielgeavaheami.
- Árvvoštallat movt lága giellanjuolggadusat leat doaibman ovttaskas olbmuid hárrái, ja leat go dat leamaš mielde dahkame vejolažžan sámegeilli gulahallat hálddašanásahusaiguin seammaládje go dárogilli.
- Árvvoštallat rievttálaš váikkuhusaid das go lága hálddašanguovlu viiddiduvvo guoskat eanet sámegeielaide, ja fuomášuhttit dárbbu rievdadit dahje muddet lága dán olis.
- Árvvoštallat man muddui sámelága giellanjuolggadusat vuhtii váldet stáhta geatnegasvuodaid, erenoamážit minortehtagiellalihtu.
- Identifiseret ja duodaštit guđe dáfus láhka lea doaibman ulbmiliid mielde.

* Oarjelsámegeiella lea seamma go lulli- ja máttásámegeiella

Viidáseappot daddjo departemeantta reivves ahte evalueren galgá fuomášuhttit vejolaš váilevuodaid lága giellakapihttalis ja dan olis árvalit láhkarievdademiid. Jus evaluerema boadusin šaddet diekkár evttohusat, de galgá maiddái čielggadit ekonomalaš, hálldahuslaš ja eará mearkkašahtti váikkuhusaid (dás čujuhuvvo Bargo- ja hálldášandepartemeantta čielggadannjuolggadusaide). Evalueren galgá čujuhit guđe dáfus dárbbášuvvojit eanet dieđut, ja sáhtá vejolaččat háhkat diekkár dieđuid jus lea vejolaš ja ulbmillaš evaluerendoaimma meriid siskkobealde.

Evalueren galgá nu guhkás go vejolaš atnit dálá dieđuid vuodđun, ja erenoamážit dieđuid mat leat čohkkejuvvon § 3-12 nuppi lađđasa olis (Sámedikki giella-geavahaniskadeamit).

1.2 Metoda ja bargujuohku

Lea várrejuvvon 3,5 mánnodoaibma prošeaktii. Sámi Instituhtta lea bálkáhan Svanhild Andersen (sosialantropologa ja ovdal bargan Sámi Instituhtas) čadahit váldooasi evalueremis. Kapihttala rievttálaš dilálašvuodaid birra lea jurista Johan Strömgren čállán. Dutki Johanna Ijäs (lingvistä) lea leamaš prošeaktajođiheaddji. Strömgren ja Ijäs leaba maid searvan ságastallamiidda ja árvoštallamii dađi mielde go evalueren ovdánii, ja leaba dárkkistan prošeaktaraportta ja addán rávvagiid. Torunn Pettersen (stáhtadiehti), gii ovdal lea bargan čielggadanbargguid sámelága giellanjuolggadusaid hárrái, lea maiddái leamaš mielde ságastallamiin dán prošeavtta oktavuodas. Dát golmmas barget buohkat Sámi Instituhtas.

Nugo namuhuvvon, de galgá evalueremis vuosttažettiin atnit vuodđun dieđuid mat juo gávdnojit, ja erenoamážit Sámedikki giellageavahaniskkademiid. Mii leat maiddái atnán riektan geavahit eará čielggademiid ja evalueremiid vuodđun dása. Váldometoda sáhtá lohkat lea *dokumentaguorahallamat*. Dasa lassin leat čohkkejuvvon liigedieđut gulahallamiid (ságastallamiid ja/dahje e-poastta) bokte earret eará suohkaniid ja eará almmolaš ášahusaid bargiiguin. Dán lágan diehtočohkken lea datte leamaš hui unnán.

1.3 Ráddjen

Barggaheaddji dingoma ja prošeavtta ekonomalaš rámmaid vuodul lea evalueren ráddjejuvvon. Dat galgá nugo namuhuvvon nu guhkás go vejolaš atnit ovdalaš dieđuid vuodđun. Gažaldagaide lea go lánka doaibman ulbmiliid mielde (earret eará vuoigatvuohta sámegiela bokte gulahallat almmolaš ášahusaiguin, ja lágidit dilálašvuodaid dasa ahte sámegiella seailuhuvvo ja ovddiduvvo), adnojuvvojit dasa lassin liigedieđut maid leat čohkken gulahallama bokte muhtun suohkaniid ja almmolaš ášahusaid bargiiguin. Ii leat liikká leamaš vejolaš háhkat nu ollu dieđuid

ahte lea vejolaš dárkilit ja čielgasit válldahallat ja árvvoštallat dálá dili, juogo almmolaš ásahusaid sámegielsegeavaheami birra dahje sámegiela dili birra iešguđet suohkaniin. Ávžžuhuvvo ahte Kultur- ja girkodepartemeanta ja Sámediggi viidáset barggus sámelága giellanjuolggadusaid čuovvoleami hárrái árvvoštallet diekkár dievaslaš ja ođđa čilgehusa dárbblašvuoda.

Árvvoštallat suohkanlaš, fylkkasuohkanlaš ja stáhtalaš ásahusaid sámegielsegeavaheami

Prošeavtta dieđut (namuhuvvon ovdalis) eai atte doarvái vuodu árvvoštallat sámegielsegeavaheami *buot* almmolaš ásahusain maidda sámelága giellanjuolggadusat gustojit, eai ge *buot* mearrádusaid hárrái lága giellakapihttalas. Prošeavtta ekonomalaš (ja nu maiddái áigemeari) ráddjemat eai daga vejolažžan nie dievvasit árvvoštallat. Mii baicca ovdanbuktit muhtun váldokonklusuvnnaid dálá dieđuid vuodul. Ođđa dieđut maid leat čohkken, adnojuvvojit maiddái dákkodušse lassin. Dát ráddjejupmi vástida maiddái min ipmárdussii das mii lea *ulbmil* almmolaš ásahusaid sámegielsegeavaheami árvvoštallamiin. Mii eat leat dán dulkon bearráigeahččandoaibman, muhto baicca jearaldahkan čuvgehan várás iešguđet beliid almmolaš ásahusaid sámegielsegeavaheamis, ja oainnusin dahkat sihke guovddáš ángiruššansurggiid ja doaibmajuid, ja vásáhusaid ja bohtosiid mat leat olahuvvon giellalága gáibádusaid deavdima hárrái.

Árvvoštallat movt lága giellanjuolggadusat leat doaibman ovttaskas olbmuid guovdu, ja leat go dat dagahan ahte lea šaddan dábálaš sámegiela bokte gulahallat hálldahusaiguin seammaládje go dárogiela bokte

Dát gažaldagat leat muhtun muddui vástiduvvon bajábealde namuhuvvon árvvoštallamis das movt almmolaš ásahusat geavahit sámegiela. Bargiid giellamáhttu, ja movt sámegillii leat vejolašvuodát lágiduvvon, leat guovddáš bealit dahkat sámegiela ja dárogiela ovttađassásažžan hálldahusain. Namuhuvvon gažaldagat vástiduvvojit ovdalaččas čohkkejuvvon dieđuide čujuhettiin. Livččii buoret jus livčče leamaš ođđasat dieđut árvvoštallama vuodđun. Dán prošeavtta meriid siskkobeaalde datte ii livčče leamaš vejolaš iskkadit man duhtavaččat geavaheaddjit leat, sihke metodalaš gáibádusaid ja prošeavtta áigemeriid geažil. Muđui sáhtá várra navdit ahte dán dáfus eai dáidde leamaš stuora rievdadusat mañemus jagiid.

Árvvoštallat rievttálaš váikkuhusaid das go lága hálddašanguovlu viiddiduvvo fátmastit eanet sámegielaidd. Čujuhit dárbbui dán geažil rievdadit dahje muddet lága mearrádusaid

Mii eat leat gávnahan vejolažžan árvvoštallat buot rievttálaš beliid das go eanet sámegielaidd váldojuvvojit mielde sámegiela hálddašanguovlui. Čielga váikkuhus leat ahte eanet sámít ožžot lánkanannejuvvon vuoigatvuođaid, ja eanet giella-joavkkuide nannejuvvojit vejolašvuođat beassat sealluhit ja ovddidit iežaset giela (vrd. Sámelága giellanjuolggadusaid ulbmiliid). Go Divttasvuotna ja nappo julevsámi guovlu juo lea mielde hálddašanguovllus, de lea dát gažaldat áige-guovdil oarjelsámegiela hárrái. Lei dárbbášlaš lága rievdadit ovdal go Divttasvuotna sáhtii beassat mielde (namuhuvvon 3. kapihttalis). Dalle árvaluvvui maiddá lánkateavsttas defineret mii lea sámegiella. Mii čujuhit dán mearrádussii, muhto eat leat dán proševtta olis gávnahan vejolažžan dán gažaldaga guorahallat.

Árvvoštallat man muddui sámelága giellanjuolggadusat vuhtii váldet riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid, erenoamážit minoritehtagiellalihtu

Minoritehtagiellalihttu válddahallo dárkileappot go eará riikkaidgaskasaš geatnegasvuođat, erenoamážit sohppojuvvon ovddidandoaimbajuid dáfus go daid ferte sierra doallat vai eai jávkka eará doaimbajuid sisa. Deattuhuvvo čielggadit movt mearrádusat leat dulkojuvvon ja movt galggaše dulkojuvvot. Dát guoská maiddá sámelága giellanjuolggadusaide. Mearrádusaid viidodaga ja dán evaluerema ja áiggi ja resurssaid ráddjemiid geažil, de mii dás dušše oanehaččat mitalit dáid beliid. Liikka oaiivildit mii ahte leat čuvgen guovddáš beliid ja áššiid. Ságaskuššamis mii geahččalit čuolmmaid čuvget. Dán oktavuodas eat čielggat vejolaš EU-rievttálaš minoritehtageatnegasvuođaid mat sáhttet čuovvut EEO-šiehtadusa olis. Metoda lea dábálaš riektedogmahtalaš buohtastahtti lahko-neapmi, evaluerenbarggu ráddjemiid vuhtii válddidettiin. Gáldut leat vuosttažettiin vuođđogáldut. Pedagogalaš ákkaid geažil dat almmuhuvvojit ollásit juolgenohtaid hámis. Girjjálašvuohta lea relevánta doktriidna.

Identifiseret ja duođastit guđe dáfus lánka lea doaimban ulbmiliid mielde

“Gude dáfus” sáhtta dán gohččumis ipmirduvvot mángga lánje. Dat sáhtta ovdamearkka dihte mearkkašit ásašusaid/doaimbasurggiid, institušuvnnaid/-fágasurggiid (ovdamearkka dihte dearvvašvuođabálvalusaid, skuvlla) ja ángiruššansurggiid (ovdamearkka dihte sámegiela nannet ja ealáskahttit). Dat sáhtta maid mearkkašit ovttaskas giellanjuolggadusaid doaimbaviidodaga, ovdamearkka dihte vuoigatvuođa oazžut vástádusa sámegillii. Mii leat maiddá ráddjen čuvgejumi guoskat dušše muhtun *áŋgiruššansurggiide* gos lánka lea doaimban

ulbmiliid mielde, dan dáfus ahte diliid lágideapmi sámegiela sihkkarastimii ja ovddideapmái lea buktán bohtosiid earret dan bokte ahte leat eanet návccat biddjon sámegieloahpaheapmái. Dán fáttá válldahallat vuosttažettiin Gáivuona suohkana ovdáneami hárrái dan rájes go sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui doppe (Pedersen ja Høgmo 2004). Maiddái Porsánggu gieldda dilli válldahallo oanehaččat. Bajábealde namuhuvvon beliid geažil leat mii válljen juste dán guokte suohkana geahčadit, dan dihte go álggus lei eahpádus dan hárrái galgaba go dat váldot mielde hálddašanguvlui.

Čujuhit lága giellakapihttalís vejolaš váilevuodaid ja árvalit rievdadusaid

Prošeavtta ráddjemat eai atte vejolašvuoda árvvoštallat buot mearrádusaid sámelága giellakapihttalís, eai ge lánkaásahusaid addon dáid mearrádusaid olis. Mii leat ráddjen árvvoštallama dáidda áššiide: Mii ovdanbuktit árvvoštallamiid mat leat ovdalaš čielggademiin guovtti mearrádusa hárrái sámelága giellanjuolggadusain: mearrádus njuolggadusaid ja almmuhusaid ja skoviid jorgaleami birra (Pettersen ja Gaup 2001) mearrádus viiddiduvvon vuoigatvuoda birra atnit sámegiela riektivuogádagas (Brenna 2004). Ulbmilin lean muittuhit čielggademiid birra mat juo leat dahkkon. Muđui komenteret muhtun osiid dain čielggademiin.

Gohččumis “čujuhit lága giellakapihttalís vejolaš váilevuodaid ja árvalit rievdadusaid” jearrat mii maiddái ahte berre go ságaskuššat lánkarievdadeami dan hárrái ahte viiddidit giellanjuolggadusaid doaibmaviidodaga. Dan oktavuodas adnojuvvojit doahpagat ”sámi guovllut” ja ”doaimmahagat”.

Árvvoštallat lea go lánka čuvvojuvvon adekvahtalaččat

Nugo mandáhtas namuhuvvon, de lea evaluerema váldoulbmil árvvoštallat lea go lánka čuvvojuvvon dohkálaččat. Maiddái dán gažaldaga fertet vástidit ovdalaš dieđuid vuodul, ja čoahkkáigeassi árvvoštallama bokte. Nappo ii leat ulbmil árvvoštallat leat go ovttaskas ásausat, Sámediggi dahje geahččoeseválddit leat čuvvon lága dohkálaččat. Čuovvuma árvvoštallan lea baicca sámelága giellanjuolggadusaid bajit ulbmiliid vuodul: sámegiela giellalaš vuoigatvuodát ja diliid lánčin sámegiela sihkkarastimii ja ovddideapmái. Mii maiddái guoskkahit vuodđooainnu man ala lánka lea huksejuvvon: sáme- ja dárogielat leat ovttaássaš ja ovttaárvosaš gielat. Go lei oanehis áigi bargui, de ii lean vejolaš árvvoštallat juohke mearrádusa bajit ulbmiliid čuovvoleami, nu movt dat bohtet ovdan lága ovdabargguin.

Čujuhit gokko dárbbášuvvojit eanet dieđut

Mánnga suorggis lea dárbu háhkat eanet dieđuid bajábealde namuhuvvon bajit mihttomeriid duohtandahkama hárrái. Mii ráddjet dán guorahallama geahččat golbma beali: sámegiella, (re)vitaliseren ja guovttegielatvuohta, kulturmáhttu ja dábálaš máhttu sámi diliid birra. Dán oktavuodas namuhit maiddá iešguđet sajiid (arenaid) gos gelbbolašvuohta sáhhtá ovddiduvvot.

1.4 Evaluerema vuodđu ja mihttomearri – čoahkkáigeassi árvvoštallamat

Nugo ovdalis namuhuvvon, de dát evaluerenprošeakta ii atte vejolašvuođa árvvoštallat sámegielgeavaheami *buot* almmolaš ásahusain maida láhka guoská, eai ge gávdno fávdnádít áigejuovdilis dieđut ge. Sámegiela geavaheami evalueren buot ásahusain, eanet odđa dieđuid vuodul, livččii diehttelasat addán buoret vejolašvuođa vástidit daid gažaldagaid mat evaluerema barggaheaddjis livčče. Dán vuodul sáhhtá dadjat ahte evalueren livččii galgan čađahuvvot viidát dieđuid vuodul go mat dán prošeavtta ráddjemat dahket vejolažžan. Nuppi dáfus lea vejolaš muhtun muddui čoahkkáigeassit ja árvvoštallat dan dihte go ovdalaččas čohkkejuvvon dieđuid olis leat dahkkojuvvon oalle čielga ja ovttalágan konklusuvnmat.

Ovdalis namuhuvvon SI-raporttas (Pettersen ja Gaup 2004) čujuhuvvo earret eará ahte almmolašvuohta ságaskuššá vejolašvuođa viiddidit sámegiela hálddašanguovllu. Dan dihte navdojuvvo ahte sáhhtá leat ulbmillaš vuđolaččat ságaskuššat sámelága oktan gullelaš njuolggadusaiguin, earret eará gávnahan dihte devdet go dat geatnegasvuodaid mat čuvvot servodaga ovdáneami. Árvaluvvo ahte ásahuvvo lávdegoddi mii vuđolaččat guorahallá sámelága oktan njuolggadusaiguin. Go Sámedikki ollesčoahkkinn 2003:s mearridii ahte giellanjuolggadusaid ferte evalueret, de čujuhuvvui ge dán evttohussii. Daddjui ahte njuolggadusaid ferte heivehit dálá dillái ja riikkaidgaskasaš giellamearrádusaide.

Mii deattuhit ahte evalueren dán prošeavtta olis ii sáhte gohčoduvvot “sámelága ja gullelaš njuolggadusaid ulbmillaš ja vuđolaš ságaskuššamin”. Ii hal leat ge nammaduvvon *lávdegoddi* dán váste. Barggaheaddji lea háliidan čuvgehit moanat gažaldagaid prošeavttas “Sámelága giellanjuolggadusaid evalueren”. Nugo mandáhtas boahtá ovdan, de guoská dát lága mearrádusaide, muhto maiddá čuovvoleapmái ja váikkohusaide. Nu lea nappo jurddašuvvon earalágan evalueren go dat mii ohcaluvvo ovdalaččas namuhuvvon dokumeanttain. Maiddá mii sávvat ahte diekkár viiddis evalueren sáhhtášii leat ulbmillaš gaskaoapmi sihke láhka-teavstta, čuovvoleami ja sámegiela dili árvvošteapmái sihke siskkobeaide ja olggobealde sámelága giellanjuolggadusaid doaibmaguovllu.

1.5 Raportta sisdoallu muđui

2. kapihtal *Sámegeiela geavaheapmi almmolaš ásahusain* muitala oanehaččat muhtun mihttomeriid, doaibmajuid ja bohtosiid das movt suohkanlaš, fylkkagiielddalaš ja stáhtalaš ásahusat leat čuvvon sámelága giellanjuolggadusaid. Dán kapihttalis geahčaduvvo maddái movt lága giellanjuolggadusat leat doaibman ovttaskas olbmuid guovdu ja leat go dat váikkuhan dasa ahte lea šaddan dábálaš sámegillii gulahallat almmolaš ásahusaiguin seammaládje go dárogillii.

3. kapihttalis geahčadit iešguđet giellanjuolggadusaid. Dáppe leat čoahkkái-geassi dieđut ja árvoštallamat mat gusket daidda giellanjuolggadusaide mat leat dás evaluerejuvvon sisdoalu ja/dahje čuovvoleami hárrái.

4. kapihtal: *Lea go lánka čuvvojuvvon adekvahtelaččat? Ulbmilat ja bohtosat.* Gažaldat čuovvoleami birra ságaskuššojuvvo sámelága giellakapihttala bajit ulbmiliid vuodul. Čájehuvvojit muhtun ovdamearkkat gos lánka lea doaibman ulbmiliid mielde.

5. kapihttalis, *riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát ja sámelága giellanjuolggadusat,* ságaškuššojuvvo gažaldat man muddui giellanjuolggadusat devdet riikkaidgaskasaš geatnegasvuodáid, erenoamážit minortehtagliellalihtu.

6. kapihtal *lea eará rievttálaš diliid* birra. Čujuhuvvo earret ovdalaš guorahallamiid árvalusaide dárbbu birra muddet dahje rievdadit lánkateavstta. Kapihttalis árvaluvvo maddái ahte viidáset barggus sámelága giellanjuolggadusaiguin berre árvoštallojuvvo lánkarievdadeapmi man ulmil lea viiddidit giellanjuolggadusaid doaibmaguovllu dasa maid mii gohčodit “sámi guovlun” ja “doaibman”.

7. kapihtal: *Diehtodárbu ja viidáset čuovvoleapmi. Evttohuvvon doaimmat.* Mii árvalit earret eará ahte dát evaluerenbargu čuovvoluvvo dainna lágiin ahte ásahuvvo lándegoddi árvoštallat makkár dieđuide ja áŋgiruššansurggiide lea dárbu sámegiela ovddideami nammii. Mii leat diekkár lándegotti gohčodan *vitaliserenlándegoddin.*

8. kapihtal: *Čoahkkáigeassu.* Dán evaluerenbarggu duogáš ja bargujoavkku mandáhtta ja fokus čoahkkáigeassojuvvojit oanehaččat.

2 Sámegeiela geavaheapmi almmolaš ásaheain

2.1 Álggahus

Dán kapihttala váldofáddán lea suohkaniid, fylkkagielddaid ja stáhta ásaheaid sámegeielgeavaheapmi, ja maiddá sámegeielagiid sámegeielgeavaheapmi go váldet oktavuoda almmolaš ásaheainguin hálddašanguovllus. Nugo 1. kapihttalis namuhuvvon, de galgá sámelága giellanjuolggadusaid evalueren dan muddui go vejolaš čađahuvvot ovdalaš dieđuid vuodul, ja erenoamážit Sámedikki giella-geavahaniskkademiid vuodul, mat leat čađahuvvon sámelága § 3-12 olis. Mii leat maiddá atnán eará čielggademiid vuodđun (geahča čuoggá 2.3). Mandáhta ráddjemis čujuheimmet ahte dieđut eai atte doarvái vuodu árvvoštallat sámegeielgeavaheami *buot* almmolaš ásaheain maidda lánka gusto, ii ge buot mearrádusaid hárrái mat leat lága giellakapihttalis. Prošeavtta ekonomalaš (ja nu maiddá áiggi dáfus ráddjejuvvon) mearit eai ge daga vejolažžan nie ollásit árvvoštallat. Mii baicca áigut ovdanbuktit soames váldokonklusuvnnaid dálá dieđuin ja materiálas. Vižžojuvvon dieđut leat dušše lassin daidda.

Dát ráddjejuvvi vástida maiddá min ipmárdussii das mii lea *ulbmilin* árvvoštallat almmolaš ásaheaid sámegeielgeavaheami, nugo namuhuvvon ovddit kapihttalis. Mii eat leat čielggadeami dulkon leat geahččodoaibman, muhto baicca dáhttu čuvgehit iešguđet beliid ásaheaid sámegeielgeavaheamis, čalmmustahttin dihte sihke guovddáš ángiruššansurggiid ja doaimmaid, ja maiddá vásáheaid ja bohtosiid mat leat olahuvvon giellanjuolggadusaid ollašuttima rahčamušain.

Kapihttalis gieđahallojuvvo maiddá mandáhta gažaldat dan hárrái leat go lága giellanjuolggadusat leamaš mielde dahkame sámegeiela gulahallangiellan almmolaš ásaheaid guovdu, ovtadássásaččat dárogielain (geahča čuoggá 3.4).

2.2 Eambo sámelága giellanjuolggadusaid birra

Nugo namuhuvvon 1. kapihttalis, de sámelága giellanjuolggadusat vuosttažettiin gustojit sámegeiela geavahepmái almmolaš orgánaiguin gulahallamis dihto guovllus: suohkaniin Kárášjogas, Guovdageainnus, Unjárggas, Porsárggus, Deanus ja Gáivuonas, ja ođđajagemánu 1. beaivvi 2006 rájes maiddá Divttasvuonas. Muhtun giellanjuolggadusat gustojit maiddá fylkkagielddalaš ja stáhtalaš ásaheaid main leat doaimmat dáin suohkaniin. Giellakapihttala njuolggadusaid mielde gustojit oasit mearrádusain maiddá Sámediggái, Boazodoallohálldahussii,

Sámi allaskuvlii ja stáhtalaš sámi skuvllaide (§§ 3-2, 3-3 vuosttaš lađas, 3-7 ja 3-11). Dasa lassin gullet maiddái luondduhálddašandirektoráhtta ja Romssa universitehta lága doaibmaguvlui (§§ 3-2, 3-3 nubbi lađas, 3-7 ja 3-11).

Sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde lea almmolaš bálvalusaid geavaheddjiin vuoigatvuohta oažžut bálvalusa sámegillii sihke čálalaččat ja njálmmálaččat (gč. § 3-2 vuosttaš lađđasa). Čálalaš oktavuodáváldimat maiddái guovllulaš almmolaš ása²husaid hálddašanguovllus galget vástiduvvot sámegillii (seamma paragrafa nubbi lađas). Gulaheamit mat erenoamážit gustojit buohkaide dahje muhtumiidda geat áset hálddašanguovllus, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii (§ 3-2 nubbi lađas). Ja skovit, mat galget adnot báikkálaš dahje guovllulaš almmolaš orgána hárrái hálddašanguovllus, galget gávdnot sihke sáme- ja dárogillii (§ 3-2 goalmmát lađas). Hálddašanguovllu suohkanat sáhttet mearridit ahte sámegiella galgá leat ovtta²ssásaš dárogielain miehtá dahje osiin suohkanlaš hálddašeamis (§ 3-9).

Sámelága giellanjuolggadusat nannejit maiddái vuoigatvuođa sámegieloahpahussii (§ 3-8), ja addet almmolaš hálddašeami bargiide vuoigatvuođa oažžut virgelobi bálkkáin háhkan dihte sámegi²gelbbolašvuođa go ása²husa dárbbasa dakkár sámegi²gelbbolašvuođa (§ 3-7). Muđui regulere oahpahusláhka oahpahu²vuoigatvuođa. Hálddašanguovllu suohkaniid suohkanstivrrat sáhttet mearridit ahte sámegiella galgá leat ovtta²ssásaš dárogielain miehtá dahje osiin suohkanlaš hálddašeamis (§ 3-9). §§ 3-10 ja 3-11 s²isttis²dollet čujuhusa das movt doaibma²guovllu mearrádu²sat sáhttet viiddiduvvot, vuoigatvuođa váidit jus almmolaš ása²hus ii čuovo kapihttala mearrádu²said ja čujuhusa²id sámi giellabarggu organiserema birra. Duon ma²jemus namuhuvvon mearrádu²sa mielde galgá Sámediggi bargat sámegiela suodjaleami ja viidáset ovddideami ovdii Norggas ja galgá juohke njealját jagi ráhkadit raportta Gonagassii sámegiela dili birra Norggas.

Lágas leat sierra mearrádu²sat viiddiduvvon vuoigatvuođa hárrái geavahit sámegiela riekt²evuogádagas ja dearvvašvuođa- ja sosialsuorggis (§§ 3-4 ja 3-5). NOU 1985:14 nanne ahte gielalaš unnimusvuoigatvuođat “vuosttažettiin galget leat doppe gos lea eanemus dárbu ovdanbuktit iežas ášši čielgasit ja vuđolaččat ja gos lea ovttaskas olbmuide erenoamáš deatalaš ipmirdit gielalaš ovdanbuktimiid” (s. 188). Sámevuoigatvuođalávdegoddi mii ovddidii dán evttohusa, navddii ahte gielalaš gulahallanvátisvuođat leat erenoamáš vahágin ovttaskas olbmuide dearvvašvuođa- ja riekt²esuodjaleami dáfus. Erenoamáš giellavuoigatvuođaid ágga girkolaš bálvalusaid hárrái lei ahte sámegiella lea árbevirolaččat čadnojuvvon

² Guovllu almmolaš orgánain hálddašanguovllus oaivvilduvvo juohke fylkkagieldda ja stáhta orgána mas leat bálvalanviidodahkan ollásit dahje muhtun muddui gielddat sámegiela hálddašanguovllus, muhto mii goitge ii leat riikkaviidosaš. (§ 3-1, 4. čuokkis).

girkolaš doaimmaide, mii earret eará boahtá das go sámi guovlluid báhpát leat juo 1848 rájes geatnegahtton čadahit sámegeielgeahččaleami. Dan dihte ii árvaluvvon rievdadit sámegeiela dili girkolaš oktavuodain heajubun go lea leamaš.

2.3 Dálá dieđut

Sámedikki giellageavahaniskkkadeamit

Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš čadahii Sámedikki vuosttaš giella-geavahaniskkkadeami: Iskkadeapmi sámegeiela geavaheami birra (SEG 2000 Sámi giellaráđi ovddas). Raporta geahččá iešguđet beliid sámegeiela geavaheamis sihke priváhtaolbmuid gaskka sámi guovlluin ja almmolaš ásahusaid, sámi organisašuvnnaid ja sámi ásahusaid gaskka.

Sámedikki nubbi giellaiskkadeapmi lei 2004:s, ja dan čadahii Sámi giellaráđdi. Ulbmilin iskkademiin lei guorahallat dihto ásahusaid sámegeielgeavaheami, ja maddái iskat makkár beroštupmi lei välljet sámegeiela sámi skuvllain ja mánáidgárddiin. Iskkadeapmi fáttmasta davvisámegeiela dihto ásahusain, muhto deattuha erenoamážit oarjel- ja julevsámegeiela guovlluid dili. Dán iskkadeapmi logut ja konklusuvnna čalmustahttet nappo mihá viidat guovllu go sámegeiela hálddašanguovllu.

Guovttegielat bálvalusat

Raporta ”Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for samelovens språkregler”, almmuhuvvui jagis 2000* (Sigrid Skålnes ja Margrete Gaski, NIBR). Iskkadeapmi fáttmasta hálddašanguovllu suohkaniid. Ulbmilin iskkademiin lei gávnnahit movt dáid suohkaniid ássit vásihit sámegeiela ja dárogeiela ovttadássašvuoda hálddašeamis. Guovddázis ledje bálvalusat viđa iešguđet almmolaš hálddašanásahusas; golmma suohkanlaš ja guovtti stáhtalaš ásahusas. Geavaheddjiin jerrojuvvui lei go sis iežaset mielas duohta vejolašvuolta välljet giela – sámegeiela dahje dárogeiela – nu movt ieža háliidit go galge gulahallat almmolaš kantuvrraiguin (Barggaheaddji: GGD).

Almmolaš sámi diehtujuohkinbálvalusat

2001:s bođii prošeaktaraporta ”Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester*” (Torunn Pettersen ja Johanne Gaup; Sámi Instituhtta). Prošeavtta duogázin lei ahte ii gávndnon systemáhtalaš almmolaš govva das guđet

* Raporta ii leat jorgaluvvon sámegeillii, muhto tihttel lea dás jorgaluvvon: *Guovttegielat bálvalusat. Geavaheaddjeiskkkadeamit sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllus.*

* Raporta ii leat jorgaluvvon sámegeillii, muhto tihttel lea dás jorgaluvvon: *Almmolaš sámi diehtujuohkinbálvalusaid kárten ja čielggadeapmi.*

almmolaš dieđut juo gávdnojit sámegillii, mii ain dárbbášuvvošii dahje geas lea dahje geas galggašii leat ovddasvástáduš diekkár diehtujuohkima hárrái. Raporttas leat earret eará dieđut das man galle almmolaš diehtoalmmuhusa leat sámegillii ja sámii áššiid birra bohtán dihto áigodagain. (Barggaheaddji; GGD).

Guovttegielatvuodaruđat

Sámediggi lea 1993 rájes juolludan guovttegielatvuodaruđaid sámegiela hálddašanguovllu suohkaniidda ja fylkkagiellaide. Dát ruđat leat eanemus guovddáš váikkuhandoaibma sámelága giellanjuolggadusaid ollašuttima várás. Giella- ja guovlodepartemeanta nammadii 2001:s bargojoavkku masa serve sámegiela hálddašanguovllu suohkanat, Romssa ja Finnmárkku fylkkagiellat, Stáhta oahpahuskántuvra Finnmárkkus ja Oahpahus- ja dutkandepartemeanta. Bargojoavkku raporttas, mii ovddiduvvui 2002:s, ságaskuššojuvvo gažaldat ožžot go suohkanat gokčojuvvot goluid mat sis dál leat guovttegielatvuhtii, ja leat go sis resurssat deavdit gáibádusaid láhkamearrádusain guovttegielatvuoda birra. ”Tospráklighetsmidler. Rapport fra arbeidsgruppe*” (dás duohko gohčoduvvon GGD-raportan 2002) válddáhalla oalle dárkilit suohkaniid ja fylkkagielladaid mat ledje giellanjuolggadusaid hálddašanguovllus dalle. Leat dieđut earret eará dan birra man stuora oassi suohkaniid bargiin ja suohkaniid ássiin leat sámegiela, sámegiela geavaheami mihttomeriid birra, ja giellaealáskahttima ja/dahje guovttegielatvuoda birra. Namuhuvvon leat maiddái moanat ovttaskas doaimmat ja ángiruššansuorggit iešguđet suohkanlaš ja fylkkagielladalaš ásaheami. Dát raporta lea min váldogáldu das go maŋnelis válddahallat sámegiela geavaheami sámii suohkanin ja fylkkagielladain sámelága gáibádusaid vuodul.

Gáivuona sámepolitihkalaš doaimmaid evalueren

Raporta ”Kamp, krise og forsoning. Evaluering av samepolitiske tiltak i Kåfjord*” (Paul Pedersen ja Asle Høgmo, NORUT 2004). Raporta válddahalla hui viidát earret eará riiduid mat ledje sámelága giellanjuolggadusaid atnui váldima hárrái ja eará sámepolitihkalaš doaimmaid geažil suohkanis, ja riiduid duogáza. Dás muitaluvvo mearridanproseassaid birra ja mat ledje riidoáššin, ja maiddái válddahallo juogalágan soabadanproseassa.

Iskkadeapmi: sápmelaččat riektevuogádagas

Iskkadeapmi man Wenke Brenna (2005) lea čađahan, sisttisoallá earret eará sámegiela geavaheami iešguđet bealálaččaid gaska riektevuogádagas

* Raporta ii leat jorgaluvvon sámegillii, muhto tihttel lea dás jorgaluvvon *Guovttegielatvuodaruđat. Bargojoavkku raporta.*

* Raporta ii leat jorgaluvvon sámegillii, muhto tihttel lea dás jorgaluvvon *Fámostallan, roassu ja soabadeapmi. Gáivuona sámepolitihkalaš doaimmaid evalueren.*

Finnmárkkus. Son atná earret eará giellageavahaniskkadeami vuodđun oažžut gova das movt su iskkadansuorggis lea sámegiela geavaheapmi ja makkár guottut dasa leat.

Eará áigeguovdilis girjjálašvuohta

Mii deattuhit ahte gávdnojit vel eanet almmuheamit sámelága giellanjuolggadusaid birra dahje mat leat áigeguovdilát dáid njuolggadusaid čuovvuma hárrái. Neahttabáikkis sámi statistihka birra man Sámi Instituhtta doaimmaha, lea ollislaš diehtu dákkár almmuhemiid birra: www.sami-statistics.info.

2.4 Sámeigiela geavaheapmi suohkaniin

GGD-raporta 2002 čájeha ahte eanas suohkanat leat mearridan guovttegielatvuođa plánaid. Suohkanat atnet deatalažžan ahte sis leat bargit geat hálddašit sámegiela, ja eatnasat atnet dárbblašlažžan lasihit sosial- ja dearvvašvuođasuorggi bargiid gelbbolašvuođa njálmmálaš sámegielas. Earret Guovdageaidnu, mas buori muddui lea sámegiela gelbbolašvuohta dán ja eará surggiin. Buot suohkanat atnet hui dárbblašlažžan buoridit čálalaš giellagelbbolašvuođa eanas surggiin suohkanhálddahusas.

Raportta mielde atnet suohkanat dárbblašlažžan buoridit álbmoga sámepolitihkalaš gelbbolašvuođa. Giellaealáskahttinbargu lea plánejuvvon čađahuvvot mánggajagi giellaprošeaktan ja giellaguovddážiid doaimma nannemiin. Dain suohkaniin gos sámegiella lea hearkkit dilis, lea maid áigumuš guottuid ovddidit earret eará kulturfálaldagaid ja -doaimmaid bokte, nugo dáidaga, teáhtera, konsearttaid ja eará doaluid bokte. Raporttas meroštallá bargojoavku man ollu resurssaid suohkanat dárbbášit jahkásaččat lagamus jagiid ovddidit guovttegielatvuođa (tabealla 18 s. 49).

Vai dás beassat oaidnit veahá iešguđet suohkaniid gielladilis ja movt suohkanat barge 2002:s sámelága giellakapihttala mearrádusaid deavdimiin, de ovdanbuktit mii dás osiid suohkaniid válldahallamis nugo namuhuvvon raporttas mitaluvvo. Mii leat deattuhan dieđuid sámegiela jagiid logu ja guovttegielatvuođa barggu ulbmiliid birra ja juohke suohkanis namuhit ovttá dahje moadde doaimma. Leat juohke suohkanis namuhan iešguđetlágan doaimmaid čájehan dihte man viidát bargojuvvo sámegiela nannemiin. Eanet dieđuid suohkaniid birra gávnat raporttas (GGD 2002).

2.4.1 Guovdageainnu suohkan

Oassi GGD-raporttas 2002: Olmmošlohku: 3068. Sámegielagat: 95 %. Eanas gielddabargit, badjel 80 % leat sámegielagat. Suohkana bargiin hálddaša 40,1 % sámegiela čálalaččat. Buot vuodđoskuvlaohppiin lea sámegiella fágan, ja eatnasiin sis (sullii 90 %) lea sámegiella 1. giellan. Earáin lea sámegiella 2. giellan. Sullii 3 % eai hálddaš sámegiela.

Suohkana guovttegielatvuodapolitihkka

Čoahkkingiella, sihke hálldahuslaččat ja politihkalaččat, lea sámegiella. Go oasseváldit eai máhte sámegiela, de adno dulka. Suohkan lea virgádan guokte giellakonsuleantta ja ovtta dulkka/ jorgaleaddji fuolahit suohkanlaš hálldahusa dárbbu giellabálvalusaid dáfus. Suohkan geahččala fuolahit ahte iežaset addin čálalaš dieđut bohtet guovtti gillii, sámegillii ja dárogillii. Adnojit ollu návccat jorgalit, heivehit ja čilget dan gillii mas oktavuoha válđojuvvo. Dan nagoda suohkan dadjat ollásit deavdit njálmmálaččat, muhto ii čálalaččat gal.

Sámegielgelbbolašvuoda lasiheaddji doaimmat – ovdamearka

Suohkanis váilu erenoamáš gelbbolašvuoha sámegillii áššemeannudeamis. Dat mielddisbukta ahte eanet áššemeannudeaddjit vuos fertejit oahppat čálalaš sámegiela ovdal go sáhtta oahpahišgoahtit sámegiel áššemeannudeami. Suohkanis lea álggahuvvon bargu hukset sámi “áššemeannudan-diehtočoakkáldaga” mii galgá álkidahtit sámegiela geavaheami dábalaš áššemeannudeamis. Dat sisttisdoallá sátnebánkku ja jorgalanrávvagiid ja málliid dokumeanttaid ráhkadeapmái ja jorgaleapmái sihke dáro- ja sámegillii.

2.4.2 Kárášjoga gielda

Oassi GGD-raporttas 2002: Olmmošlohku: 2900. Sullii 90 % álbmogis lea sámegielat. Stuora oassi gieldda ássiin leat njálmmálaččat guovttegielat, muhto hui unnán máhttet sámegiela čállit. Badjel 80 % Kárášjoga gieldda bargiin hálddašit sámegiela njálmmálaččat, ja 17 % hálddaša sámegiela čálalaččat. Skuvllas lea (eanas oassi) oahpahuš sámegillii, ja dat buolva šaddá ollásit guovttegielat, sihke njálmmálaččat ja čálalaččat, go gerget skuvllas. Ulbmilin lea ovddidit guovttegielatvuoda dihtomielašvuoda mánáid guovdu vai vällješe sámegiela go šaddet doaibmi guovttegielat. Sii geat leat 30-65 jagi agis eai leat ožžon skuvllas sámegieloahpahusa, ja dušše moattis sis hálddašit sámegiela čálalaččat. Sin guovdu ferte ge ásahit doaimmaid mat dahket sin gelbbolažžan ollásit hálddašit iežaset eatnigiela, vai nu sáhtáše leat mielde ovddideame mánáideaset guottuid sámegiela geavaheami hárrái.

Gielldda guovttegielatvuodápolitihkka

Kárášjoga giella mearridii 1991:s álggahit doaimmaid olahat dihte guovttegielatvuoda ulbmila 5 jagi sisa. 1998:s mearriduvvui strategijaplána (bajit plána gielldda guovttegielatvuodápolitihkka čadaheapmái), mas ulbmilin lea ahte Kárášjoga giella galgá šaddat guovttegielat giellan. Gielldastivra lea mearridan ahte gielldda áššemeannudeaddjit galget čállit bajilčállaga ja mearrádusevttohusa sámegeallii ja dárogeallii buot áššiin. Muhtumat čállet ieža, ja earát ožžot rávvagiid dahje veahki jorgalit. Lea ain guhkes gaska dasa go buohkat hálldašit sámegealla čálalaččat.

Sámegeallgelbbolašvuoda lasiheaddji doaimmat – ovdamearka

Giella čadahe 1997:s proševtta “divššodettiin sámástit*^o”. Dárogeallat buohcci-divššárat ožžo 3 vahkku giellaoahpahusa ja dasto vejolašvuoda hárhjehallat dialogaid mas ulbmilin lea sámegeallii dikšugoahhtit boarrásiid. Manjel oahppoáiggi oáččui juohke kursalaš nammaduvvon sámegeallat fáddara geas lea ovddasvástádus viidáseappot nevvodit su beaivválaš bargodilis. Prošeaktaáiggiis ráhkaduvvojedje maiddái dialogat ja jietnabáhtit maid sáhtta atnit ođđa dearvvašvuodabargiid oahpaheamis. Lea sávaldat joatkit dán oahpahusdoaimma. Giella pláne čadahe sullasaš proševtta sihke ealáhus- ja eanandoalloossodagain ja kulturossodagas. Prošeaktaáigodagas ožžot dárogeallat oahpu seammás go leat mielde ráhkadeame áigegeuvdilis tearpmaid, doahpágiid, dadjanvugiid jna. mat bohtet ávkin dáblaš dilálašvuodain.

2.4.3 Porsáŋgu giella

Oassi GGD-raporttas 2002: Olmmošlohku: 4400. Sámi giellaráđi iskkadeami mielde 2000:s dahket gielldda sámegeallat 35 %. Navdojuvvo ahte sin lohku geat áddejit sámegealla dahje geain lea sámegealla ruovttugiellan (vaikko ieža eai hála sámegealla) lea mihá stuorit. Sullii 21 % Porsáŋgu gielddabargiin hálldašit sámegealla njálmmálaččat, ja sullii 8 % hálldašit čálalaš sámegealla. Porsáŋgu gielddas, man sáhtta namahit mearrasámi giellan, lea hui deatalaš lágideat doaimmaid olbmuid čuvgeama várás identitehta birra ja ásahtit ádejuimi dasa manne lea dárbbašlaš suodjalit ja ovddideat sámegealla, kultuvrra ja árbevieruid. Giella ja mearrasámi kultuvra lea ain eallime gielddas, muhto lea várra ahte sáhttet jávkat jus eai biddjo návccat gáhttet ja ovddideat daid.

Gielldda guovttegielatvuodápolitihkka

1996 gielldastivramearrádusa mielde lea válde mihttomearrin gáhttet ja ovddideat báikkálaš servodaga girjás kulturárbbi. Dán galgá olahat earret eará báikkálaš giella

* Dárogeallii: Bruk av samisk i pleiesituasjonen

ja kultuvrra deattuheami bokte vuodđoskuvlaoahpaheamis. Mihttomearrin lea ahte gieldda hálddahus galgá šaddat guovttegielagin. Dál leat juo bargit goasii buot ossodagain gieldda bálvalussurggiin geain lea doarvái máhttu vástidit njálmmálaččat sámegillii. Sámi giellaguovddáš lea doaimmahan sámegiel-oahpaheami buot dásiin, vai bargit šattaše gelbbolažžan addit seammadássásaš bálvalusfálaldaga olles álbmogii. Datte ii leat leamaš vejolaš deavdit sámelága unnimusgáibádusaid, ovdamearka dihte jorgalit áššeovddidemiid ja doallat politihkalaš čoahkkimiid sámegillii ja dárogillii. Hástalussan lea ovddidit sámegiela geavaheami nu ahte sámegielagat ávžžutkeahtá ožžot bálvalusaid ja vástádusaid sámegillii buot gieldda dásiin.

Sámegielgelbbolašvuoda lasiheaddji doaimmat – ovdamearka

Gielda háliidivččii álggahit doaimmaid mat ealáskahttet álbmoga sámegiela. Sámi giellaguovddáša ovddideapmi namuhuvvo sierra. Earret eará namuhuvvojit giella-lávgu, mánnosaš gielladeaivvadeamit ja mánáid ja nuoraid giellačoagganeamit.

2.4.4 Deanu gielda

Oassi GGD-raporttas 2002: Gielddas leat sullii 3050 ássi. Sullii bealli leat sámegielagat. Sullii 48 % gieldda bargiin hálddašit njálmmálaš sámegiela, ja sullii 18 % hálddašit čálalaš sámegiela.

Gielda guovttegielatvuodapolitihkka

Deanu gielddas lea mihttomearrin olahit duohta ovttadássásašvuoda sámegiela ja dárogiela gaskka. Váldostrategiijan dás lea ángiruššat guovttegielatvuhtii sihke gieldda organisašuvnnas ja muđui Deanu-servodagas. Geavatlaččat eaktuda dát eanet návccaid bidjama sámegiela oahpaheapmái iešguđet oahppodásiin. Sii geat eai máhte sámegiela, dárbbášit vuosttažettiin sámegiel álgooahpahusa. Gielda galgá iežas oahpahus- ja virgádanpolitihka bokte váikkuhit dasa ahte organisašuvnna dárbu sámegielat gelbbolašvuhtii devdojuvvo ollásit.

Sámegielgelbbolašvuoda lasiheaddji doaimmat

Gielda háliida čađahit oahpahusplána olahan dihte sámegiela ja dárogiela duohta ovttadássásašvuoda ulbmila. Dárbbu sáhtá oanehaččat ná čilget:

Sámegiella allaskuvladásis: Áššemeannudeaddjit, oahpaheaddjit, ja soames gielddalaš fágavirggit. Eará almmolaš ášahusaid bargit geat barget Deanus.

Sámegiella vuodđoskuvla ja/dahje joatkkaskuvladásis: Fágavirggit, jodiheaddjit, ja virggit main lea diehtujuohkindoaimma gieldda álbmoga guovdu. Eará almmolaš ášahusaid bargit geat barget Deanus.

Sámegiela álgooahpahus: Olahan dihte duohta guovttegielatvuoda gielddalaš organisašuvnnas, de lea dárbbášlaš ahte eanas gielddabargit máhttet dahje áddejit

sámegiela. Olahan dihte duohta ovtadássásašvuoda sáme- ja dárogiela gaskka, de lea mihttomearrin ahte eanas Deanu ássit máhttet dahje áddejit dihto meari sámegiela.

2.4.5 Unjárgga gielda

Oassi GGD-raporttas 2002: Gielddas leat sullii 965 ássi. Sullii 75 % gieldda ássiin ádde dahje hállá sámegiela. Oallugat sis geat hállet goappaš gielaid, eai máhte čállit eai ge lohkat sámegiela. Gielddabargiin hálddaša sullii 40 % sámegiela njálmmálaččat, ja sullii 14 % hálddaša čálalaš sámegiela.

Giелdda guovttegielatvuodapolitihkka

Unjárgga gielda lea mearridan giellaovddidanplána jagiide 2000-2004. Gielda háliida nannet iežas sajádaga sámi gielidan. Unjárgga gielddas galgá boahttevaš ovdáneapmi vuodđuduvvot sámi kulturárbbi ala ja daid árvvuid ala mat das leat giela, guottuid, árbevieruid ja olbmuid servvoštallamiid ja oktavuodaid hárrái. Ulbmil sámegiela dáfus lea ahte sámegiella maiddái boahtteáiggis galgá leat ealli giella mii geavahuvvo buot oktavuodain. Maiddái galget sámegiella ja dárogiella leat ovtadássásaš gielat gieldda hálldahusdoaimmas. 2001:s ásašii gielda sámi giellaguovddáža Várjjat-guovllu várás. Gielddas váilu sámegiellgelbbolašvuodta virggiin maidda gáibiduvvo fágaoahppu.

Buot dieđut guovddáš gielddas gieldda álbmogii almmuhuvvojit sámegillii ja dárogillii. Man muddui iešguđet bálvalussurggiid dieđut jorgaluvvojit lea eambo soaitáhagaid mielde, gelbbolašvuoda ja hoahppuvuoda mielde. Kapasitehta geažil lea dušše politihkalaš mearrádusevttohusaid ja mearrádusaid vejolaš jorgalit sámegillii, ii ge olles áššeovddideami. Hástalussan lea ovddidit daid gielddabargiid ja ássiid čálalaš sámegiellamáhtu, geat dál máhttet sámegiela dušše njálmmálaččat. Sámegiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas álggahuvvui nu maŋŋit go 1978:s, nu ahte stuora oassi ollesolbmui eai máhte lohkat ja čállit iežaset eatnigiela.

Sámegiellgelbbolašvuoda lasiheaddji doaimmat

Álbmoga giela lea dárbbášlaš ealáskahttit fas, ja Sámi giellaguovddáš (Isak Saba guovddáš) dárbbáša resurssaid dasa. Doaimmat maid háliidivčče álggahit leat ovdamearkka dihte sihke mánáide/nuoraide ja ollesolbmuide oahppomátkkit ja árbevirolaš bargguid hárjehallan.

2.4.6 Gáivuona suohkan

Oassi GGD-raporttas 2002: Olmmošlohku: 2300. Sámi giellaráđi iskkadeami mielde leat sullii 46 % sámezielagat. Gáivuona suohkanbargiin máhttá 26 % njálmmálaš sámeziela, ja 7 % hálddaša čálalaš sámeziela. Gáivuona dilli daddjo leat oalle earaláganiin go Sis-Finnmárkku gielddat sámeziela geavaheami hárrái. Go sámezielas ja sámi kultuvrras lea nanu vuodđu Sis-Finnmárkkus, de lea Gáivuotna vásihan ovttakultuvrralaš deattuheami ja giellamolsuma, mii lea dahkan ahte sámeziella lea bázahallan dároziela ektui. Gáivuonas lea dáruiduhttin erenoamážit čuohcan maŋŋel nuppi máilmmesoáđi. Dat dagahii ahte dároziella šattai beivválaš giellan ollu ruovttuin, ja oallugat eai beassan lunddolaččat oahppat ziela ruovttus.

Suohkana guovttezielatvuodápolitihkka

Gáivuona suohkan mearridii cuoŋománus 1999 guovttezielatvuodáplána jagiide 1998-2001, ja sis lea maid váldo mihttomearrin ahte báikkálaš maŋggakultuvrralaš árbi galgá gáhttejuvvot ja ovddiduvvot buot suohkanlaš doaimmain. Suohkana bargiin leat datte hui unnán geat máhttet sámeziela. Ulbmil dan hárrái ahte earret eará suohkana hálddahus galgá leat guovttezielat, ii leat lahkage olahuvvon. Buot suohkana áššemeannudeapmi ja čoahkkimat leat dárogillii. Hálddahusas eai leat ekonomalaš várit ii ge doarvái giellamáhttu sáhttit áššemeannudit sámeziellii. Gáivuona suohkana deataleamos reaidu sámezielmáhtu lasiheapmái lea giellaguovddáš. Go suohkanis lea unnán sámezielgelbbolašvuolta ja heittot ruhtadilli, de hehte dat guovttezielatvuodá fáladagaid ásaheami ja ovddideami.

Sámezielgelbbolašvuodá lasiheaddji doaimmat

Suohkan mearkkaša ahte lassánan gilvvu sámezielat bargiid alde ja ferte dađi mielde dohkkehít ahte šaddá fállat buoret báikká vai nagoda gilvvu čuovvut. Dál fállá suohkan sámezieloahpu olles báikkáin, muhto liikká lea dasa unnán beroštupmi. Movttiidahttin dihte oahpu váldit, sáhtášii leat áigequovdil fállat soames bálkáceahki lassibáikká oahpoáiggis, dahje eanet báikká maŋŋel go lea oahpu váldán. Stuurámuš beroštupmi ja mokta sámezieloahpu gazzamii lea leamaš *dikšun-* ja *ovddasmorašsuorggis*. Dat soaitá boahtit das go bargit dien suorggis dovdet stuurámuš dárbbu máhttit sámeziela.

2.5 Sámezielgeavaheapmi fylkkagielddain

GGD-raporttas 2002 leat čuovvovaš čoahkkáigeassi dieđut Romssa ja Finnmárkku fylkkagielddaid birra: Finnmárkkus leat sakka eanet sámit go Romssas, muhto rehkenasto ahte Romssas leat sullii 10 % álbmogis sápmelaččat. Vaikko eanas oassi sámeziela hálddašanguovllus lea Finnmárkkus, de leat Romssa fylkka-

suohkanis seamma vuodđogeatnegasvuodát, danne go Gáivuona suohkan gullá hálddašanguvlui. Liikká leat dán guovtti fylkkas goabbatlágan guovttegielatvuodadoaimmat.

Finnmárkku fylkkagielddas dulkojuvvojit ovdamearkka dihte fylkkadiggečoahkkimat, guovddášhálldahus lea galben goappaš gielaide, dollojuvvojit kurssat sámegielas ja kulturáddejumis, dieđut almmuhuvvojit goappaš gielaide, ja sámegiella geavahuvvo mihá dávjjit go Romssa fylkkasuohkanis. Romssa fylkkasuohkan lea gitta 2001 lohppii deattuhan guovttegielatvuodabarggu spesialistadearvvašvuodabálvalusas, erenoamážit Romssa guovllubuohecciviesus (dál UNN). Doppe leat čađahuvvon dakkár doaimmat go sámegieloahpahuš, galben, diehtogihppagat, sámi pasieanta-girjerájus ja sierra dulkonbálvalus. Muđui lea Romssa fylkkasuohkan hui unnán dieđuid almmuhan sámegillii, ja sámegiella adno hárve politihkalaš dahje hálldahuslaš oktavuodain. Stuora golut guovttegielatvuhtii leat dál erenoamážit joatkkaskuvlla dáfus. Dábálaččat leat unnán oahppit guđege skuvllas ja lea váttis oahpaheddjiid gávdnat. Oahpaheaddjevátnivuoda geažil leat ferten čađahit gáiddusoahpahuša.

Goappaš fylkkagielddat leat ráhkadan plánaid iežaset guovttegielat-vuodabargui. Dáin plánain deattuhit fylkkagielddat dan movt sáhtta čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid, ja movt sáhtta buoridit bargiid gelbbolašvuoda sámi dilálašvuodaid birra. Dás čuvvot muhtun dieđut das movt goabbáge fylkkagiela bargá sámelága giellanjuolggadusaid ollašuttimiin. GGD-raportta dieđuid lassin leat mii bidjan dieđuid ođđa dokumeanttain sámegiela geavaheami birra Finnmarkku ja Romssa fylkkasuohkaniin³. Joatkkaskuvllat leat guovddáš ovddasvástádussuorgin fylkkagielddaid doaimmas. Sámegieloahpahuš joatkkaskuvllain lea sierra guorahallojuvvon 4. kapihttalas, čuoggás “vuoigatvuoha sámegieloahpahušii” (gč. Sámelága § 3-8).

2.5.1 Finnmarkku fylkkagiela

Muhtun dieđut GGD-raporttas 2002: Guovddášhálldahusas leat dál moadde olbmo geat máhttet njálmmálaš sámegiela, muhto ii oktage hálddaš sámegiela čálalaččat. Lea oppalaččat dohkkehuvvon ahte buohkat geat váldet oktavuoda sámegillii njálmmálaččat dahje čálalaččat, ožžot vástádusa sámegillii. Čálalaš

³ Finnmarkku fylkkagiela: *Strategiplan 2007. Språkmidler fra Sametinget*. Romssa fylkkasuohkan: *Rapportering om tospråklichetsmidler for 2006*. Áigeráddjema dihte eat leat geavahan gielddaid ođđa dokumentaid, earret Porsáŋggu. 5. kapihttalas leat eanet dieđut otná dili birra Gáivuona ja Porsáŋggu gielddain. Dán guokte gieldda leat välljen dan dihte go áiggistis lei eahpáduš dan hárrái galgaba go dat šaddat sámegiela hálddašanguovllu oassin. Dan dihte sáhtta leat erenoamáš miellagiddevaš árvvoštallat soames ovdánanbeliid Gáivuonas ja Porsáŋggus maŋŋel go giellanjuolggadusat bohte fápmui 1992:s.

vástádusaid lávejit konsuleanttat jorgalit. Fylkkagieldda ásahusain lea dilli oalle iešguđetlágan. Fylkkagieldda ásahusain Sis-Finnmárkkus lea dilli mihá buoret go rittus. Fylkkagieldda dovda ahte ferte Sis-Finnmárkku suohkaniiguin gilvalit sámegiela gelbbolašvuoda hárrái. Olbmot geat hálldašit sámegiela njálmmálaččat ja čálalaččat, välljejit bargat sami suohkaniin dan ovdii go ovdamearkka dihte guovddášhálldahusas Čáhcesullos. Fylkkagielddas leat stuora hástalusat iežas bargiid oahpaheami dáfus.

Muhtun dieđut Finnmárkku fylkkagieldda strategiijaplánas 2007:

2006 čavčča virgádii Finnmárkku fylkkagieldda sami giellakonsuleantta/ráđđeaddi. Giellakonsuleanta bargá sámegiela ovddidemiin ja čalmmustahttimiin fylkkagieldda olis. Fállojuvvojit earret eará sámegiela kurssat fylkkagieldda bargiide ja sámegiela teavsttat Intraneehtas ja Interneehtas, bargun lea maid fuomášuhttit iešguđet ossodagaid geavahit sámegiela go dat lea lunddolaš, ovdamearkka dihte plánaid ja dokumeantaid jorgalit sámegillii. Konsuleanta galgá maid olggosguvlui rávvet ja bagadit sami áššiin.

Go Finnmárkku fylkkagieldda virgáda olbmuid guoros virggiide, de galgá gelbbolašvuodta sámegiela, kultuvrras ja servodateallimis adnot liigeánsun. Go odđa mielbargit virgáduvvojit, de berre diehtujuohkin sami diliid birra leat lunddolaš oassi “álggahankurssas”. Jodiheddjiide ja áššemeannudeddjiide fállojuvvojit kursabeaivvit sami diliid birra, ja áigges áigái odđa dieđut sámpolitiikka. Sámegiela- ja kulturmáhttu siskkilduvvo gelbbolašvuoda-loktema ja bargoveaga ovddideami plánaide. Lea vejolaš fállat kurssaid doaimmaide geográfalaš guovlluid mielde. Fylkkapolitiikka ráttat dárbbášit oppalaš dieđuid sami diliid birra ja dárbbášit dađistaga ođasmahttit dieđuid erenoamážit sami politiikka hárrái. Lea deatalaš ahte fylkkadiggi okte juohke áigodagas gieđahallá sami diliid sierra áššin.

2.5.2 Romssa fylkkasuohkan

Muhtun dieđut GGD-raporttas 2002: Ii oktage bargi hálldaš sámegiela čálalaččat dan muddui ahte adno ávkin bargoadái. Earret sámekonsuleantta, de hálldašit moattis earát sámegiela unnit eanet. Njálmmálaš oktavuodaid sáhttet vástidit dušše jus sámekonsuleanta lea olámuttos. Muhtun hárve almmuhusat leat sámegillii (muđui ii leat gul oktage almmuhus fylkkagielddas “erenoamážit oavvilduvvon sámegiela hálldašanguvlui ollásit dahje muhtun muddui”). Unnán leat plánat, njuolggadusat, skovit dahje eará jorgaluvvon sámegillii, jus juo leažžá mihkkege jorgaluvvon. Moadde siiddu fylkkagieldda web-báikkis (Kulturnettroms/-Biblioteknett Troms) leat sámegillii. Sámedikki juolludan guovttegielatvuodaruđat leat dásožii vuosttažettiin adnon spesialistadearvvašvuodabálvalussii. 2002 rájes addo vejolašvuodta geavahit dáid ruđaid maiddái hálldahusas ja joatkkaskuvllain.

Romssa fylkkasuohkan lea dan rájes nannen iežas sámegiel gelbbolašvuoda ja barggu earret eará dan bokte go leat virgádan giellakonsuleantta. Muhtun dieđut Romssa fylkkasuohkana reporteremis guovttegielatvuodaruđaid geavaheamis 2006: Diehtujuohkinguovddáš ráhkadii 2005:s fylkkagiella neahttabáikki nuoraid váste www.ungitroms.no ja sámegillii www.nuorromssas.no ja www.davvin.com.

Doaibmaplána lea árvaluvvon doallat kursabeivviid jodiheddjiide ja áššemeannuddeddiide sámegiela birra Romssas, sámii kultuvrra birra ja ođasmahttin dihte dieđuid sámepolitihka hárrái.

Romssa fylkkasuohkan áigu buoridit sámegiela dili fylkkasuohkanis áigodagas 2006-2010, vuosttažettiin giellaiskadeami bokte ja bargiide giellakurssaid fállama bokte 2007 rájes. Ulbmilin lea ahte juohke ossodagas ja ásašus galgá leat sámegielgelbbolašvuoda dan meari ahte sáhttet vástidit sámegillii ja veahkehit olbmuid sámegillii, go dat vurdojuvvo.

2.6 Sámeielgeavaheapmi stáhtalaš ásašusain

Mii válldahallat oanehaččat muhtun ángiruššanáššiid dearvvašvuodasuorggis maid ulbmil lea fállat ovttadássaš bálvalusaid sámii ja dáčča álbmogii. Go earret eará buohcciviesut ledje fylkkagielladaid ovddasvástádussan gitta 2002 rádjái, de álggahedje fylkkagielladaid barggu dán suorggis. 1.1.2002 rájes leat buohcciviesut ja eanas eará spesialistabálvalusat stáhtalaš ovddasvástádussan. (Gč. boahpte čuoggá, gos earret eará Davvi Dearvvašvuoda namuhuvvo.)

2.6.1 Buohcciviessosuorgi

Bargu heivehit dearvvašvuodabálvalusaid sámii álbmogii álggahuvvui juo ovdal go sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui. Doaibmaplána dearvvašvuoda- ja sosialbálvalusaid birra sámii álbmoga várás Norggas (*Mangfold og likeverd**, Sosial- ja dearvvašvuodadepartemeanta 2001) namuhuvvo earret eará ahte Finnmárkku fylkkagielladaid leat 1988 rájes leamaš doaimmat sámii álbmoga várás spesialistadearvvašvuodabálvalusa olis, erenoamážit sierra fylkkagielladalaš sámii dearvvašvuoda- ja sosialplána ráhkadeami bokte 1991:s (mañemus ođastuvvon 1995:s). Namuhuvvon doaibmaplána namuhuvvojit maiddái spesialistadoavtterguovddáš ja fylkkagielladalaš psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalus Kárášjogas.

* Gávdno sámegillii: *Manggabealatvuoda ja ovttadássašvuoda*, Sosial- ja dearvvašvuodadepartemeanta 2001)

Muitaluvvo viidáseappot proseassa birra man boadusin šattai NOU 1995:6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge**.

NOU 1995:6, beivválaččat gohčoduvvon sámi dearvvašvuoda- ja sosialplána, duodaštii ahte sámi álbmot sáhtta vásihit stuora váttisvuodaid dearvvašvuoda- ja sosialsuorggi guovdu. Gielalaš hehttehusat sáhttet dagahit váttisvuodaid sihke čielggadeami, diagnosa bidjama, dálkkodeami, divššu, fuolahusa ja dieđuid hárrái. Go dearvvašvuoda- ja sosialbargiin váilu máhttu sámi dilálašvuodaid birra, de dagaha dat dávjá negatiiva váikkuhusaid sámi geavaheddjiid čuovvolemii. 1996:s álggahii sosial- ja dearvvašvuodadepartemeanta geahččalanprográmma sámi dearvvašvuoda- ja sosialplána čuovvolemii. Mánge jagi addojuvvui doarjja sámegeaile ja sámi kultuvrra oahpahušdoaimmaide, diehtujuohkinbargui, geahččalan- ja ovddidandoaimmaide ja dulkonbálvalussii. Earret eará lea Romssa fylkkasuohkan huksen Romssa Guovllubuoheccivissui (dál Davvi-Norgga universitehtabuohecciviessu, dárogillii oaniduvvon UNN) servicedoaimma man gohčoda Sámi ossodahkan.

Dán buohcciviesu ángiruššama ulbmil lei ahte sámi geavaheaddjit dan muddui go vejolaš galget oažžut bálvalusaid sámegeillii ja sin kultuvrra ipmárdusa ja máhtu vuodul ja dan árvvus atnemiin. Álggahuvvojedje moanat doaimmat bargiid oahpaheami, diehtujuohkima, dulkonjuolggadusaid ja sámi kultuvrra oainnusin dahkama hárrái (GGD-raporta 2002). Nugo juo namuhuvvon, de lea stáhta eaiggáduššan buohcciviesuid 2002 rájes. UNN sámi ossodat lea heaittihuvvon. Maŋnel go buohcciviesu sámi dulka manai eará virgái, de navdojuvvo ahte virgi heaittihuvvo dan dihte go dulka adnojuvvo oalle háreve. Okta sivvan dasa sáhtta leat ahte buohccit atnet lagas olbmuid dulkan, ja eará sivva ges sáhtta leat ahte ollu pasieanttat eai leat hárvánan sámástit almmolaš oktavuodain, eai ge soaitte vuordit ahte dan sáhtta dahkat dohkálaččat. (Geahča maiddái komentara dulkka geavaheami birra boahhte kapihttalis čuoggás 3.5.)

Psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalus

Psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalus lea okta dain surggiin main sámi giella- ja kulturgelbbolašvuodta adno erenoamáš deatalažžan. UNN psykiatralaš ossodat lea goalmátlinjábálvalussan hui ollu sámiide. Universitehtabuohecciviessun lea das maiddái guovddáš sajádat sámi psyhkalaš dearvvašvuodasuodjaleami dutkamis ja ovddidanbarggus, ovttasráđiid Sis-Finmárkku gelbbolašvuodaguovddážiiguin. Departemeanta eaktuda ahte dát ovttas kártejit dálá gelbbolašvuoda suorggis, ja dasto álggahit guhkesáiggi doaimmaprográmma sámi (transkultuvrralaš) psyhkalaš

* Gávdno sámegeillii: *Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálbálvalusaid plána sámi álbmoga várás Norggas*, NAČ 1995:6

dearvvašvuodasuodjalusa hárrái (Sosial- ja dearvvašvuodadepartemeantta doaibmaplána *Mangfold og likeverd*).

Dán doaibmaplána mielde galgá psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusa fáladat sámi álbmogii vuosttažettiin vuhtii válđojuvvot dan bokte ahte bajáshukset BUP Kárášjogas ja DPS Leavnnjas. Sámi geavaheddjiid hárrái galget dát ásahusat doaibmat ovttasbargi natiovnnaš gelbbolašvuodaguovddážin nappo mánáid- ja nuoraidpsykiatriija ja rávisolbmuidpsykiatriija dáfus. Dát ossodagat leat dál oktiioorganiserejuvvon SANKS: Sámi natiovnnaš gealboguovddáš – psyhkalaš dearvvašvuolta (dárogiillii oaniduvvon SANKS) bokte. Guovddážis leat guovllupsykiatralaš doaimmat Gaska-Finnmárkkus ja natiovnnaš gelbbolašvuodaguovddáža doaimmat psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusa hárrái sámi álbmoga várás Norggas. Dat lea ásahuvvon Davvi Dearvvašvuoda RHF vuollái (namalassii Finnmárkku Dearvvašvuoda vuollái.)

Nugo namuhuvvon čuoggás 2.3, de lea NAČ 1995:6 Sámi dearvvašvuoda- ja sosialplána čuovvoleapmi evaluerejuvvon (Abelsen ja earát 2003). Dán evaluerema konklušuvnnat čájehuvvojit bohte kapihttalis, čuoggás viiddiduvvon vuoigatvuodaid birra sámegeiela geavahit dearvvašvuoda- ja sosialsuorggi guovdu (čuokkis 3.5).

2.6.2 Riektevuogádat

Mii čujuhit konklušuvnnaide iskkadeamis sápmelaččaid deaivvadeamis riektevuogádagain (Brenna 2005), man ovdanbuktit bohte kapihttalis (čuokkis 3.4, viiddiduvvon vuoigatvuodát sámegeiela geavahit riektevuogádagas).

2.6.3 Sámediggi

Sámedikki bargojoavkku raporta (2002) muitala dán ásahusa gielladili birra. Bargojoavkku ulbmilin lei árvoštallat sámegeiela geavaheami Sámedikkis, ja vuolggahit doaimmaid deavdin várás iežaset mearrádusaid ja njuolggadusaid sámegeiela geavaheami hárrái Sámedikkis. Bargojoavku čujuhii dasa ahte 1992:s mearriduvvon giellanjuolggadusat eai lean čađahuvvon. Joavku raporta čájeha loguid iskkadeamis Sámedikki bargiid giellagelbbolašvuoda hárrái. Iskkadeapmi man Sámedikki giellaossodat lei čađahan 2001:s, čájehii ahte Sámedikki 99 bargis máhttet 64 čállit sámegeiela. Sis dárbbášit 21 veahki dárkkistit riektačállima. Dat mearkkaša ahte 65 % bargiin máhttet čállit sámegeiela. Iskkadeapmi čájeha maid ahte 75 dán 99 bargis máhttet sámegeiela njálmmálaččat. Iskkadeapmi čájeha ahte 13 bargi ipmirdit sámegeiela, muhto eai máhte ieža ovdanbuktit sámegillii. 99 bargis leat dasto 11 mat eai obanassiige ipmir sámegeiela.

Sámegiela geavaheami dáfus čájehuvvui geavatlaččat ahte sullii 40 % Sámedikki siskkáldas dieđuin leat sámegillii. Siskkáldas čállosiin ja notáhtain lea liikká sullii 95 % dárogillii. Áššemeannudeapmi lea eanas dárogillii, ja eanas ossodagain čállojuvvojit čoahkkingirjjit dárogillii ja jorgaluvvojit dasto sámegillii. Bargojoavkku konklusuvdna lei earret eará ahte jus sámegiella galgá eallit, de eaktuda dat ahte Sámediggi atná dan aktiivvalaččat buot dilálašvuodain ja movttiidahtta bargiidis atnit ja ovddidit sámegiela. Čujuhuvvo earret eará dasa ahte Sámedikki bargit leat mielde ovddideame sámegiela hálddašangiellan go hupmet ja čállet sámegiela. Bargojoavku evttohii ođđa njuolggadusaid sámegiela geavaheami birra Sámedikki hálldahas. Áigeráddjemiid geažil eat leat sáhtán Sámedikkis viežžat dieđuid das movt sámelága giellanjuolggadusat čađahuvvojit Sámedikkis.

2.6.4 Almmolaš ásahusaid ođđasisorganiseren – váikkuhusat gielalaš vuoigatvuodaide?

Nugo namuhuvvon čuoggás 2.6.1, de lea mañemus jagiid leamaš ođđasisorganiseren spesialistadearvvašvuodabálvalusaid dáfus (Davvi Dearvvašvuotta, dárogillii oaniduvvon RHF, ásahuvvui 2002:s). Bargo- ja buresbirgejumi doaimmaid hálddašeapmi ásahuvvui suoidnemánu 1. beaivvi 2006. Suohkaniid sosialbálvalus ja dát ásahus dahket oktii Bargo- ja buresbirgejumi doaimmaid hálddašeami (dárogillii oaniduvvon NAV). Dát lea okta ođđa áiggi stuorámuš odastusain. 2006 čavčča rahppojuvvoje 25 vuosttaš NAV-kantuvrra. 2010 rádjái galgá buot Norgga ássiide leat NAV-kantuvra olámuttos. Movt vuhtii váldojuvvojit gielalaš vuoigatvuodát dáid ođđa stuora ásahusain? Dán berre viidáseappot guorahallat sámelága giellanjuolggadusaid čuovvolanbarggus.

2.7 Sámegeiela geavaheapmi almmolaš ásahusain – muhtun konklusuvnnat

Ollu iešguđetláganvuodát

Sámedikki vuosttaš giellageavahaniskadeapmi (SEG 2000) čájeha ahte sámegiella geavahuvvo oppalohká oalle unnán almmolaš ásahusain. Suohkanlaš ásahusain adno sámegiella eanet go stáhta ja fylkkagielladaid ásahusain. Liikká vástidit dušše 40 % suohkanlaš ásahusain ahte oazžu čálalaš vástádusa sámegillii jus lea sámegillii váldán oktavuoda. Eanet almmolaš ásahusat sámegiela hálddašanguovllus atnet sámegiela go ásahusat olggobealde hálddašanguovllu. Liikká lea dilli oalle heittot ollu ásahusain siskkobealde hálddašanguovllu. Dušše goalmádasoassi dain ásahusain gulaha buot almmuhusaid sámegillii.

Sámi ásahusat ja organisašuvnnat atnet sámegiela ollu, erenoamážit čálalaš ja njálmmálaš vástádusaid oktavuodas. Ásahusain ja organisašuvnnain lea ollu

sámegiela gelbbolašvuohta. 95 % vástida ahte badjel bealli dahje ahte buot hálldahusbargit máhttet sámegiela. Sámegiela dilli lea nappo buoret sámi ásašusain go eará almmolaš ásašusain. Sámie ásašusain lea álkit oažžut čálalaš ja njálmmálaš vástádusa sámegillii sámie ásašusain go eará almmolaš ásašusain maidda sámelága giellanjuolggadusat gustojit. Raporttas datte deattuhuvvo ahte sáhtášii eanet geavahit sámegiela maiddái sámie ásašusain, ovdamearkka dihte áššemeannudeamis ja čoaškkimiin.

Sullie guokte goalmmásas oassi ásašusain atnet álo dušše dárogiela čoaškkingiellan. Velá eanet ásašusat orrot atnime dušše dárogiela go gieđahallet áššiid stivrrain, ráđiin ja lávdegottiin, ja go čállet čoaškkibeavdegirjjiid. Dillie lea veahá buoret dalle go čállet reivviid, áššičielggademiid ja notáhtaid.

Unnán sámegiela gelbbolašvuohta

Nugo boahotá ovdan GGD-raporttas 2002 guovtgieelatvuodaruđaid birra, de leat sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde stuora erošusat earret eará sámegiela gielddabargiid dáfus: Kárašjogas ja Guovdageainnus snoagga 80 %, Deanus 48 %, Unjárggas 40 %, Gáivuonas 26 % ja Porsáŋggus 21 %. Buot suohkaniin leat sakka unnit logut geat máhttet sámegiela čálalaččat. Namuhuvvon raporttas daddjo maiddái ahte buot suohkaniin leat stuora erošusat iešguđet ossodagaid gaska dan hárrái man gallis hálldašit sámegiela njálmmálaččat ja čálalaččat, ja nu lea erenoamážit Kárašjogas.

Sámedikki giellaiskkadeapmie jagis 2004 čájeha ahte lea unnán sámegiela gelbbolašvuohta bargiid gaska ja ahte lea váttis háškat sámegiela fágabargiid. Earret eará váilot sámegiela oahpaheaddjit, doaktárat, psykologat ja buohccidivššárat. Dát guoská buot giellajoavkkuide, muhto dillie lea erenoamáš váttis julevsámi- ja oarjelsámi guovlluin. Ásašusain mat leat searvan iskkadeapmái eai ipmir 97 % bargiin sámegiela. (Nugo namuhuvvon de iie guoskka dát dušše hálldašanguovlui). Giellastivra lea fuolastuvvan dainna go dušše 3 % hálldaša sámegiela, vaikko máŋga jagi leat fálojuvvon virgelobit oktan báškkáin váldit sámegiela oahpu ja kurssaid. Giellastivrra oaivila mielde lea govttoláš gáibidit sámegiela geavaheami maŋŋel virgelobi, ja maiddái virgealmmuhusain. Dihto gáibádušat galggaše guoskat maiddái studeanttaide mat besset ohppui sámie eavttuid vuodul. Dát guoská buot giellajoavkkuide, muhto lea erenoamáš guovddážit julev- ja oarjelsámegiela guovlluin.

Vejolašvuohta geavahit sámegiela institušuvnnaiguin gulahallamis

SEG-raportta 2000 mielde leat oppalohkáie unnán vejolašvuodát geavahit sámegiela almmolaš ásašusaiguin gulahallamis. Oaivvilduvvo ahte maiddái stuora oassi suohkanlaš ásašusain ja eará ásašusain sámegiela hálldašanguovllu

siskkobealde orrot rihkkume giellalága, ovdamearkka dihte vástideami hárrái sámegillii čálalaččat ja njálmmálaččat. Sámegiella adno unnán doaktáriiguin ja dearvvašvuodaásahusaiguin, ja eará almmolaš ásahusaiguin gulahallamiin. Ovdamearkka dihte lea dušše 11 % geat sámegillii gulahallet dearvvašvuoda-bálvalusain. Sámi ásahusat leat čielgasit buorebut, ja danne oaivvilduvvo ahte dat ovttas sámi organisašuvnnaiguin ja fitnodagaiguin leat deatalaččat sámegiela nannema ja ovddideami dáfus.

Jagi 2004 giellaiskkadeamis lea gávnnavuvvon ahte bálvalusat eai addo sámegillii iešalddis, go dan fertejit sámi geavaheaddjit bivdit. Bálvalusat eai fálojuvvo, ja nappo eai leat nu ollu jerrojuvvon. Giellastivra mearkkaša earret eará ahte váttisvuolta orru leame duvdojuvvon bálvalusaid geavaheddjiide. Geavaheddjiin vurdojuvvo guovttegielatvuolta, ii ge ásahusain. Dat dagaha ahte sámegiella ii geavahuvvo, ja sámi geavaheaddjit šaddet oaidnemeahtumat. Ásahusat eai oainne ahte sis leat sámegielat geavaheaddjit ja nu nappo eai oainne sámegiel-gelbbolašvuoda dárbbu ge.

NIBR-raportta mielde guovttegielat bálvalusaid birra (Skålnes ja Gaski 2002) hupmá gaskkal bealli ja goalmmás oassi geavaheddjiin álo dárogieala go njálmmálaččat váldet oktavuoda almmolaš kantuvrraiguin, ja gaskkal 80 ja 86 proseanta láve álo dárogillii ovddidit čálalaš áššiid. Suohkaniid gaskka leat datte stuora erohusat, muhto maiddá suohkaniid siskkáldas ossodagaid gaskka. Mii deattuhit ahte gažaldat sámegiela geavaheami hárrái almmolaš ásahusaiguin gulahallamis ferte gehččot ovttas earret eará ossodagaid ja ásahusaid giella-gelbbolašvuodain.

Váilevaš giellaoahpahus

Sámedikki giellaiskkadeapmi jagis 2004 čájeha ahte eai gávdno giellaoahpahus-fálaldagat, ja ahte dálá fálaldagat eai leat dievaslaččat plánejuvvon. Giellastivrra mearkkašumit: Eaktun sáhttit fállat sámegieloahpahusa, lea ahte ásahusas leat sámegielat bargit. Dán oktavuodas deattuhuvvo ahte geatnegasvuoda ii galgga bidjat ovttaskas bargiide, muhto ahte lea ásahusa ovddasvástádus lágídit diliid dasa ahte sámegiela sáhtta geavahit.

Lága mearrádusat eai devdojuvvo

Nugo ovdalis namuhuvvon, de konkluderii SEG-raporta (SEG 2000) ahte stuora oassi suohkanlaš ásahusain ja eará ásahusain sámi hálddašanguovllu siskkobealde orrot rihkkume giellalága, ovdamearkka dihte eai vástit sámegillii čálalaččat ja njálmmálaččat go oktavuolta lea váldojuvvon sámegillii. GGD-raporttas guovtte-gielatvuodaruđaid birra konkluderejuvvo ahte eai suohkanat eai ge fylkkagiellat oro deavdime sámelága gáibádusaid guovttegielat hálddašeami ja bálvalusaddima

hárrái. Bargojovku lea gávnahan ahte vaikko dálá golut gokčojuvvoše ge, de dat ii leat doarvái dasa ahte deavdit sámelága gáibádusaid. Dan dihte lea dárbu bidjat vel eanet návccaid sámegiela nannemii ja ovddideapmái. Ii sáhte goappáge fylkkagieldda dadjat deavdit sámelága giellanjuolggadusaid.

2.8 Konklusuvdna

Dán kapihttala dieđut orrot čájehame ahte eanas almmolaš ásahusat maiddá sámelága giellanjuolggadusat gusket, eai deavdde lága gáibádusaid ollásit. Nu ii leat sámegiela hálddašanguovllu ássiin ge sihkkarastojuvvon vuoigatvuohta sámegiela bokte gulahallat almmolaš ásahusaiguin, nugo giellanjuolggadusat eaktudit. Válidosivvan orru leame ahte almmolaš ásahusaid bargiin váilu giellamáhttu. Giellamáhtu dáfus leat stuora erohusat sihke hálddašanguovllu muhtun suohkaniid gaskka ja almmolaš ásahusaid gaskka suohkana siskkobealde, ja nu lea nappo stuora erohus ovttá deataleamos eavttuid hárrái sáhttit deavdit giellanjuolggadusaid gáibádusaid. Almmolaš ásahusain oppalohkáii orrot maid leame stuora erohusat sámelága giellanjuolggadusaid čuovvuma vuoruhemiid ja áŋgiruššamiid hárrái.

Datte lea čađahuvvon stuora ja buori muddui ođasmahtti bargu vuhtii váldin dihte guovttegielatvuođa ja sámegielat bálvalusaid fállama mihttomeriid, sihke suohkanlaš, fylkkagielddalaš ja stáhtalaš ossodagain. Dát lea addán lága giellavuoigatvuođaid nannemii duohta sisdoalu máŋgga ásahusas, seammás go iešguđet fága- ja doaimmahussuorggit leat huksen máhtu ja vásáhusaid sihke sámegiela (re)vitaliserema ja guovttegielatvuođa birra, ja lága mearrádusaid birra erenoamážit. Navdojuvvo ahte nappo lea buorre vuođđu viidáset bargui sihke sámelága giellanjuolggadusaid duohtandahkamis, ja lága eambo oppalaš ulbmiliid ektui: sihkkarastit vejolašvuođa nannet ja ovddidit sámegiela.

3 Ovttaskasmearrádusaid čuoovvoleapmi

3.1 Álggahus

Dán kapihttalis leat sámelága giellakapihttala dihto mearrádusaid čuoovvoleami árvvoštallamat. Atnit sullii seamma dieđuid vuodđun go ovddit kapihttalis, muhto geahččalit ovdanbuktit movt ovttaskasmearrádusat leat čuoovvoluvvon. Oktiibuot leat giellanjuolggadusat oalle viidát, ja gustojit muhtun muddui oalle iešguđetlágan almmolaš ásahusaide ja geográfalaš guvlui mas leat oalle stuora erohusat sihke giela, historjjá, olmmošlogu ja ealáhusaid dáfus. Nie viiddis ášši ii sáhte nu vuđolaččat válddahallat dákkár oanehis čállois. Nugo 1. kapihttalis namuhuvvon, de mii liikká atnit vejolažžan ovdanbuktit muhtun čoahkkáigeasuid ja árvvoštallamiid danne go ovdalaččas čohkkejuvvon dieđuin leat oalle ovttalágan ja čielga konklusuvnnat. Dán, nugo maddái ovddit kapihttalis ovdanbuktit mii muhtun dieđuid ja árvvoštallamiid mat leat ovdalaš materiálas (geahča ovddit kapihttalis namuhuvvon čálloisid). Eanet dieđuid gávdná namuhuvvon dokumeanttain. Mii fuomášuhttit ahte leat soames dieđuid háhkan prošeakta-áigodagas.

3.2 Almmolaš sámi diehtujuohkinbálvalusat

§ 3-2. Láhkaásahusaid jorgaleapmi. Dieđáhusat ja skovit

Láгат ja láhkaásahusat maidda oppa dahje oassi sámi álbmogis lea erenoamáš beroštupmi, galget jorgaluvvot sámegillii.

Dieđáhusat almmolaš orgánain mat galget olles dahje osiide álbmogis hálddašanguovllus, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii.

Skoviid maid galgá atnit báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánaide hálddašanguovllus galget leat sihke sámegillii ja dárogillii. Gonagas addá dárkilet njuolggadusaid dán mearrádusa fápmuibidjamis.

SI-raporta ”Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjons-tjenester*” (Pettersen ja Gaup 2001), konkludere ahte leat oalle unnán sámegiel almmolaš diehtujuohkinávdnasat. Čujuhuvvo maddái ahte oasis dain dieđuin mat gávdnoše, leat váddása duohken. Sin oaivila mielde sáhtá sivvan dása leat sihke

* Raporta ii leat sámegillii, muhto tihttel lea dás jorgaluvvon: *Almmolaš sámi diehtujuohkinbálvalusaid kárten ja čielggadeapmi.*

diehtováilevuolta ja juohkinválttisvuolta, ja soaitá leat maiddái guottuid duohken. Go dieđut leat unnán, de lea nappo vel deataleabbo ahte daid livččii álki gávdnat. Raporttas čujuhuvvo departemeanttaid siskkáldas guorahallamii, man Gielda- ja guovlodepartemeanta čađahii, mas daddjo ahte lea “soaitáhagaid” mielde geasa ja man ollu sámegiel dieđut juhkkovuođot.

Pettersen ja Gaup oavvildeaba ahte galggašii leat vejolaš lasihit dábálaš dihtomielalašvuoda das man deatalaš lea ahte almmolaš dieđut gávdnojit sámegillii. Dát guoská sihke oppalaš hálddašeapmái, juohke ovttaskas bargái gii gaskkusta dieđuid, ja muđuid dábálaš olbmuid. Eaktun olahit dán mihttomeari lea ahte maiddái almmolaš dieđut dárogillii oppalaš sámi diliid birra ja erenoamážit riektediliid birra lassánit sakka. Soai muittuheaba dán oktavuodas ahte diehtujuohkin lea jođiheaddji ovddasvástádus.

Namuhuvvon raporttas árvaluvuođot moanat doaibmabijut dáid váldoáššiiin: 1) Árvvoštallat lea go dárbu rievdatit Sámelága giellanjuolggadusaid rievdamiid geažil mat leat leamaš servodagas mañemus logi jagi. 2) Buoret diehtujuohkin Sámelága giellanjuolggadusaid birra. 3) Buoret rutiinnat ja ovddasvástádusjuohku sihkkarastin dihte ahte almmolaš dieđut jorgaluvuođot ja almmuhuvuođot, ja fuolahit giela ja sisdoalu kvalitehta sihkkarastima. 4) Buoret rutiinnat ja čađaheamit sihkkarastit ahte olbmot dihtet ahte dieđut gávdnojit sámegillii ja fuolahit ahte dieđut juhkkovuođot. 5) Gielalaš, kultuvrralaš ja báikkálaš diliide heivehuvvon diehtujuohkinvugiid geavahit buorebut ja áŋgireappot. 6) Buorebut oktiiheivehit Sámedikki interneahhtasiidduid ja eará sámi ruovttusiidduid main leat almmolaš dieđut. 7) Njuolggadusat ja vuogádagat sámegiel namaid/sániid registreremii almmolaš registariidda dakkaviđe go tekniikkalaš bealit sámegiel bustávaid geavaheami hárrái leat čielgan.

Sámedikki iskkadeamis 2004:s sámegiela geavaheami birra vástidedje 72 % almmolaš ásaheami ahte lágat ja njuolggadusat maid sii dárbbahivčče, eai leat jorgaluvvon sámegillii. 31 % vástidedje ahte sis leat skovit ráhkaduvvon sámegillii. (Loguin leat mielde maiddái ásaheami olggobealde sámelága hálddašanguovllu.) Giellastivrra mearkkašumit (dás jorgaluvvon): Jus áigu sámegillii gulahallat, de leat dá deatalaš veahkkeneavvut. Iskkadeapmi čájeha ahte ii gávdno oppalaš plána skoviid ja lágaid sámegillii jorgaleami hárrái. Diekkár plána ferte ráhkaduvvot. Giellastivra oavvilda ahte almmolašvuodas berre leat fáladat sámegielagiidda geat háliidat atnit sámegiel skoviid ja diehtogálduid. Dát guoská buot giellaguovlluide.

3.3 Vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii almmolaš orgánain

§ 3-3 Vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii

Sus gii sámegillii váldá oktavuoda báikkálaš almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii. Dát ii dattetge gusto go njálmálaččat váldojuvvo oktavuoha virgeolbmuin guhte lea doaibmamin eará sajis go orgána kantuvrras.

Sus gii čálalaččat váldá oktavuoda guovllu almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut vástádusa čálalaččat sámegillii. Gonagas sáhtá erenoamáš dáhpáhusain čoavdit dihto guovllu almmolaš orgánaid dán gáibádušas.

Dán mearrádusa čuoovvoleami hárrái čujuhit mii válldahallamiidda ja árvvoštallamiidda ovddit kapihttalis. Nugo namuhuvvon, de konkluderejuvvui ahte sámegiella oppalohkái adno unnán gulahallamis almmolaš ásahusaiguin ja doaimmahagaiguin, muhto ahte dan hárrái leat stuora erohusat sihke siskkáldasat suohkaniin ja iešguđet geográfalaš guovlluid gaska.

3.4 Sámegiela geavaheapmi riektevuogádagas

§ 3-4. Viiddiduvvon vuoigatvuohta atnit sámegiela riekteásahusas

Sámegiela hálddašanguovllus lea juohke ovttas vuoigatvuohta duopmostuoluin gulahallat sámegillii sihke njálmálaččat ja čálalaččat, ja maidái riektečoahkkimiin sámástit ja čađahit šiehtadallamiid sámegillii. Duopmostuollu lea geatnegas jorgalahttit proseassačállošiid, čálalaš duodaštusaid, riektegirjiid jna. sihke dárogillii ja sámegillii.

Riektevuogádagain oaivvilduvvojit politiijat, leansmánit, áššáskuhti eiseválddit, duopmostuolut, giddagasat ja rihkusfuolahus friddjavuodas (Ot.prp. nr 60 (1989-90)). Mearrádušas leat dasa lassin sierra njuolggadusat duopmostuoluide oktan hálldahusdoaimmaiguin mat ollásit dahje muhtun muddui gusket hálddašanguvlui, politiijaide ja áššáskuhti eiseváldái oktan hálldahusain mii ollásit dahje muhtun muddui guoská hálddašanguvlui ja dasto vel kriminalfuolahusa ásahusaide Romssas ja Finnmárkkus.

Sámedikki vuosttaš giellaikkadeamis (SEG 2000) vástidedje eanas riekteásahusat ahte jus bivdá, de beassá sámástit riektečoahkkimiin, dutkamiin ja váidimiid oktavuodas. Sáhtá leat váddáset beassat sámástit giddagasas go eará riekteoktavuodain. Dušše 44 % ásahusain vástidedje ahte oažžu giddagasas sámástit eará fánnggaiguin, ja dušše bealli vástidedje ahte giddagasas sáhtá fánnga sámástit iežas olbmuiguin.

Girjjiis *Samene i rettssystemet* almmuha Wenke Brenna (2005) iežas iskkadeami riekteásahusa geavaheddjiid ja riekteásahusaid sámegielgeavaheami birra. Iskkadeami vuolggasadji lea ahte giellanjuolggadusat galget sihkkarastit ahte sámegielat geavaheaddjit sáhttet riektevuogádagas dohkálaččat gulahallat dárogielat bealálaččaiguin. Brenna čujuha dasa ahte láhkaaddi lei einnostan ja dihto muddui dohkkehan ahte ádjána ovtta áiggi ovdal go giellanjuolggadusaid sáhtta deavdit, muhto ahte politiijaid ja riektevuogádaga guovdu eai leat leamaš buorit eavttut deavdit dáid gáibádusaid. Okta su konklusuvnnain lea ahte vuosttaš logi jagi maŋnel go giellanjuolggadusat bohte fápmui eai leat ovdánahtton doarvái váikkuhandoaimmat deavdit lága ulbmiliid dohkálaš gulahallama birra riektevuogádagas.

Brenna nanne ahte politiija- ja leansmánedoaimmahat ii leat čađahuvvon guovttegielat doaimmahahkan. Son čujuha earret eará dasa ahte hálddašanguovllu leansmánit leat árvvoštallan dan nu ahte gielladilálašvuohta giellagelbbolašvuođa hárrái ii leat ovdánan fávdnádít 1991 rájes 1999 rádjái. Son oaivvilda ahte vaikko sis leat leamaš bargit oahpus ja leat vuoruhan sámegielagiid oahpaheami, de doaimmahagas leat unnán dihto plánat iežaset giellagelbbolašvuođa ovddideami hárrái. Son navdá ahte sámegielat geavaheddjiid ja dárogielat bealálaččaid gulahallan duopmostuoluid ovddas lea hehttejuvvon sihke das go lea váilevaš máhttu sámegielas ja kultuvrras ja das go sohppojuvvon juridihkalaš terminologija ja oahppan dulkkat váilot (Brenna 2004:144-153).

Son čujuha maiddá dasa ahte sámi ásahusaid evttohusat dan hárrái movt giellanjuolggadusaid galggašii čuovvut eai leat vuhtii váldojuvvon. Sámi bealis lea leamaš sávaldat ovddidit guovddáš dulkabálvalusa ja ásahit bistevaš dulka-oahpahusa. Eará plánejuvvon ángiruššansuorggit leat leamaš terminologija-ovddideapmi ja ásahusaid bargiid oahpaheapmi. Brenna oaivvilda ahte ollu doaimmat mat ledje plánejuvvon ja muhtun muddui čađahuvvon, gaskkalduvve dan dihte go eiseválddit eai dorjon ruđalaččat, dahje danne go ásahusat maidda doaimmat galge boahtit buorin eai čuovvolan (s. 144).

Brenna čujuha ahte su informánttaid oaivila mielde lea politiijaid ja duopmáriid kulturmáhtus mearkkašupmi dasa movt áššiin manná, ja šaddá go obanassiige diggeáššin. Gielalaš ja kultuvrralaš máhttu mii lea álggus, bidjá vuođu viidáset gulahallamii. Sámelága giellanjuolggadusaid mearrádusat dohkkehit prinsihpa-láččat dan liigebarggu mii politiijain lea guovttegielat guovlluin. Datte lea ruhtajuolludeapmi dan várás leamaš iešguđet ládje, ja orru leame dárbu dán guorahallat. Berre árvvošallat addit sámegielat studeanttaide oahpahasdoarjaga ja čatnanáiggi, ja liige bálkká sin gelbbolašvuođa ovddas. Dát guoská maiddá meahcepolitijjaide. Son čujuha maiddá dasa ahte heahtenummarbálvalusas ii leat sámegiel gelbbolašvuohta, ahte dat doaibmá hejot sámi guovlluin. Su oainnu

mielde berre bálvalus juogo organiserejuvvot earaládje dahje dálá bálvalus berre háhkat dárbblaš gelbbolašvuođa sámi báikenamaid hárrái (s. 312).

Okta eará su konklusuvnnain lea ahte giellanjuolggadusaid § 3-4 *Viiddiduvvon vuoigatvuohta atnit sámegiela riekteásahusas* berre ođđasis árvvoštallot, dainna ulbmiliin ahte ain eambo viiddidit vuoigatvuođaid dán dáfus. Dan birra lea eanet 6. kapihttalas.

Sis-Finnmárkku diggegoddi doaibmagodii 2004:s. Duopmostuollu mii galgá bálvalit dan vihtta suohkana mat Finnmárkkus gullet sámegiela hálddašanguvlui, atná mihttun háhkat sámegielat bargiid. Dán duopmostuolu ásaheapmi lea dieđusge ollu buoridan riektevuogádaga vejolašvuođa deavdit namuhuvvon mearrádusa gáibádusaid.

3.5 Sámeigiella dearvvašvuođa- ja sosialsuorggis

§ 3-5. Viiddiduvvon vuoigatvuohta atnit sámegiela dearvvasvuođa- ja sosialsuorggis

Sus guhte háliida sámegiela atnit suodjalan dihtii beroštumiidis báikkálaš ja guovllulaš almmolaš dearvvasvuođa- ja sosiallágádusain, lea vuoigatvuohta oažžut bálvalusa sámegillii.

Sámedikki vuosttaš giellaiskkadeamis (SEG 2000) vástidii sullii bealli dearvvašvuođa- ja sosialásahusain ahte jus bivdá, de oažžu bálvalusaid sámegillii. Iskkadeapmi čájehii maiddá ahte dušše 11 % sis geat háliidit, atnet sámegiela dearvvašvuođaásahusaiguin gulahallamis. Seammás lea dearvvašvuođasuorgi dat suorgi mainna eanemus geavaheaddjit háliidit sámegillii gulahallat.

Váilevaš gelbbolašvuohta sámegielas ja sámi kultuvrras

Evalueremis dan hárrái movt dearvvašvuođa- ja sosialbálvalusaid plána Norgga sápmelaččaid várás (NOU 1995:6) lea čuovvoluvvon, lei konklusuvdnan ahte plána lea eahpitkeahhtá ásahan stuorát dihtomielalašvuođa dan hárrái ahte sámiiin sáhttet leat erenoamáš dárbbut eará geavaheddjiid ektui (Abelsen ja earát 2003). Datte eai leat plána válde ulbmilat olahuvvon dan hárrái ahte ásahit sámi álbmogii dearvvašvuođa- ja sosialbálvalusa mii lea seammadássásaš go dat bálvalus maid álbmot muđui oažžu. Dát ii leat leamaš vejolaš dan dihte go lea beare váilevaš gelbbolašvuohta sámegielas ja erenoamážit váilu sámi kulturáddejupmi. Dán evaluerema duogášdieđuin oaidná ahte gávdnovit maiddá vuostehágut rievdademiide, ja dat leat vuosttažettiin guottuid, gelbbolašvuođaváilli ja resursovátnivuođa geažil. Konkluderejuvvo maiddá ahte bargiid háhkan lea leamaš

unnán ulbmillaš, ja ahte mángga dáfus váilot plánat dan hárrái movt bálvalusdoaimma bargu galgá leat sámegiela geavaheddjiid guovdu.

Spesialistadearvvašvuodabálvalusat

Namuhuvvon evaluerenraporttas namuhuvvo maiddá stáhtalaš doaimmahat Helse Nord RHF – Davvi Dearvvašvuolta, mii áshuvvui maŋgel go stáhta 2002:s válddii badjelasas buohcciviesodoaimma ja mánga eará spesialistadearvvašvuodabálvalusa, ja nu maiddá spesialistadearvvašvuodabálvalusaid sámi álbmoga várás. Čielggadeddjiid oaidnu lei ahte Davvi Dearvvašvuolta orui dego vuordime. Čujuhuvvo dasa ahte doaimmahagas lea dušše okta bargi man doaibmasuorgái maiddá gullet sámi gažaldagat, ja ahte nu guhká go guovddáš eiseválddit eai atte stivrenčujhusaid sámi dearvvašvuodabálvalusaid hárrái ja doaibmaplána *Mangfold og likeverd* čuovvoleapmái, de ii vuoruhuvvo dát doaibma. Dat sáhtá dagahit ahte spesialistadearvvašvuodabálvalusa ovddideapmi sámi álbmoga várás bisána (Abelsen ja earát 2003:133).

Go Sámi natiovnalaš gealboguovddáš – psyhkalaš dearvvašvuolta (SANKS) lea áshuvvon Davvi Dearvvašvuolta RHF vuollái (namalassii Finnmárkku Dearvvašvuolta HF vuollái), de fuolaha dát áshus mearkkašahiti doaimma psykiatriija oktavuodas. (Davvi Dearvvašvuolta RHF oažžu várrejuvvon ruđaid stáhtabušehta bokte SANKS doaimmaheapmái.) Vuoruhemiin mat dahkkojuvvojit UNN (Romssa universitehtabuohcciviesu) olis lea maid stuora mearkkašupmi ollislaš psykiatriijafálaldahkii sámi álbmogii, ja nu maiddá sámelága § 3-5 čuovvoleami hárrái.

Suohkanlaš dearvvašvuoda- ja sosialbálvalusat – ovdamearka

Namuhuvvon evalueremis dan hárrái movt sámi dearvvašvuoda- ja sosialplána (NOU 1996:6) lea čuovvoluvvon, čadahuvvojedje maiddá iskkadeamit muhtun suohkaniin. Go plána mihtomeriide maiddá gulai sámegiela geavaheapmi, de mii čujuhit dasa maid raporta válddahalai ovttá dihto suohkanis. Mii leat válljen Porsáŋgu gieldda, danne go dán gieldda birra leat eanet dieđut 5. kapihttalis.

Muhtun dieđut Norut NIBR/Agenda-raporttas (Abelsen ja earát 2003) Porsáŋgu dili birra:

Dábáláš doavttirbálvalus: Informánttaid vástádusaid mielde leat hárve giellaváttisvuodát. Diekkár váttisvuodát sáhttet čuožžilit vuorasolbmuid guovdu, 75-80 jahkásaččaid ja boarráseappuid guovdu. Dulka adno hárve veahkin. Doavttirkantuvrras lea sámegiela bargi, gean sáhtá dárbbu mielde oažžut veahkin. Ii oktage doavttir leat vuostávdán fálaldaga mas fállujuvui kursa

sámegielas ja kulturipmárdusas. Eará bargiin lea okta čađahan jagi viidásetoahpu sámegielas.

Mánáidsuodjalus: Mánáidsuodjalusa bargit leat ožžon fálaldaga čađahit sámegiela ja kulturipmárduskurssaid. Informánttat lohket maid leamaš fállun váldit viidásetoahpu sámegielas ja kulturipmárdusas. Okta informánta oaivvildii ahte gielda lea bargan buori barggu go leat fállan gelbbolašvuodaovddideami.

Dikšun- ja fuolahusbálvalus: Bálvalusas lea sámegielgelbbolašvuhta, ja mánga informántta meroštalle ahte sullii 1/3 suorggi bargiin lea diekkár gelbbolašvuhta. Informánttat čujuhede ahte berre háhkat eambo sámegiela dan bokte ahte ovdamearkka dihte virgealmuhusain deattuha ahte sámegielmáhttu ja sámi kulturgelbbolašvuhta lea ovdamunnin.

Čielggadeaddjit konkluderejit maiddá ahte Porsáŋgu gielddas orru leame unnán dihtomielalaš virgádanpolitihkka sámegiela dahje sámikultuvrrat bargiid háhkamis. Dat dahká ahte ossodagaid ja oassebálvalusaid gaskka šaddá oalle soaitáhagaid mielde makkár gelbbolašvuhta bargiin lea sámi kultuvrra hárrái. Čujuhuvvo maiddá ahte easkaálgán bargiide ii fállujuvvo álgokursa, ležžet sii dál gielddas dahje eará báikkiin eret (Abelsen ja earát 2003:35).

Duhtameahtunvuhta doavttirbálvalusain

Guorahallamis man áigumuš lei geahčadit man duhtavaččat olbmot leat suohkanlaš doavttirbálvalusain guovlluin gos lea sámegiela ja dárogiela álbmot, gávnnavuvui ahte sámegiela pasieanttat oppalohkái ledje unnit duhtavaččat suohkanlaš doavttirbálvalusain go dárogielagat. Sii ledje unnit duhtavaččat doaktáriid giellamáhtuin, ja oaivviledje ahte dávjá čuožžilit boasttuipmárdusat doaktára ja pasieantta gaskka giellaváttisvuodaid geažil. Goalmmádasoassi dovddahii ahte eai hálit atnit dulkka. Iskkadeapmi čađahuvvui giellahálddašanguovllu vuosttaš suohkaniin (Guovdageainnus, Kárášjogas, Porsáŋgus, Unjárggas, Deanus ja Gáivuonas).

Lei eanemus duhtameahtunvuhta dán hálddašanguovllus (Nystad ja earát 2006). Okta konklusuvdna iskkadeamis lei ahte ferte garrasit deattuhit doaktára giellagelbbolašvuoda go sámegiela hálddašanguovllu suohkaniidda virgáda doaktáriid.

Čállit čujuhede maiddá dasa ahte bissovašvuhta doavttirbálvalusas lea hui guovddáži dasa man duhtavaččat olbmot leat. Hálddašanguovllus lea maiddá stuorát oassi dárogiela duhtameahtun, ja maiddá suohkaniid siskkobealde ledje duhtavašvuoda hárrái erohusat. Čujuhuvvo ahte muhtun suohkaniidda hálddašanguovllus lea leamaš váttis gávdnat doaktáriid. Dat lea dahkan dássehis

doavttirbálvalusa ja ahte doaktárat dávjá lotnahuvvet. Mánnggas dán guovlluin eai loga iežaset ožžon fástadoaktára.

Dulka

Namuhuvvon iskkadeamis pasieanttaid duhtavašvuoda birra čájehuvvo maiddái ahte oallugat geat oaivvildit sii dárbbahivčče dulkka, eai oaččo dan. Muhtumat dovddahedje maiddái ahte sii eai liiko atnit dulkka. Báikkálaš dearvvašvuoda-bálvalusas lea leamaš dábálaš ahte pasieanttain leat iežaset olbmot dulkan dahje sii atnet doavttirkantuvrra bargiid dulkan. Dat sáhtá leat sivvan dasa go oallugat eai hálit atnit dulkka. Čállit oaivvildit ahte jus dulkabálvalus livččii buorebut organiserejuvvon, de livčče eanebut atnán ávkki dán bálvalusas (Nystad ja earát 2006).

Sámedikki giellaiskkadeamis 2004:s komentere giellastivra dulkageavaheami. Iskkadeapmi muitala ahte 66 % atná dulkka go lea dárbu, ja muhtumat fas eai loga iežaset dán rádjái dárbbahan dulkka. Giellastivra jearrá gii galgá defineret dulkadárbbu. Galgá go guovttegielat geavaheadji bivdit dulkka? Fállojuvvo go dulka ja lea go dulka olámuttos sidjiide geat háliidit sámástit dárogielat ásahusain dahje fágaolbmuin? Čujuhuvvo viidáseappot ahte dearvvašvuoda-bálvalus atná lagas olmuid dulkan, mii sáhtá hehttet pasieanttaid atnimis dulkafálaldaga. Giellastivra namuha ahte maiddai buohcciviessodulkkat leat fuomášuhtán dán. Giellastivra oaivvilda ahte ferte ásahuvvot dulkaoahpahas, vai sámegiela dulkkat lassánit. Dearvvašvuoda- ja sosialbálvalusaid doaibmaplánas Norgga sápmelaččaid várás (2001-2005) *Mangfold og likeverd* lea Ráđđehusas mihttomearrin hukset dárogiel/sámegiela – sámegiela/dárogiela dulkabálvalusa. Dan oktavuodas namuhuvvo dulkaoahpahas ásaheapmi Sámi allaskuvlii.

3.6 Oktagaslaš girkolaš bálvalusat

§ 3-6. Ovttaskas olbmuide girkobálvalus.

Juohkehaččas lea vuoigatvuohta sámegillii oážžut oktagaslaš girkobálvalusaid Norgga girku searvegottiin hálldašanguovllus.

SEG-raportta 2000 mielde orru sámegiela gelbbolašvuohta leame buoret girkolaš ásahusain go dearvvašvuoda-, sosial- ja riekteásahusain. 100 % girkolaš ásahusain, mat bálvalit hálldašanguovllu álbmoga, muitalit ahte unnimusat okta bargi máhtá sámegiela. 70 % dearvvašvuoda- ja sosialbálvalusain ja 45 % riekteásahusain lohket dan seamma. Dán giellaiskkadeamis vástidedje eanas girkolaš ásahusat ahte jus bivdá, de oážžu čuovvovaš bálvalusaid sámegillii: gásttašeami, vihaheami ja eahkedismállásiid. Sáhtá leat váttis oážžut silolaš jedđehusa sámegillii. Dušše

57 % girkolaš ášahusain leat vástidan ahte oažžu silolaš jedđehusa sámegillii jus dán háliida.

Girku kulturdieđáhusas 2005 daddjo earret eará ahte Norgga girkus lea erenoamáš ovddasvástádus ovddidit sámi álbmoga giela, kulturovdanbuktimiid ja historjjá. Doibmii ii gula dušše guldalit sámi álbmoga, muhto maiddá ovddidit álbmoga árbevieruid ja kulturovdanbuktimiid oassin oktasaš kulturárbbis. Muhtun áŋgiruššansuorggit*: “Maŋnel go Sámi girkoráđđi ášahuvui, de lea ráhkaduvvon allameassoliturgiija oarjel- ja davvisámegillii, ja bargojuvvo viidáseappot eará liturgiijaguin. Lea čađat bargojuvvon sálmmaid ovddidemiin buot golmma sámegillii. Sámi girkoráđđi bargá dál ođđa davvisámegiel sálbmagirjiin ja sálbmagirjjážiin julevsámegillii, maid Ruota ja Norgga girkut ovttasráđiid almmuhit. Oarjelsámi guovlluin lea leamaš mihttun lágidity sámi musihkka-árbevieruid lunddolaš oassin liturgiijas ja ipmilbálvalusmeanuide”. Dán dieđáhusas nannejuvvo ahte giella lea girkoallima vuodđogeadgi. Mitaluvvo ahte dábálaččat láve sárdni dulkojuvvot sámegillii davvisámi guovddášguovlluin, ja ahte girkui lea hástalussan addit unnit sámegielaide, julev- ja oarjelsámegielaide ovdánanvejolašvuodaid.

3.7 Vuoigatvuohta oahppovirgelohpái

§ 3-7. Vuoigatvuohta oahppovirgelohpái

Sis guđet barget báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánas mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut bálkáhuvvon virgelobi háhkan dihtii alcceseaset sámegielmáhtu go orgána dárbbáša dakkár máhtu. Lea vejolaš mearridit ahte vuoigatvuohta geatnegahtta bargi joatkit orgánas bargat dihto áiggi maŋná oahpu. Gonagas mearrida dárkilet njuolggadusaid dáid mearrádusaid čađaheami birra.

Leat ráhkaduvvon njuolggadusat oahppovirgelobi vuoigatvuođa čađaheapmái. Dáid mearrádusaid mielde berrejit maiddá ášahusat maidda sámelága § 3-7 ii guoskka, addit virgelobi bargiide váldit sámegieloahpu go ášahus dárbbáša sámegiellgelbbolašvuoda.

SEG-iskkadeami mielde leat 42 % ášahusain vástidan ahte sii fáallet hálddahusbargiide virgelobi bálkkáin oahppat sámegiela, dahje ahte bargit sáhttet bargoáiggis oažžut oahpu. Jus ášahusas ii leat oktage sámegiela bargi, de lea oalle stuora vejolašvuohta ahte ášahus ii fála virgelobi oahppat sámegiela. 80 % ášahusain gos ii leat oktage sámegiela bargi, vástidit ahte sii eai fála dakkár virgelobi.

* Sitáhta lea dás jorgaluvvon.

SI-raporttas almmolaš dieđuid birra sámegillii (Pettersen ja Gaup 2001), komenterejuvvo earret eará vuoigatvuohta oažžut oahppovirgelobi. Iskkadeami olis oaččuiga soai dan ipmárdusa ahte dán vuoigatvuođa sáhtta leat váttis geavatláččat čađahit. Soai namuheaba ahte báikkálaš stáhtaásahusain leat virgelohpeohcamat biehttaluvvon, dahje lea fállujuvvon virgelohpi bálkká haga. Ieža eaba loga alddiska vuodu dadjat leat go sivvan guottut, ekonomii ja dahje goappašagat, muhto soai oaivvildeaba ahte dát sáhtta leat hehttehussan dasa ahte eanet bargit go odne galget sáhttit addit/čilget almmolaš dieđuid sámegillii njálmmálaččat (s. 94). Giellaráđi raporttas 2004 čujuhuvvo ahte ii buot ášahusain leat ruhtadilli nu nanus ahte sáhtáše addit bargiide virgelobi bálkkáin váldit sámegielaohpu. Giellastivra mearkaša earret eará ahte muhtun bargiin váilu mokta oahppat sámegiela – go navdet ahte eai dárbbas dan máhtu.

GGD-raporttas guovttegielatvuodaruđaid birra (2002) čujuhuvvo oahppovirgelobiid vuoruheapmái Finnmárkku fylkkagiella doaibmaplánas. Dán plána mielde vuoruhuvvojit stipeandda/ oahppovirgelobi ohcamat bargiin geat hupmet sámegiela. Sivvan dasa lea ahte dárogielagiidda lea mihá áddját oahppat sámegiela. Vásáhus čájeha ahte bohtosat leat heittohat. Dan dihte háliida fylkkagiella vuoruhit sin geain juo lea dihto vuoddu. Oallugiin lea unnán sámegielmáhttu ja dárbbasit viiddidit sátneriggodaga ja oahppat čállit sámegiela. Deattuhuvvo gal datte ahte kurssat mánggakultuvrrat áddejumis ja diehtu sámi kultuvrra ja servodateallima birra leat deataláččat olbmuid geain ii leat sámi duogáš.

6. kapihttalis gos mii čujuhit mearrádusaide maid berre árvvoštallat rievdadit, namuhit mii earret eará § 3-7. Mii atnit vuoddu vásašusaid maid Finnmárkku fylkkagiella čujuha, ja maid maidái eará ášahusat leat muitalan.

3.8 Vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegielas

§ 3-8. Vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegielas

Juohkehaččas lea vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegielas. Gonagas sáhtta addit dárkilet njuolggadusaid dán mearrádusa čađaheami birra.

Vuoddoskuvlla ja joatkkaskuvlla sámegiela ja sámegillii oahpaheami várás gustojit dat njuolggadusat mat leat vuoddoskuvlalágas ja joatkkaoahpahuslágas (oahpahuslágas) ja njuolggadusain addon dáid lágaid olis.

§ 3-8 mielde lea juohkehaččas vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegielas. Mearrádusa čađaheapmái leat ráhkaduvvon njuolggadusat. Ovtta njuolggadusmearrádusa mielde guoská § 3-8 vuosttaš lađas rávisolbmuid oahpahussii. Dakkár

oahpahus galgá čuovvut njuolggadusaid rávisolbmuidoahpahuslágas ja lágas reiveskuvllaid birra ja gullelaš lálkaásahusain.

Sámegiella vuodđoskuvllas

SEG 2000: Sámegielloahpahus vuodđoskuvllas lea sakka lassánan 1980-logu álggu rájes otnáži. 20 jagis lea vuodđoskuvlaohppiid lohku, geat ožžot sámegielloahpaha, lassánan badjel beliin. Skuvlajagi 1999/2000 lei 2196 oahppis davvisámegielloahpahus. Sis lei 950 oahppis sámegiella vuosttašgiellan.

SEG-raportta konklusuvdna lea ahte dilli lea buorránan buot golmma sámegiella dáfus 1990-logu mielde, ja ahte davvisámegiella ohppiidlohku lea lassánan mearkkašahti ládje, erenoamážit sin lohku geain lea sámegiella vuosttašgiellan.

Sámedikki giellaiskkadeapmi 2004: 2620 oahppis lea sámegielloahpahus skuvlajagi 2003/2004, ja nu lea lohku lassánan 400 njealji jagis. Sis lea 968 oahppis davvisámegiella vuosttašgiellan. Dát lea 36 oahppi unnit go ovdal. Giellastivrra mielas lea hui buorre go eanebut välljejit sámegielloahpu, muhto fuolastuvvá dainna go lohku geat välljejit sámegiella 1. giellan unnu davvisámi guovllus.

Sámegiella joatkkaskuvllas

SEG 2000: Joatkkaskuvlla ohppiid lohku geain lea sámegiella fágan lea maiddá sakka lassánan 1980-loahpa rájes. 1990-logus leat sullii 450 oahppi jahkásaččat ožžon sámegielloahpaha. Badjelaš 200 oahppis lea sámegiella vuosttašgiellan.

Muhtun dieđut GGD-raporttas 2002 guovttegielatvuodaruđaid birra:

Finnmárkkus leat ovcci fylkkagielladalaš joatkkaskuvlla mat fáallet sámegielloahpaha iešguđet dásiin. Dasa lassin addojuvvo oahpahus iešguđet modulain fidnofágain ja dábálašfágain buot luohkkákehkiin. Sámegielloahpahus addojuvvo dihto diibmologu mielde fidnofágain buot luohkkákehkiin. 2000 čavčča addui sámegielloahpahus 141 oahppái. 2001 čavčča lei lohku lassánan 151 rádjái.

Romssas ožžo 57 joatkkaskuvlaoahppi sámegielloahpaha skuvlajagi 2000/2001, guđa skuvllas. Ráissa ja Skániid joatkkaskuvllain leat eanemus oahppit. Dáin skuvllain leat sámegielloahpaheadjit. Romssa fylkkasuohkan fállá skuvlajagi 2000/2001 rájes gáiddusoahpaha sámegiella Romssa joatkkaskuvllaide mat eai nagot gávdnat sámegielloahpahedjiiid. Nu ožžot buot oahppit sámegielloahpaha geat háliidit dan. Gáiddusoahpaha doaimmaha Ráissa joatkkaskuvla.

Romssa fylkkasuohkan deattuha namuhuvvon raporttas ahte váilot ollu sámegielloahpahedjiiid. Fuomášuhttojuvvo ahte lassánit oahppit geat ohppet sámegiella vuodđoskuvllas, muhto ahte oahpahusvuoigatvuohta dán fágas šaddá dušše báber-

mearrádussan jus joatkkaskuvllat eai nagot háhkat oahpaheddjiid. Muitaluvvo ahte Romsa lea geahččalan oččodit sámegeiloahpaheddjiid lassi bálkká bokte, ja maiddá gáiddusoahpahusa ásaheimiin. Oahpaheaddjedárbu lea liikká stuorát go fállu. Rekrutterenváttisvuodát leat máŋgga geardde dieđihuvvon stáhtii, muhto dat ii leat ábuhan. Romssa fylkkasuohkan evttoha ahte ásahuvvojit virggit oahpaheaddjeohppui sámegeielas maiddá joatkkaskuvlla várás.

Finnmárkku fylkkagiela lea easkkabáliid dovddahan fuolastusa dan hárrái go joatkkaskuvllas nu unnán oahppit leat válljen sámegeiela fágan. Finnmarkkus ohppet sullii 6 % (160 oahppi) sámegeiela fylkkagieldda joatkkaskuvllain iešguđege dásiin. Fylkkagieldda neahttasiidduin daddjo ahte “politihkkarat áigot juoidá dahkat lasihan dihte dán proseantaoasi.” (<http://www.ffk.no/18576.aspx>) Fylkkagieldda gelbbolašvuodalávdegoddi lea danne ásahan joavkku mii galgá geahčadit dán hástalusá.

Dilli muhtun joatkkaskuvllain

Álttá joatkkaskuvla (Finnmárku)

Mii leat ožžon dán skuvllas earret eará dáid dieđuid: Álttá joatkkaskuvllas leat oktiibuot 94 oahppi geat lohket sámegeiela. Dát lohku lea alit go 2001:s. Oktiibuot lea skuvlla ohppiidlohku sullii seamma go 2001:s. Alit lohku bohtá vuosttažettiin das go eanebut lohket sámegeiela C-giellan.

Hástalusat leat earret eará: Plánet diimmuid ohppiide geain lea sámegeiella fágan (ja oahpaheddjiide). Dáin ohppiin leat eanet oktasašfágadiimmut (oahppit geain lea sámegeiella 1. ja 2. giellan) go eará ohppiin. (Dát guoská maiddá ohppiide geain lea suomagiella 2. giellan.) Studerenráhkkanahatti oahpus sáhttet beassat 2. vierrogielas, muhto eai buohkat hálit dan. Muhtumat háliidit maiddá oahppat ođđa giela, ja dan geahččala skuvla heivehit. Dan dihte šaddet sis oktiibuot ollu diimmut ja dat dahká váddáseabbon heivehit diibmoplána ja gávdat buriid čovdosiid. Skuvla oaivvilda iežaset gávdnan čovdosa, vaikko ohppiide šaddet guhkes beaivvit (buot ohppiide).

Ráissa joatkkaskuvla (Romsa)

Mii leat ožžon dán skuvllas earret eará dáid dieđuid: Romssa fylkkasuohkan lea nammadan Ráissa joatkkaskuvlla sámegeiela resursaskuvlan Romssas. Skuvllas leat dásedit lassánan oahppit geat háliidit lohkat sámegeiela. Eanemus leat lassánan dat geat háliidit lohkat sámegeiela C-giellan. Dalle álget sámegeiela álgooahpahusain joatkkaskuvllas.

Skuvllas leat guhitta oahpaheaddji geain lea gelbbolašvuolta oahpahit sámegeiela. Dat ásaha vuodu ja nu šaddá sámegeiella beaivválaččat gullot sihke ohppiid ja oahpaheddjiid guovdu. Nu lea sámegeiella šaddan lunddolaš giellan skuvlla

doaimmas. Skuvlla oahpaheddjiin ja jođiheddjiin leat posiitiiva guottut sámegiela ja sámi kultuvrra ja historjjá ovdáneapmái. Davvi-Romssa bealde leat olbmot šaddan eambo dihtomielaččat iežaset báikkálaš historjjá hárrái, ja sámegiella ja sámi kultuvra leat oidnosis skuvlabirrasis.

Váldohástalusat: Ođđa sátnegirjjit. Maŋemus jagiid eai leat skuvlasátnegirjjit main lea grammatihkka leamaš oažžumis. Earret eará háliidivčče ođđa sátnegirjjiid main lea sihke sámi-dáru ja dáru-sámi oassi ovttá girjjis, ja lassin vel grammatihkalaš njuolggadusat. Máhttolokten lea boahhte jagi rájes heaittihan fága sámi kulturmáhttu. Skuvllaide šaddá hástalus siskkildit sámi kultuvrra ja historjjá eará fágaide. Dan dihte livččii leamaš sávahahtti ahte sámi kulturmáhttu livččii jotkojuvvon sierra fágan.

Lea stuora dárbu oahpahit eanet oahpaheddjiid geain lea sámegiella fágan. Skuvla sávvá ahte addoši lávdaduvvon fáladat sámegiela, vai oččoše bissovaš oahpaheddjiid. Vuodđoskuvllas váilot oahpaheaddjit. Áiggi mielde sirdahuvvá váttisvuohta maiddá joatkkaskuvllaide. Jus vuodđoskuvlaoahppit eai oaččo sámegieloahpahusa, de šaddá unnit lohku geat joatkkaskuvllas válljejit sámegiela, ja beroštupmi maid sáhtá unnut. Dál leat Ráissas ollu oahppit geat ohppet vuodđoskuvllas sámegiela.

Sámegiella Nordlándda joatkkaskuvllain

Nugo namuhuvvon Ráissa joatkkaskuvlla vástádusas, de lea stuora dárbu oahpahit eanet oahpaheddjiid geain lea sámegiella fágan. Mii leat viežžan dieđuid Nordlándda fylkkagielladas mas maiddá leat geatnegasvuodát sámelága giellanjuolggadusaid mielde dál go Divttasvuotna lea bohtán mielde hálddašanguvlu. Maiddá doppe deattuhit ahte oahpaheaddjit leat vátnásat. Nordlánddas fertjit eanas muddui dorvvastit gáiddusoahpaheapmái dahje eará molssaevttolaš oahpahanvugiide go sámegieloahpaheaddjit leat nu vátnásat.

2006 čavčča ledje Nordlánddas oktiibuot 37 oahppi joatkkaskuvllain geat ožžo sámegieloahpahusa (julevsámegiela, davvisámegiela, oarjelsámegiela). Knut Hamsun joatkkaskuvllas ledje 14 dain ohppiin. Sis lea maid lagas ovttasbargu Árran julevsámi guovddážiin. Nordlándda fylkkagiella lea dahkan soahpamuša Árraniin, mii sisttisdoallá ahte das lea ovddasvástádus ohppiid hárrái geat ožžot julevsámegieloahpahusa muđui fylkkas. Mánngga fylkkagielladalaš skuvllain leat ovttaskas oahppit geat ožžot gáiddusoahpahusa, video, e-skuvlla, ovttasbarggu bokte eará skuvllaiguin mat addet dakkár oahpahusa dahje eará čovdosiid bokte. Gávdnojit nappo mánnggalágan čovdosat maid skuvllat eai doaimmat ieža. Fylkkagiella oastá bálvalusaid iešguđet ásašain.

Juovlamánus 2006 sáddii Nordlándda fylkkagieldda oahpahasossodat reivve Sámediggái rekrutterema birra oarjelsámegiela studiaide. Fylkkagieldda stuorámuš hástalussan lea oažžut oahppan oahpaheddjiid main leat buorre sámegielsingelbbolašvuohta, erenoamážit oarjelsámegielas, mii lea hearkkimus dan golmma gielas main fállujuvvo oahpahas.

Movt Sámediggi árvvoštallá skuvllaid dili

Sámediggi cealká iežas gielladieđáhusas (2004) ahte skuvllain eai leat čielga ulbmilat ja guottut ohppiid sámegiellovddideami hárrái, ja ahte dát bargu lea bearehaga duvdojuvvon ovttaskas oahpaheddjiid ala. Dan dihte oaivvilda Sámediggi ahte suohkanat berrejit eanet geavahit guovttegielatvuodaruđaid evalueremii ja plánemii skuvllain, ja buoridit skuvllaid iežaset guottuid ja välljemiid sámegiela ja sámi kultuvrra gaskkusteamis, gáhttemis, ovddideamis ja ovdánahttimis. Seamma diedáhusas nannejuvvo muđui ahte Sámediggi ferte sihkarastit ahte mánát olggobealde sámegiela hálddašanguovllu ožžot seamma vuoigatvuodaid sámegielloahpahasii skuvllas, go mánát siskkobealde hálddašanguovllu.

Sámegielloahpahasu organiseren skuvllas – muhtun čuolmmat

Vuoigatvuohta sámegielloahpahasii olggobealde sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllu lea easkka ládje giedahallon Sámedikkis. Okta sámediggeáirras fuomášuhtii ahte sámegielloahpahas doaibmá hejot mángga guovllus:

“Mánát fertejit váldot eret eará diimmuin vai ožžot sámegielloahpahasu. Lea juohke skuvlla duohken guđiin diimmuin ja fágain sii váldujuvvojit eret. Oallugat háliidat mánáideaset oahppat sámegiela, muhto jus dat ovdamearkka dihte dagaha matematihkkaohpahasu ovdii, de šaddet váhnemat hui váttis dillái. Jus máná dasa lassin rahčá matematihkain, de ii leat eahpádus dan hárrái maid vällje eret”^{*}. (Magnhild Mathisen, Ságat aviissas 01.03.07.)

Mii leat vuohtán ahte diekkár čuolmmat leat oalle dábálaččat, ja dagahit dávjá ahte sámegiella välljejuvvo eret.

Mánáidgárddit

Sámelága mearrádusat vuoigatvuoda birra oažžut oahpahasu sámegielas eai guoskka mánáidgárddiide⁴. Mii liikká muittuhit mánáidgárddi hui guovddáš sajádaga sihke giellaoahpaheami ja –movttiidahttima hárrái. Viidáset árvvoš-

^{*} Sitáhta lea dás jorgaluvvon sámegillii.

⁴ Mánáidgárdelágas lea mearrádus mii maiddái guoská sámegillii: ” Mánáidgárdi galgá vuhtii váldit máná agi, doaibmannávccaid, sohkaheali, sosiála, čearddalaš ja kultuvrralaš duogáža, dás maiddái sámi mánáid giela ja kultuvrra.” (Dás jorgaluvvon)

tallamis das movt sámelága giellanjuolggadusat galget devdojuvvot berre maiddái árvvoštallat sámegiela dili mánáidgárddiin.

3.9 Sámi giellabarggu organiseren

§ 3-12. Sámi giellabarggu organiseren

Sámediggi galgá suodjalit ja ovddidit sámegiela Norggas.

Sámediggi dieđiha juohke njealját jagi Gonagassii mo sámegiela dilli lea Norggas.

Odne lea Sámedikkis ovddasvástádus bargat sámegiela suodjaleami ja ovddideami ovddas. Sámelága 3. kapihttala njuolggadusaid 1. § mielde bearráigeahččá Kultur- ja girkodepartemeanta sámelága 3. kapihttala ja njuolggadusaid čuovvuma. Seamma njuolggadusain boahdá maiddái ovdan ahte buot almmolaš orgánain, maida sámelága 3. kapihtal ja njuolggadusat gusket, lea geatnegasvuohta fuolahit ahte njuolggadusat čuvvojuvvojit. Juohke áidna orgánas lea ovddasvástádus fuolahit ahte sis leat gelbbolaš sámegielat bargit.

Sámedikki giellastivra lea ráđdeaddi orgána man Sámediggeráđđi lea nammadan.

Bearráigeahčču

Okta SEG-raportta 2000 evttohusain lei ahte ásahuvvo bearráigeahččoorgána, mii sáhtá dárkkistit almmolaš ásahusaid giellageavaheami. Beaivesáhkut árvaluvvojedje ránggáštussan. Sámedikki giellaplánas (2004) nannejuvvui maiddái ahte lea dárbbalaš ásahit bearráigeahččoorgána mii sáhtá dárkkistit man muddui suohkanat čuvvot sámelága giellanjuolggadusaid. Min diehtoháhkama oktavuodas leat mánggas deattuhan ahte lea dárbu bearráigeahččat sámelága giellanjuolggadusaid čuovvuma, muhto lea bagadandoaibma maid deattuhit. Dál daddjo ahte bearráigeahčču váilu. Mii leat maid vuohtán ahte oallugat háliidit ja vurdet ahte Sámediggi lea eambo aktiiva sihke dihto láhkamearrádusaid barggus, muhto maiddái váldo mihtuid hárrái sámegiela sihkkarastima ja ovddideami dáfus.

Dearvvašvuođa- ja sosialbálvalusaid doaibmaplánas Norgga sápmelaččaid várás (Mangfold og likeverd 2001) ákkastallojuvvo ahte sihke fylkkadoaktáriid ja fylkkamánniid bearráigeahččoovddasvástádussii ferte maiddái gullat bearráigeahčču sámelága njuolggadusaid čuovvuma hárrái. Oaivvilduvvo ahte bearráigeahččoeiseválddit fertejit váikkuhit dasa ahte dearvvašvuođa- ja sosialbálvalusat ja dearvvašvuođa- ja sosialbargit vuhtii váldet geavaheddjiid vuoigatvuođa oažžut áddehahti dieđuid ja dieđihuvvon miediheami, ja vuhtii váldet gielalaš beliid mat leat fágalaš bealuštahtti doaimma eaktun. Dát guoská olles riikii. Finnmarkku ja Romssa fylkkamánit fertejit váikkuhit dasa ahte dearvvašvuođa- ja sosial-

bálvalusat dovdaohtet sámelága giellanjuolggadusaid. Maiddái ráđđeaddi-doaimmat bearráigeahču oktavuodas deattuhuvvojit: Bearráigeahččoeiseválddit fertejit sihke siskkobealde ja olggobealde sámi hálddašanguovllu rávvet ja neavvut suohkaniid, fylkkagiieldaid ja dearvvašvuoda- ja sosialbargiid dan hárrái movt sihkkarastit ovttadássášaš ja dárbbášlaš dearvvašvuodaveahki/sosial- bálvalusaid sámi geavaheddjiide. Erenoamážit berre vára váldit suohkaniin olggobealde sámelága hálddašanguovllu, gos ášset sápmelaččat.

3.10 Konklusuvdna

Oppalohkáii lea bargojuvvon ollu sámelága giellakapihttala ovttaskas mearrádusaid čuovvuma hárrái. Bohtosat leat iešguđetláganat, muhto seammaládje go *ásahusaid* árvvoštallamis ovddit kapihttalis, de čujuhit mii *ovttaskamearrádusaid* dáfus ahte stuorámuš váilevuhtan lea sámegiellgelbbolašvuhta. Eanas ásausat ja fága-suorggit mat barget sámelága giellanjuolggadusaid čuovvolemiin deattuhit maiddái kulturmáhtu dárbbášlašvuoda. Dieđuin maid mii atnit vuodđun, leat oallut konklusuvnnat das ahte sámelága giellanjuolggadusaid čuovvoleapmi lea leamaš unnán ulbmillaš ja systemáhtalaš. Ollu ásausin váilot plánat systemáhtalaš doaimma, čuovvoleami ja evaluerema hárrái. Dakkár beliid árvvoštallama hárrái čujuhuvvo erenoamážit jodiheaddjeovddasvástádussii, muhto maiddái bearráigeahččoeiseválddiid sajádahkii. Guovttegielatvuodaruđaid geavaheapmi lea maiddái árvvoštallojuvvon mángga dáfus. Earret eará lea čujuhuvvon dasa ahte guovttegielatvuodaruđat eai govčča duohta goluid, eai ge atte vejolašvuoda doarvái bargat sámegiela nannemiin ja ovddidemiin. Leat maiddái divvojuvvon jearaldagat diekkár ruđaid juolludeami hárrái, ja muhtun vuoruhemiid hárrái dieid ruđaid geavaheamis.

Iešalddis lea čielggas ahte vejolašvuhta addit almmolaš bálvalusaid sámegillii lea dan duohken ahte leat sámegielat bargit. Otná dilis, gos sámegiellgelbbolašvuhta lea nu vánis eanas fága- ja servodatsurggiin ja go mis lea lánka mii eaktuda ahte miehtá almmolaš suorggi galgá leat sámegiell gelbbolašvuhta, de galggašii leat čielggas ahte lea dárbbášlaš viidát ángiruššat sámegielloahpahusa ovddidemiin. Dat ii leat leamaš vuoruhuvvon.

4 Lea go láhka čuvvojuvvon adekvahtalaččat? Ulbmilat ja bohtosat

4.1 Álggahus

Nugo namuhuvvon 1. kapihttalis, de lea evaluerema váldoulbmil árvvoštallat lea go láhka čuvvojuvvon adekvahtalaččat. Seamma kapihttalis leat mii čuovvovaččat ráddjen guorahallama: Ii leat ulbmil guorahallat leat go ovttaskas ásahusat, Sámediggi dahje geahččoeiseválddit čuovvolan lága adekvahtalaččat. Mii ságaškuššat adekvahtalaš čuovvoleami vuosttažettiin lága bajit ulbmiliid hárrái. Nuppi kapihttala konklusuvdna lea ahte eanas almmolaš orgánat, maidda sámelága giellanjuolggadusat gustojit, eai deavdde lága gáibádusaid ollásit. Lea datte maiddái ollu bargojuvvon, ja buori muddui leat ođđa vuogit ásahuvvon olahit guovttegielatvuođa ja sámegielat bálvalusaid ulbmiliid, sihke suohkanlaš, fylkkagielddalaš ja stáhtalaš ásahusain.

Guovddáš mihttun sámelága giellanjuolggadusaid ásahemiin lei sihkkarastit sámegillii vuođu, ja ásahit vuoigatvuođaid geavahit sámegiela almmolaš ásahusaid guovdu. Dáid mihtuid duogázin lei dat áddejupmi ahte sáme- ja dárogielat leat ovttaássásaš ja ovttáarvosaš gielat. Dát bohtá ovdan ee. Ot.prp. nr. 60 (1989-90). Go bargui lei ráddjejuvvon áigemearri, de ii leat leamaš vejolaš árvvoštallat movt juohke mearrádusa bajit ulbmilat leat čuovvoluvvon, nu go dat bohtet ovdan lága ovdabarguin (ja erenoamážit namuhuvvon proposišuvnnas).

Gažaldat ”adekvahtalašvuođa” birra sáhtta maid čatnat välljejuvvon metodaide ja deattuhuvvon vugiide. Nugo goalmát kapihttalis bohtá ovdan, de leat leamaš ásahuvvon ja čađahuvvon ollu iešguđetlágan doaimmat, sihke deavdin dihte lága dihto gáibádusaid ja ásahan dihte doarvái ja/dahje nanu vuođu dan bargui. Oktibuot lea čađahuvvon mearkkašahtti bargu. Seammás fertet čujuhit ahte mángga dáfus eai leat doaimmat leamaš doarvái systemáhtalaččat, eai ge leat čuovvoluvvon doarvái dohkálaččat.

Mandáhta mielde galgat mii sierra čujuhit ja duodaštit guđiin surggiin láhka lea doaibman ulbmiliid mielde. Nugo vuosttaš kapihttalis namuhuvvon, de sáhttet ”suorggit” dulkojuvvot mángga ládje. Dat sáhttet leat earret eará doaimmahagat/hálddašandoaimmat, ásahusat/fágasuorggit (ovdamearkka dihte dearvvasvuodasuorgi, skuvla) ja ángiruššansuorggit (ovdamearkka dihte sámegiela nannen ja ealáskahttin). Dat sáhttet maiddái leat čadnon ovttaskas giellanjuolggadusaid ”doaimmasurggiide”, ovdamearkka dihte mearrádussii vuoigatvuođa birra oážžut vástádusa sámegillii. Mii leat maiddái ráddjen guorahallama čuvgehit soames

áŋgiruššansurggiid gos láhka lea doaibman ulbmiliid mielde, dan hárrái ahte sámegiela sihkkarastin ja diliid láchčín lea buktán bohtosiid earret eará dan bokte ahte leat eanet návccat biddjojuvvon sámegiela oahpaheapmái. Dása gávdnojit ovdamearkkat buot suohkaniin, goappaš fylkkagiieldain ja maiddái stáhtalaš ásaheusain maidda sámelága giellanjuolggadusat leat guston dan rájes go bohte fápmui 1992:s. Gáržžes áiggi dáfus leat dušše soames ovdamearkkaid namuhan ja leat oanehaččat válldahallan Gáivuona suohkana ja Porsáŋggu gieldda ovdáneami. Dát guokte gieldda eaba lean sámelága giellanjuolggadusaid hábmema álgodásis jurddašuvvon šaddat sámegiela hálddašanguovllu siskkobeallái. Válđoággan lei ahte suohkaniin ledje unnán sámegiela. Go sámegiella lea seamma hearckes dilis dain suohkaniin mat dál leat bivdojuvvon searvat hálddašanguovlui, de sáhtta leat erenoamáš miellagiddevaš oaidnit movt ovdáneapmi lea leamaš Gáivuonas ja Porsáŋggus.

4.2 Ulbmilat ja bohtosat

Sámelága giellanjuolggadusaid duogáš lea ná čilgejuvvon sámelága giellakapihttala ovdabargguin:

“Sámegiela geavaheapmi lea maŋos manname. Dát lea áittan oppa sámi kultuvrra vuostá. Guovddáš sivvan dasa go giella manná maŋos, lea ahte leat unnán vejolašvuodát geavahit sámegiela almmolaš oktavuodáin. Dan dihte árvala departemeanta njuolggadusaid ja doaimmaid mat addet buoret vejolašvuodá sámegiela bokte gulahallat almmolaš ásaheusaiguin”. (Ot.prp. nr.60 (1989-90), s. 2.)*

Namuhuvvon proposišuvnnas nannejuvvo maiddái ahte láhkaevttohus lea huksejuvvon dan vuodđooainnu ala ahte sáme- ja dárogielat leat ovttárvosaččat, ja nappo berrejit leat ovttadássaš gielat. Viidáseappot daddjo ahte departemeanta oaivvilda ahte láhkaevttodusat dán hárrái bajidit sámegiela stáhtusa, ja sáhttet leat mielde ovddideame ja nanneme sámegiela vejolašvuodaid. Daddjo maiddái ahte láhkaevttohus čuovvu lunddolaččat das go lea dábálaš politihkalaš ovttaoaivilvuolta dan hárrái ahte sámegiella galgá suodjaluvvot ja oažžut ovdánanvejolašvuodaid. Čujuhuvvo maiddái dasa ahte sámi organisašuvnnat leat guhká juo ohcalan sámi giellalága, ja ahte giellanjuolggadusaid nannen lága hámis lea buorren doarjjan sámi kultuvrii ja lea mielde deattuheame Norgga eiseválddiid natiovnnaš ja riikkaidgaskasaš ovddasvástádusa Norgga beale sámiid guovdu. Dasa lassin deattuhuvvui ahte ollu riikkain lea dábálaš láhkanannet unnitlogu gielaid stáhtusa. Čujuhuvvui maiddái dasa ahte sámegiela hálddašanguovllu ásaheapmi lea boares gáibádus, ja ahte Sámelávdegoddi čielggadusastis jagis 1956

* Sitáhta lea dás jorgaluvvon sámegillii.

oaivvildii ahte sámegiela ceavzin lea dan duohken ahte ásahuvvo sámi guovddášguovlu (ibid.).

Ráđđehus čujuhii Ot.prp. nr. 33 (1986-1987) dasa ahte ”álbmotjoavkku vuoigatvuohta doaimmahit iežas kultuvrra galgá dán áigge rehkenastot gullat vuđolaš olmmošvuoigatvuođaide”, ja celkkii viidáseappot:

*“Sámi kultuvra lea áitojuvvon kultuvra. Lea duohta várra ahte dát kultuvra sáhtta jávkat Norggas ja Davviriikkain, ja nu nappo oalát jávkat máilmmis. Sámi kultuvrra ii sáhte gádjut dušše eiseválddiid doaimmaid bokte. Lea eiseválddiid ovddasvástus lágidity dilálašvuođaid nu ahte sámity ožžot dárbbášlaš vejolašvuođaid dasa ahte ieža besset sihkkarastit ja viidáseappot ovddidit iežaset kultuvrra iežaset eavttuid mielde dan muddui go ieža nu háliidit”**

Departemeantta oainnu mielde galge árvaluvvon njuolggadusat sámegiela geavaheami birra leat mielde sihkkarastime sámegiela ceavzima, ja lágidity dilálašvuođaid dasa ahte sámegiella ovdána ja geavahuvvo dađistaga eambo.

Man muddui lea leamaš vejolaš duohtandahkat lága ulbmiliid? Sámedikki vuosttaš giellageavahaniskkadeamis (SEG 2000) nannejuvvui ahte davvi-, julev- ja oarjelsámegiela leat oalle iešguđetláganat, muhto ahte iešguđet doaimmat leat dárbbášlaččat nannen dihte buot dáid sámegielaid. Oarjelsámegiela dilli daddjui leat erenoamáš váttisin, ja čujuhuvvui earret eará ahte ii lean ovttage vuodđoskuvlaoahppis oarjelsámegiella vuosttašgiellan skuvlajagis 1999/2000. Viidáseappot čujuhuvvui ahte olggobealde sámegiela hálddašanguovllu lea maiddái davvisámegiela dáfus erenoamáš váttis dilli. Logut čájehedje ahte dušše 16 % sámegiela giin hálddašanguovllus vástidedje ahte mánát eai oba máhte ge sámegiela. Vástideaddji lohku eará davvisámi suohkaniin lei olles 60 %.

2004:s čilgii sámediggeráđdi iežas gielladieđáhusas sámegiela dili dáinna lágiin:

Davvisámegiela giid gielladilli lea arvat buoret go oarjel- ja julevsámegielaid dilli. Leat eanebut geat hupmet davvisámegiela, ja dasa lassin gullet buot sámegiela hálddašanguovllu suohkanat ja fylkkagiellat davvisámegiela guvlui. Dat mearkkaša ahte sis leat eambo rievttit geavahit sámegiela almmolaš oktavuodain, ja maiddái oazžut oahpu sámegielas. Vaikko leat ge eanebut geat hupmet davvisámegiela, de manná aŋkke davvisámegiella maid maŋos. Sátneriggodat ja giellamáhttu unnu, erenoamážit nuorat

* Sitáhta lea dás jorgaluvvon sámegillii.

gearddis. Guovlluin gos sámegiella lea nanus leat ollugat geat eai leat diđolaččat gielaset ektui. Sii atnet ollu dárogielsániid ja dárogiella báidná sámegiel cealkkastruktuvrra. Vaikko ollugat máhttet sámegiela dain guovlluin, de aŋkke oidno sámegiella hui unnán. Sámedikki mielas livččii dehálaš oččodit olbmuide diđolašvuoda ja ipmárdusa ahte sin giella lea áitojuvvon ja sáhtá jávkat. Eará davvisámegielguovlluin lea sámegiella heajut dilis. Ollugat leat massán sámegiela ja danne lea olbmui eambo diđolašvuoha sámegiela ektui. Dain guovlluin lea ge dehálaš oažžut johtui giellarevitaliseren-, vitaliseren- ja seailuhandoaimmaid. Eanet ja eanet olbmot háliidit oahppat sámegiela. Buot davvisámi-guovlluin lea váttis gávdnat sámegielkurssaid álggahalliide. (Sámedikki dieđáhus sámegiela birra, Sámegiella lea čaffat, s. 28).

Gielladieđáhusas daddjui maiddáa ahte giellasuodjaleapmi lágaiguin lea leamaš ja lea ain dárbbášlaš (s.9).

4.3 Gáivuotna ja Porsáŋgu

Váldoággan dasa go sámegiela hálddašanguovlu ásahuvvui, lei sávaldat ásahtit erenoamáš njuolggadusaid sámegiela geavaheami birra guovlluin gos sámegiella lea nannoseamos. Mearridanproseassa áiggis ledje datte iešguđet oainnut suohkaniid válljema hárrái. Departemeanta háliidii oktilaš geográfalaš guovllu gos giella lea oalle nanus. Vuosttaš vuorus jurddašedje suohkaniid Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga ja Deatnu. Vuosttaš gulaskuddanvuoru oainnuid vuodul evttohuvvui maiddáa Porsáŋgu mielde dása. Ággan dasa ahte Gáivuotna ii galgan váldot mielde, lei ahte sámegiella lea heajut dilis Gáivuonas go Porsáŋggus, ja jus Gáivuotna váldo mielde, de ii leat šat oktilaš geográfalaš sámegiela hálddašanguovlu. Dat mielddisbuvttášii earret eará ahte njuolggadusat gustojit vel ovttá fylkkagildii, ja nu buktá dat mearkkašahtti ekonomalaš ja hálldahuslaš váikkuhusaid. Departemeanta oaivvildii ahte hálddašanguovllu viiddideapmi berre árvvoštallojuvvot go njuolggadusat leat doaibman muhtun áiggi, ja deattuhuvvui ahte hálddašanguovllu ásaheapmi ii mearkkaš ahte giella ii galgga nannejuvvot suohkaniin olggobealde hálddašanguovllu. Dat livččii vuodđun maŋgel viiddidit hálddašanguovllu (Ot.prp.nr.60 (1989-90)).

Proposišuvdnaevttohusa gulaskuddancealkámušain ákkastallojuvvui ahte maiddáa Gáivuotna ferte váldot mielde. Sámediggi oaivvildii “mearrideaddji mearkkašupmin ahte Gáivuotna váldojuvvo mielde”, ja celkkii ahte Gáivuonas leat “sihke eavttut ja dárbu oažžut sámegillii lánkanannejuvvon vuodu”. Mánnga eará gulaskuddanáshusa oaivvildedje seamma. Gáivuona sámepolitihkalaš doaimmaid evalueremis válddahalloyuvvojit proseassat Gáivuona searvama oktavuodas

sámegiela hálddašanguvlui dalle go gažaldat lei suohkana giedahallamis. Earret eará mitaluvvo movt suohkan ieš dáhtui searvat, ja ahte earret eará suohkana iežas hálddahus čájehii vuostehágu dalle go láhka galggai biddjojuvvot fápmui. Čađahuvvui maiddái vuolláičállinakšuvdna giellanjuolggadusaid ásaheami vuostá. Ballu lei earret eará ahte sámegiella ásahuvvo bákkolaš fágan skuvllas (Pedersen ja Høgmo 2004:40-42).

Movt de manai Gáivuonas ja Porsáŋggus maŋnel go searvvaiga sámegiela hálddašanguvlui?

4.3.1 Gáivuotna

Raporttas jagis 2000 guovttegielat bálvalusaid birra sámegiela hálddašanguovllus (Skålnes ja Gaski 2002), lea Gáivuotna earalágan dan dáfus ahte stuora oassi (80 %) bargiin eai gulahala sámegillii. Daddjo ahte almmá dulkka dahje veahki haga eai sáhte suohkana ossodagat addit bálvalusaid sihke sámegillii ja dárogillii, ja fertejit nu rihkkut lága. Namuhuvvon evaluerenraporttas (Pedersen ja Høgmo 2004) mitaluvvo ahte leat šluhtten áigumuša mii lei viiddidit sámegielgeavaheami hálddahusas, ja ahte leat välljen eanet pragmahtalaš vuogi. Hálddahusas lea dárogiella bargogiellan. Sámegiella adno dadjat dušše dalle go dat aktiivvalaččat gáibiduvvo, ja dat lea oalle hárve. Baicca leat vuoruhan sámegielgeavaheami eará oktavuodain. Erenoamážit namuhuvvojit dearvvašvuoda- ja sosialbálvalus, kultuvra, oahpahus ja giellaoahpaheapmi. Pedersen ja Høgmo oaivvildeaba ahte dát lea jierpmálaš vuoruheapmi dálá dilis.

Soai muitaleaba daid stuora riiduid birra mat ledje earret eará sámelága giellanjuolggadusaid atnui váldima hárrái suohkanis. Konklusuvdna lea datte hui positiiva:

“Letne čájehan ahte doaibma lea sakka lassánan sihke giellaoahpaheami dáfus, ja erenoamážit mearrasámi beaivválaš kultuvrra ealáskahttimis. Maŋnel 1990 lea leamaš dievas kultur-morráneapmi, ja dat oidno mánáidgárddiid rájes ja buot deatalaš servodatásahusaid bokte duodjái, kultuvrii ja guoimmuheapmái. Ahte Gáivuotna šattai giellalága doaibmaguovllu oassin, oktan resurssaiguin mat dan olis čuvvo, lea dahkan ahte suohkanii leat ilbman ollu čeahpes ja bargganis mielbargit mat aktiivvalaččat barget viidáseappot buot surggiin. Buot ii leat doaibman nu movt galggašii, ii almmolaš hálddašeamis, mánáidgárddis ii ge skuvllas, muhto rievdadusat leat leamaš ja hui deatalaš lea: Nuoraid ja gaskaahkásaččaid guovdu lea garra luohhtámuš dasa ahte mearrasámi giella ja kultuvra lea divrras oassi mearrasámi identitehtas ja dan ovddas lea veara rahčat”^{*}. (Pedersen ja Høgmo 2004:158).

^{*} Sitáhta lea dás jorgaluvvon sámegillii.

Čállit deattuheaba datte ahte buot váttisvuodát eai leat čovdojuvvon, ja čujuheaba stuora ovttaoaivilvuhtii das ahte boahhte jagiid ferte oččodit posiitiiva guottuid sámegillii ja sámi kultuvrii. Ain lea ollu bargu bargat ja ollu hástalusat dustet mearrasámi giela ja kultuvrra siskkildeamis mánáidgárddiide ja skuvllaide.

Lassi dieđut maid leat háhkan dán evaluerema áiggis duodaštit bajábeale konklusuvnna. Lea leamaš buorre ovdáneapmi sámegiela ja kultuvrra hárrái mii ii livčče leamaš vejolaš jus suohkan ii livčče váldon mielde sámegiela hálddašanguvlui. Giellalága gáibádusat ja guovttegielatvuodaruđat mat adde vejolašvuoda ruhtadit dárbbášlaš doaimmaid, leat duodai veahkehan eastadit gielalaš dáruiduvvama mii lei garas sihke Gáivuonas ja eará mearrasámi guovlluin dalle go mearrádusat bohte fápmui 1992:s. Čielga oaidnu lea ahte almmá giellaruđaid haga ii livčče leamaš vejolaš dahkat maidege. Dan oktavuodas čujuhuvvo earret eará ahte sámegiella lei hui rašes dilis, ja maiddái lei suohkanekonomiija oalle heittot.

Deattuhuvvo muđui ahte dát lea leamaš bahčá proseassa oallugiidda, sihke sin guovdu geat háliidit sámegiela ja kultuvrra ovdánit ja sin guovdu geat leat vuostá – go čujuhuvvo ahte sámegielas ii šat leat lunddolaš sadji Gáivuonas.

Dálá hástalusaid dáfus namuhuvvo dárogiela vuotin skuvllain ja mánáidgárddiin, maiddái ossodagain gos čielga áigumuš lea sámegiela vuoruheapmi. Dákkár dilli lea muđui maiddái eará gielddain, nugo earret eará Deanus ja Unjárggas. Dakkár suohkanis go Gáivuonas leat ge juste mánáidgárddit ja skuvllat hui mávssolaččat sámegiela seailumii boahtteáiggis. Ollu dain mánáin geain lea sámegiella skuvllas, ii leat sámegiella ruovttus dahje lagasbirrasis. Lea unnán giellaoahpaheapmi buolvvas bulvii. Nu šaddá sámegiella oallugiidda dušše skuvlafágan, mii sáhtta dahkat ahte dálá dilis šaddá veadjemeahttun olahit doaibmi guovttegielatvuoda. Lea maid dábálaš ahte ollu oahppit heitet čuovvumis sámegielfága skuvllas. Vejolaš sivvan árvvoštallojuvvo eksámenhušša, duhtameahttunvuolta oahpahemiin ja eará ohppiid váikkuheapmi. Maiddái sihke oahpaheddjiid ja earáid guottut sáhttet báidnit.

Giella lea mannan maŋos suohkana olggut osiin maŋemus 15-20 jagi. Leat dađistaga unnit sámegiela, go giella ii šat oahpahuvvo buolvvas bulvii. Sin lohku geat leat oahpan sámegiela lea sakka unnit go sin lohku geat leat jápmán dán áigodagas. Dát mannolat lea fuolastuhtti, muhto čujuhuvvo maiddái ahte sámelága giellanjuolggadusat leat vuos doaibman oalle oanehis áiggi. Dan oktavuodas fuomášuhttojuvvo ahte dáruiduhttinpolitihkka čađahuvvui mángga buolvva áiggi, ja das lei stuora váikkuhus.

4.3.2 Porsáŋgu

Nugo badjelis namuhuvvon, de álgo evttohusa mielde ii lean Porsáŋgu ge jurddašuvvon sámegiela hálddašanguovlun. Dađi mielde go mii diehtit, de ii leat leamaš viiddis evalueren das movt doppe lea leamaš ovdáneapmi. Dieđut maid dán prošeavtta olis leat háhkan čájehit posiitiiva ovdáneami. Iskkadeapmi buot Porsáŋgu bargiid gaska pr. 01.11.06 čájeha ahte 51 % lea sámegielgelbbolašvuohta guđe nu dásis. 19 % bargiin hálddašit sámegiela čálalaččat ja 28 % dušše njálmmálaččat. Vástideaddji logut 2002:s ledje 8 % čálalašgelbbolašvuohta ja 21 % dušše njálmmálaš (nu go namuhuvvon 2. kapihttalis). Gielddabargiid gaska lea lassánan sámegielgelbbolašvuohta, ja erenoamážit čálalašgelbbolašvuohta.

Gieldda politihkka dán hárrái ii leat rievdan. Gielddastivra ii leat mearridan ahte gielddastivrra, ráđiid ja lávdegottiid áššebáhpirat galget leat sámegillii. Dat vurdojuvvo guorahallot giellaplánas maid dál leat ráhkadeame. Hui unnán miellahtut politihkalaš orgánain máhttet lohkat sámegiela. Dássožii leat válljen resurssaid geavahit movttiidahttit giellabargui ja njálmmálaš sámegillii. Gieldda bargui, lassin sámegillii, gullá maiddá kveanagiella ja kultuvra. Orru ahte leat buori muddui posiitiiva oainnut dása, ja ahte olbmot leat vuovdnát dainna go gieldda lea golmmagielat ja golmmakultuvrrat. Lea ain dárbu čađahit kulturáddejumi kurssaid, ja lea dárbu čađahit prošeavttaid maid bokte oččodit eanebuid oahppat ja geavahit sámegiela dahje kveanagiela.

Muhtun ovdáneamit: Gieldda hálddahusas geavahuvvo sámegiella eambo go ovdal. Olbmot ožžot sámástit ja sáhttet oažžut veahki hálddahusbargiin geat máhttet sámegiela. Sámegiella ja dárogiella eai leat ovttadássásaš gielat guđege oasis hálddašeamis. Okta sivva dasa lea ahte virgádeamis ii gáibiduvvo sámegielmáhttu, ii ge gáibiduvvo oahppat sámegiela maŋjel go lea álgán virgái.

Juoga mii čielgasit čájeha eanet beroštumi oahppat sámegiela, lea go eanebut háliidit mánáidgárddiin sámegiel-fálaldaga. Dat lea dagahan ahte Levdnjii lea ásahuvvon ođđa sámi ossodat. Eanebut válljejit sámegiela skuvllas. Leavnja skuvllas lea ásahuvvon sierra sámegielat oktasašluohkká. Kulturskuvllas lea sámegiel-fálaldagat. Sámegiella gullo eanet ahte eanet almmolaš oktavuodain, sihke mánát, nuorat ja ollesolbmot sámástit. Porsáŋggus namuhuvvo maiddá ahte mearrasámi gákti maid leat fas atnui váldán, ja dat lea leamaš mávssolaš identitehtahuksema ja seammás sámegiela geavaheami dáfus. Oppalohkáii lassána beroštupmi ja dihtomielalašvuohta mearrasámi giela ja identitehta dáfus.

4.4 Ealáhus, giella, kultuvra ja máhttu

Nugo namuhuvvon, de lea sámegeielagiid lohku Gáivuona olggut guovlluin unnon maŋemus 10-15 jagi, namalassii seamma áiggis go sámelága giellanjuolggadusat leat doaibman. Oažžu rehkenastit ahte seamma lea geavvan Porsáŋgu gieldda olggut osiin (gč. raportta *Porsangerfjorden tilbake til livet** – 2003). Maiddá Unjárggas mitaluvvo ahte sámegeiella manná maŋos. Diekkár mannolaga ferte geahččat ovttas máŋga eará áššiin. Earret eará orrot váttisvuodát guolástus-ealáhusas negatiivvalaččat váikkuheame sámegeiella dillái. Unnit guolástusdoaibma dahká ahte bargosájit jávket ja dan olis maiddá gávnadanbáikkít, ja nu šaddet unnit báikkít gos sámegeiella gullo. Sihke giellaoahpaheapmi ja eará máhtuid oahppama vejolašvuodát jávket. Diekkár mannolat headjuda sámegeiella dili máŋga ládje. Earret eará sáhttet njálmmálaš mitalusat ja báikenamat jávkat. Seamma geavvá *máhtuin* mii lea iešalddis gielas. Dat sáhtta ovdamearkka dihte leat ahte sátneriggodat mii lea ovdánan erenoamáš ealáhusheiveheami bokte, hedjona dahje jávká jus ealáhus hedjona. Dan oktavuodas deattuhit ahte giella guoddá *máhtu*.

Sámelága giellakapihttala ovdalis namuhuvvon ovdabargguin deattuhuvvo ahte giella lea olbmuid deataleamos ovdanbuktin- ja gulahallangaskaoapmi ja lea guovddázis identitehtahukseamis. Giella lea nappo kultuvrra ovdáneami vuodđu. Jus dat giella masa kultuvra lea čadnon jávká, de seammás jávká deataleamos kultuvrralaš dovdomearka. Sámelávdegoddi celkkii iežas čielggadeamis 1959:s ahte giella lea nu deatalaš bealli ahte “sámiid boahhteáigi sierra álbmotjoavkun duohtavuodas lea giella duohken. Dan beaivve go sámegeiella lea jávkan, de lea maid sámiid deataleamos dovdomearka jávkan.” Sámekulturlávdegoddi celkkii (NOU 1985:14 s. 171-172): ”Giella lea guovddáš bealli juohke kultuvrras. Oallugat atnet giella deataleamos vuodđun kultuvrralaš iešvuoda bisuheamis*.”

Mii muittihit ahte giella, lassin dasa go lea *ovdanbuktinvuohki*, *gulahallangaskaoapmi* ja *guovddáš identitehtahuksejeaddji* maiddá lea deatalaš *máhttuguoddi*. Gielladutki Tove Skutnabb-Kangas ja earát leat čujuhan ahte go giella jávká, de jávket maiddá dat máhtut mat leat vurkejuvvon gillii. Ovdamearkan namuha Skutnabb-Kangas máhtu ekologalaš dássedisvuoda birra, ja čujuha gáhttema bio-šláddjivuoda mihttomeriide (iežas komentáras SEG-raportii 2000).

Giella ja máhtu gaskavuoda hárrái čujuhit maiddá cealkámuššii davviriikkalaš sámekonvenšuvnna evttohusas, man Suoma-Norgga-Ruoŋa-Sámi áššedovdijoavku

* Raporta ii leat jorgaluvvon sámegeilli, muhto tihttel lea dás jorgaluvvon: *Porsáŋguvuotna ealáska fas*

* Sitáhtat leat dás jorgaluvvon sámegeilli

ovddidii 2005:s. 3. kapihttalis lea “sámi giella ja kultuvra”, ja okta kapihttala mearrádusain (23. artihkal) sisttisdoallá *sámiid gielalaš vuoigatvuođaid* (dás jorgaluvvon):

”Sámiin galgá leat vuoigatvuohta geavahit, ovddidit ja boahhtevaš buolvvaide gaskkustit iežaset giela ja árbevieruid, ja sis galgá leat vuoigatvuohta bargat dan ovdi ahte sámegielmáhttu maiddá leavvá sámiide geat eai máhte dahje máhttet unnán sámegiela. Sámiin galgá leat vuoigatvuohta mearridit, bisuhit ja almmolaččat oažžut dohkkehuvvot iežaset olbmonamaid ja geográfalaš namaid.”*

Dán oktavuodas deattuhit mii konvenšuvnna sáni mii adno teavsttas: “sámegielmáhttu”. Árvvoštallan das maid giella mearkkaša kultuvrii berre maiddá sisttisdoallat máhtu beali. Dat nappo mielddisbuvttášii ahte doaimmaid árvvoštallan, maid ulbmil lea sihkkarastit ja ovddidit sámegiela maiddá sáhtá sisttisdoallat dakkár doaimmaid árvvoštallama mat galget sihkkarastit ja ovddidit ealáhusaid ja (árbevirolaš) máhtuid. Dan dáfus čujuhit sámelága ulbmilparagrafii, § 1-1). Dán mearrádusa mielde galget dilit lágiduvvot nu ahte sámít sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima. Sáhtá leat ulbmillaš geahččat ‘giela’, ‘kultuvrra’ ja ‘servodateallima’ ovttas, earret eará sámelága giellanjuolggadusaid árvvoštallama viidáset barggus.

Namuhuvvon evttohuvvon davviriikkalaš mearrádus gielalaš vuoigatvuođaid birra orru atnime vuodđun dihto áddejumi gielas, dahje giela ovttasteami mángga eará elemeanttain. Leat maid soahpamuševttohusas gielalaš vuoigatvuođaid hárrái namuhan sihke *árbevieruid* ja *máhtu*, ja maiddá *olbmonamaid* ja *geográfalaš namaid*.

4.5 Konklusuvdna

Sámelága giellanjuolggadusat sihkkarastet vuodđo vuoigatvuođaid sámegiela geavaheami hárrái dihto guovllus. Vaikko lága mearrádusat iešguđet sivaid geažil eai leat buot ásaheami ja buot dáfus devdojuvvon, de sáhtá hálddašanguovllu álbmot goit mihá eambo go ovdal sámegiela bokte gulahallat almmolaš ásaheami. Eará deatalaš rievdan lea ahte vuoigatvuohta oažžut sámegieloahpu lea nannejuvvon hálddašanguovllu siskkobealde.

Mii leat ovdal namuhan ahte sámelága 1. kapihttalii bođii lasáhus giellanjuolggadusaid ásaheami olis (namalassii 3. kapihtal). Dalle nannejuvvui lága bokte ahte sámegiella ja dárogiella leat ovttáárvosaš gielat, ja ahte galget leat ovttadássá-

* Sitáhta lea dás jorgaluvvon sámegillii.

saččat 3. kapihttala mearrádusain. Giellakapihttala ovdabargguin čujuhuvvo ahte sámegiella almmolaš oktavuodain dalle lei ráddjejuvvon daidda dilálašvuodaide go sámít eai máhte dárogiela, ja ahte dat bágge sin geain lea sámegiella eatnigiellan baicca dárustit. Nannejuvvo ahte dát vuohki ii buvttet eanet sámegiellgeavaheami, ii ge giela árvvu loktema. Sáme- ja dárogiela ovttdássásaš-vuohta fertte baicca mearkkašit ahte lea vuoigatvuohta geavahit sámegiela dalle go dat lea lunddolaš dahje sávahahti, almmá dárbbasit čilget dahje vásihit vuostehágu dan geažil. Departemeanta deattuhii maiddá ahte gielalaš ovttdássásašvuohta mearkkaša sihke njálmmálaš ja čálalaš giela. (Ot.prp.nr.60 (1989-1990)).

Dan vuodul movt gielalaš geavat lea eanas almmolaš ásahusain maidda giellaláhka gusto, de orru leame váttis čađahit áddejumi das ahte sáme- ja dárogiella leat *ovttadássásaš* gielat. Dat guoská erenoamážit čálalaš sámegillii, muhto buori muddui maiddá njálmmálaš sámegillii. Datte orru šaddan dábálaš áddejupmin ahte sáme- ja dárogielat leat *ovttaárvosaš* gielat. Vaikko dat iešalddis ii buorit vejolašvuodaid atnit sámegiela almmolaš oktavuodain, de dáidá das leat stuora mearkkašupmi identitehta ja iešluohtámuša dáfus, ja eandalii guovlluin gos sámegiella ja identitehta lea erenoamážit leamaš badjelgehččojuvvon.

Leat nappo leamaš posiitiiva rievdamat gielalaš vuoigatvuodaid dáfus ja giela árvvu hárrái, muhto lea go dat doarvái sámegiela vuođu sihkkarastimii? Nugo dán ja ovddit kapihttaliin bohtá ovdan, de lea iešguđet oktavuodain deattuhuvvon ahte sámegiella ain lea hearkkes dilis. Erenoamáš fuolastus lea oarjel- ja julevsámegiela hárrái, muhto maiddá davvisámegiella rehkenastojuvvo áitojuvvon giellan (geahča ovdamearkka dihte maid leat dás ovdalis siteren sámediggeráđi dieđáhusas sámegiela birra 2004).

5 Devdet go sámelága giella njuolggadusat riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid?

5.1 Álgu

Departemeanta lea dás gohčcon: ”Árvvoštallat man muddui sámelága giellanjuolggadusat devdet našovnnalaš geatnegasvuodaid, erenoamážit *minoritehtagiellalihtu dáfus*.” Lea diehttelasat oalle viiddis bargu árvvoštallat devdet go sámelága giellanjuolggadusat Norgga riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid. Riikkaidgaskasaš rievttis leat olu mearrádusat mat leat iešguđetláhká i geatnegahttin dahje main leat iešguđetlágán mearkkašumit sámegiela dillái. Sámelága giellanjuolggadusaid vuodđun leat maiddái olu iešguđetlágán vihkkedallamat ja dat gusket olu eará našovnnalaš mearrádusaide. Dasto leat vel implementerenvuogit ja doaibmavuogit deatalaččat go lea sáhka riikkaidgaskasaš rievtti ja našovnnalaš rievttá gaskavuodas.

Norgga vuodđolágas leat guokte guovddáš mearrádusa maid vuodul galgá sámi diliid ja sámelága kapihtal 3 árvvoštallat, dat leat čuovvovaččat:

”§ 110a.

Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuoha lámčit diliid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtta seilluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.

§ 110c.

Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuoha doahttalit ja sihkarastit olmmošvuogitvuodaid. Guoskevaš traktáhtaid čadaheami mearrádusat mearriduvvojit dárkileappot lága bokte.”⁵

Dát leat hui deatalaš prinsihpalaš mearrádusat mat čatnet sihke eiseválddiid ja lámkaaddi. § 110 a suodjala ja ovdánahtta sámi diliid. § 110 c deattuha olmmošvuogitvuodasoahpamušaid saji Norgga rievttis ja ahte dat galget sihke doahttaluvvot ja čadahuvvot. Eiseválddit eai galgga dušše garvit rihkkumis olmmošvuogitvuodaid, dat galget maiddái postiivadit váikkuhit dasa ahte earáid rihkkumat eastaduvvojit. Eaktuduvvo ahte soahpamušat dađistaga šaddet Norgga

⁵ Sitáhta: LOV 1814-05-17 nr 00: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814, §§ 110 a och c. (§ 110 c lea dás jorgaluvvon.)

riektin lágaid implementerema bokte⁶. Sihke sámeláhka ja Norgga geatnegasvuodát soahpamušaid bokte, galget árvvoštallojuvvot dáid vuodđoláhka-mearrádusaid vuodul.

Norga čuovvu dualisttalaš prinsihpa riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid ja Norgga našovnnalaš rievtti dáfus. Dat mearkkaša ahte jus riikkaidgaskasaš geatnegasvuolta galggaš gustogoahtit Norgga našovnnalaš rievttis, de gáibiduvvo sierra implementeren čađahanášsedoaimma bokte. Dalle čujuhuvvo dábálaččat (inkorporerejuvvo) lánkii dahje lánkaásahussii, ja muhtun oktavuodain sáhtá konvenšuvdnateaksta leat fárus Norgga lágas riikka gillii (transformašuvdna) dahje sáhtá čujuhuvvot riekteharmonijii (gohčoduvvo maiddáii passiiva transformašuvdnan), namalassii go celkojuvvo ahte Norgga riekti juo čuovvu konvenšuvnna geatnegasvuodaid ja danne eai dárbbášuvvo sierra lánka-rievdadusat⁷.

Norga ii leat dábálaččat čađahan olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnnaid lánkaovttastahttima dahje transformašuvnna bokte, muhto lea dušše gávnahan ahte lea riekteharmonijja. Jus konvenšuvdnamearrádusat eai leat vástidan riikka lágaide dalle go konvenšuvdna dohkkehuvvui, de leat Norgga eiseválddit gáibidan ahte dat doalahuvvojit sierra ja muđui gávnahan riekteharmonijja. Norgga rievttis eai lean makkárge olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnna čađahuvvon lánkaovttastahttima bokte ovdalgo muhtun olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnna čađahuvvojedje olmmošvuoigatvuodálága bokte. Dattege ledje muhtun earašlájat soahpamušat lánkaovttastahttojuvvon, ee. EEO-lága bokte ja Luganokonvenšuvnna čađaheami lága bokte⁸.

Vaikko riikkaidgaskasaš geatnegasvuolta ii leat čađahuvvon nu ahte lea šaddan oassin Norgga našovnnalaš rievttis, de galget riektečađaheaddjit ng. *presumpšuvdnaprinsihpa* mielde ankket dulkot našovnnalaš rievtti nu ahte vástida riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaide. Dat mearkkaša ahte jus riikka lága sáhtá dulkot mánggaláhkái, de galgá riektečađaheaddji válljet dan dulkojumi mii buoremusat vástida riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaide⁹. Makkár lea dalle dat riikkaidgaskasaš riekti maid sáhtášii heivehit sámegeiela várás Norggas?

⁶ Vrd. Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), kapihtal 3.2.2.

⁷ Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), kapihtal 3.1 ja 3.2.1. ja 3.2.3.

⁸ Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), kapihtal 3.2.3 ja 6.1.4.

⁹ Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), kapihtal 3.1 ja 3.2.1. ja maiddáii 3.2.3.

Norga lea mánggaid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid bokte dohkkehan ja geatnegahtán iežas jođihit politihka mii suddje ja ovddida mánggakultuvrralaš ja mánggagiellalaš máilmmi. Dat mearrádusat mat sáme giela dáfus mielddisbuktet geatnegasvuodaid Norgii leat čuovvovaččat:

- Riikkaidgaskasaš konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid hárrái, artihkal 27
- ON' mánáidkonvenšuvdna, artihkal 29.1.c, ja artihkal 30.
- Eurohpalaš konvenšuvdna olmmošvuoigatvuodaid hárrái, artihkal 5.2, artihkal 6.3.a ja e, ja maddái artihkal 14.
- ILO 169, artihkal 28, artihkal 30 ja artihkal 31.
- Eurohparáđi rámmakonvenšuvdna našovnnalaš unnitloguid suodjaleami hárrái, artihkal 10 ja artihkal 14.
- Eurohpalaš mearrádus guovlo- ja minortehtagielaid hárrái (Minortehtagiellalihttu).

Dáid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid ferte guorahallat daid geatnegasvuodaid ektui mat eahpenjuolgadit váikkuhit sámegillii. Dalle šaddet gielalaš njuolggogeatnegasvuodat rievttet kontekstii riikkaidgaskasaš rievtti dáfus.

Dás čilget njuolggomearrádusaid váldosisdoalu ja guovddáš dulkojumiid, ja maddái sámelága giellanjuolggadusaid váldosisdoalu ja ákkaid. Dasto guorahallat devdet go sámelága giellanjuolggadusat riikkaidgaskasaš giellageatnegasvuodaid. Raportta válđoáigumuš lea cuiget sámelága giellakapihttala geahnohisvuodaid jus ležžet dakkárat, ja evttohit dasa rievdadusaid, ja dat dahkko loahpas.

5.2 Riikkaidgaskasaš giellageatnegasvuodat, erenoamážit minortehtagiellalihttu

5.2.1 Riikkaidgaskasaš njuolggogeatnegahtti riekti

Riikkaidgaskasaš konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid hárrái¹⁰, artihkal 27

” Artihkal 27.

Dain stáhtain gos leat čearddalaš, oskku dahje gielalaš unnitlogut, eai galgga sii geat daidda unnitloguide gullet, ovttas eará lahtuiguin dan joavkkus, gildojuvvot bálvaleamis sin iežaset kultuvrra, dovddaheamis ja čađaheamis sin iežaset oskku, dahje geavaheamis sin iežaset giela.”

¹⁰ Internasjonal konvensjon om sivile og politiske rettigheter av den 16. desember 1966 (Sitáhta lea dás jorgaluvvon sámegillii.)

Dát konvenšuvdna bođii fápmui njukčamánu 23. b. 1976:s. Dás duohko teavsttas oanidit dan ICCPR nu go dat oaniduvvo engelasgillii. Artihkal 27 lea vuđolaš mearrádus man ulbmilin lea sihkkarastit ahte guoskevaš unnitloguid kultuvrralaš, oskku ja sosiála identitehta seailu ja ovdána. Mearrádus gieldá stáhtaid gáržžideamis gielalaš unnitloguid vejolašvuoda ovttas eará lahtuiguin geavahit iežaset giela.

Sámelága Ot.-proposišuvnnas guorrasa Justisdepartemeanta lávdegotti dulkojupmái das ahte artihkal 27 mielde váldá stáhta badjelasas geatnegasvuoda positiivadit mieđihit sámi álbmogii vejolašvuoda geavahit iežaset kultuvrra ja giela¹¹. Scheinin dovddaha ahte olmmošvuoigatvuodálávdegoddi lea eananvuoigatvuodaid dáfus geavatlaččat dulkon artihkal 27 negatiiva hámi (eai galgga gildojuvvot) nu ahte dat mearkkaša positiiva rievtti. Čujuhuvvo ahte dat lea dábálaš oaidnu doktriinna oktavuodas. Dat mearkkaša ahte artihkkala riektesubjeakta ii galgga gildojuvvot geavaheamis vuoigatvuodaidis dása ja duosa, nappo ahte riektesubjeavttas lea duodai vuoigatvuohta dása ja duosa. Dat geavahus masa čujuhuvvo čájeha mieđaid mieđaid ovdáneami ja riektepresiserema 1970-logu rájes 2000-logu rádjái¹². Thornberry guorahallá eananvuoigatvuodaid sullii seammaládje go Scheinin, muhto jurájuste giellavuoigatvuodaid dáfus ii loga Thornberry artihkal 27 leat leamaš liikka viiddisin ja buoredáhtolažžan muhto ahte dat doaivumis rievdá dađistaga. Artihkal 27' giellasuodjalus lea maiddái leamaš vuodđun ON' olmmošvuoigatvuodajulggaštussii mii mearrida positiiva rievtti unnitloguide geavahit iežaset giela, ja ahte galget álggahuvvot doaimmat vai daid dilli buorrána¹³.

Dat mearrádus gusto njuolga Norgga lánhan manjel go lánkaovttastahttojuvvui Norgga riektái 1999' olmmošvuoigatvuodálága bokte. Dat mearkkaša ahte dat galgá heivehallojuvvot ja das galgá heiveheadji dahje duopmostuolu váikkuhanvejolašvuohta dakkár áššiin maid dat regulere. Mearrádusat mat leat lánkaovttastahttojuvvon olmmošvuoigatvuodálága bokte mannet ovdalii jus lea vuostelasvuohta eará lágaid ektui¹⁴.

¹¹ Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), sid 37.

¹² Scheinin Martin, *Indigenous Peoples' Land Rights Under the International Covenant on Civil and Political Rights*, Torkel Oppsahls minneseminar April 28 2004, Norwegian Centre for Human Rights, University of Oslo

¹³ Thornberry, Patrick, *Indigenous peoples and human rights*, Melland Schill Studies in International Law, Manchester University Press, United Kingdom, 2002, veardit 160 – 180 siidduid.

¹⁴ LOV 1999-05-21 nr 30: Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), § 3.

ON' mánáidkonvenšuvdna¹⁵, artihkal 29.1.c, ja artihkal 30.

” Artihkal 29.

1. Bealit leat ovttaoivilis das ahte máná oahpahus galgá:

c) ovddidit doahhtalusa máná váhnemiid hárrái, su kultuvrralaš identitehta, giela ja árvvuid hárrái, dan riikka našovnnalaš árvvuid hárrái gos mánná orru, gos mánná lea eret ja daid kultuvrraid hárrái mat leat eará go máná iežas kultuvra,

---”

“ Artihkal 30.

Dain stáhtain gos leat čearddalaš, oskku dahje gielalaš unnitlogut dahje olbmot geat gullet eamiálbmogii, ii galgga mánná guhte gullá dakkár unnitlohkui dahje eamiálbmogii, gildojuvvot ovttas earáiguin su iežas joavkkus eallit iežas kultuvrra mielde, dovddastit ja čađahit iežas oskku dahje geavahit iežas giela.”

ON' mánáidkonvenšuvdna bođii fápmui čakčamánu 2. b. 1990:s. Go lea sámegeielas sáhka, de addá dat mearrádus sámi mánáide erenoamáš suodjalusa das ahte eai galgga gildojuvvot beassat, ovttas eará sámiiguin, eallit iežaset kultuvrra mielde ja geavahit iežaset giela. Ja geavatlaččat mielddisbuktá dat vuoigatvuoda eallit iežas kultuvrra mielde ja geavahit iežas giela.

1999' olmmošvuoigatvuođaláhka fátmasta maiddái Mánáidkonvenšuvnna, ja danne gustojit dat mearrádusat njuolga Norgga láhkan ja mannet ovdalii eará Norgga lágaid jus leaš gilvu¹⁶.

*Eurohpalas konvenšuvdna olmmošvuoigatvuođaid birra*¹⁷, artihkal 5.2, artihkal 6.3.a,e, artihkal 14

“ Artihkal 5.Vuoigatvuohta friddjavuhtii ja sihkarvuhtii

2. Juohkehažžii guhte váldojuvvo gitta, galget ákkat manne son váldojuvvo gitta ja vejolaš áššáiduhhtin sutnje dakkaviđi čilgejuvvot dan gillii maid son ipmirda.

¹⁵ FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989. (Dás jorgaluvvon sámegeillii.)

¹⁶ LOV 1999-05-21 nr 30: Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuođaláhka). § 3.

¹⁷ Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma 4. november 1950 (Sitáhta lea dás jorgaluvvon sámegeillii.)

Artihkal 6. Vuoigatvuohta vuoiggalaš lágasteapmái

1. Vai juohkehaš oažžu iežas boargárvuoigatvuođaid ja – geatnegasvuođaid dahje iežas ránggáštusáššáiduhttima mearriduvvot, de lea sus riekti vuoiggalaš ja almmolaš lágasteapmái govttolaš áiggi sisa sorjjakeahtes ja bealátkeahtes duopmostuolu ovdas mii lea ásahuvvon lága bokte.

3. Juohkehaččas guhte áššáiduhttojuvvo ránggáštahtti daguid ovdas galget leat unnimusat dát vuoigatvuođat:

a. dakkaviđi oažžut čielgasa dan gillii maid son ipmirda ja váldoáššálaččat áššáiduhttima sisdoalus ja ákkain;

e. oažžut nuvtá dulkaveahki jus ii ipmir dahje huma dan giela mii dikkis geavahuvvo.

Artihkal 14. Gielddus vealaheami vuostá

”Dán konvenšuvnna vuoigatvuođaid ja friddjavuođaid čađaheapmi galgá sihkkarastojuvvot almmá makkárga vealaheami haga sohkaheali, čeardda, ivnni, giela, oskku, politihkalaš dahje eará oainnu, našovnnalaš dahje sosiála máttu, našovnnalaš unnitlogu gullevašvuođa, opmodaga, riegádeami dahje eará stáhtusa vuođul.”

Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvdna, dás duohko gohčoduvvon EOK, vuolláičállojuvvui Romas skábmamánu 4. 1950:s ja fápmuibodii čakčamánu 3. b. 1953:s. EOK lea dan rájes ožžon guovddáš árvvu šiehtadusbeliid riekteortnegiin, erenoamážit Norggas.

Maiddá EOK gullá daidda konvenšuvnnaide maid 1999' olmmošvuoigatvuođaláhka fátmasta, ja danne gusto dat mearrádus njuolga Norgga lánkan ja ovdalii eará lágaid. Dat mearkkaša ahte dat galgá čađahuvvot ja váikkuhit jus leat dasa guoskevaš áššit¹⁸.

Artihkkalat 5.2. ja 6.3, čuoggát a ja e, addet njuolggovuoigatvuođa ovttaskas olbmui oažžut jođánit čilgejuvvo áddehahtti gillii gittaváldima ákkaid ja sisdoalu ja jus ležžet eará sivahallamat olbmo vuostá. Jus ášši manná viidáseappot lágasteapmái ja son ii ipmir dan giela maid dikkis geavahit, de galgá son oažžut nuvtá dulkka. Artihkal 5.2. ii gusto dušše gittaváldima oktavuodas muhto maiddá eará friddjavuođarivvemiid oktavuodas nugo psykiáhtralaš bággodikšuma oktavuodas¹⁹.

¹⁸ LOV 1999-05-21 nr 30: Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuođaláhka). § 3.

¹⁹ Geahča ášši Van der Nederlánda vuostá, Ser. A. Vol. 170-A

EOK addon vuoigatvuodát ja friddjavuodát galget sihkkarastojuvvot beroškeahttä gielas, čearddalaš gullelašvuodas ja eará, geahča artihkal 14. Artihkal 14 vealahangiiddus gusto dušše dain oktavuodáin mat bohtet EOK mearrádusaid vuollái. Vealaheapmi lea dušše dalle go váilu dohkálaš ja objektiivá ágga goabbatlágan meannudeapmái. Eurohpa-duopmostuolu olmmošvuoigatvuodálaš riektegeavadis ovddiduvvo ahte vealaheami galgá duođastit dihto eavttuid vuodul. Vuosttažettiin ferte mearridit gullá go váidda konvenšuvdnasuddjejuvvon vuoigatvuodáid vuollái. Dasto ferte árvvoštallat lea go olbmoguoktáin meannuduvvon goabbatládje jus leaba sullásaš dilis, ja jus nu leaš leago dalle dasa dohkálaš objektiivá ágga nu dahkat, ja lea go vahát maid váidi gillá govttolaš vuoiggahis vealaheami ulbmila ektui²⁰.

ILO 169 Konvenšuvdna iešmearrideaddji stáhtaid eamiálbmogiid ja čearddaid birra, artihkal 28, artihkal 29, artihkal 30 ja artihkal 31.*

”Artihkal 28

1. Dáid álbmogiid mánáide galgá praktihkalaš vejolašvuodáid mielde addit lohkan- ja čállinoahpahusa sin eatnigillii dahje dan gilli mii eanemus geavahuvvo dan joavkkus masa sii gullet. Jus dat ii leat geavatlaččat vejolaš, de ovddasvástideaddji eiseválddit galget ráđđádallat dáiguin álbmogiiguin dán ulbmila joksandoaimmaid birra.

2. Muttágis doaimmaiguin galgá fuolahit dáidda álbmogiidda vejolašvuoda oahppat geavahit njuovžilit riikka virggálaš giela dahje riikka virggálaš gielain ovttá.

3. Galgá bidjat johtui doaimmaid mat seailuhit ja ovddidit dáid álbmogiid iežaset gielaid ovdáneami ja geavaheami.

Artihkal 29

Okta dáid álbmogiid oahpahusa ulbmilin galgá leat oahpahit mánáide dakkár dábálaš dieđuid ja dáidduid maiguin sii bastet doaimmat servodatlahttun dievvasit ja dásseárvvus sihke sin iežaset servodagas ja riikka dásis.

Artihkal 30

1. Ráđđehusat galget álggahit doaimmaid mat dáid álbmogiid árbevieruid ja kultuvrra dáfus muttágis láhkái čilgejit sidjiide sin

²⁰ European Court of Human Rights (Plenary), Case ”Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium” v. Belgium, Judgement Strasbourg 23 July 1968

* Sámegeiel jorgaleapmi lea Norgga eiseválddiid 2007:s jorgalahttojuvvon veršuvdna.

iežaset vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid earenoamážit barggu, ekonomalaš vejolašvuodaid, skuvlejumi ja dearvvašvuodagažaldagaid, sosiál- fáldagaid ja sin vuoigatvuodaid birra dán konvenšuvnna olis.

2. Dárbbu mielde dán galgá doaimmahit girjjálaš jorgalusaiquin ja mediaid bokte dáid álbmogiid iežaset gillii.

Artihkal 31

Čuvendoaimmat galget álggahuvvot riikkaservodaga buot surggiin ja dásiin earenoamážit daid gaskkas geain lea eanemus dahkamuš dáiguin álbmogiiguin sihkkun dihte ovdagáttuid mat dán joavkkuin sáhttet leat dáid álbmogiid ektui. Dan várás galgá sihkkarastit ahte historjágirjjiin ja eará oahppamateriálas addojuvvo duohta, dárkilis ja vuoiggalaš govva dáid álbmogiid servodagas ja kultuvrras.”

ILO konvenšuvdna 169 vuolláičállojuvvui geassemánu 27. b. 1989:s Genevas. Geassemánu 20. b. 1990:s dohkkehii Norga konvenšuvnna, ja dat bođii fápmui Norggas čakčamánu 5. b. 1991:s²¹.

Konvenšuvnna ovdasánis čilgejuvvo ahte 1989' ILO-konvenšuvdna 169 ođasta ovdeš 1957' ILO-konvenšuvnna nr. 107 eamiálbmogiid ja eará čearddaid suodjaleami ja integrerema birra.

ILO' váldokonferánssa vuodđun ILO 169:ii lei ahte álbmotrievtti ovdáneapmi 1957 rájes, ja máilmmi eamiálbmogiid dilálašvuodát mielddisbukte dárbbu ođđa riikkaidgaskasaš standárddaide mat heaittihedje daid integrašuvdnajurdagiid mat ovdal ledje leamaš. Dál deattuhuvvo baicca eamiálbmogiid iežaset dáhttu hálddašit iežaset eallinvuogi ja eará, ja sin dáhttu bisuhit ja ovdánahttit kultuvrraset ja gielaset ja eará daid stáhtaid rámmaid siskkobealde gos sii ellet. Konvenšuvdna deattuha maiddáa ahte eamiálbmogat leat mielde girjjáidahttime kultuvrra²².

Thornberry oaivvilda dan čájehit ahte riikkaidgaskasaš oaidnu riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid ulbmiljoavkkuide lea dovdomassii rievdan. 1950-logu oaidnu eamiálbmotáššiin mat dalle lohkojedje integrašuvdnaáššin, lea dál rievdan girjái vuohčan, eallinvuohkin ja gudnejahttimin. ON' vuogádaga vuđolaš olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnnaid ollislaš áigumušat ledje vuodđun ILO 169

²¹ Geahča OD' traktáhtaregistara.

²² ILO konvensjon nr 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater, gč. konvenšuvnna álggahusa.

ráhkadeapmái²³. Muđui váilot sihke Thornberrys ja ILO čilgehusas ILO 169:ii konkrehta čilgehusat daid namuhuvvon artihkkaliid dulkojumiide²⁴. Mearráduusat dáidet aŋkke dulkojuvvot čuodjama mielde, objektiivadi ja konvenšuvna ulbmila mielde, ja maiddái daid oassálastinmearráduasaid vuodul mat leat artihkal 6:s ráđđádallangeatnegasvuoda ja gaskaomiid birra, ja artihkal 7:s iežas vuoruhemiid birra ja eará

ON' konvenšuvdna jávkadi buotlágán nállevealaheami

Norga vuolláičálii Nállevealahankonvenšuvna skábmamánu 21. b. 1966:s, ja dat bođii fápmui čakčamánu 5. b. 1970:s. Nállevealahankonvenšuvdna suodjala viidát nálalaš vealaheami vuostá. Das eai leat dattege njuolggamearráduusat giellavuoigatvuodaid birra, danne sáhtášii nu dulkot ahte dat dušše eahpenjuolgadi suodjala minoritehta- ja eamiálbmotgielaid. Dattege lea CERD²⁵ maŋnelgo ON' váldočoahkkin 1994:s celkkii ahte nállevealahankonvenšuvdna lei heivvolaš maiddái eamiálbmogiid dáfus, maiddái doalahan dan dulkojumi ja bivdán daid stáhtaid mat leat dohkkehan konvenšuvna sihkkarastit ahte eamiálbmogiid servodagat galget sáhttit čadahit iežaset vuoigatvuodaid doaimmahit ja ealáskahttit iežaset kultuvrralaš árbevieruid ja bisuhit ja geavahit sin iežaset giela²⁶.

*Našovnnalaš unnitloguid suodjaleami rámmakonvenšuvdna, ETS nr. 157**

“Artihkal 10

1. Bealit geatnegahttet iežaset dohkkehit ahte juohke olbmos guhte gullá našovnnalaš unnitlohkui lea vuoigatvuohta friddjedit ja easttakeahtta geavahit minoritehtagiela priváhta ja almmolaččat, njálmmálaččat ja čálalaččat.

2. Dakkár guovlluin gos árbevirolaččat dahje mearkkašahtti logu dáfus ássat olbmot geat gullet našovnnalaš unnitlohkui, galget Bealit, jus dat olbmot dan dáhttot ja jus dakkár ávžžuhus vástida duohta dárbbu, nu guhkás go vejolaš láhčit dili nu ahte

²³ Thornberry, Patrick, *Indigenous peoples and human rights*, Melland Schill Studies in International Law, Manchester University Press, United Kingdom, 2002, s. 341-.

²⁴ Vrd. Thornberry, Patrick, *Indigenous peoples and human rights*, Melland Schill Studies in International Law, Manchester University Press, United Kingdom, 2002, s. 363 – 367, ILO Convention Indigenous and Tribal Peoples 1989 (No. 169): A Manual, Geneva, International Labour Office, 2003, s. 64 – 67.

²⁵ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, lávdegoddi mas leat 18 dovddus áššedovdi geat gozihit nállevealahankonvenšuvna čadaheami, ee. rávaovddidemiid bokte, vrd. konvenšuvna artihkal 8 – 16.

²⁶ CERD General Recommendation XXIII:indigenous peoples, fifty-first session, 1997

* Dás jorgaluvvon sámegillii.

minoritehtagiella geavahuvvo go olbmui ja hálddašaneiseválddiin lea oktavuoha.

3. Bealit geatnegahttet iežasat dáhkedit juohke olbmo vuoigatvuođa guhte gullá našovnnalaš unnitlohkui, dakkaviđe beassat diehtit dan gillii maid son ipmirda manne son lea váldojuvvon gitta ja ákkaid su áššáskuhttima hárrái, ja beassat bealuštit iežas dan gillii ja jus leaš dárbu nuvttá dulkka vehkiin.

Artihkal 14

1. Bealit geatnegahttet iežasat dohkkehit ahte juohke olbmos guhte gullá našovnnalaš unnitlohkui, lea vuoigatvuohta oahppat minoritehtagiela.

2. Dain guovlluin gos árbevirolaččat dahje mearkkašahti stuora logu dáfus ássat olbmot geat gullet našovnnalaš unnitloguide, galget Bealit, jus leažžá doarvái jearru dasa, nu guhkás go vejolaš ja oahpahasvuogádaga rámmaid siskkobealde, geahččalit sihkkarastit ahte olbmot geat gullet dáidda unnitloguide ožžot dohkálaš vejolašvuođaid oahppat minoritehtagiela dahje vuostáiváldit oahpahusa dan gillii.

3. Dán artihkkala paragrafa 2 galgá čađahuvvot almmá dan haga ahte almmolaš giela oahppan dahje oahpahas guoskkahuvvo.”

Rámmakonvenšuvdna vuolláičállojuvvui guovvamánu 1. b. 1995:s, Norga dohkkehii dan njukčamánu 17. b. 1999:s ja dat bođii fápmui suoidnemánu 1. b. 1999:s.

Rámmakonvenšuvnna ulbmil lea dárkilit čilget ja legaliseret daid prinsihpaid maid stáhtat geatnegahttojuvvojit čađahit našovnnalaš unnitloguid suodjaleami sihkkarastima hárrái²⁷. Rámmakonvenšuvnna váldosisdoallu válddahallá eará áigumušaid go duššefal giela. Giellagažaldagat čielggaduvvojit artihkal 10:s ja 14:s.

Artihkal 10 1. oasi sátni ”almmolaččat” mearkkaša dás omd. almmolaš báikki, go lea olgun, go lea eará olbmuiguin fárrolaga jna., muhto ii dalle go lea oktavuoha almmolaš eiseválddiiguin. Dat bohtet baicca 2. oasi vuollái, muhto ii dat ge govčča buotlágán oktavuodaid ovttaskas olbmuid ja almmolaš eiseválddiid gaska, dat gusto dušše hálddahaslaš eiseválddiide. Nubbi oassi ferte aŋkke

²⁷ Framework Convention for the protection of National Minorities (ETS No. 157), Explanatory Report, č. 10.

dulkojuvvot "viidát" nu ahte maiddái gusto omd. ovddasteaddjái (sáttatolbmui), muhto anjke nu ahte lea njuovžilis mearkkašupmi vai sáhtá heivehuvvot ruhtadannávccaide ja hálddahaslaš čuolmmaide, erenoamážit militeara-oktavuođain ja tehnikkalaš čuolmmaid oktavuođas. "Duohta" dárbbu mii dás namuhuvvo galgá stáhta árvvoštallat objektiivadit. Rámmakonvenšuvdna garvá mielaevttus defineremis guđiin guovlluin unnitlogut ássat árbevirolaččat dahje mearkkašahtti viidát. Artihkal logi goalmát oasi vuoddu leat 1950' olmmošvuoigatvuođaid Eurohpakonvenšuvnna (EOK) 5. ja 6. artihkkalat. Dat ii suddje viidát go EOK²⁸.

Artihkal 14 galgá dulkojuvvot nu ahte juohke olbmos guhte gullá našovnnalaš unnitlohkui, lea vuoigatvuohta oahppat minoritehtagiela, muhto ahte vuoigatvuohta ii gusto viidábut go dat presiseren mii dahkkojuvvo 2.oasis mii galgá prinsihpalaččat dulkojuvvot seamma áššiid vuodul viidodaga, njuovžilisvuođa ja dárbbu jna. hárrái go ovdalis namuhuvvon artihkal 10 2. oassi²⁹.

Eurohpalihttu guovlo - ja minoritehtagielaide birra, ETS nr 148

Duogáš

Historijálaš proseassaid geažil mat leat dagahan ahte stáhtavuodđudeamit eai leat čadahuvvon čielga giellarájiid mielde, leat olu eurohpaláš stáhtain iešguđet guovlluin regionála unnitlohkojoavkkut mat hupmet eará giela go eanetlohku³⁰.

Eurohparáđdi lea guhkit áiggi fuomášuhtán guovlo- ja minoritehtagielaide čuolmmaid ja vátisvuođaid. Dat ahte Eurohpakonvenšuvdna olmmošvuoigatvuođaid birra artihkal 14:s dušše suddje olbmuid vealaheami vuostá muhto ii atte vuogádatlaš positiiva suoji ja ovdánanvejolašvuođaid minoritehtagielaide, fuomášuhttojuvvui resolušuvdna 136:s 1957' konsultatiiva čoahkkimis. Dat mielddisbuvttii ahte parlamentáraláš čoahkkin 1961' ráva 285:s, gáibidii doaibmabijuid maiguin ollismahtá EOK ja sihkkarastá unnitloguid vuoigatvuođa čadahit sin iežaset kultuvrra, geavahit sin iežaset giela ja ásahit sin iežaset skuvllaid ja eará Ášši ii ovdánan nu jođánit muhto 1980-logus deattuhuvvogođii bargu gávdnat vugiid movt dakkár áššiid sihkkarastá. Viiddis ja vuđolaš barggu mañjel ráhkaduvvui evttohus Eurohpalihttu hárrái ja minoritehtagielaide birra maid

²⁸ Framework Convention for the protection of National Minorities (ETS No. 157), Explanatory Report, č. 63 – 67.

²⁹ Framework Convention for the protection of National Minorities (ETS No. 157), Explanatory Report, č. 74 – 77.

³⁰ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report.

Ministerráđđi geassemánu 25. b, 1992:s válmmastii vuolláičállimii skábmamánu 5. b. 1992 rájes³¹.

Norga vuolláičálii Eurohpalihtu guovlo- ja minorigettagielaid birra skábmamánu 5. b. 1992:s ja dohkkehii dan skábmamánu 10. b. 1993:s mii fas fápmuibodii njukčamánu 1. b. 1998:s³². Lihttu fápmuiboahtá lihtu artihkal 19 čilgehusa mielde, easkka go vihtta stáhta leat dohkkehan dan ja danne ii boahtán lihttu fápmui ovdal njukčamánu 1. b. 1998. Liechtenstein lei viđat stáhta mii dohkkehii lihtu, namalassii skábmamánu 18. b. 1997:s. Dássožii lea lihttu dohkkehuvvon ja fápmuiboahtá 22 stáhtas, 11 stáhta leat vuolláičállán lihtu muhto iešguđet ákkaid geažil eai leat vel dohkkehan dan³³.

Minorigettagiellalihtu ulbmil

Lihtu čielggadanraportta mielde lea lihtu ulbmil sihkkarastit:

*”as far as reasonably possible, the use of regional or minority languages in education and the media and to permit their use in judicial and administrative settings, economic and social life and cultural activities. Only in this way can such languages be compensated, where necessary, for unfavourable conditions in the past and preserved and developed as a living facet of Europe’s cultural identity.”*³⁴

Dattege ii galgga lihttu čoavdit čuolmmaid maid dálá áiggi sisafárren dagaha. Cealkka ”historical regional or minority languages of Europe” lihtu ovdasánis ja ”traditionally used” artihkal 1:s, čájeha ahte lihttu gusto dušše gielaide mat historjjálaččat leat adnon stáhtas, namalassii dušše gielat maid leat hupman guhkit áigodaga.

Mat leat guovlo- ja minorigettagielat lihtu dulkojumi mielde?

Guovlo- ja minorigettagiella leat lihtu čilgehusa mielde, dat maid unnit oassi álbmogis go stáhta álbmot muđui, árbevirolaččat hupmá dihto guovllus stáhtas, ja mii lea eará go stáhta almmolaš giella. Dat ii mearkkaš stáhta almmolaš giela suopmaniid dahje sisafárrejeddjiid gielaide³⁵. Lihtus ovddiduvvo ahte guovlo- dahje minorigettagielas galgá leat historjjálaš geográfalaš gullevašvuohta guvlui jus

³¹ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report

³² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148

³³ Interneahtta, Eurohparáđi almmolaš neahttasiidu, 09.01.2007, čujuhus:

<http://conventions.coe.int/Treaty>

³⁴ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, č. 10.

³⁵ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 1, čuokkis a.

galgá gustot lihtus. Muhto jus giella muđui deavdá eará eavttuid guovlo- dahje minoritehtagiela mearkkašumis earret dan ahte sáhtá identifiserejuvvot dihto guvlui stáhta eatnamiin, de bohtá dat ankke lihtu vuollái dannego lea ng. eahpeterritoriála giella³⁶. Lihttu earuha guovlo- ja minoritehtagielaid main lea geográfalaš historjjálaš gullevašvuohta, ja daid main lea historjjálaš gullevašvuohta muhto mat eai leat guovllu dáfus čadnon. Guovlo- ja minoritehtagielain mat eai leat territoriija dáfus čadnon, lea unnit ja eambo oppalaš suodji go dain main lea geográfalaš gullevašvuohta³⁷. Dat gielat mat leat lihttui gullevaččat leat vuosttažettiin dat main lea historjjálaččat geográfalaš gullevašvuohta³⁸.

Dat territoriija gos guovlo- ja minoritehtagielat geavahuvvojit

Dat territoriija gos guovlo- ja minoritehtagiella geavahuvvo, lea dat guovlu gos muhtun olbmot geavahit dan giela ovdanbuktimiidda mii vuoiggadahtta mearrádusaid suddjen- ja ovddidandoaimmaid dán lihtu olis.³⁹ Dat lea nappo territoriija gos guovlo- dahje minoritehtagiella hubmojuvvo mearkkašahtti viidát, vaikko dušše ovttá unnitlogus giela historjjálaš guovllu siskkobealde. Sii geat čálle minoritehtagiellalihtu garve čilgemis lihtu heiveheami ja dan suddjen- ja ovddidandoaimbajuid álbmotproseantaloguid ja sullasaččaid vuodul. Lihttu addá iešguđet stáhtii vejolašvuođa árvvoštallat man olu olbmot dárbbášuvvojit dihto doaibmajuid álggaheapmái, ja guđiin guovlluin daid doaibmajuid galggaš álggahit. Olbmuid lohku mii gáibiduvvo dasa ahte álggahit doaibmajuju sáhtá leat dan duohken makkár doaibmajus lea sáhka. Olbmuid logu meroštallan galgá čuovvut minoritehtagiellalihtu vuoigŋa, ja doaibmajuid iešvuođaid mat lihtus namuhuvvojit, ja dan heivvolaš logu giellageavaheddjiid dáfus mii gáibiduvvo go doaibmajuid galgá čadahit. Go mearriduvvo guđe guovllus doaibmajut galget čadahuvvot, de galgá dat dahkkot minoritehtagiellalihtu vuoigŋa mielde, giela guovllu dulkojumi mielde ja artihkal 7, 1.b oasi vuodul, ja ahte gáibiduvvo doahhtaleapmi dan geográfalaš guvlui juohke guovlo- dahje minoritehtagiela hárrái vai sihkkarastá ahte dálá dahje odđa hálddahušlaš juohkin ii hehte guovlo- dahje minoritehtagiela ovdáneami⁴⁰. Lihtu vuoigŋa ii čilgejuvvo dárkilit, muhto dat dáidá leat ahte lihtu ulbmilat ja mihttomearit galget devdojuvvot. Okta minoritehtagiellalihtu mihttomeriin lea vuhtiiváldit daid dárbbuid ja dáhtuid maid minoritehtagiela joavkkut ovddidit⁴¹.

³⁶ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 1, čuokkis c.

³⁷ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 7, teakstaossi 5.

³⁸ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, č. 33.

³⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 1, čuokkis b.

⁴⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 7, teakstaossi 1, čuokkis b, ja Explanatory Report, č. 33 – 35.

⁴¹ Vrd. dás vuollelis mihttomeriid ja prinsihpaid, artihkal 7, teakstaossi 4.

Minoritehtagiellalihtu huksehus

Lihttu lea ráhkaduvvon dan nammii ahte galgá sihke suddjet ja positiivadiit ovdánahttit minoritehtagielaid. Dat galgá minoritehtagielalaččaide rahpat vejolašvuodaid geavahit gielaset sihke priváhta ja almmolaš eallimis. Danne eai leat lihtus duššefal njuolggadusat vealaheami hárrái, muhto maiddái doaimmat mat aktiivadiit dorjot giela.

Lihttu lea viđa oasis:

Oassi I – dábálaš mearrádusat

Oassi II – Ulbmilat ja prinsihpat 2. artihkkala 1. čuoggá mielde

Oassi III – Doaibmabijut mat ovddidit riikkaguovlo- dahje minoritehtagielaid geavaheami servodateallimis 2. artihkkala 2. čuoggá olis

Oassi IV – Vuodđonjuolggadusaid čadaheapmi

Oassi V – Loahppamearrádusat

II oasi prinsihpat ja mihttomearit galget geavahuvvot buot guovlo- dahje minoritehtagielain beroškeahtta territoriála gullelašvuodas, dihto njuovžillisvuodain daid gielaidda dáfus mat eai leat territoráladit čadnojuvvon⁴².

Juohke stáhta galgá dohkkehaninstrumenttainis čilget juohke guovllu dahje minoritehta giela mii muhtun muddui geavahuvvo dan guovllus⁴³. Norga lea addán diehttevassii ahte sámegealla lea territoriála guovllu dahje unnitlogu giella mas lea historjjálaš gullelašvuodas, ja danne gullá sámegealla sihke II oasi mihttomeriid vuollái ja lihtu III oasi ovddidandoaibmabijuid vuollái⁴⁴.

Lihtu III oasis artihkkaliin 8 – 14 leat olu iešguđetlágán ovddidandoaimmat. Norga lea ieš beassan válljet guđiid doaimmaid dáppe lea heivvolaš álggahit sihke daid gáibádusaid vuodul mat biddjojit guovlo- ja minoritehtagielaid dilálašvuoda geažil, ja daid goluid vuodul maid dát doaimmat mielddisbuktet⁴⁵. Sámegealla dáfus lea Norga geatnegahttojuvvon doaimmahit 51 iešguđetlágán doaimma dan 65 doaimmas mat lihtus leat⁴⁶.

⁴² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 2, čuokkis 1 ja Artihkal 7, teakstaoassi 5

⁴³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 3, čuokkis 1.

⁴⁴ Geahča Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 3, čuokkis 2, ja maiddái dohkkehaninstrumeantta.

⁴⁵ Geahča Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 3, čuokkis 2, ja buohtastahte dohkkehaninstrumeanttain

⁴⁶ List of declarations made with respect to treaty No. 148, European Charter for regional of Minority Languages, Status as of: 8/1/2007

II oassi lihtu ulbmilat ja prinsihpat, artihkal 7

Norga lea geatnegahtán iežas hábmet politihka, lágaid ja geavahusa čuovvovaš prinsihpaid ja ulbmiliid mielde:

- Dohkkehit iežas guovlo- ja minoritehtagiela kultuvrralaš riggodahkan.
- Doahttalit juohke guovllu dahje minoritehta giela geográfalaš guovllu vai sihkkarastá ahte dálá dahje ođđa hálddahaslaš juohkin ii hehte guovlo- dahje minoritehtagiela ovdáneami.
- Dárbbu čielga doaimmaide vai ovddida guovlo- dahje minoritehtagiela dainna ulbmiliin ahte dan suddjet.
- Helpet ja/dahje movttiidahttit guovlo- dahje minoritehtagiela geavaheami njálmmálaččat ja čálalaččat sihke almmolaš ja priváhta eallimis.
- Seailuhit ja ovddidit oktavuodaid dain guovlluin mat gullet dáid njuolggadusaid vuollái, daid joavkkuid mat geavahit guovlo- dahje minoritehtagiela ja daid joavkkuid gaskka mat leat seamma stáhtas mat geavahit gielaset seammaláhkái dahje sullásaš láhkái, ja ásahit kultuvrralaš oktavuodaid eará joavkkuide stáhtas mat geavahit eará gielaid.
- Geavahit heivvolaš vugiid ja neavvuid guovlo- dahje minoritehtagielaide oahpaheamis ja oahpus buot guoskevaš dásiin.
- Lágidit sidjiide geat eai huma dan guovlo- dahje minoritehtagiela mii ássanguovllus geavahuvvo, vejolašvuoda dan oahppat jus sii dáhttot.
- Ovdánahttit guovlo- dahje minoritehtagiela oahpahusa ja dutkama universitehtas dahje vástideaddji oahppoásahusas.
- Heivvolaš transnášunála lonohallamiid ovddideami dain guovlluin gos dát njuolggadusat gustojit daid guovlo- dahje minoritehtagielaide hárrái mat geavahuvvojit seammaláhkái dahje sullásaš láhkái guovtti dahje eanet stáhtain⁴⁷.

Lassin dáidda prinsihpaide ja mihttomeriide leat dat guhte lihtu dohkkehit geatnegahtán iežaset ee.;

- Jávkadit buot vuoiggameahttumis erohusaid majoritehtagiela ja minoritehtagiela gaskka⁴⁸.
- Ovddidit goabbatbeallásaš ipmárdusa buot riikka giellajoavkkuid gaskka. Erenoamážit oččodit doahttaleami, ipmárdusa ja gierdavašvuoda, ja maiddái ahte guovlo- dahje minoritehtagielat leat oassin oahpahusulbmiliin, ja mediaid bokte movttiidahttit olahit daid ulbmiliid⁴⁹.

⁴⁷ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 7, teakstaoassi 1.

⁴⁸ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 7, teakstaoassi 2, vuosttaš cealkka.

⁴⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 7, teakstaoassi 3.

Go Norga mearrida guovlo- dahje minoritehtagiela politihka, de galgá Norga vuhtiiváldit daid joavkkuid dárbbuid ja dáhtuid mat dáid gielaide geavahit. Dás ávžžuhuvvo maiddái ásahtit orgánaid mat leat veahkkin eiseválddiide buot guovlo- dahje minoritehtagielaid guoskevaš áššiin jus dasa leaš dárbu.⁵⁰ Danne rávvejuvvo ahte juohke minoritehtagiela várás galgá gávdnot ovddideaddji orgána mas lea ovddasvástádus bealuštit giela beroštumiid našovnnalaš dásis, ja mii geavatlaččat čađaha ovddidandoaimmaid ja bearráigeahččá minoritehtagiellalihtu čađaheami⁵¹. Doaimmat mat álggahuvvojit guovlo- dahje minoritehtagielaid ovdánahttima várás, dahje mat vuhtiiváldet daid gielaide dilálašvuoda, eai lohko vealaheapmin sin vuostá geat geavahit stuorát gielaide⁵².

Oassi III, Sáme giela ovdánahttindoaimmat

III oasis jorgalahttojuvvojit II oasis oppalaš prinsihpat ja mihttomearit dárkilet mearrádussan. Lihtu bealit ožžot ieža válljet guđiide gielaide III oasis galgá gustot ja guđet mearrádusat III oasis galget gustot, vai lea vejolaš čađahit lihtu dain iešguđetlágán dilálašvuodain mat Eurohpá guovlo- ja minoritehtagielain lea⁵³. Lihtu III oasis lea menya mas leat 65 iešguđetlágán doaimma oahpahusa, rievtti, hálddahuslaš eiseválddiid ja servodatbálvalusaid, mediaid, kultuvrralaš doaimma ja kultuvrralaš ásahtusaid, ekonomalaš ja sosiála diliid ja rádjerahttideami doaimmat⁵⁴. Artihkal 2 2. čuoggá mielde leat lihtu bealit geatnegahttojuvvon čađahit unnimusat 35 dain mat dás ovdalis leat namuhuvvon. Sáme giela dáfus lea Norga válljen geatnegahttit iežas doaimmahit 51. Čuovvovaččat čilgejuvvojit dáid guovddáš mearkkašumit.

Oahpahus, artihkal 8

Sáme gielterritoriijas lea Norga oahpahusa dáfus geatnegahttan iežas lágidity ovdaskuvla- ja vuodđoskuvlaoahpahusa, joatkkaoahpahusa, teknihkalaš- ja fidnooahpahusa sáme giellii, dahje ahte mearkkašahti oasis oahpahas lea sáme giellii, dahje ahte dáid iešguđet oahpuid oahpahas lea oahppomateriáloasis sáme giellii. Norga lea geatnegahtton čađahit ovttá dain molssaevttolaš sáme giel-geavahandásiin oahpahas (nappo ahte olles oahpahas lágidityvvo sáme giellii dahje ahte integrerejuvvon oasis oahpahas lea sáme giellii) juobe daidda ohppiide ge

⁵⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 7, teakstaoassi 4.

⁵¹ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, č. 75.

⁵² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 7, teakstaoassi 2, mañemus cealkka.

⁵³ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, č. 41

⁵⁴ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 8, 9, 10, 11, 12, 13 ja 14.

geat dan gáibidit dahje geaid lagamuččat dan gáibidit, ja go ohppiidlohku navdojuvvo leat doarvái stuorisin⁵⁵. Dán guovtti geatnegasvuodas sámegielloahpahusa oktavuodas, leat guokte beali maid ferte árvvoštallat, namalassii man guovllus sámegiella geavahuvvo ja goas leat doarvái oahppit dahje lagamuččat mat dan gáibidit. Guovllu árvvoštallama dáfus eai leat sierra čilgehusat ja danne ferte vuosttaš artihkkala láidesteapmi leat heivvolaš⁵⁶. Ohppiidlogu dáfus čilgejuvvo raporttas ahte guoskevaš eiseválddi ii sáhte gáibidit čađahit doaimma go giellajoavkku dilli lea nu ahte vel rahčamušaid maŋŋel nai lea váttis olahit dan unnimus ohppiidlogu mii gáibiduvvo luohká ásaheapmái. Muhto čielggadanraporttas evttohuvvo aŋkke ahte guoskevaš gielladili vuodul, galgá oaidnu dasa ahte man olu oahppit gáibiduvvojit luohká ásaheapmái leat njuovžil ja lohku mii lea vuolledábálaš ohppiidlogu sáhtá navdojuvvot leat doarvái stuorisin álggahit oahpahusa⁵⁷.

Sámegiella galgá leat fáldaldahkan rávisolbmuid- ja lassioahpus⁵⁸. Maiddá universitehtaoahpahusas ja alit oahpus galgá leat vejolaš lohkat sámegiella⁵⁹.

Amas guovlo- dahje minoritehtagielloahpahus ii sirrejuvvo giella kultuvrralaš konteavsttas, de galgá doaimmaid bokte maiddá fállujuvvot oahpahus guoskevaš historjjás ja kultuvrras⁶⁰.

Čielggadanraporta nanne ahte go stáhta lea geatnegahtán iežas dáhkidit guovlo- dahje minoritehtagielloahpahusa, de ferte maiddá fuolahit ahte gávdnojit dárbbášlaš ruđalaš návccat, bargit ja oahpponeavvut. Lihtus eai leat dattege dat dárbbášlaš bealit maid geatnegasvuodát mielddisbuktet, dárkileappot čilgejuvvon. Bargiid gelbbolašvuoda dáfus boahá liikká ovdan ahte galgá fuolahit oahpaheddjiide dan vuodđooahpu ja lassioahpu mii dárbbášuvvo vai geatnegasvuodaid nákke ollašuttit⁶¹.

⁵⁵ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 8 teakstaoassi 1, č. a - d

⁵⁶ Vrd. European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, č. 79 č. 33 – 35:in.

⁵⁷ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, č. 82

⁵⁸ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 8 teakstaoassi 1, č. f, ii

⁵⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 8 teakstaoassi 1, č. e, ii.

⁶⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 8 teakstaoassi 1, č. g. Geahča maiddá Explanatory Report č. 86.

⁶¹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 8 teakstaoassi 1, p. h. Geahča maiddá Explanatory Report č. 87.

Galgá maiddáí ásahuvvot unnimusat okta bearráigeahččanorgána mii čuovvu guovlo- dahje minoritehtagielaid doaimmaid ja ovdáneami. Bearráigeahččanorgána galgá buktit almmolaš áigodatraporttaid⁶².

Lihtu suddjen- ja ovddidanmearrádusat gustojit dábálaččat duššefal dain geográfalaš guovlluin gos guovlo- dahje minoritehtagiella árbevirolaččat lea geavahuvvon. Muhto dannego olbmot dán áiggi dávjá fárredaddet eret árbevirolaš giellaguovlluin, omd. stuora gávpogiidda, de gáibiduvvo giela suddjema ja ovdánahttima várás vejolašvuohta oažžut oahpahusa maiddáí giela árbevirolaš geográfalaš guovllu olggobealde. Dain guovlluin gusto dalle ahte Norga lea geatnegahttan iežas addit lobi, movttiidahttit ja láchit dili giellaoahpahussii buot oahpahusdásiin, go fal leat doarváí giellageavaheaddjit⁶³.

Riekti, artihkal 9

Go lea sáhka sámezielgeavaheamis riekteoktavuođain, de gustojit lihtu mearrádusat dain dubmendoaimmain gos ássiidlohku geat guoskevaš giela geavahit lea dan mađi stuoressa ahte lihtu doaibmabijut leat vuoiggalaččat. Ii lihtus iige čielggadanraporttas leat sierra čilgejuvvon movt dán artihkkala galggašii árvvoštallat⁶⁴. Geahča danne geográfalaš ráddjema oppalaš čilgehusa artihkal 1:s nu movt ovdal namuhuvvui.

Lihttu earuha rihkusáššiid, siviilaáššiid ja hálldahuslaš áššiid, ja dat válljenvejolašvuođat maid III oassi addá, leat heivehuvvon iešguđege riekteáššehámi erenoamášvuhtii⁶⁵. Norga ii leat dattege válljen geatnegahttit iežas addit vuoigatvuođa geavahit sáme giela hálldahuslaš áššiid diggesiehtadallamiin⁶⁶.

Sihke rihkusáššiid ja siviilaáššiid oktavuođas lea Norga geatnegahttojuvvon fuolahit ahte duopmostuolut dollet dikki guovlo- dahje minoritehtagillii jus goabbáge áššebealli dan gáibida⁶⁷. Dasto leat soames goabbatlagánvuođa das man diggevuogis lea sáhka.

⁶² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 8 teakstaoassi 1, č. i.

⁶³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 8 teakstaoassi 2. Geahča maiddáí Explanatory Report č. 89.

⁶⁴ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 9, teakstaoassi 1. Geahča maiddáí Explanatory Report č. 90:s 99 rádjái.

⁶⁵ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report č. 92

⁶⁶ Norga ii leat válljen Artihkal 9, teakstaoasi 1, čuoggá c. Geahča List of declarations made with respect to treaty No. 148, European Charter for regional of Minority Languages, Status as of: 8/1/2007.

⁶⁷ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 9, teakstaoassi 1, čuokkis a, i ja čuokkis b, 1.

Rihkusáššiin galgá áššáskuhttomii dáhkiduvvot vuoigatvuohta geavahit iežas guovlo- dahje minoritehtagiela, ja dáhtumat dahje duodaštusat eai galgga navdojuvvot dohkkeameahttumin dušše dainna ákkain ahte lea guovlo- dahje minoritehtagillii ovddiduvvon. Norga lea maiddái geatnegahtton nannet vuoigatvuođa beassat rihkusáššis ovddidit dokumenttaid guovlo- dahje minoritehtagillii, ja maiddái vuoigatvuođa nuvtá dulkii dahje jorgaleaddjái⁶⁸.

Siviilaáššiin lea Norga geatnegahttojuvvon addit lobi bealálažžii guhte peršovnnalaččat šaddá dikki ovdii geavahit iežas guovlo- dahje minoritehtagiela almmá dagaheamis alces liigegoluid dan geažil. Lea maiddái geatnegasvuohta addit lobi ovdanbuktit duodaštusaid ja dokumenttaid guovlo- dahje minoritehtagillii dulkka dahje jorgaleaddji vehkiin jus leaš dárbu⁶⁹. Siviilaáššiin ii leat dattege geatnegasvuohta dán maŋibu fuolahit goluid haga bealálažžii, muhto lea geatnegasvuohta oččodit dan ahte dulkon ja jorgaleapmi ii mielddisbuvtte liigegoluid áššáiguoskevaččaide⁷⁰.

Dokumenttaid lágalašvuođa dáfus lea Norga geatnegahttan iežas dasa ahte ii biehttal dohkkeheamis juridihkalaš dokumenttaid maid bealálaččat ovdanbuktet dušše dainna ákkain ahte leat čállojuvvon guovlo- dahje minoritehtagillii⁷¹. Dattege ii leat Norga geatnegahttan iežas dasa ahte ii biehttal dohkkehit juridihkalaš dokumenttaid maid bealálaččat gaskaneaskka leaba čállán dušše dainna ákkain ahte leat guovlo- dahje minoritehtagillii dahje ahte addit lobi daid geavahit goalmát peršovnna vuostá guhte ii hálddaš guoskevaš giela⁷².

Lea iešguđet duopmostuolu duopmára ášši, čadaheaddji dubmenvuogi siskkobealde bearráigeahččat ahte dát namuhuvvon áššit eai boastut geavahuvvo⁷³.

Dasto lea Norga maiddái geatnegahttojuvvon guovlo- dahje minoritehtagillii almmuhit deataleamos našovnnalaš láhkateavsttaid mat erenoamážit gusket daid gielaid geavaheddjiide, jus dat eai leat fáhtemis earaládje⁷⁴. Duot maŋit ii

⁶⁸ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148,, Artihkal 9, teakstaoassi 1, čuokkis a i – iv.

⁶⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148,, Artihkal 9, teakstaoassi 1, čuokkis b i – iii.

⁷⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148,, Artihkal 9, teakstaoassi 1, čuokkis d.

⁷¹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148,, Artihkal 9, teakstaoassi 2, čuokkis a.

⁷² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148,, Artihkal 9, teakstaoassi 2, čuoggát b ja c.

⁷³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148,, Artihkal 9, teakstaoassi 1. Geahča maiddái Explanatory Report č. 91.

⁷⁴ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148,, Artihkal 9, teakstaoassi 3.

mearkkaš várra maide Norgga oktavuodain go dat gusto dalle go teaksta juo gávdno guovlo- dahje minoritehtagillii dannego eará riikkas gos dat giella lea almmolaš giella, lea teaksta juo jorgaluvvon guovlo- dahje minoritehtagillii dahje sullasaččat⁷⁵.

Go lea sáhka das ahte geavahit guovlo- dahje minoritehtagiela go lea oktavuohta almmolaš eiseválddiiguin omd. láhkæiseválddiiguin, de oaivvilda Woehrling ahte lihttu addá pragmáhtalaš lahkoneami mas leat guokte guovddášjurdaga vuodđun. Vuosttažettiin dat ahte iešguđet gielat leat iešguđet dilálašvuodas ja danne berre daid sáhttit geavahit iešguđetládje go lea almmolaš orgánaiguin oktavuohta. Dasto berre ges deattuhit konkreta ja govttolaš (reasonable) čovdosiid, nappo prinsihpalaččat garvit ilá teorehtalaš lahkoneamiid⁷⁶.

Woehrling deattuha maiddái dan nanu symbolaárvvu mii lea das ahte beassat atnit iežas giela go lea almmolaš servodagain oktavuohta. Guovlo- dahje minoritehtagiela vuoigatvuodas lea seamma filosofijja vuodđun go almmolašgielaid geavahanvuoigatvuodas lea, nammalassii identitehta háhkan, dignitehta ja árvu, muhto maiddái pragmáhtalaš bealit, ovdamearkka dihte olbmo oassálastin servodagas ja giela ovdánanbealit leat vuđolaččat⁷⁷.

Hálddahaslaš eiseválddit ja servodatbálvalus, artihkal 10

Jus sámegeiella geavahuvvo go lea hálddahaslaš eiseválddiiguin oktavuohta dahje servodatbálvalusaid dáfus, de gusto seamma geográfalaš ráddjen go artihkal 9:s, ja maiddái vuodđojurdagat ja vuodđofilosofijja lea seamma go artihkal 9:s. Dát bealit artihkal 10 hárrái, čilgejuvvojit válddahallamis geográfalaš ráddjema birra artihkal 1:s definišuvnnat, ja vuodđojurdagat čilgejuvvojit dás ovdalis artihkal 9 oktavuođas. Muđui gusto čuovvovaččat eiseválddiid ja servodatbálvalusa hárrái.

Ulbmil dáinna mearrádusain eiseválddiid ja servodatbálvalusa hárrái lea addit guovlo- dahje unnitlohkogielaigiidda lobi čadahit iežaset boargárvuoigatvuodaid ja -geatnegasvuodaid dakkár eavttuiguin mat doahhtalit sin ovdanbuktinvuogi⁷⁸.

⁷⁵ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report č. 99.

⁷⁶ Woehrling, Jean-Marie, *The European Charter for Regional or Minority Languages – A Critical Commentary*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, November 2005, s. 162-.

⁷⁷ Woehrling, Jean-Marie, *The European Charter for Regional or Minority Languages – A Critical Commentary*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, November 2005, s. 160-.

⁷⁸ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report č. 100.

Artihkal 10 lea juhkkovuvvon viđa oassái mat čilgejit:

- Árbevirolaš stáhtalaš eiseváldedaheami.
- Doaimmat maid báikkálaš ja guovllu eiseválddit main lea dihto iešmearrideapmi doaimmahit, nappo suohkanat ja fylkkasuohkanat, ja min oainnu mielde maddái Sámediggi.
- Servodatbálvalusat dego buohcciviesut, poasta, el-rávdnji ja eará.
- Jorgaleapmi ja dulkon.
- Goargguid geavaheapmi⁷⁹.

Dan geográfalaš guovllus gos dát mearrádušat galget čađahuvvot ja go fal lea govttolaš, de lea Norga geatnegahttojuvvon sihkkarastit sámegeielagiidda vejolašvuoda ovdanbuktit sámegeillii sihke njálmmálaččat ja čálalaččat, ja oažžut vástádusa dan gillii⁸⁰. Dasto galgá mieđihit eiseválddiid ráhkadit dokumenttaid sámegeillii, ja ahte dábálaš hálddahušlaš teavsttat ja skovit sámegeillii leat olámuttus álbmogii dahje guovtti gillii⁸¹.

Báikkálaš dahje guovllu eiseválddi guovllus geográfalaš ráddjejuvvomiid siskkobealde galgá mieđihit ja/dahje movttiidahttit geavahit sámegeiela:

- Eiseválddi doaimmas.
- Njálmmálaš dahje čálalaš ovdanbuktimiid oktavuodas.
- Go eiseválddit almmuhit iežaset almmolaš dokumenttaid.
- Digaštallamiin, ii dattege nu ahte hilgu stáhta almmolaš giela geavaheami.
- Báikenamaid geavaheamis. Dárbbu mielde buohtalaga báikenamain almmolaš gillii⁸².

Servodatbálvalusas (buohcciviesuin, poasttas jna.) galgá guoskevaš geográfalaš guovllus ja giela dilálašvuoda vuodul ja govttolaš meari mielde, mieđihuvvot ahte sámegeielagat ožžot ovddidit ášši ja oažžut dasa vástádusa iežas gillii⁸³.

⁷⁹ Woehrling, Jean-Marie, *The European Charter for Regional or Minority Languages – A Critical Commentary*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, November 2005, s. 186. Geahča maddái European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report č. 102.

⁸⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 10, teakstaoassi 1, čuokkis a, iii.

⁸¹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 10, teakstaoassi 1, čuoggát c ja b.

⁸² Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 10, teakstaoassi 2, čuoggát a – g.

⁸³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 10, teakstaoassi 3, čuokkis b.

Jorgaleapmi ja dulkon galgá fállujuvot dárbbu mielde go lea oktavuoha hálddahaslaš eiseválddiiguin ja servodatbálvalusain vai dat namuhuvvon geatnegasvuodát čađahuvvojit⁸⁴.

Jus guoskevaš geavaheaddji dan dáhttu, de galgá sámegielgoargu miedihuvvot ja geavahuvvot⁸⁵.

Dan várrejumi mii artihkkala vuosttaš teakstaoasis namuhuvvo, ”dan muddui go lea govttolaččat vejolaš”, galgá árvvoštallat nu ahte juohke geatnegasvuoha iešalddis mielddisbuktá stáhtii geatnegasvuoda fuolahit resurssaid ja dan ortnega mii dárbbášuvvo vai geatnegasvuoda sáhtta beaktilit čađahit, muhto ahte muhtun oktavuodain sáhttet leat dilálašvuodát mat dagahit ahte ii leat dahje ii leat vel, realisttalaš ollásit čađahit geatnegasvuoda mas lea sáhka⁸⁶.

Media, artihkal 11

Áigi ja sadji medias lea hui mávssolaš guovlo- dahje minoritehtagielaid seailuheamis ja ovdánahttimis. Čielggadanraporttas celkojuvvo ahte jus hivvodatgulahallan ii leat olámuttus, de ii seaillo dálááiggis guhtege giella. Media-guoskevaš mearrádusaid dáfus lea čuolbman ee. ahte stuora mediat leat sorjja-vaččat stuora álbmotlogus, omd. leat tv:s dábálaččat olu geahččit, ja guovlo- dahje minoritehtagielain lea dájvja smávit kultuvrralaš márkan. Danne dárbbášit guovlo- dahje minoritehtagielat almmolaš doarjaga jus dat nai galget mediaide beassat. Servodaga vejolašvuoha seaguhit iežas mediaide lea ráddjejuvvon, eaige lágat ge navdojuvvo leat nu beaktilin dakko dáfus. Danne deattuhit lihtu mediamearrádusat erenoamážit movttiidahttima ja helpema iešguđet doaimmaid oktavuodas⁸⁷.

Norga lea geatnegahtán iežas álggahit dihto doaimmaid dan várás vai radio ja TV fáallet sámegiel prográmmaid. Ruhtadandoarjjamearrádusat galget maiddái gustot sámegiel TV-prográmmaide. Sámegielsáddagiid ráhkadeapmi galgá ávžžuhuvvot ja álkidahttojuvvo;

- unnimusat ovtta radiostašuvvna ásaheapmi,
- jámmadis TV-prográmmasáddagat
- unnimusat ovtta aviissa ásaheapmi ja/dahje bisuheapmi⁸⁸.

⁸⁴ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 10, teakstaoassi 4, čuokkis a.

⁸⁵ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 10, teakstaoassi 5.

⁸⁶ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, č. 104.

⁸⁷ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report č. 107 – 113.

⁸⁸ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 11, teakstaoassi 1, čuoggát a iii, b i, c ii, e i ja f ii.

Norga lea maiddáai geatnegahtán iežas vuostáiváldit iige gielddit sámegiellat ođđasissáddagiid ránnjáriikkain. Cealkinfriddjavuohta ii ge galgga gáržžiduvvot jus dat ii sáhte legitiimadit ákkastallojuvvot demokrátalaš servodagas⁸⁹.

Kultuvrralaš doaimmat ja kultuvrralaš ásašusat, artihkal 12

Norggas leat čuovvovaš geatnegasvuodát kultuvrralaš ásašusaid ja doaimmaid hárrái, erenoamážit girjerádjosiid, girjjálašvuoda bargguid, teáhteriid, festiválaid, filbmabuvttadeami, kultuvrralaš manifestašuvnnaid álbmotlaš vugiid ja museaid ja eará hárrái:

Dan guovllus gos minoritehtagiella lea anus ja dan muddui go almmolaš eiseválddiin lea váldi dahje gelbbolašvuoha dahje doaibma maid galgá deavdit, movttiidahttit ovdanbuktinmáliid ja álgagiid mat leat erenoamážat guovlo- dahje minoritehtagielas, ja ovddidit iešguđetlágán vugiid bargat ráhkadusaiguin dakkár gielaide.

- Sihkkarastit dohkálaš vuhtiiváldima ja giellamáhtu dain orgánain mat galget organiseret dahje doarjut iešguđetlágán kulturdoaimmaid
- Njuolgga movttiidahttit minoritehtagielagiid oassálastima rusttegiid háhkama bokte ja kulturdoaimmaid plánema bokte.
- Ávžžuhit dahje helpet ásašit ovttá dahje eanet orgánaid main lea ovddasvástáduš čohkket, vurket ovttá kopiiija ja ovdanbuktit dahje almmuhit bargguid mat leat ráhkaduvvon minoritehtagilli.
- Ja jus leaš dárbu, ásašit dahje ovddidit ja ruhtadit bálvalusaid jorgaleami ja terminologalaš dutkama várás, erenoamážit dan várás ahte ovdánahttit heivvolaš hálddahaš, ekonomalaš, kommersiála, sosiála, tekniikalaš dahje juridihkalaš terminologiiija.

Dain guovlluin gos sámegiella ii leat árbevirolaččat adnon, lea Norga geatnegahtán iežas movttiidahttit dahje fuolahit heivvolaš kulturdoaimmaid dahje ásašusaid mat vástidit artihkkalaš vuosttáš teakstaoassái nu movt čilgejuvvo dás ovdalis, jus ležžet doarvái sámegiellat nu ahte dat lea vuoiggalaš. Norga galgá dohkálaččat vuhtiiváldit sámegiella ja sámi kultuvrra go ovdanbuktá norgalaš kultuvrra olgoriikkain⁹⁰.

Ekonomalaš ja sosiála dilálašvuodát, artihkal 13

Ekonomalaš ja sosiála dilálašvuodáid hárrái lea Norga geatnegahttojuvvon dan muddui go almmolaš eiseválddiin fal lea gelbbolašvuoha, ja dan guovllus gos

⁸⁹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 11, teakstaoassi 2.

⁹⁰ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 12, teakstaoassi 1, č. a, d, e, f, g ja h, ja teakstaoasit 2 ja 3.

sámegiella geavahuvvo ja dan muddui go dat lea govttolaš, sihkarastit ahte sosiála fuolahusásahusat dego buohcciviesut, boarrásiid ruovttut ja hospitsat ožžot vejolašvuoda duostut ja dikšut sámegiela divššohasaid sámegillii. Norga galgá maiddái fuolahit ahte dieđut geavaheaddjevuogatuodaid birra leat gávdnamis sámegillii⁹¹. Go dás namuhuvvo geografalaš guovlu eaktun, de leat dasa praktihkalaš ákkat. Ja go celko ”dan muddui go dat lea govttolaš”, de leat dasa seamma ákkat go artihkal 10:s leat⁹².

Rádjerasttildeaddji lonohallan, artihkal 14

Rádjerasttildeaddji oktavuodaid hárrái galgá Norga álkidahttit ja ovdánahttit našovdnarájiid rasttildeaddji ovttasbarggu sámegillii buorin, ja erenoamážit báikkálaš ja guovllu eiseválddiid gaskka gos sámegiella lea anus⁹³. Dat mearkkaša ahte iešguđet našovnaid báikkálaš ja guovllu eiseválddiid ovttasbargu mas sámegiella lea anus ráji goappašiid beal, galgá álkidahttojuvvot ja ovdánahttojuvvot. Dat navdojuvvo leat hui mávssolažžan danne go guovlo- dahje minoritehtagielaid dili dájvja lea nu ahte guoskevaš giellageavaheaddjit lea hárvát eanetlohkogiela ektui, ja ovdánahttindoaimmat dárbbasuvvojit. Ovdamearkan namuhuvvo ahte eiseválddit sáhttet oččodit ovttasbarggu ee. čatnat skuvllaid oktii, lonohallat oahpaheddjiid, doaimmahit oktasaš kultuvrralaš doaimmaid ja eará Muhtun oktavuodain sáhtta oktasaččat čađahit minoritehtagiellalihtu geatnegasvuodaid riikarájiid rastá, leat áibbas dohkálaš ja golloseasti čoavddusin⁹⁴.

5.2.2 *Eahpenjuolgadis riikkaidgaskasaš geatnegasvuodat*

Álggahus

Riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid mat njuolgut váikkuhit sámegiela dili, ferte árvvoštallat maiddái daid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid vuodul mat eahpenjuolgadit váikkuhit. Dalle gártet njuolggogeatnegasvuodat gielladiliid hárrái, rievttis kontekstii riikkaidgaskasaš rievttis. Danne deattuhuvvo ahte riikkaidgaskasaš riekti mas lea mearkkašupmi sámegillii, sisttisdoallá lánkačadni njuolggogeatnegasvuodaid mat eai njuolgut mudde gielladilálašvuodaid, muhto main lea sisdoallu dahje regulerejit dilálašvuodaid mat eahpenjuolgadit váikkuhit

⁹¹ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkal 13, teakstaoassi 2, č. c ja e.

⁹² European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, č. 123.

⁹³ Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, Artihkel 14, č. b.

⁹⁴ European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report, č. 124 – 126 ja 69 ja 70.

sámegillii, ja riikkaidgaskasaš doaimmaid mat eai leat lágalaččat geatnegahtti, muhto morálalaččat ja politihkalaččat geatnegahtti.

Lágalaččat geatnegahtti eahpenjuolgadis sisdoaluin

Dáidda mearrádusaide gullet Norgga dohkkehan konvenšuvdnamearrádušat iešmearrideami, vealahangildosiid ja kultuvrralaš girjáivuoda hárrái. Dat fáttmasta sihke eará osiid ovdalis namuhuvvon konvenšuvnnain, ja maiddái ovttaskas mearrádušaid dain konvenšuvnnain mat dás eai leat namuhuvvon. Duot vuosttaš mearrádušat leat iešmearridanrievtti, oahpahusa, cealkinfriddjavuoda, eahpevealáheami ja eará mearrádušat. Manjibut leat ges mearrádušat 1966 riikkaidgaskasaš konvenšuvnnas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid birra, erenoamážit artihkal 1, ja 1992' ON konvenšuvdna biologalaš girjáivuoda birra, erenoamážit artihkal 8 j.

Morálalaččat ja politihkalaččat geatnegahtti

Ovdamearkan morálalaš ja politihkalaš riikkaidgaskasaš riektái lea dát manjit mii deattuhuvvo iežas giellaoainnu deklarašuvnna geažil ja artihkal 27 ICCPR oktavuoda geažil, namalassii

*ON julggaštus minoritehtavuoigatvuodaid birra*⁹⁵

“ Article 1

1. States shall protect the existence and the national or ethnic, cultural, religious and linguistic identity of minorities within their respective territories and shall encourage conditions for the promotion of that identity.

2. States shall adopt appropriate legislative and other measures to achieve those ends.

Article 2

1. Persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities (hereinafter referred to as persons belonging to minorities) have the right to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, and to use their own language, in private and in public, freely and without interference or any form of discrimination.

⁹⁵ Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, Adopted by General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992.

Article 3

1. Persons belonging to minorities may exercise their rights, including those set forth in the present Declaration, individually as well as in community with other members of their group, without any discrimination.

2. No disadvantage shall result for any person belonging to a minority as the consequence of the exercise or non-exercise of the rights set forth in the present Declaration.

Article 4

1. States shall take measures where required to ensure that persons belonging to minorities may exercise fully and effectively all their human rights and fundamental freedoms without any discrimination and in full equality before the law.

2. States shall take measures to create favourable conditions to enable persons belonging to minorities to express their characteristics and to develop their culture, language, religion, traditions and customs, except where specific practices are in violation of national law and contrary to international standards.“

ON' julggaštus minoritehtavuoigatvuodaid birra dohkkehuvvui ON' váldo-čoahkkimis juovlamánu 18. b. 1992:s. Vaikko dat leage julggaštus mii ii geatnegahte stáhtaid rievttálaččat, de lea dat aŋkke nannosit politihkalaččat ja morálalaččat geatnegahti. Julggaštusa duogáš lea 1966' Riikkaidgaskasaš konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra, muhto dat ii galgga navdojuvvot duššefal lasáhussan dan konvenšuvdnii muhto iešbirgejeaddji áššegirjin mas maid lea mearkkašupmi. Julggaštusa ráhkademiin ádjánedje njealljenuppeloht jagi, ja dan áiggis rievddai riikkaidgaskasaš oaidnu minoritehtagielaide buoret guvlu. Julggaštusa bokte leat ON' miellahttorikkat cealkán ahte unnitloguin lea duodai riekti ee. geavahit iežaset giela, sihke priváhtadit ja almmolaččat, ja ahte galget álggahuvvot doaimmat nu ahte gielaide dilli buorrána⁹⁶.

5.2.3 Čoahkkáigeassu ja ságaskuššan riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid birra

Riikkaidgaskasaš riekti minoritehta- ja eamiálbmotgielaid hárrái lea sakka ovdánan maŋemus viđalogi jagis. Konvenšuvdnadohkkeheadđi stáhtaid vuodđo-filosofiija 1950- ja 1960-loguin go ee. EOK, ILO 107, ICCPR ja nállevealahan-

⁹⁶ Thornberry, Patrick, *Indigenous peoples and human rights*, Melland Schill Studies in International Law, Manchester University Press, United Kingdom, 2002, siiddut 175 – 180.

konvenšuvdna ráhkaduvvojedje, lei ahte unnitlogut galget ovttahttojuvvot eanetlogu servodaga kultuvrii. 1970- ja 1980-loguin heahtediliid ja riektepresiseremiid bokte, rievddai stáhtaid oaidnu nu ahte mieđaid mieđaid deattuhišgohte girjáivuođa ja árvvu minoritehta- ja eamiálbmotovdánahttima dáfus.

1950- ja 1960-logu mearrádusat ledje suddjejeaddjit ja dat suddjejedje dihto vuoigatmeahtunvuođaid vuostá dihto eavttuid vuođul. Dalle lei EOK erenoamáš go suddjii buot olbmuid vuoigatvuođaid ja maddái nannii vuđolaš positiiva vuoigatvuođaid dalá eavttuid mielde, muhto das eai lean minoritehtat erenoamáš subjeaktan.

Girjáivuođa, eallinvugiid ja gudnejahttima vuodđooainnut ovddiduvvojedje unnitloguid ja/dahje eamiálbmogiid ovddidandoaimmain, ee. 1989' ILO 169 bokte ja ON' 1992' julggaštusa bokte minoritehtavuoigatvuođaid birra. Norggas fápmuibodii ILO 169 čakčamánu 5. b. 1991:s.

Maddái minoritehtagiellalihtu vuodđoarvvut leat girjáivuohta, kultuvrralaš riggodat ja árbi, erenoamážit Eurohpá mánggakultuvrralaš identitehta oktavuodas. Minoritehtagiellalihtu ulbmil lea suddjet ja ovdánahttit guovlo- dahje minoritehtagielaide, iige addit vuoigatvuođaid ovttaskasaide. Minoritehtagiellalihtu ulbmil, viidodat, mihttomearit ja doaimmat dahket dan erenoamážin eará konvenšuvnnaid ektui. Go vuodđun lea njuovžilisuohta mihttomeriid ovddasvástádusa mielde, de čájehuvvo ahte dat ii dušše deattut mihttomeriid muhto maddái daguid, ja dalle dáhttot maddái buori proseassa ovdánahttindoaimmaid čadaheami dáfus maid bealálaččat leat iežaset čatnan dahkat dainna eavttuin ahte ovdánahttindoaimmat duohtandahkkovvojit nu bures go vejolaš almmá rihkukeahtá mihttomeriid.

Minoritehtagiellalihtu mihttomearit leat ollu ja dárkilat, ja geatnegasvuohtan lea ahte dat galget duohtandahkkovvot Eurohpá kultuvrralaš girjáivuođa suddjema ja ovdánahttima várás. Buot minoritehtagiellalihtu bealálaččat, maddái Norga, leat dihto unnimusgáibádusaiguin, friddjadit ja iešguđet guovlo- dahje minoritehtagiela dilálašvuođa vuođul, ieža beassan välljet guđiid ovdánahttindoaimmaid III oasis, sii leat atnán heivvolažžan čatnat iežaset čadahit. Sámegiela dili vuođul Norggas, välljii Norga geatnegahttit iežas čadahit 51 ovdánahttindoaimma, nappo eanet go 35 mii lei unnimusmearri. Dat ovdánahttindoaimmat gustojit dušše sámegillii, eará guovlo- dahje minoritehtagielaide dáfus sáhttet eará ovdánahttindoaimmat leat välljejuvvon. Sámegiel doaibmabijuid čadaheami hárrái sáhtta artihkkaliid 8-14 dušše árvvoštallat juohke ovdánahttindoaimma vuođul mii lea välljejuvvon jurájuste sámegiela várás.

Dat territorija gos guovlo- dahje minoritehtagiella lea anus, mearkkaša dan geográfalaš guovllu gos dat gielat leat ovdanbuktingaskaoapmin muhtun olbmuide mat dán lihtu vuodul dahket mearrádusaid dihto suddjen- ja ovdánahttin- doaimmaid hárrái, vuoiggalážžan. Dat lea nappo guovlu gos guovlo- dahje minoritehtagiella geavahuvvo mearkkašahtti viidát, vaikko dušše ovttá minoritehta bealis giela historjjálaš guovllus. Go dien definišuvnna árvvoštallá girjáivuoda- perspektiivvas, de lea veara jearrat ii go giella šatta eanet suddjenvearan ja ovdánahttinvearan mađi unnit olbmot dan geavahit.

Dás ferte muittuhit ahte Riikkaidgaskasaš konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, artihkal 27, ON' mánáidkonvenšuvdna, artihkal 29.1.c ja artihkal 30, ja Eurohpalaš konvenšuvdna olmmošvuoigatvuođaid birra, artihkal 5.2, artihkal 6.3.a ja e ja artihkal 14 leat duohtandahkkojuvvon 1999' olmmoš- vuoigatvuođalága bokte, ja gustojit ovdalii ja njuolgut Norgga lánkan jus leaš gilvu.

Dáid riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid ja sámelága giellanjuolggadusaid oktavuoha čilgejuvvo guorahallanságaskuššamis kapihttala mañemus oasis.

5.3 Sámelága giellanjuolggadusat

5.3.1 Álggahus ja duogáš

Álggahus

Sámeláhka⁹⁷ bođii fápmui guovvamánu 24. b. 1989:s, muhto das eai lean dalle vel njuolgut giellanjuolggadusat⁹⁸. Lasáhusa bokte bohte sámelága giellanjuolggadusat fápmui ođđajagimánu 1. b. 1992:s. Lága ulbmil lea lánčit dili nu ahte Norgga sámi álbmot beassá sihkkarastit ja ovdánahttit gielaset, kultuvrraset ja servodateallima, geahča § 1 -1⁹⁹. Erenoamáš mearrádusat sámegeiela birra gávdnojit sámelága § 1 – 5:s, ja olles kapihtal 3:s. § 1 – 5:s bohtá ovdan ahte sámegeiella ja dárogeiella leat ovttáárvosaš gielat, ja ahte dat galget leat ovttadássásaččat 3. kapihttala mearrádusaid mielde. Earret sámegeiela hálddašanguovllu ja almmolaš orgánaid definišuvnnaid, geahča § 3 - 1, de leat sámelága goalmát kapihttalis mearrádusat čuovvovaš áššiide:

- Njuolggadusaid, almmuhemiid ja skoviid jorgaleapmi, § 3 - 2.
- Vuoigatvuohta oazžut vástádusa sámegeilli, § 3 - 3.

⁹⁷ LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)

⁹⁸ Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), lánkaevttohus s. 123-.

⁹⁹ LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) § 1.

- Viiddiduvvon vuoigatvuohta geavahit sámegiela riektedoaimmas, § 3 - 4.
- Viiddiduvvon vuoigatvuohta geavahit sámegiela dearvvašvuođa- ja sosialsuorggis, § 3 - 5.
- Individuála girkolaš bálvalusat, § 3 - 6.
- Oahppovirgelohpi, § 3 - 7.
- Oahpahuš sámegillii, § 3 - 8.
- Sámegeiella suohkanlaš hálldahušas, § 3 - 9.
- Mearrádusaid doaibmaviidodaga viiddideapmi, § 3 - 10.
- Vahát (váidda), § 3 - 11.
- Sámi giellabarggu organiseren, § 3 - 12.

Mii galgat dás guorahallat devdet go sámelága giellanjuolggadusat riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid, ja danne fertet mii earret dan mii nannejuvvo iešguđet mearrádusaid, maidđái geahččat movt láhkaaddi lea mearrádusaid ákkastallan. Erenoamáš miellagiddevaš lea geahččat movt láhkaaddi árvoštallat riikkaidgaskasaš rievtti mii lei dalle gustovaš go mearrádus ráhkaduvvui. Iešguđet mearrádusaid čilgehus lea danne eanas muddui dan birra.

Giellamearrádusaid duogáš

Nu movt ovdalis namuhuvvon, de fápmuibodii sámeláhka guovvamánu 24. b. 1989:s. Sámelága giellamearrádusaid lasihuvvojedje sámeláhkii lága 21 bokte juovlamánu 1990:s nr 78. Dat bohte fápmui ođđajagimánu 1.b. 1992:s. Dat guovttesadjáijuohkin lei danne 1980:s nammaduvvojedje guokte lándegotti guorahallat sámi dilálašvuođaid. Nubbi lándegoddi, Sámi vuoigatvuođalándegoddi galggai guorahallat sápmelaččaid rievtti eatnamiidda ja čáziide ja dihto eará juridihkalaš áššiid¹⁰⁰. Nubbi lándegoddi, Sámi kulturlándegoddi galggai ges guorahallat sámi kultur- ja oahpahušpolitihka ja erenoamážit árvoštallat sámi giellaláhkagažaldaga¹⁰¹. Danne ledje 1989' sámelága veršuvnnas ja giellamearrádusain mat bohte fápmui 1992:s goabbat ovdabarggu dahkkon. Vuosttaš veršuvnnas lei eaktun ahte galggai mañnel sáhttit viiddiduvvot eanet mearrádusaiguin dárbbu mielde¹⁰². Ot.prp. nr. 33:s (1986-87) mii lea sámelága vuođđoevttohus, guorahallojuvvo sápmelaččaid riektedilálašvuohta Norggas riikkaidgaskasaš rievtti vuođul, muhto giellagažaldagat eai guorahallojuvvo das sierra. Vuosttaš veršuvnna duogáš ja eanet gálđočujuhusat dan birra leat ee. Mañit namuhuvvon proposišuvnnas, ja lunddolaš ákkaid geažil eat guoskkat daid áššiid

¹⁰⁰ Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), s. 7

¹⁰¹ NOU 1987:34 Samisk kultur og utdanning. De enkelte sektorer. Administrasjon, s. 21. Geahča maidđái Ot. prp. nr. 60 (1989-90), Samisk språk s. 2.

¹⁰² Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), s. 116.

dás mii válddahallá giellamearrádusaid. Giellamearrádusaid hárrái geahččat dás baicce prinsihpalaš vuoduid ja movt riikkaidgaskasaš riekti mii lei 1980-logus dalle árvvoštallojuvvui.

Ot.prp. nr. 60:s (1989-90) sáme giela birra, ovddidii kultur- ja girkodepartemeanta daid lánkaevttohusaid mat maŋjel šadde sámelága giellanjuolggadussan. Dan lánkaevttohusa vuoddu ledje ges guokte guorahallama maid Sámi kulturlándegoddi lei dahkan, namalassii NAC 1985:14, ja NAC 1987:34. Departemeanta gávnnašii ahte sáme giella lei maŋosmanname, ja ahte danne lei sámi kultuvra áitojuvvon dilis. Dasto ledje maiddái unnán vejolašvuodát geavahit sáme giela almmolaččat. Sáme giela nannema olis, ovddiduvvui danne lánkaárvalus das ahte sáme giela galggai eambo sáhttit geavahit go lei oktavuoha almmolaš orgánaiguin. Okta vuoddoaidnu lei ahte sáme giella ja dárogiella leat ovttárvosaččat ja danne berredje leat ovttadássášaš gielat¹⁰³. Sámi kulturlándegoddi lei maiddái deattuhan giela mearkkašumi sámi kultuvrii ja eallinvuohkáii ja nuppeládje. Lándegoddi čujuhii maiddái giela mearkkašupmái kulturpluralisttalaš lasáhussan, namalassii girjáivuoda oassin, ja dan ahte lea oassin Norgga riikka vuoddokulturárvvus¹⁰⁴. Eanas konkrehta mearrádusat ovttárvosašvuodas galge čadáhuvvot dihto mearri sáme giela hálddašanguovllu siskkobealde. Departemeanta anii ulbmilažžan čohkket eanas njuolggadusaid mat guske sápmelaš álbmogii ovttá sierra lánkan, ja sierra kapihtal sámelágas navdojuvvui leat vuogasin dan dáfus¹⁰⁵. Sámi báikenamaid geavahepmi ii galgan dattege šaddat sámelága vuollái, go navdojuvvui ahte dat leat gullevaččat eará sierra lánkii báikenamaid birra¹⁰⁶.

5.3.2 Ovdabargguid oppalaš oktavuoha riikkaidgaskasaš riektái

Departemeantta lánkaárvalus oaivvilduvvui vástidit riikkaidgaskasaš ovdáneapmái mas minoritehtagielain lei nannoset suodji, ee. Boahktevaš minoritehtagiellalihtu árvalusas mii dalle lei ráhkaduvvon¹⁰⁷. Dan oaivila vuoddu lei hirbmat oanehis čilgehus artihkkal 27 birra ICCPR:s, ILO 169 teavstta birra mii ii lean vel dohkkehuvvon, davviriekkalaš giellakonvenšuvnna birra, Eurohpá sihkarvuoda ja ovttasbarggu konferánssa (KSSE) loahppadokumentta birra ja minoritehtagiellalihtu árvalusa birra¹⁰⁸. Departemeantta oaiviliin ja evttohusain oaidná ahte dáin namuhuvvon dokumenttain riikkaidgaskasaš ovdáneami birra ii lean mearrideaddji mearkkašupmi, muhto dat namuhuvvojit deskriptiivadit soames

¹⁰³ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 2.

¹⁰⁴ NOU 1985:14 Samisk kultur og utdanning, s. 152.

¹⁰⁵ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 2.

¹⁰⁶ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 3.

¹⁰⁷ Ot. prp. nr. 60 (1989-90), Samisk språk, s. 2-.

¹⁰⁸ Ot. prp. nr. 60 (1989-90), Samisk språk, s. 10-.

oktavuođain ¹⁰⁹. 1950' Eurohpakonvenšuvnnas olmmošvuoigatvuodaid birra, artihkkaliin 5.2 ja 6.3 lea dattege mearkkašupmi go sámegeielgeavaheapmi riektedoaimmas čielggaduvvo ¹¹⁰, vaikko ii namuhuvvon minoritehtagielaid riikkaidgaskasaš dili čilgedettiin. Orun muitime ahte dáid muttuid lei ICCPR artihkal 27 áidna mearrádus earret EOK mii lei njuolggogeatnegahtti sámi dilálašvuodain. ILO 169 ja minoritehtagiellalihttu ii lean vel dohkkehuvvon ja KSSE loahppadokumenta ii lean mihkke konvenšuvnnaid. Riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát eai lean guovddázis Sámi kulturlávdegotti 1985 ja 1987 čielggademiin. Sámi kulturlávdegoddi deattuhii oanehaččat maiddái 1969' nállevealahankonvenšuvnna ja 1966' riikkaidgaskasaš ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid konvenšuvnna mearrádusaid iešmearrideami ja oahpahusa birra, maid departemeanta ii namuhan Ot. Proposišuvnnas ¹¹¹.

5.3.3 *Sámelága giellamearrádusat*

Sámelága prinsihpalaš giellamearrádusat

Norgga sámepolitihka bajemus ulbmil lea láchit sámi álbmogii dili nu ahte dat sáhtta sihkarastit ja ovdánahttit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima. Dat ovddiduvvo Sámelága ulbmilparagrafas, geahča § 1 – 1, mii geardduha dan mihttomeari mii lea sátnáduvvon vuodđolága §:s 110 A. Ulbmilmearrádus ii bija iešheanaláččat geatnegasvuodaid eiseválddiide nu movt vuodđolága § 110 a dahká, muhto dat leat guovddáš dulkonmomeantan sámelága eará mearrádusaide. ¹¹².

§ 1 – 5 mielddisbukta ahte sámegeiella ja dárogiella leat ovtaárvosaš gielat nu movt nannejuvvo sámelága kapihtal 3 mearrádusain. Das ovdanbuktojuvvo ovtaárvosaš- ja ovttadássásašprinsihppa. Departemeantta ágga dan mearrádussii lei sámegeiella prinsihpalaš nannen vuodđolága § 110 a bokte ja sámelága § 1 -1 bokte. Sámegeiella navdojuvvui leat oassin norgalaš kulturárbbis, ja dat galggai doahttaluvvot ja ovdánahttojuvvot seammaládje go dárogiella nai. Ovtaárvosaš- ja ovttadássásašprinsihppa galggai prinsihpalaččat gustot buot almmolaš oktavuođain, muhto duššefal almmolaš orgánaid guovdu sámegeiella guovddáš-guovlluin, namalassii hálddašanguovllus ¹¹³. Dannego dat definišuvnnat leat guovddázis vuoigatvuodalaš giellamearrádusain, de galgat dás dárkileappot geahččat manne hálddašanguovlu ásahuvvui, ja hálddašanguovllu almmolaš

¹⁰⁹ Ot. prp. nr. 60 (1989-90), Samisk språk, kapihtal 4.

¹¹⁰ Ot. prp. nr. 60 (1989-90), Samisk språk, kapihtal 4.5. geahča erenoamážit s. 19-.

¹¹¹ NOU 1985:14 Samisk kultur og utdanning, s. 132.

¹¹² Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), s. 116.

¹¹³ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 13-.

orgánaid sámegiелgeavaheami. Loahpas geahčastit vel mearrádusaid mat eai leat geográfalaččat ráddjejuvvon hálddašanguvlui.

Hálddašanguovlu sámelága mielde

§ 3 – 1:s definerejuvvo sámegiela ja almmolaš orgánaid hálddašanguovlu. Sámegiela hálddašanguovlu lea boares gáibádus maid 1956' sámelávdegoddi juo ovddidii. Jurdda lei ahte jus sámegielas galggai leat seailunvejolašvuohta, de fertii dat nannejuvvot dihto guovddášguvlui. Sámi kulturlávdegoddi evttohii maiddái ásaht sámegiел guovddášguovlluid gos galge leat erenoamáš ja muhtun muddui viidát njuolggadusat go riikkas muđui. Ággan lei ahte sámegiela dilálašvuohta lei sorjjavaš daid guovlluid ovdáneamis mii dáhpáhuvai doppe gos sámegiella lei nanus. Ot.-proposišuvnnas guorrasii departemeanta dán evttohussii muhto oaivvildii ahte guovlu galggai gáržžiduvvot lávdegotti evttohusa ektui, nu ahte lei dušše sáhka dain suohkaniin gos sámegiella lei erenoamáš nanus. Das čilgejuvvui ahte dakkár suohkanat leat dat mat juo dárbbášedje guovttegielalaš hálddahus ja mat ožžot dan nammii stáhtadoarjaga, ja maiddái ahte sámegielagiid proseanta lei allat, Guovdageainnus 76,8, Kárášjogas, 72,4, Unjárggas 57,5 ja Deanus 42,5. Maiddái eará suohkanat oaivvilduvvojedje dárbbášit nannet sámegiela ja dárogieला ovttaárvosašvuođa, muhto dat eai navdojuvvon leat seamma dilis go duot namuhuvvon suohkanat, ja áigumuššan lei maid čohkket hálddašanguovllu vuosttažettiin ovttá fylkii ¹¹⁴. Danne šattai maiddái Porsáŋgu suohkan Finnmarkkus hálddašanguvlui gos ledje su. 22 % sámegielaga, ja Gáivuona suohkana Romssas gos ledje 14 % sámegielaga, evttohii departemeanta guođdit olggobeallái dan háve. Departemeanta čujuhii ahte hálddašanguovllu viiddideami galggai árvoštallat maŋnel go dat lei ovttá áiggi doaibman vai gártaduvvojedje vásáhusat dan doaimmas. Ii oktage gulaskuddanása hus vuosttaldan hálddašanguovllu, muhto muhtun ása husat dáhtto ahte eanet suohkanat galge fárrui ¹¹⁵. Gáivuotna válđui fárrui hálddašanguvlui juste ovdalaš go láhka dohkkehuvvui maŋnel lávdegoddegieđahallamiid. Mearkkašanveara lea ahte ii lean veaháge sáhka das movt riikkaidgaskasaš geatnegasvuođat váikkuhit sámegiela hálddašanguovllu hárrái.

Sámegiela hálddašanguovllu mearrádus mii dohkkehuvvui lága bokte juovlamánu 21. b. 1990 nr 78, bisui rievddakeahtá ođđajagimánu 1. b. 2006 rádjái go dálá láhkačuodjan bođii fápmui. Hálddašanguovllu lágalaš definišuvdna rievddai dalle nu ahte Gonagas mearrida guđet suohkanat guvlui galget gullat. Dat mearkkaša ahte ii dárbbášuvvo láhkarievdadus go hálddašanguovlu galgá rievdaduvvot.

¹¹⁴ Dat suohkanat ledje Fálesnuorri, Davvisiida ja Porsáŋgu Finnmarkkus, Gáivuotna ja Skánit Tromssas ja Divttasvuotna Nordlánddas. Geahča Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 15. Ii oktage suohkan oarjelsámiguovllus lean ságas, mu cuigehus.

¹¹⁵ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk s. 14-.

Duogážin lei go Sámediggi 2003:s dáhtui Kultur- ja girkodepartemeantta evttohit lánkaevttohusa nu ahte Divttasvuona suohkan maiddái sáhtii searvat hálldašanguvlui. Ot.-proposišuvnnas celkkii departemeanta ahte ášši fertii čatnat sámeláhkii, gustojeaddji Norgga riektái ja riikkaidgaskasaš soahpamušaide minorigitehtagielaide suodjaleami hárrái¹¹⁶. Eai lean almmotge čiekŋalet ságastallamat das movt riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát váikkuhit sámegiela hálldašanguovllu gažaldagaide. Lánkaásahusa bokte viiddiduvvui hálldašanguovlu oktanaga lánkarievdadusain nu ahte Divttasvuona suohkan maiddái šattai hálldašanguovllu vuollái¹¹⁷.

Hálldašanguovllu mearkkašupmi lea stuoris go buot vuoigatvuodát sámelága kapihtal 3 §§ 2 – 7 lea geográfalaččat ráddjejuvvon gustot duššefal dan guovllu siskkobealde, earret muhtun riikkaviidosaš almmolaš orgánaid nugo sámediggi ja boazodoallohálldahus. Lea dušše vuoigatvuohtha oahpahussii § 3 – 8 mii ii leat njuolgut geográfalaččat ráddjejuvvon.

Almmolaš orgánaid sámegielageavaheapmi, § 3 – 1, § 3 – 3, ja 3 – 10

§ 3 – 1, p. 2 – 4 vuodđun das ahte mii lohko guđege dási almmolaš orgánan, lei § 3 – 3 ságaskuššan vuoigatvuodá birra oažžut vástádusa sámegillii. Dan vuodđun lei fas ahte davviriikkalaš giellakonvenšuvdna attii eará riikkaid boargáriidda vuoigatvuodá geavahit iežaset giela Norgga eiseválddiid guovdu dihto oktavuodain, muhto dat ii lean čadáhuvvon sámegiela dáfus. Dasto navdojuvvui njálmmálaš oktavuohtha báikkálaš eiseválddiiguin leat erenoamáš mávssolažžan. Deattuhuvvui maiddái ahte eanas báikkálaš almmolaš orgánain hálldašanguovllus lei dihto sámegiellgelbbolašvuohtha, ja vaikko muhtun orgánat soite bággehallat buoridit máhtu, de ii sáhtán dat navdojuvvot leat nu stuora váttisvuohthan. Guovllu almmolaš orgánat leat dábálaččat báikkálaš orgánaid bajábealde, dahje daid bálvalussuorgi sáhtta leat viidát go sámegiell guovddášguovlu. Guovllu eiseválddit main ii lean gullelašvuohtha guovddášguvlui, navdojuvvojedje gahččat sámelága giellanjuolggadusaid olggobeallái. Álbmoga dárbu doallat njálmmálaš oktavuodá guovllu eiseválddiin navdojuvvui leat unnibun go dárbu beassat njálmmálaččat gulahallat báikkálaš eiseválddiin, earret dalle go sámelánka gusto dearvvašvuodá- ja sosialsuorggis, girkolaš suorggis ja politiijas. Vuoigatvuohtha oažžut vástádusa sámegillii guovllu eiseválddis ráddjejuvvui danne dušše čálalaš ovdanbuktimiidda. Muhto jus guovllu eiseválddis lei gelbbolašvuohtha vástidit sámegillii, de berri dat dahkot. Riikkaviidosaš orgánaide gustojit seamma eavttut go namuhuvvon guovllu eiseválddiide. Vástádus galgá nappo dušše addot čálalaččat, earret daid riikkaviidosaš orgánaid dáfus main lea erenoamáš mearkkašupmi sámi álbmogii

¹¹⁶ Ot. prp. nr. 38 (2004-2005) Om lov om endring i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold, s. 1-.

¹¹⁷ Forskrift til sameloven (lov 12. juni 1987 nr. 56) om forvaltningsområdet for samisk språk

nugo Sámediggi, boazodoallohálddahus ja Sámi allaskuvla. Oaivvilduvvui ahte dat sáhttet maiddái njálmmálaččat vástidit ja nu berre dahkkot.¹¹⁸ Danne dohkkehuvvui, geahča § 3 – 10, ahte Gonagas sáhtta mearridit ahte daid mearrádusaid viiddideapmi mat leat ráddjejuvvon báikkálaš ja guovllu almmolaš orgánaide, maiddái galget gustot eará almmolaš orgánaide, dahje priváhta riektesubjeavttaide mat dahket almmolaš mearrádusaid¹¹⁹. Buot almmolaš orgánain mat leat kapihtal 3:ii gullevaččat, lea alddiineaset ovddasvástáduš fuolahit gelbbolaš sámezielat bargiid ja ahte njuolggadusat čuvvojuvvojit.¹²⁰

Njuolggadusaid, almmuhemiid ja skoviid jorgaleapmi, § 3 - 2

§ 3 – 2 njuolggadusaid, almmuhemiid ja skoviid jorgalanmearrádusa vuodđun lei ahte proposišuvnna ráhkadettiin ledje duššefal dat lágat mat gustojedje eanas muddui aivve sápmelaččaide jorgaluvvon, ee. sámeláhka ja boazodoalloláhka. Praktikalaš ákkat navdojuvvojedje eastadit jorgalit lágaid ja láhkaásahusaid mat erenoamážit gustojedje sámi álbmogii. Departemeanta oaivvildii ahte Sámediggi ja Sámi giellaráđđi galge rávvvet guđet lágat ja láhkaásahusat galge jorgaluvvot. Jorgalangeatnegasvuohta ii guston dušše hálddašanguvlui. Jorgaleapmi eaktuduvvui dahkkot davvisámegillii, earret daid njuolggadusaid mat erenoamážit gustojedje julevsámi dahje oarjelsámi guvlui. Láhkaosi nubbe teakstaoassi almmuhemiid birra ráddjejuvvui gustot dušše dakkaraččaide mat erenoamážit guske hálddašanguvlui. Goalmmát teakstaoassi skoviid birra, ráddjejuvvui gustot dakkár skoviide ja bagadusaide maid hálddašanguovllu báikkálaš dahje guovllu eiseválddit almmuhit álbmoga priváhta geavahussii. Go hálddašanguovlu lei davvisámegiel guovllus, de oaivvilduvvui sámezielain dás dušše davvisámegiella¹²¹.

Viiddiduvvon riekti geavahit sámeziela riektedoaimmas, § 3 - 4

Sámelága § 3 – 4 viiddiduvvon rievtti birra geavahit sámeziela riektedoaimmas ákkastallojuvvo oalle vuđolaččat Ot.-proposišuvnna¹²². Dat mearrádus oaivvilduvvui leat sakka viidát spesiálamearrádusain lassin §:ii 3 – 2 jorgaleami birra, ja § 3 – 3:ii vuoigatvuođa birra oažžut vástádusa sámegillii¹²³, mat oaivvilduvvojedje leat heivvolažžan maiddái riektedoaimma orgánaide. Dalá

¹¹⁸ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 16-.

¹¹⁹ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 49. Geahča FOR 2003-01-07 nr 13: Forskrift til samelovens språkregler. § 3, gos lea dálá listu das makkár riikkaviidosas orgánat galget čađahit giellanjuolggadusaid ja guđiid giellanjuolggadusaid dat galget čađahit.

¹²⁰ FOR 2003-01-07 nr 13: Forskrift til samelovens språkregler, § 1.

¹²¹ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk s. 32 ja 46-.

¹²² Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk s. 17 – 27.

¹²³ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk s. 48.

duopmostuollolága mielde ii addojuvvon sutnje lohpi guhte áddii dárogiela geavahit sámegiela duopmostuolu ovddas, go dat lei čađaheame dubmejeaddji doaimma. § 3 – 3 evttohuvvon vuoigatvuođat eai mudden priváhta olbmuid vuoigatvuođa geavahit sámegiela almmolaš orgánaid oktavuodas, muhto dušše almmolaš orgána geatnegasvuođa vástidit sámegillii. Dán láhkaoasi geavaheami várás eaktuduvvui dattege cealkkekeahces vuoigatvuohta ovdanbuktit sámegillii. Departemeanta oaivvildii goit ahte duopmostuoluin berrii leat stuorát riekti njálmmálaš sámegielgeavaheapmái go eará almmolaš orgánain, dannege duopmostuoluin lea eanet njálmmálaš áššemeannudeapmi go eanas eará almmolaš orgánain. Viiddiduvvon geavahanvuoigatvuohta galggai gustot daid duopmostuoluid dubmendoaimmas maid ámmát ollásit dahje muhtun muddui lei hálddašanguovllus. Duopmostuoluid hálddahaslaš doaimmaid dáfus, nappo eahpedubmejeaddji doaimmaid dáfus, navdojuvvui ahte sámegiela sáhtii lágalaččat geavahit báikkálaš dási duopmostuoluin go dat gullá §§ 3 – 2 ja 3 vuollái, dat lea dattege eahpečielga gažaldat go muhtun gulaskuddanáhusat cuigejedje eahpekonsekveansa ee. dubmendoaimma ja hálddašandoaimma oktavuodas. Viiddiduvvon vuoigatvuohta galggai maiddái gustot go lea oktavuoha leansmánniin, politiijain ja áššáskuhtineiseváldiin ja dat addui dan vuođul mii gullá § 3 – 3 vuollái ja daid dárbbuid ja praktihkalaš čuolmmaid vuođul mat sáhttet čuožžilit. Lassin § 3 – 3:ii evttohuvvui vuoigatvuohta hupmat sámegiela dutkama oktavuodas, njálmmálaš váidima oktavuodas ja riektečilgehusa oktavuodas orgána kantuvrras. Muhto oažžut geavahit sámegiela ja oažžut vástádusa sámegillii bálvalusbargiin geat doaimmahit doaimmaid orgána kantuvrra olggobealde, ii árvaluvvon. Árvaluvvui maiddái vuoigatvuohta geavahit sámegiela giddagasdoaimma anstálttain Tromssas ja Finnmárkkus.¹²⁴

Viiddiduvvon vuoigatvuohta geavahit sámegiela dearvvašvuođa- ja sosialsuorggis, § 3 - 5

§ 3 – 5 olis oažžu son guhte háliida geavahit sámegiela báikkálaš ja guovllu dearvvašvuođa- ja sosialásahusain dan dahkat hálddašanguovllu siskkobealde. Deattuhuvvui man mávssolaš lea oažžut rievttis dieđuid divššohasain. Nu guhkás go vejolaš galge sámegielat bargit doalahit oktavuoda sámegielat divššohasaiguin, ja jus dat ii lean vejolaš, de galggai dulka bálkáhuvvot¹²⁵.

Individuála girkolaš bálvalusat, § 3 - 6

Vuoigatvuohta oažžut individuála girkolaš bálvalusaid sámegillii § 3 – 6 olis, ákkastallojuvvui nu ahte dat čađahuvvui juo vuoigatvuohtan girkus ja ahte njuolggadusa doaimmaguovllu ráddjen hálddašanguovlui, ii galgan mielddisbuktit

¹²⁴ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk s. 21 – 27.

¹²⁵ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk s. 27-.

ahte girkolaš bálvalusaid fálaldat sámegillii hálddašanguovllu olggobealde unnui.¹²⁶

Oahppovirgelohpi, § 3 - 7

Vuoigatvuohta oažžut oahppovirgelobi bálkkáin § 3 – 7 vuodul, čadnojuvvui maiddá hálddašanguvlui. Ággan dasa lei ahte oahppovirgelohpi lei čadnon orgána dárbut čadáhít láchkavuodđuduvvon barggaid. Almmolaš orgánain hálddašanlága olggobealde eai leat láchkaaddojuvvon geantegasvuodát vástidit sámegillii¹²⁷. Dattege ávžžuhuvvojit dakkár orgánat addit bargiide virgelobi váldit sámegieloahpu go lea dárbut dan gelbbolašvuhtii¹²⁸.

Sámegieloahpahas, § 3 – 8

Mearrádus nanne ahte buohkain lea vuoigatvuohta oažžut sámegieloahpahusa, ja ahte Gonagas sáhtta dárkileappot mearridit movt dán láchkaásahusa čadaha. Oahpahuslága mearrádušat gustojit go lea sáhka oahpahusas sámegielas ja sámegillii¹²⁹. § 3 – 8 láchkačuodjan ii leat rievdan dan rájes go bođii fápmui. Dattege ledje vuodđoskuvlalahka ja joatkkaoahpahusláhka guokte sierra lága dieid muttuid. Dat guokte lága ja maiddá eará lágat ovttahttojuvvojedje oktan ođđa oahpahusláhkan mii bođii fápmui borgemánu 1. b. 1999:s¹³⁰.

Ovdal go geahččat ođđa oahpahuslága sisdoalu, de namuhit ákkaid dan láchkačuodjamii § 3 – 8 hárrái mii gustui ovdal borgemánu 1. b. 1999. § 3 – 8 sámegieloahpahusa birra, sisttisoallá geavatlaččat vuoigatvuodaid sihke hálddašanguovllus ja dan olggobealde, iige nu movt giellakapihtala mearrádušat muđui leat ovttaskas olbmo vuoigatvuodaid birra. Mearráduš nanne ahte buohkain lea vuoigatvuohta oahppat sámegiela.

Dalle go dát mearráduš vuohččan bođii fápmui ođđajagimánu 1. b. 1999:s, oaivvilduvvui dat gustot daidda ohppiide geain lea dahje lea leamaš sámegiel-oahpaheapmi vuodđoskuvlalahka ja joatkkaoahpahusa lága olis. Departemeanta lei evttohan ahte sámegieloahppovuoigatvuohta vuodđoskuvlalahka mielde, galggai addot mánáide geat orrot sámi guovllus, ja mánáide geain lea sámi duogáš muhto orrot sámi guovlluid olggobealde, jus unnimusat golbma oahppi dan gáibidit. Dasa

¹²⁶ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk s. 28-.

¹²⁷ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk s. 31.

¹²⁸ FOR 2003-01-07 nr 13: Forskrift til samelovens språkregler, § 2, majemus teakstaoassi.

¹²⁹ LOV 1998-07-17 nr 61: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova), geahča erenoamážit kapihtala 6 Samisk opplæring.

¹³⁰ Ot. prp. nr. 46 (1997-98) Om lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova), kapihtal 1.

lassin ožžo buot rávisolbmot sámegielaohppovuoigatvuoda reivekurssiid bokte dahje luohkkáohpahusa bokte jus lei vejolaš. Danne čujuhii § 3 – 8 sidjiide geat agi, ássanbáikki ja eará geažil eai boahtán eará njuolggadusaid vuollái mat adde sámegielaohppovuoigatvuoda, namalassii olbmot hálddašanguovllu olggobealde. Njuolggadusat ákkastallojuvvojedje vuđolaččat muhto eai fal riikkaidgaskasaš rievtti ektui¹³¹.

Ođđa oahpahuslágas mii bođii fápmui 1999/2000 skuvlajagi leat sámegielaohpu mearrádusat čohkkejuvvon kapihtal 6:ii. Oahpahuslága § 6 – 1:s mearkkaša sámiguovlu juogo hálddašanguovllu sámelága § 3 – 1 čilgehusa mielde, dahje eará suohkaniid dahje osiid suohkaniin dan lánkaásahusa mielde mii ovddiduvvo mañnel go Sámediggi ja guoskevaš suohkanat ja fylkkasuohkanat leat buktán cealkámuša. Sámi guovlluin lea buot vuodđoskuvlaahkásaččain vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegiela ja sámegillii, § 6 – 1, teakstaoassi 1. Daid guovlluid olggobealde lea sápmelaččain vuodđoskuvlaagis vuoigatvuohta oažžut sámegielaohpahusa, dasto lea unnimusat logi oahppis dakkár suohkaniin geat dáhttot oahpahusa sámegiela ja sámegillii vuoigatvuohta oažžut dan oahpahusa nu guhká go leat unnimusat guhitta oahppi joavkkus, § 6 – 1, teakstaoassi 2 ja 3. Joatkkaoahpahusa sápmelaččain lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegiela, juobe molssaevttolaš oahpavugiid bokte ge, jus oahpahuš ii sáhte addot skuvlla iežas bargiid vehkiin, geahča § 6 – 3, teakstaoasi 1. Dábálaš oahpahusa sisdoalu dáfus nannejuvvo ahte oahppoplána lánkaásahusain galgá leat bákkolaš oahppu sámieálbmoga, giela, kultuvrra ja servodateallima birra iešguđet fágasurggiin, geahča § 6 – 4, teakstaoasi 1. Sámediggi ja/dahje departemeanta ovddida oahppoplánaid lánkaásahusaid, § 6 – 4, teakstaoasit 2 ja 3.

Ođđa oahpahuslága ovdabargguin guorahallojuvvo leat go riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát devdojuvvon. NAČ 1995:18:s Ođđa lágat oahpahusa birra, guorahallojuvvo kapihtal sámieálbmoga birra, vuodđolága § 110 a ektui, dan ahte vástida go ICCPR artihkal 27, minoritehtagiellalihtu, ILO 169, Agenda 21 ja mánáidkonvenšuvnna. Árvvoštallamiin válddii lánvegegoddi vuhtii dalá ođđa riekteovdáneami, erenoamážit dainna ulbmiliin ahte heivehit sámegielaohpahusa rievttálaš heivehallama ILO konvenšuvnna nr. 169 mearrádusaide. Lánvegegoddi árvvoštallá erenoamážit ahte individuála vuoigatvuođa evttohus oažžut oahpahusa sámegillii, ja ahte suohkan sáhtta mearridit ahte buot suohkana mánáin galgá leat vuodđoskuvlaoahpahuš sámegiela, vástida ILO 169 artihkal 28' teakstaoasi 1, ja artihkal 31 vuosttaš čuoggá.¹³² Departemeanta doarjju daid evttohusaid Ot.-proposišuvnna¹³³. Dattege orru dat oaidnu minoritehtagiellalihttui mii ovddi-

¹³¹ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk s. 34 – 40, ja s. 49.

¹³² NOU 1995:18 Ny lovgivning om opplæring, kapihtal 33.

¹³³ Ot. prp. nr. 46 (1997-98) Om lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) kapihtal 22.4.3.

duvvo NAČ 1995:18 kapihtal 4:s veahá guoktilastime kapihtal 33.4.2 ektui. Kapihtal 4:s lea oanehis guorahallan das ahte Norga lea akto dohkkehan minoritehtagiellalihtu, muhto ahte go gáibiduvvo ahte unnimusat vihtta stáhta dohkkehit dan ovdalگو dat boahdá fápmui, de ii leat dat vel čađahuvvon¹³⁴. Kapihtal 33.4.2:s čilgejuvvo minoritehtagiellalihtu sisdoallu veahá dárkileappot muhto oanehaččat, ja ovddiduvvo ahte ráđđehusa oaidnu St.dieđ. nr. 52 mielde Norgga sámepolitihka birra, s. 24¹³⁵, borgemánu 6. b. 1993 rájes lea ee. ahte vuodđolága § 110 a, sámelága giellanjuolggadusat, vuodđoskuvlalága njuolggadusat sámi oahpahusa birra ja báikenammaláhka, mielddisbuktet ahte Norga deavdá lihtu unnimusgáibádusaid. Dađi lagabui ii árvvoštallojuvvon vástidit go oahpahuslága kapihtala evttohusat sáme giela birra, minoritehtagiellalihtu geatnegasvuodaid. Go dárku maid St.dieđ. nr. 52 (1992-93) Norgga sámepolitihka birra duodai cealká, de ovdanboahdá ahte našovnnalaš riekteharmonijja ipmárdusa ákkastallama vuodđu lea oalle oanehis ja dábálaš čilgehus minoritehtagiellalihtu hárrái. Dasto celkojuvvo vel ahte lihttu ii leat vel fápmuiboah tán

Sáme giella suohkanlaš hálddahusas, § 3 – 9

Ovdagoddi sáhtta mearridit ahte sáme giella galgá leat seammaárvosaš go dárogiella olles dahje muhtun osiin siskkáldas suohkanhálddahusas. Danne ii sáhte suohkan dán mearrádusa vuodul gáibidit ahte eará almmolaš orgánat galget čállit suohkanii sáme giellii. Suohkanat soitet šaddat dađistaga ása hit dán mearrádusa, ja danne válljet guđiin osiin suohkana hálddahusas sáme giella galgá leat seammaárvosaš go dárogiella. Dát mearrádus ii leat geográfalaččat ráddjejuvvon muhto gusto olles riikkas, suohkana iešstivrejumi vuodul¹³⁶.

Váidda, § 3 – 11

Váidinvuoigatvuohta lea priváhta olbmui dakkár áššiin mat njuolga gusket sidjiide. Dakkár váidagiid dáfus mat gusket suohkanlaš dahje fylkkasuohkana orgánaide, lea Fylkkamánni váidinásahus. Riikkaviidosaš sámi organisašuvnnain ja riikkaviidosaš almmolaš orgánain, ovdamearkka dihte Sámedikkis ja boazodoallohálddahusas, lea viiddiduvvon váidinvuoigatvuohta¹³⁷.

Sámi giellabarggu organiseren, § 3 – 12

Sámediggi galgá suodjalit ja ovdánahttit sáme giela Norggas, ja juohke njealját jagi addá dat raportta Gonagassii giela dilis. Nu lea leamaš ođđajagimánu 1. b. 2003

¹³⁴ Vrd. minoritehtagiellalihtu artihkal 19. Mañnelgo Liechtenstein šattai viđat riikan mii dohkkehii lihtu skábmamánu 18. b. 1997:s, de bodii dat fápmui.

¹³⁵ Dan St.dieđáhusas ii leat jahkelohku, muhto árvideamis leat dat 1992-93.

¹³⁶ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 49.

¹³⁷ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 49-.

rájes. Ovdal dan lei sámi giellaráđđi mii fuolahii organiserema ja bearráigeahču, ja dan doaibma lei ee. suddjet ja ovdánahttit giela, normerengažaldagat, rávvagat álbmogii ja almmolaš orgánaide giellagažaldagain, diehtujuohkin giellamearrádusaid birra, gelbbolašvuolta addit cealkámuša prinsihpalaš áššiin ja jahkásaččat ovddidit dieđáhusa Sámediggái giela dili birra.¹³⁸

5.3.4 Čoahkkáigeassu sámelága giellanjuolggadusaid hárrái

Sámelága giellamearrádusat ráhkaduvvojedje gaskal 1980 – 1992. Ággan giellamearrádusaide lei vuosttažettiin nannet sámegiela ja dássidit dan dárogielain. Duogášperspektiiva lei girjáivuolta, kulturárbi ja giela mearkkašupmi sámi kultuvrii ja eallinvuohkáii. Giellamearrádusaid vuodđun ledje eanas muddui praktihkalaš ákkat ja sámelága ulbmilmearrádus § 1 – 1, mii fas vástida vuodđolága §:ii 110 A. Dát guokte mearrádusa ledje vuodustuvvon sámi kulturlávdegotti čielggadeapmái ja evttohusaide mat viidábut go sámi kultuvralávdegoddi ledje ákkastallan ja árvoštallan Norgga riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid vuodul. Dattege ii lean sámi kulturlávdegoddi lunddolaš ákkaid geažil, erenoamážit guorahallan vejolaš riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid sámegiela hárrái. Oalle oanehis čilgejumi vuodul ovddidii departemeanta ahte sámelága giellanjuolggadusaid lálkaárvalus vástidii minortehtagielaid nannoset suddjema riikkaidgaskasaš ovdáneapmái, muhto departemeantta árvoštallamiin ja árvalusas oaidná ahte riikkaidgaskasaš ovdáneamis ii leat makkárgge mearrideaddji mearkkašumiid, dat dušše namuhuvvo deskriptiivadit soames oktavuodain. Dat ii deavdde dan maid mii dán áiggi logahallat riikkaidgaskasaš rievttivuđolaš guorahallamin, mii iešalddis galgá árvoštallojuvvot mañemus 20 jagi riikkaidgaskasaš ovdáneami vuodul. Oahpahuslága rievdadettiin, guorahalai departemeanta riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid mihá viidábut go ovdal, muhto anjke ii árvoštallojuvvon dárkileappot vástidii go evttohuuvon oahpahuslága kapihtal sámegiela birra minortehtagiellalihtu geatnegasvuodaide.

Sámelága giellanjuolggadusaid vuodđu lea sámegiela ja dárogiela ovttaárvosaš- ja ovttaadássašprinsihppa sámegiel guovddášguovllus, ng. hálddašanguovllus. Sámi kulturlávdegotti jurdda lei ahte sámegiela dilli lei sorjjavaš nannoseamos sámegielguovlluid ovdáneamis, ja jus sámegielas galggai leat seailunvejolašvuolta, de ferte dan vuodđu leat guovddášguovlluin. Departemeanta guorrasii dan evttohussii, muhto oaivvildii ahte guovlu galggai ráddjejuvvot lávdegotti evttohusa ektui, daidda suohkaniidda gos sámegiella lei erenoamáš nanus, ja dalle navdojuvvojedje dat suohkanat lea dat main juo lei guovttagielalaš hálldahus ja mat ožžo stáhtadoarjaga dasa, ja gos ledje olu sámegielagat. Divttasvuona suohkan lea aittobáliid searvan hálddašanguovlui.

¹³⁸ Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk, s. 37 ja 50.

Ain váilu oppalaš mearrádus mii čielgasit nanne positiiva vuoigatvuoda geavahit sámegiela. Gávdnojit gal positiiva vuoigatvuodat geavahit sámegiela, muhto dat leat čadnon dihto dilálašvuodaide hálddašanguovllus.

Eavttut mat leat vuodđun hálddašanguovllu geográfalaš ráddjemii leat hui deatalaččat go buot mearrádusat mat addet gielalaš vuoigatvuodaid ovttaskas olbmuide ja geatnegasvuodaid eiseválddiide, namalassii § 3 – 2 rájes § 3 – 8 rádjái, leat geográfalaččat ráddjejuvvon gustot dušše dan guovllus. § 3 – 8 sámegieloahpaheami birra lea gal praktihkalaččat juhkkjuvvon vuoigatvuodaide sihke hálddašanguovllu siskkobealde ja olggobealde. Maiddái dihto riikkaviidosas orgánaide, nugo Sámediggái ja boazodoallohálldahussii leat mearrádusat mat gustojit hálddašanguovllu olggobealde. Danne lea gullelašvuhta hálddašanguovlui rievttálaččat hirbmat deatalaš. Orru čájeheame ahte dál lea veahá njuovžilet oaidnu geográfalaš ráddjemii go dat mii ovddiduvvui Ot.-proposišuvnnas (1989-90) sámelága giellanjuolggadusaid várás, go oaidnit ahte Divttasvuotna dál lea hálddašanguovllus, ja maiddái oahpahuslága hárrái. Ilá čavgadis oaidnu das ahte mii galgá eaktudit geográfalaš ráddjema sáhtta vahágahttit daid sámi giella-joavkkuid ja sámegielaigiid geat leat hálddašanguovllu olggobealde, ovdamearkka dihte oarjelsámegielaigiid.

Departemeanta anii maiddái ulbmilažžan čohkket nu olu sámiideguoskevaš njuolggadusaid go vejolaš oktan lánkan, ja sierra kapihtal sámelágas sámegiela mearrádusaid birra árvvoštallojuvvui leat heivvolažžan. Sámi báikenamma-geavaheapmi ii šaddan dattege sámelága vuollái, go dat šaddet eará báikenammalága vuollásažžan.

Ovdalis namuhuvvon riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid ja sámelága giellanjuolggadusaid oktavuoda dáfus, čujuhit kapihttala mañemus teakstaoasi guorahallanságaskuššamii.

5.4 Devdet go sámelága giellanjuolggadusat riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid

5.4.1 Guorahallanságaskuššan

Duohtandahkama birra

Devdet go sámelága giellanjuolggadusat riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid? Dasa ii leat álkis vástádus. Dás berre earuhit diđolaš fuolaheami čadahahtti riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid duohtandahkama bokte, ja diedekeahtes fuolaheami man vuodđun leat ákkat mat oktii áiggis leat vuodustan lágaid mat soaittáhagas devdet riikkaidgaskasaš geatnegasvuoda. Diđolaš fuolaheapmi lea

diđolaš čađaheapmi dan politihkas maid stáhta válljii geatnegasvuođa dohkkehettiin. Dieđekeahtes fuolaheamis leat eambo soaittáhtmihtilmasvuodát.

Norga lea dualisttalaš mii mearkkaša ahte gáibiduvvo sierra implementeren čađahanáššegirjji bokte jus riikkaidgaskasaš geatnegasvuohtha galgá sáhttit šaddat oassin Norgga našovnnalaš rievttis. Sámelága giellanjuolggadusat eai lánka-ovttastahte dahje transformere riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid. Duohtandahkan riektedharmonijja bokte gáibida ahte gávnnavuvvo leat riektedharmonijja. Dakkár gávnnaheapmái dáidá gáibiduvvot ahte ovttaskas geatnegasvuodát identifiserejuvvojit ja buhtastahttojuvvojit našovnnalaš njuolggadusaiguin mat jáhkkimis devdet riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid. Dalle sáhttá našovnnalaš riekti gávnnavuvvot vástidit riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid dahje ii vástidit daid. Jus našovnnalaš njuolggadus ii vástit riikkaidgaskasaš geatnegasvuhtii, de berre dat rievdaduvvot ja heivehuvvot nu ahte vástida riikkaidgaskasaš geatnegasvuhtii. Jus riikkaidgaskasaš geatnegasvuohtha ii leat implementerejuvvon Norgga našovnnalaš riektái, dahje jus lea boastut implementerejuvvon dahje ii doarvái viidát, de galget riektečađaheaddjit ng. presumpšuvdnaprinsihpa mielde dulkot našovnnalaš rievtti riikkaidgaskasaš geatnegasvuođa mielde. Dat mearkkaša ahte jus lea vejolaš dulkot našovnnalaš lága mánggaláhkái, de galgá riektečađaheaddji válljet dan dulkojumi mii buoremusat vástida riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid. Ovttaskas riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid sisdoallu čilgejuvvo dávjá dulkoma bokte, mii dábaláččat dahkko riikkaidgaskasaš riidočoavdinorgánain dahje bearráigeahččanorgánain. Dannege stáhtas mii lea bealálaš riikkaidgaskasaš soahpamušas, ii leat aktovuoigatvuohtha riikkaidgaskasaččat sohppojuvvon geatnegasvuođa dulkot, de lea deatálaš ahte geatnegasvuođa sisdoallu čilgejuvvo nu dárkilit go vejolaš našovnnalaš čađaheamis, namalassii implementeremis.

Riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát mat lea čađahahttit sámegiela oktavuodas, čilgejuvvojit dušše oanehaččat sámelága giellanjuolggadusaid ovdabargguin. Departemeantta lánkaárvalus árvvoštallojuvvui vástidit riikkaidgaskasaš ovdáneapmái minoritehtagielaid suddjemis, ee. boahttevaš minoritehtagiellalihtu árvalusa. Dan oainnu vuoddu čilgii departemeantta oanehaččat ICCPR artihkal 27 vuodul, ILO 169 teavstta vuodul mii ii lean vel dohkkehuvvon, Eurohpá sihkarvuođa ja ovttasbarggu konferánssa (KSSE) loahppadokumentta vuodul ja minoritehtagiellalihtu árvalusa vuodul. Departemeantta árvvoštallamiin ja evttohusas oaidná ahte dáin doaimmain riikkaidgaskasaš ovdáneami hárrái, ii lean makkárge mearrideaddji mearkkašupmi lánkaárvalusa ráhkadettiin, dat dušše deskriptiivadit namuhuvvojit soames oktavuodain. Dattege lei 1950' Eurohpakonvenšuvnnas olmmošvuoigatvuodaid birra, artihkkaliin 5.2 ja 6.3, dihto mearkkašupmi go sámegielgeavaheapmi riektedoaimmas čilgejuvvo, vaikko dat artihkkalat eai namuhuvvon go minoritehtagielaid riikkaidgaskasaš dilli gieđahallojuvvui. Dás muittuhan ahte ICCPR artihkal 27 lei dáid muttuid áidna

mearráduš, earret EOK, mii lei geatnegahttin sámi dilálašvuodas. ICCPR artihkal 27 ja EOK eai nanne iešalddis lobi geográfalaččat ráddjet. ILO 169 ja minoritehtagiellalihttu eai lean vel dohkkehuvvon, ja KSSE loahppadokumenta ii lean konvenšuvdna. Riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát eai lean ovddemusas Sámi kulturlávdegotti čielggademiin ge mat bohte 1985:s ja 1987:s. Lea eahpečielggas lea go departemeantta cealkámuš ovttalágášvuoda hárrái iešalddis gávnahan riektiharmonijja ICCPR artihkal 27 ja EOK gaska dáid muttuid. Dat ferte viidábut suokkarduvvot. Muđui leat dát riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát mat galget devdojuvvot: ON' mánáidkonvenšuvdna, artihkal 29.1.c ja artihkal 30, ILO 169, artihkal 28, artihkal 30 ja artihkal 31, Eurohparáđi rámmakonvenšuvdna našovnnalaš unnitloguid suddjemá várás, artihkal 10 ja artihkal 14 ja visot Eurohpalaš vuodđonjuolggadusat riikkaguovlo- ja minoritehtagielaid birra (Minoritehtagiellalihttu).

Oanehis cealkámuš St.dieđ. nr. 52:s (1992-93) Norgga sámepolitihka birra s. 24, das ahte minoritehtagiellalihttu unnimusgáibádusat ledje devdojuvvon, ii sáhte navdojuvvot leat doarvái adekvahta gávnnaheapmin riektiharmonijja árvvoštallamis. Dat geatnegasvuodát maid Norga válljii mannet unnimusgáibádusaid meaddel. Dat ahte geatnegasvuodát sáme giela hárrái leat válljejuvvon dušše sáme giela várás, ja minoritehtagiellalihttu hábmen ja viidodat dagaha ahte maiddái eahpečielga cealkámuš lea geaffi. Minoritehtagiellalittu ii buktán dáid muttuid geatnegasvuodaid harmoniseret, lihttu ii lean dohkkehuvvon ii ge fápmuibohtán. Mun in leat gávdnan dieđuid dan hárrái lei go Norga St.dieđáhusa áiggi válljen doaibmabijuid maid III oasi vuodul lei geatnegahttojuvvon dahkat. Listu dain doaibmabijuin ovddiduvvui seammás go dohkkehaninstrumenta moadde mánu maŋnel St.dieđáhusa.

Dan materiála vuodul mii lea ovdanváldojuvvon dán kapihttalas, eai leat makkárgede adekvahta gávnnaheamit dahkkon das ahte vástidit go sámelága giellanjuolggadusat riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid. Dat dattege ii mearkkaš ahte sámelága giellanjuolggadusat eai ollásit, muhtun muddui dahje eai obanassiige deavdde riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid. Danne dárbbášuvvo konkrehta buohtastahttin vai sáhtá dárkut man muddui iešguđet riikkaidgaskasaš geatnegasvuodta juogo ollásit, muhtun muddui dahje ii obanassiige devdojuvvon sámelágas dahje eará našovnnalaš rievttis. Jus dan ii daga, de luoitá politihkalaš mearrádusaid duohtandahkama mii oktii mielddisbuvttii konvenšuvdna dohkkehemi, áibbas soaitáhakkii.

Movt duohtandahká dakkár konvenšuvdna dego minoritehtagiellalihttu mas leat suodjalanmearrádusat ja geatnegasvuodát ovdánahttindoaimmaid hárrái mat leat erenoamážat sáme giellii. Sáme giela suodjalandárbu dáidá bissut seammalágánin nu guhká go dat lea minoritehtagiellan. Mihttomearit leat oppalaččat ja sáhttet danne

duohtandahkkojuvvot oppalaččat. Dattege ferte juohke ovttaskas ovdánahttin-
doaimma maid Norga lea válljen, identifiseret ja duohtandahkat sierra, muđui ii
leat ávki dain politihkalaš válljejumiin mat dahkkojuvvojedje ovdánahttin-
doaimmaid hárrái. Minoritehtagiellalihtu ulbmila vuodđu lea maiddá ahte stáhtat
eai leat ásahuvvon čielga giellarájiid mielde, ja dat geatnegahtta danne
konvenšuvdnabealálaččaid ovttasdoaimmat guovlo- dahje minoritehtagielaid várás.
Dat mielddisbuktá ahte vejolaš ovttasdoaimman Suomain ja Ruotain berre
árvoštallojuvvot implementeretettiin.

Ságaskuššamis dás ovdalis lean dušše giedahallan maid riekteharmonijja gávna-
heapmi mearkkaša riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid čađahanvuohkin. Duot
guokte eará vuogi, ovttastahttin lága dahje lánkaásahusa čujuheami bokte, ja
transformeren go konvenšuvdnateaksta váldojuvvo fárrui Norgga lánkii
našovnnalaš gillii, leat čielga vuogit maid lea álkit árvoštallat go riekte-
harmonijja gávnaheapmi. Sámelánka ii geavat goappáge dán guovtti vuogis
riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid čađaheamis.

Guovddáš geahččanguovllut

Dál váilu oppalaš mearrádus mii čielgasit nanne positiiva vuoigatvuoda atnit
sámegiela. Leat gal positiiva vuoigatvuodát geavahit sámegiela, muhto dat lea
čadnon dihto dilálašvuodaide hálldašanguovllus. Rámmakonvenšuvnna artihkal
10, teakstaoassi 1, geatnegahtta bealálaččaid dohkkehit ahte juohkehaččas guhte
gullá unnitlohkui lea vuoigatvuodta friddjadit ja eastagiid haga geavahit iežas
giela priváhta ja almmolaččat, ja njálmmálaččat ja čálalaččat. Muhto lea dušše
dihto guovlluin ahte geatnegasvuodta ásahuvvo lágidit dili nu ahte giela maiddá
galgá sáhttit geavahit eiseválddiiguin.

1999 rájes gusto ICCPR artihkal 27, mánáidkonvenšuvnna artihkal 29.1.c ja
artihkal 30, ja EOK artihkal 5.2, artihkal 6.3.a ja e, ja artihkal 14, mat visot addet
vuoigatvuoda geavahit sámegiela, njuolgut lánkan mii manná ovdalii eará
lánkamearrádusaid jus leaš gilvu. Danne berre olmmošvuoigatvuodálága ja
sámelága giellanjuolggadusaid oktavuodta guorahallojuvvot. Ovdamearkka dihte
ovddiduvvo EOK mearrádusain vealahangildosa, friddjavuoda ja sihkarvuoda
vuoigatvuoda, ja friddjadis riektemeannudeami vuoigatvuoda birra, ahte sullasaš
áššit galget giedahallojuvvot seammalánkái ja ahte dát mearrádusat addet gielalaš
vuoigatvuodaid eai ge dat leat geográfalaččat ráddjejeaddjit. EOK' mearrádusat eai
gusto dušše politijja ja ránggáštusrievttálaš áššiide, muhto maiddá eará
friddjavuodariivejeaddji áššiide ja muhtun siviilarievttálaš áššiide. Erenoamážit
hálldašanguovllu rádjeguovlluin, gos sámi dilálašvuodát leat oalle seammalágánat
beroškeahhtá hálldašanrájis, ja eará sámi guovddášguovlluin hálldašanguovllu
olggobealde, sáhttet dat mielddisbuktit veaháš hearkkes árvoštallangažaldagaid.

Čuolmmat dássálasmeannudanprinsihpa hárrái ja heivehuvvon giellavuoigatvuodaid hárrái Norgga ráji siskkobealde, berrejit deattuhuvvot.

Go hálddašanguovllu geográfalaš ráddjemis lea nu stuora mearkkašupmi vuoigatvuodaid olaheapmái sámelága giellanjuolggadusaid mielde, de berre eanet mánggabealálaš oaidnu giellamearrádusaid geográfalaš ráddjema hárrái árvvoštallojuvvot. Lea veara jearrat gávdnojit go obanassiige vuodustuvvon našovnnalaš eavttut hálddašanguovllu definerema dáfus. Orru čájehame ahte oaidnu geográfalaš ráddjemiidda lea eanet njuovžil go dat oaidnu mii ovddiduvvui Ot.proposišuvnnas sámelága giellanjuolggadusaid vuodđun, go geahččá Divttasvuona searvamii, ja oahpahušláhkii. Ilá čavgadis oaidnu dasa ahte mii geográfalaš ráddjema eaktun galgá leat, sáhtá marginaliseret daid sámi giellajoavkkuid ja giellageavaheddjiid geat šaddet hálddašanguovllu olggobeallái, ovdamearkka dihte oarjelsámi dilálašvuodain. Go viidáseappot árvvoštallá geográfalaš ráddjema, de sáhtá minoritehtagiellalihtu definišuvdna dan hárrái geavahuvvot. Minoritehtagiellalihtu mielde lea dat guovlu gos guovlo- dahje minoritehtagiella geavahuvvo, dat geográfalaš guovlu gos namuhuvvon giella lea ovdanbuktingaskaoapmin muhtun olbmuid mii vuoiggadahtá mearrádusaid álggahit suddjen- ja ovdánahttindoaimmaid. Lea juohke stáhta iežas duohken mearridit man olu olbmot gáibiduvvojit vai lea vuoiggalaš čadahit dihto doaimmaid ja maiddái dan ahte makkár suorggis doaimmat galget čadahuvvot. Olbmuidlohku mii gáibiduvvo dasa ahte lea vuoiggalaš álggahit doaimma sáhtá rievddadit dan mielde makkár doaimmas lea sáhka. Olbmuid lohku galgá árvvoštallojuvvot minoritehtagiellalihtu vuoigŋa mielde, ja iešguđet doaimmaid lágášvuoda mielde maid lihtu árvala, ja heivvolaš giellageavaheadjelogu mielde mii gáibiduvvo doaimmaid čadaheami várás. Árvvoštallan das ahte man guovllus doaimmaid galgá čadahit, galgá dahkkot minoritehtagiellalihtu vuoigŋas, giellaguovllu ipmárdusa mielde, ja dan vuodul ahte artihkal 7, teakstaoassi 1.b gáibida doahttalusa juohke guovlo- dahje minoritehtagiella geográfalaš guovllus vai nanne dálá dahje ođđa hálddahušlaš juohkima mii ii hehte guovlo- dahje minoritehtagielaid ovdáneami. Lihtu vuoigŋa ii čilgejuvvo dađi eambo, muhto dat dáidá goit mearkkašit dan ahte lihtu ulbmilat ja mihttomearit galget devdojuvvot. Okta minoritehtagiellalihtu mihttomeriin lea vuhtiiváldit daid joavkkuid dárbbuid ja dáhtuid geat dáid giellaid geavahit.

Dat mii ovdalis namuhuvvui hálddašanguovllu geográfalaš ráddjema birra, sáhtá problematiserejuvvot sullii ná. Sámegiella geavahettiin go lea oktavuoha hálddahušlaš eiseválddiiguin ja servodatbálvalusaiguin, gustojit minoritehtagiellalihtu mearrádusat dain guovlluin gos ássit geat guoskevaš giella geavahit leat dan mađi olu ahte dat vuoiggadahtá daid doaimmaid mat ovddiduvvojit lihtus. Lea čielggas ahte hálddašanguovllu rádji ii čuovo fylkkasuohkaniid ráji muhto suohkanrájiid. Dalle sáhtá dulkojuvvot nu ahte fylkkasuohkanis sáhttet omd. leat

guovllut gos lihtu mearrádusat gustojit, ja guovllut gos dat eai gusto, namalassii ahte muhtun oasis fylkkasuohkanis leat heivehallojuvvon guovllut, ja muhtun oasis fas eai leat, ii go dat heivehallan maiddá soabaše suohkaniidda? Omd. ahte suohkana čoahkkebáiki ii gusto mearrádusaid vuollái, muhto suohkanis sáhtta gilli gos leat sámegiela ja doppe dalle gustojit mearrádusat juobe servodatbálvalusaid dáfus ge? Dat leat dárbbut mat roahkka dáidet gávdnot guovlluin mat leat hálddašanguovllu olggobealde.

Prinsihpalaš dásis sáhtta leat vuostelasvuohta dássálasmeannudanprinsihpa, ovttárvosaš- ja ovttadássásašprinsihpa, ja heivehuvvon giellavuoigatvuodaid gaska Norgga rájiid siskkobealde maid erenoamážit berre deattuhit.

Go sámelága giellanjuolggadusat ásahuvvojedje, de oaivvildii departemeanta leat ulbmilažžan čohkket daid njuolggadusaid mat erenoamážit guske sámii álbmogii sierra lágas, mas okta sierra kapihtal sámelágas oaivvilduvvui leat heivvolažžan. Sámegeiel báikenammageavaheapmi ii dattege nannejuvvon sámelágas, go dat nannejuvvojit baicca eará sierra lágas báikenamaid birra. Maiddá minoritehtagiellalihtu artihkal 10 regulere báikenamaid. Báikenamain lea nanu symbolaárvu ja dat almmustahttet sámii dilálašvuodaid. Go leat mánga ákka čohkket dakkár mearrádusaid ovttá ja seamma láhkii, de rávvejuvvo nu dahkat.

Dát namuhuvvon riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát ja našovnnalaš mearrádusat galget maiddá guorahallojuvvot riikkaidgaskasaš rievtti vuodul mat eahpenjuolgadat váikkuhit sámegiela dili, omd. ON' julggaštus minoritehtavuoigatvuodaid birra ja ON' konvenšuvdna biologalaš girjái vuodá birra artihkal 8 j.

Maŋemus 20 jagi ovdáneapmi riikkaidgaskasaš rievttis ja našovnnalaš rievttis ja eamiálbmotpolitihkas lea dagahan ahte sámegiela gažaldagat dál vuodduvvojit viiddis perspektiivvas girjái vuodá, eallinvuogi, kulturárbbi ja gutni árvvuide. Eai leat riektenjuolggadusat mat eastadit eambo posiitiiva álgagiid go dušše dat mat nannejuvvojit dálá geatnegasvuodain.

Dán kapihtala áigumuššan lea leamaš nu dárkilit go vejolaš áiggi ja resurssaid rámma siskkobealde, čilget dán gažaldaga čuolmmaid ja geahččalit daid vástidit. Ii leat leamaš vejolaš dán rámma siskkobealde ja bienastat bitnii buohtastahttit ja gávnnaht riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid ja sámelága giellanjuolggadusaid ovttalágášvuodá.

5.4.2 Konklusuvnnat ja evttohusat

Konklusuvnnat

Ovdalis deskriptiiva ovdanbuktimiid ja guorahallanságaskuššamiid vuodul ovddiduvvojit čuovvovaš konklusuvnnat.

Sámelága giellanjuolggadusaid vuodđun ledje eambo dárbbuide heivehuvvon gáibádusat ja praktihkalaš árvoštallamat go riikkaidgaskasaš rievtti deattuheapmi.

Riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát mat galget čađahuvvot sámegiela ja sámegielgeavaheami suddjema ja ovdánahttima várás, leat ráhkaduvvon ja fápmuiboahtán maŋgel sámelága giellanjuolggadusaid.

Sámelágas ii leat oppalaš mearrádus mii čielgasit nanne positiiva vuoigatvuoda geavahit sámegiela sihke priváhta ja almmolaččat, ja njálmmálaččat ja čálalaččat. Rámmakonvenšuvnna artihkal 10, teakstaoassi 1, ja ON' julggaštus minoritehtavuoigatvuodaid birra addá dakkár vuoigatvuoda.

Dássálasmeannudanprinsihpa, ovttárvosaš- ja ovttadássásašprinsihpa, ja heivehuvvon giellavuoigatvuodaid gaska Norgga rájiid siskkobealde, lea prinsihpalaš vuostelasvuoha.

Hálddašanguovllu geográfalaš ráddjemis lea mearrideaddji mearkkašupmi vuoigatvuodaid olaheapmái sámelága giellanjuolggadusaid mielde, ja minoritehtagiellalihtu geográfalalaš ráddjemis orru leame eanet heivehanmunni go hálddašanguovllu ráddjemis.

Sámelága giellamearrádusat eai čađat buot minoritehtagiellalihtu mearrádusaid mii lea hirbmat viiddis ja dárkilis dokumenta man vuodđun leat dahkkojuvvon välljejumit. Lea dárbu lagabui heivehit našovnnalaš rievtti minoritehtagiellalihtu geatnegasvuodaide.

Sámelága giellanjuolggadusat eai čoahkkáigease buot riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid, eai ge buot našovnnalaš njuolggadusaid sámegiela birra, omd. Báikenamaid dáfus.

Ferte navdojuvvot leat eahpečielggasin man viidát sámelága giellanjuolggadusat sáhttet implementeret daid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid mat ledje fápmuiboahtán ovdal sámelága giellanjuolggadusaid.

Lea dárbu ain geahččat man muddui sámelága giellamearrádusat riekta čađahit namuhuvvon riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid.

Dál váilu dárkilis almmolaš árvoštallan das man muddui sámelága giella-mearrádusat implementerejit riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid.

Evttohusat

Deavdin dihte daid politihkalaš árvoštallamiid ja mearrádusaid mat oktii dahkkojedje dohkkehettiin daid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid mat dán kapihttalis gieđahallojuvvojit, ja deavdin dihte daid mihtuid maid vuodđolága § 110 a ja § 110 c nannejit, evttohuvvo čuovvovaččat:

Čadahit dárkilis ja nyanserejuvvon almmolaš árvoštallama das movt sámelága giellamearrádusat implementerejit riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid. Dakkár árvoštallama ulbmil berre leat riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid implementeren. Heivvolaš riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid identifiseren ja heivvolaš našovnnalaš lágaid identifiseren ja daid buohtastahttin gáibida juridihkalaš áššemahtu, ja danne evttohuvvo ahte áššedovdijoavku dahje dakkáraš, dan dahká. Áššedovdiin berre leat friddjavuohta riektenjuolggadusaid, implementeren vugiid ja sullásaš gažaldagaid oktavuodaid árvoštallama hárrái. Dakkár árvoštallan sáhtta dahkkojuvvot stuorát lávdegottis. Politihkalaš čatnasupmi berre dahkkot ovttrasáđiid Sámedikkiin.

Njuovžilet geográfalaš ráddjen berre guorahallojuvvot sierra dannego hálddašanguovllu geográfalaš ráddjemis lea mearrideaddji mearkkašupmi vuoigatvuodaid oážžumii sámelága giellanjuolggadusaid mielde, ja minoritehta-giellalihtu geográfalaš ráddjemis orru leame eanet heivehanmunni go hálddašanguovllu ráddjemis.

Dássálasmeannudanprinsihpa, ovttárvosaš- ja ovttadássásašprinsihpa, ja heivehuvvon giellavuoigatvuodaid gaska Norgga rájiid siskkobealde lea vuostelasvuohta, ja danne berre dat erenoamážit deattuhuvvot.

Go mánggaid ákkaid vuodul navdojuvvo leat heivvolažžan čohkket njuolggadusaid mat erenoamážit gusket sámegiella ja sámegillii ovttá ja seamma lágii, de rávvejuvvo dan dahkat.

6 Eará riektedilálašvuodát

6.1 Álggahus

Dán kapihttalis giedahallat riektedilálašvuoda čuolmmaid mat bohtet ovdan mandáhtas, lassin jearaldahkii vuhtii váldet go giellanjuolggadusat geatnegasvuodaid riikkaidgaskasaš njuolggadusain maid digaštalaimet ovddit kapihttalis. Dat guoskkaha ávžžehusa árvvoštallat daid riektedilálašvuoda váikkuhusaid go lága hálddašanguovlu viiddiduvvo fátmastit eambo sámi giellajoavkkuid, ja čujuhit dárbbu rievdadusaide dahje dárkilet deattuhusaide lágas dan oktavuodas. Mandáhta olis galgá maid árvvoštallat leat go lága giellakapihttalis váilevašvuodát ja evttohit rievdadusaid.

Nu go namuhuvvon 1. kapihttalis, de eat leat oaidnán vejolažžan árvvoštallat buot rievttálaš dilálašvuodaid eambo sámi giellajoavkkuid sisaváldimis hálddašanguovllus. Čielga váikkuhus goit lea ahte eambo sápmelaččat ožžot lánkanannejuvvon gielalaš vuoigatvuodaid, ja ahte eambo giellajoavkkut ožžot buoret vejolašvuoda doalahit ja ovddidit gielaset (gč. sámilága giellanjuolggadusaid ulbmiliin). Go Divttasvuotna ja nappo julevsámi guovlu dál lea mielde hálddašanguovllus, lea gažaldat maid áigegevodil oarjelsámegiela dáfus. Dárbbášuvvui lánkarievdadus ovdal go Divttasvuotna sáhtii searvat (namuhuvvon 3. kapihttalis). Dat rievdadus ii ákkastuvvon dainna ahte lei sáhka eará giellajoavkkus go dávvisámegielas, muhto ahte lánkateaksta definerii sámegiela hálddašanguovlun dušše dan guhitta suohkana mat álgu rájes ledje mielde. Kultur- ja girkodepartemeantta gulaskuddanreivves mas evttohuvvui heittihit dan ráddjema, evttohuvvui maid lánkatekstii defineret mii *sámegiella* lea. Mii čujuhit dán evttohussii, muhto eat leat oaidnán vejolažžan eambo digaštallat dan čuolmma.

Lánkarievdadusaid dahje deattuhusaid sáhtta maid oppalaččat árvvoštallat lága doaibmaguovllu viiddideami gažaldagaid oktavuodas, sorjjakeahtta das guđe giellajoavkkus lea sáhka. Dán kapihttalis ávžžuhit mii guorahallat lánkarievdadusa dainna ulbmiliin ahte viiddidit giellanjuolggadusaid doaibmaguovllu. Dan oktavuodas evttohit ”sámi guovlluid” ja ”sámi doaimmaid” heivvolaš doaban. Dakkár rievdadusain sáhtta vel dárkileappot juohkit lága hálddašanguovllu, dálá dilálašvuoda ektui (iešguđetlágan mearrádušat *báikkálaš* ja *regionála* almmolaš ásašusain.)

Prošeaktarámmaid siskkobeallái ii čága buot sámelága giellakapihttala njuolggadusaid ii ge lánkačilgehusaid vuđolaš árvvoštallan. Leat goitge atnán vuogasin muittuhit muhtun rievdadusaid mat juo leat dahkkon lánkateavsttas. Sámegiela definišuvdna lea juo namuhuvvon. Dasa lassin leat vuodđun atnán

čielggademiid sámelága guovtti giellanjuolggadusa guorahallamiin, mat lea: mearrádus jorgalit njuolggadusaid, dieđáhusaid ja skoviid (Pettersen ja Gaup, SI-raporta 2001) ja mearrádus viiddiduvvon vuoigatvuodas geavahit sámegiela riektivuogádagas (Brenna 2004). Mis leat dušše moadde komentára sin evttohusaide, ja ávžžuhit muđui sin árvoštallamiid vuhtii váldit sámelága giellanjuolggadusaid viidáset barggus.

Loahpas dán kapihttalis komenteret eará lágaid main leat njuolggadusat sámegiela geavaheamis.

6.2 Definišuvnnat (§ 3-1)

Mearrádusas leat dál čuovvovaš definišuvnnat:

1. sámegiela hálddašanguovlu: dat suohkanat maid Gonagas láhkaásahusas lea mearridan galget gullat sámegiela hálddašanguovlui.
2. Almmolaš orgánain oaivvilduvvo juohke stáhta ja gieldda orgána.
3. Báikkálaš almmolaš orgánain hálddašanguovllus oaivvilduvvo juohke gieldda, fylkkagieldda ja stáhta orgána mas lea bálvalanviidodahkan olles gieldda dahje oassi gielddas sámegiela hálddašanguovllus.
4. Guovllu almmolaš orgánain hálddašanguovllus oaivvilduvvo juohke fylkka-gieldda ja stáhta orgána mas leat bálvalanviidodahkan ollásit dahje muhtun muddui gielddat sámegiela hálddašanguovllus, muhto mii goitge ii leat riikkaviidosáš.

6.2.1 Hálddašanguovllu definišuvdna – láhkateavsttas láhkaásahussan

Maŋnel go Divttasvuona suohkan lei mearridan searvat sámegiela hálddašanguovlui, bivddii Sámediggi ráđđehusa evttohit rievdadit lága § 3-1, vai hálddašanguovlu viidána fátmastit maidái Divttasvuona suohkana. Kultur- ja girkodepartemeanta čuovvolii mearrádusa ja evttohii láhkarievdadusa mas ii daddjo njuolgut lágas guđet suohkanat gullet hálddašanguovlui, muhto ahte baicca addo váldi Gonagassii mearridit guđet suohkanat ain galget hálddašanguovllu siskkobeallái. Ulbmil evttohusain lea boahhteáiggis garvit láhkarievdadusaid jus sámegiela hálddašanguovlu rievdá. Ođđa čuokkis 1 §:s 3-1 mii mearriduvvui geassemánu 17. b. 2005 lea departemeantta evttohusa vuođul ráhkaduvvon, vaikko ii leat sánis sátnái seammaládje go evttohus lei.

Dat rievdadus sisttisoallá ahte suohkannamat eai šat daddjo lágas hálddašanguovllu definišuvnnas. Hálddašanguovlun leat nappo dat suohkanat maid Gonagas láhkaásahusain lea mearridan gullat sámegiela hálddašanguovlui (geahča láhkateavstta dás badjeleappos).

6.2.2 *Dárbu defineret sámegiela láhkateavsttas?*

Badjelis namuhuvvon láhkarievdadusa oktavuodas háliidii Kultur- ja girko-departemeanta maiddá oážžut definerjuvvot mii sámegiella lea, ja evttohii čuovvovaš láhkateavstta: ”Sámegielain oaivvilduvvo: davvisámegiella, julevsámegiella, oarjelsámegiella ja nuortalašgiella. Vuoigatvuohta oážžut vástádusa sámegillii, beassat sámegiela geavahit báikkálaš almmolaš dearvvašvuođa- ja sosialbálvalusain, ja oážžut oktagaslaš girkolaš bálvalusaid sámegillii §§ 3-4 vuosttaš lađđasa, 3-6 ja 3-7 vuodul, gusto dain sámegielain mat hubmojit eanemus dan suohkanis mas lea sáhka hálddašanguovllu siskkobealde”.

Ákkastallamis čujuhedje earret eará oahpahušláhkii ja doahpagii *sámegiella* lága ovdabargguin. § 6-1 definerjuvvo sámegiella láhkateavstta mearrádusaid ektui ”davvisámegiella, oarjelsámegiella *dahje* julevsámegiella” (mii leat bidjan finjučálan). Muđui deattuhuvvui departemeantta ákkastallamis ahte jus hálddašanguovlu galgá fátmastit suohkaniid davvisámi guovllu olggobealde, de lea dárbbášlaš nannet ahte sámegiella ii leat dušše davvisámegiella. Evttohuvvui čuovvovaš láhkateaksta vai sámegiel doaba presiserejuvvo* :

“Sámegielain oaivvilduvvo: davvisámegiella, julevsámegiella, oarjelsámegiella ja nuortalašgiella. Vuoigatvuohta oážžut vástádusa sámegillii, bálvalusaid oážžut sámegillii báikkálaš almmolaš dearvvašvuođa- ja sosialásahusain, ja oážžut oktagaslaš girkolaš bálvalusaid sámegillii §§ 3-4 vuosttaš lađđasa, 3-6 ja 3-7 vuodul gusto daidda sámegielaide mat eanemus geavahuvvojit dan suohkanis mas lea sáhka”.

Departemeantta oainnu mielde galget hálddašanguovllu iešguđetge suohkanat deavdit geatnegasvuođaideaset dan giela dáfus mii sin suohkanis geavahuvvo eanemus. Go lea sáhka regionála almmolaš orgánain maid bálvalusguovlu ollislaččat dahje muhtun muddui fátmasta eanet suohkaniid hálddašanguovllus, de daddjo departemeantta gulaskuddanreivves ahte ”ii leat eahpelunddolaš eaktudit ahte sii vástidit daid sámegielaide mat leat anus bálvalusguovllu siskkobealde”.

Departemeantta evttohus ahte defineret sámegiela láhkateavsttas ii váldon vuhtii. Od. Prp. Nr. 38:s (2004-05) čujuhuvvo oaiviliidda gulaskuddan-cealkámušain mat dadjet ahte evttohus ii leat čielggaduvvon doarvá, ja ahte departemeanta áigu dan árvvoštallat dárkileappot ovdal go ođđasit evttohus.

* Sitáhta lea dás jorgaluvvon

Nu go 1. kapihttalis namuhuvvui, lea Snoasa suohkan ohcan beassat mielde sámegeiela hálddašanguvlui. Suohkana gulaskuddanevttohusas § 3-1 rievdadeami evttohussii dan oktavuodas go Divttasvuona suohkan galggai boahit hálddašanguovllu siskkobeallái, ja suohkan lea duhtavaš go evttohuvo presiseret mii oaivvilduvvo sámegeielain. Dadjet duhtavažžan go dákkar rievdadus lea boahán láhkatekstii mii čielggada ovddeš eahpečielggasvuodaid das mii sámegeielain oaivvilduvvo, ja ahte suohkana geatnegasvuodát leat ráddjejuvvon gustot ovtta sámegeillii (Snoasa suohkan, gulaskuddancealkámuš).

Mii navdit ahte ovdalis namuhuvvon áššiin barget viidáseappot, ja ahte sáhtta leat vuogas dan čielggadit proseassas mas Snoasa suohkana ohcan guorahallojuvvo ja mearriduvvo. Sámegeiela definišuvnna čielggadeapmi giellanjuolggadusaid mearrádusaid ektui sisttisoallá sihke vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid presiserema, mii maid orru leame vuogas dakkár dilálašvuodas mas mearrádusat eai šat gusto dušše davvisámegeillii. Muđui háliidit fuomášuhttit ahte sámegeiela definišuvnna lágas berrejit leat nu sullasaččat go vejolaš, daid iešguđetge lágaid ulbmiliid ja doaibmaguovlluid dáfus. Kultur- ja girkodepartemeantta sámegeiel definišuvnna evttohus fátmasta maid nuortalašgeiela. Dan nappo ii daga oahpahuslága definišuvdna.

6.2.3 Lága hálddašanguovllu viiddideapmi?

§ 3-1 gradere giellanjuolggadusaid doaibmaguovllu. Leat olu unnit mearrádusat mat gustojit regionála go báikkálaš almmolaš orgánas. Mii evttohit árvvoštallat vel eambo graderema doaibmaguovllus, vai eanet sápmelaččat ožžot giella-vuoigatvuodaid ja vai eambo guovllut go dál ožžot buoret vejolašvuoda nannet ja ovddidit sámegeiela. ”Sámi guovllut” ja ”doaimmat” leat doahpagat maid sáhtta vuolggasadjin atnit dakkár árvvoštallamis.

”Sámi guovllut” -doaba adno dál juo dárogiel láhkateavsttas, oahpahuslágas, ja mii evttohit dan doahpaga adnot maiddái sámelága giellakapihttalis. Dakkár guovllut sáhttet definerejuvot suohkanin dahje suohkanoassin, dahje oktii-gullelaš geográfalaš guovlun mii fátmasta mánga suohkana dahje suohkanoasi. Guđet báikkit dakkár guovlluide galget gullat, sáhttet nu go hálddašanguovllu báikkit nai, definerejuvot lágas. Álgun diekkár ”sámi guovlluid” geográfalaš ráddjema digaštallamii sáhtta leat sámi ovddidanfoandda doaibmaguovlu.

Gažaldat movt geatnegasvuodát ja vuoigatvuodát galget gustot jus dakkár ”sámi guovlu” boahá áigái, ferte vuđolaččabut digaštallojuvot go mii lea vejolaš dán prošeavtta rámmaid siskkobealde. Lea goitge čielggas ahte sámegeiela oahpahusa vuoigatvuodta ferte nannejuvvot (geahča § 3-8). Dat mielddisbuvttáši ahte maiddái oahpahusláhka rievdaduvvo dainna ulbmiliin ahte viiddidit sámegeiel

oahpahusvuoigatvuođaid dálá sámegiela hálddašanguovllu olggobealde. Dan áššái boahpit ruovttoluotta. Eará vuoigatvuođat maid sáhtta leat erenoamáš áigeovdilat árvvoštallat, leat vuoigatvuohta geavahit sámegiela dearvvašvuođa- ja sosialbálvalusain, girko- ja riektivuogádagas, ja vuoigatvuohta lohkanvirgelohpái oahppat sámegiela dahje háhkat kulturvuođustuvvon gelbbolašvuođa omd. erenoamáš fágasurggiin. Dakkár vuoigatvuođaid sáhtta maid spesifiseret ja čatnat ”doaimmaid” ”sámi guovllu” siskko-bealde, ovdamearkka dihte ovttadagaide boarrásiid divššus gos leat olu sámegiela geavaheaddjit. Makkár gielalaš vuoigatvuođaide lea erenoamáš dárbu, ferte čielggaduvvot doaimmasurggi ulbmiliid ja bargguid oktavuodas.

Sáhtášii maid leat vejolaš čatnat giellavuoigatvuođaid ”doaimmasurggiide” (ovdamearkka dihte skuvlii, boarrásiid dikšui, giellaguovddážiidda ja giella- ja kulturarenaide) almmá definerekeahtta ráddjejuvvon geográfalaš guovllu? Sáhtta go ”sámi doaimmasurggit” maid leat vuogas doaba, ovdamearkka dihte giellaguovddážiid dáfus?

Giellanjuolggadusaid doaimmaguovllu viiddideami evttohusa duogázin main maid galggašii áigái oazžut doahpagiid nu go ”sámi guovlu” ja ”doaimmasurggit”, leat konklusuvnnat go leat árvvoštallan sámegiela bargiid logu ja sámegiela geavaheami olu almmolaš ásaheami sámegiela hálddašanguovllu siskko-bealde (guoskkahuvvon erenoamážit 4. kapihttalis). Gáivuona suohkanis, ovdamearkka dihte, eai gulahala eanas bargit sámegillii. Dulkka dahje veahki haga eai sáhte suohkanlaš etáhtat bálvalusaid addit sámegillii, ja bohtet nappo rihkkut lága (Skálnes ja Gaski 2000). Seammás muitalit mánggaid posiitiiva váikkuhusaid das go leat sámi giellalága hálddašanguovllus. Sámegiella ja kultuvra lea čalmmustuvvon olu buorebut go ovdal, ja čájehuvvo fihtolašvuohta ja bargu mii lea dahkkon olu sámi guoskevaš doaimmaid dáfus (Pedersen ja Høgmo 2004).

Suohkanat maid Sámediggi dál lea bovdan sámegiela hálddašanguovllu siskko-beallái, muhto geat eai vel leat mearridan ášši, leat Skánit, Evenášši, Loabát ja Dielddanuorri. Dain suohkaniin leat nu go Gáivuona suohkanis ge, oalle unnán sámegiela go buohtastahtta Sis-Finnmárkkuin gos lea nannoseamos gielladilli. Vásáhusat Gáivuonas ja sin giellagáibádusaid deavdima árvvoštallan leat hui áigeovdilat ášši sámegiela hálddašanguovllu viiddideami ságastallamis. Sáhtta go doaimmaguovllu viiddideapmi ”sámi guovlluid” áigái oazžumis buktit seamma posiitiiva váikkuhusaid dain eará suohkaniin gos sámegiella lea rašes dilis, ja gos maid leat beare unnán sámegiela deavdit buot sámelága giellagáibádusaid geavahit sámegiela suohkanlaš hálddašeamis ja bálvalusaid addimis? Jus háliidit addit eambo sápmelaččaide giellavuoigatvuođaid ja maidái eambo báikkiide go dál addit buoret vejolašvuođa nannet ja ovddidit sámegiela, de han sáhtta maid

leat vuogas árvvoštallat maiddáí eará giellanannenguovlluid lassin daidda guovlluide mat dál leat definerejuvvon sámegiela hálddašanguovlun.

Okta ágga ođđa vuoigatvuođa ja geatnegasvuođa graderema *vuostá* sáhtta leat ahte unnit geatnegasvuodát sámegiela ektui sáhttet láivudit barggu, dan ektui go garraset gáibádusat dagaše.

6.3 Diehtujuohkin sámegillii

§ 3-2 *Láhkaásahusaid jorgaleapmi. Diedáhusat ja skovit*

Láгат ja láhkaásahusat maida oppa dahje oassi sámí álbmogis lea erenoamáš beroštupmi, galget jorgaluvvot sámegillii.

Diedáhusat almmolaš orgánain mat galget olles álbmogii dahje dan osiide álbmogis hálddašanguovllus, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii.

Skoviid maid galgá atnit báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánaide hálddašanguovllus galget leat sihke sámegillii ja dárogillii. Gonagas addá dárkilet njuolggadusaid dán mearrádusa fápmuibidjamis.

Raporttas almmolaš sámegiel diehtujuohkinbálvalusaid birra (Pettersen ja Gaup 2001), čjuhuuvvo ahte sáhtta leat dárbu čielggadit sátnegavaheami giellanjuolggadusain. Ovdamearkan čjuhit dajaldahkii §:s 3-2 “máidda oppa dahje oassi sámí álbmogis lea erenoamáš beroštupmi”. Dan dajaldaga oaivvildeaba leat eahpečielga rávan mearridit guđet láгат ja njuolggadusat galget jorgaluvvot sámegillii, ja čjuheaba maid ahte garraseamos dulkomiin sáhtta dan atnit *vuosteággan* jorgalemiide mat eai čielgasit deavdde *erenoamáš beroštumi* gáibádusa.

Pettersen ja Gaup čjuheaba láга ovdabargguide: Boahá ovdan NAČ 1985 :14:s ahte dat leat láгат main lea ”erenoamáš beroštupmi sápmelaččaide, nappo leat dat láгат mat gustojit sámí álbmogii *eambbo go earáide*” Od.prp. 60:s (1989-90) čjuhuuvvo maid dasa ahte dat leat njuolggadusat mat erenoamážit gustojit sámí kultur- ja servodateallimii, muhto ii leat dárbbášlaš ahte dat galget gustot *dušše* sápmelaččaide; lea doarváí ahte dain lea erenoamáš čanastupmi sámí álbmogii. Seammá proposišuvnnas boahá ovdan ahte geavatlaččat lea juohke hálddašanorgána mii ieš ferte mearridit guđiin áigeguovdilis lágain ja njuolggadusain “lea dakkár erenoamáš beroštupmi sámí álbmogii ahte dat galget leat jorgaluvvon sámegillii” (46. s.). Muđui daddjo ahte sihke Sámi giellaráđđi ja Sámediggi sáhttet rávvet guđiid lágaid ja njuolggadusaid berre jorgalit sámegillii (32. s.). Pettersen ja Gaup čjuheaba maid ahte ii njuolggadusain ge boađe čielgaseappot ovdan mii gáibiduvvo ovdal go láhka sáhtta leat erenomaš beroštahti sápmelaččaide.

Soai jerraba guđet lágat ja njuolggadusat ”formála” eavttuid vuodul sáhttet leat áigequovdilát jorgaluvvot. Vástideaba ahte goitge dat lágat ja njuolggadusat main ovttá dahje eanet paragrafain njuolgut čujuha sámi olbmuid, ásausaide dahje organisašuvnnaide, berrejit jorgaluvvot. Seamma guoská maid lágaide ja njuolggadusaide mat guđege ládje guoskkahit boazodoalu.

Badjelis namuhuvvon raporttas evttohuvo nu go 1. kapihttalis ge, ahte vuodđudit lánvegeotti mii vuđolaččat guorahallá Sámelága giellanjuolggadusaid gullevaš lánkačilgehusaiguin, ja earret eará dulko maid čuovvovaš dajaldat sisttisdoallá: “...máidda oppa dahje oassi sámi álbmogis lea erenoamáš beroštupmi”. Mii doavut ahte šaddá áddjás bargun oážžut áigái dárkilet dulkomiid go mat juo leat dain lánkaovdabargguin máidda čujuhit. Dasto dáidet álohii leat unnit eambo eahpečielggasvuodát maid ferte árvvoštallat. Mii goitge muittuhit dán áššečuolmma ja evttohusaid.

Pettersen ja Gaup čujuheaba iežaska iskkadeapmái maid leaba almmolaš etáhtaid dáfus dahkan, mii čájeha ahte eai leat dušše lágat mat erenoamážit gusket sámi álbmogii mat evttohuvojit jorgaluvvot sámegillii. Dan oavvildeaba čájehit ahte goit muhtun ásausat leat gávnahan deatalažžan jorgalit sámegillii dábálaš, deatalaš lágaid mat gusket buot olbmuid. Oavvildeaba váttisin defineret ”fáddávuodustuvvon” diehtujuohkindárbbu dušše čearddalaš ja/dahje gielladilálašvuoda duogážiin: ”Sámi álbmogis leat nu go eará ge berošteddjiin, ovdamearkka dihte sohkaheali, ági ja ealahusa mielde, iešguđetlágan beroštumit; álkit daddjon sis leat maid beroštumit dan vuodul maid beaivválaš eallimis juohkehaš vásiha.” Dan cealkámuša berre vuhtii váldit boahteveaš digaštallamiin das movt sámelága § 3-2 galgá viiddidit sámegiela geavaheami almmolaš diehtujuohkinbálvalusain. Máiddái berre vuhtii váldit sudno ávžžuhusa sámegillii oážžut mánggalágan surggiid diehtujuohkinbálvalusain, sihke vugiid ja kanálaid. Ávžžuheaba earret eará eambo geavahit interneahita ja TV sámegiel dieđáhusaide ja almmuhusaide.

6.4 Viiddiduvvon riekti dulkka geavahit riektevuogádagas, ja sámegiel gelbbolašvuoda gáibáduš boazopolitiijain?

3. kapihttalis čujuheimmet Wenke Brenna iskkadeapmái (2005) geavaheddjiid ja ovddasteddjiid sámegielgeavaheami hárrái riektevuogádagas Finnmárkkus. Okta su konklusuvnnaid lea ahte giellalága § 3-4 *Viiddiduvvon vuogátvuohita atnit sámegiela riekteásahas*, ferte ođđasit árvvoštallot dainna jurdagiin ahte viiddidit vuogátvuodaid dan suorggis. Dan oktavuodas guorahallá son erenoamážit áššiid mat leat čadnon dulkka dárbei ja geavaheapmái riekteásahas. Dás čujuhit oanehaččat muhtun su árvvoštallamiidda, ja ávžžuhit daid vuhtii váldit sámelága giellanjuolggadusaid boahteveaš digaštallamiin.

Brenna čujuha mearrádussii ”Juohkehaččas lea vuoigatvuohta sámástit dutkkahaladettiinis orgána kantuvrras.” (§ 3-4 nuppi lađđasa 1. čuokkis). Ii leat dábálaš ahte dárogielat politiijain lea dulka mielde go leat «olgo-bargguin». Muhtomin bohciidit dilálašvuođat goas dat mii daddjo riektestobus ii leat dat seamma go maid politiijat oaivvildit olbmot leat dadjan dutkamiin olggobealde politikantuvrra, dulka haga. Dan geažil oaivvilda Brenna ahte sámelága njuolggadusain, dahje daid geavaheamis, berre dán čuoggá árvvoštallat ođđasis. Sámelága giellanjuolggadusaid ovdabargguin eaktuduvvui ahte sámegielat olbmot galge dutkojuvvot kantuvrras dulkkain, muhto su oainnu mielde čađahuvvo dát háreve.

Son čállá maid sámegielaigiid dárbbu birra gulahallat dárogielat advokáhtain sámegillii, ja ahte sámelága giellanjuolggadusat eai govčča dulkagoluid gulahaladettiin bealušteddjiin/advokáhtain. Son čujuha rapportii «Rett til tolk» (2005) (Vuoigatvuohta oazžut dulka) mas daddjo ahte go lea sáhka ránggáštusáššiin, de evttohuvvo dulka advokáhtain ságastallamis, ja dulkaveahkki almmolaš ruhtademiin áššebáhpiriid lohkamis. Son ávžžuha lohkat dan rapporta sami dilálašvuođaid heiveheami jurdagiin (s. 314).

Muđui čujuha Brenna ahte ii oro leame dábálaš árvvoštallat dan liigebarggu mii sihke dárogielat ja sámegielat advokáhtain lea go barget sámegielat ja sámekultuvrralaš klieanttaiguin. Dan čuolbma lea namuhuvvon sámelága giellanjuolggadusaid ovdabargguin, ja Brenna evttoha árvvoštallat dien váttisvuođa ođđasit daid vásáhusaid vuodul maid dál leat ožžon giellanjuolggadusaid dáfus. Son namuha maid ahte leat leamaš muhtun eahpečielggasvuođat sámegiel dulka geavaheami goluid dáfus siviila áššiin, vihahemiin ja muhtun dilálašvuođain maidái proseassaválddálačča ja vihtaniid máksiimiid dáfus. Muđui leat čielga njuolggadusat sámegiela geavaheami lassigoluid dáfus sámelága giellanjuolggadusain (Brenna 2005:312-313). Eará áššit maid Brenna namuha, leat earret eará čadnon Sis-Finnmárkku sápmelaččaid riekteáššiide, geat gesiid orrot Finnmárkku ja Romssa rittuin (s. 202) ja daid sápmelaččaid dulkageavaheami dárbbui geat orrot olggobealde sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllu (310. s.).

Mii maid čujuhit su dieđuide main bohtá ovdan ahte eanas boazopolitiija bargit leat dárogielagat, ja ahte boazopolitiija bargiin ii gáibiduvvo makkárgelbbolašvuohta sámegielas, sami kultuvrras ja eallinvugiid birra. Son muittuha ahte Sis-Finnmárku lea sámegielat konteaksta gos dárogiella ii geavahuvvo, ja gos ferte dovdat sihke beaivválaš boazodoalu ja sámegiela (203.- 204. s.) Boahtte kapihttalis čujuhit oahpahus- ja máhttoovdánandárbbui sihke sámegielas ja

kultuvrras oktan eaktun sámelága giellamearrádusaid čuovvoleami buorideamis. Boazopolitiijaid dilálašvuohta govvida min mielas dakkár dárbbu.

6.5 Oahpahusvirgelobi riekti

Sámelága § 3-7 nanne báikkálaš dahje regionála almmolaš ášahusa bargiide hálddašanguovllus virgelohpevuoigatvuođa báikkáin oahppat sámegiela go ášahusas lea dárbbu dakkár gelbbolašvuhtii. Nu go 2. kapihttalis juo namuheimmet, de leat iešguđetlágan vugiid vásihan dan mearrádusa geavaheamis. Muhtun etáhtain lea leamaš álki oažžut virgelobi. Eará etáhtain ges leat vásihan ahte ii obage leat leamaš beroštupmi geavahit dien ortnega. Ságastaladettiin muhtun almmolaš ášahusaid bargiiguin earret eará dien mearrádusa dáfus, leat mii gullan čuovvovaš oaiviliid maid oaidnit deatalažžan muitit láhkateavsttaid ja njuolggadusaid viidáset árvvoštallamiin, ja mearrádusaid gáibádusaid deavdimis:

Lea áddjás bargu oahppat ođđa giela. Oahpahusvirgelobi vuoigatvuohta berre ovddemustá addot olbmuide geain juo lea veahá sámegielmáhttu, ja geain nappo leat buoret vejolašvuođat sáhttit geavahit sámegiela bargosajis maŋnel virgelobi. Livččii maid heivvolaš movttiidahttit bargiid geain lea veahá máhttu sámegielas, ohcat virgelobi buoridit sin giellačehppodaga. Oahpahusvirgelobi vuoigatvuođa berre ovddemustá geavahit resursan giellagelbbolašvuođa systemáhtalaš huksemis doaibmaguovllus.

Oahpahusvirgelobi vuoigatvuohta berre maid addot kulturipmárdusa dahje kulturamáhtu lohkamii. Dan čuoggá leat maid namuhan oahpahusvirgelobiid jahkásaš virgelohpejuolludemiid oktavuodas oahpahuslágas. Fylkkamánnit dat hálddašit dieid jahkásaš oahpahusvirgelobi juolludemiid.

6.6 Eará lágat

Eará Norgga lágat mat galget gozihit sámegielaigiid vuoigatvuođa geavahit gielaset, lassin Vuodđoláhkii (§ 110A) ja sámeláhkii leat girkoláhkka, mánáidgárdeláhkka, pasieantavuoigatvuohtaláhkka, dearvvašvuođabargiid vuoigatvuohtaláhkka, oahpahusláhka ja báikenammaláhkka. Sámelága giellanjuolggadusaid buoret ollašuvvama viidáset árvvoštallamis berre maid guorahallat sámegiela ja maid eará sámi dilálašvuođaid njuolggadusaid lágas. Mii ráddjet iežamet komentáraid guoskat oahpahusláhkii ja báikenammaláhkii.

6.6.1 Oahpahusláhka

Sápmelaččat leat iešguđetlágan oktavuodain čujuhan dasa ahte sámegiel oahpahusa vuoigatvuohta ferte nannejuvvot dain guovlluin mat eai gula sámelága

giellanjuolggadusaid hálddašanguvlui. Ovdamearkka dihte daddjo sámediggeráđi dieđáhusas sámegiela birra (2004) ahte Sámediggi galgá sihkkarastit daid mánáide, geat eai gula hálddašanguvlui, seamma vuoigatvuoda sámegiel-oahpahussii skuvllas go dain mánáin geat gullet hálddašanguvlui.

§ 3-8 vuodul sámelága giellakapihttalas galgá juohke olbmos leat vuoigatvuohta sámegieloahpahussii. Leat ráhkaduvvon njuolggadusat mearrádusa čadaheapmái. Oahpahušlágas daddjo (vuodđoskuvllaid ja joatkkaskuvllaid láhka suoidnemánu 17. b. 1978) ahte buot vuodđoskuvlaagi mánáin sámi guovlluin lea vuoigatvuohta oahpahussii sámegillii ja sámegielas. Nu go ovdanbohtá oahpahušlága §:s 6-1 goalmmát sáhčočuoggás, leat sámi guovllut muhtun muddui definerejuvvon sámelága §:s 3-1, geahča sámelága láhkaásahusain sámegiela hálddašanguovllu birra, ja muhtun muddui sáhttet suohkanat dahje suohkanoasit njuolggadusain definerejuvot ”sámi guovllun”. Eai leat mearriduvvon eará njuolggadusat go mat badjelis leat namuhuvvon. Dat mearkkaša nappo ahte “sámi guovllut” dálá lágain lea seamma go sámegiela giellanjuolggadusaid hálddašanguovlu.

Jus galgá nannet sámegieloahpaha hálddašanguovllu olggobealde, de sáhtá árvvoštallat addit viiddiduvvon vuoigatvuodaid dainnalágiin ahte viiddidit ”sámi guovlluid” oahpahušlágas. Nu go namuhuvvon, de sáhtá dan dahkat láhka-ásahusaid bokte.

6.6.2 Báikenammaláhka

Báikenammaláhka mearriduvvui 1991:s ja biddjui fápmui maŋit jagi. Lágas lea earret eará mearrádus čállinvugiid ja báikenamaid geavaheami birra almmolaš oktavuodain, maiddá mearrádus ahte sámi ja suoma (kveana) báikenamat maid báikki olbmot geavahit galget čállojuvot almmolaš kárttaide ja šilittaide. Borgemánu 1. b. diibmá biddjui fápmui ođđa rievdaduvvon láhka. Mánja dán rievdadusain sáhttet váikkuhit ođđa báikenamaid atnui váldimii. Ođđa lágas lea ulbmilparagráfa mii nanne ahte deatalaš ulbmil lágain lea suodjalit báikenamaid kulturमितun: ”Ulbmil dáinna lágain lea suodjalit báikenamaid kulturमितun, bidjat daidda čállinvuogi mii lea geavatalaš ja vuogas, ja váikkuhit ahte báikenamat dovddusin dahkkojuvvojit ja viššalit geavahuvvojit” (§ 1).

Ulbmilparagráfa nanne maid ahte sámegiel ja kveanagiel báikenamaid galgá suodjalit: ”Láhka galgá sihkkarastit sámegiel ja kveana báikenamaid vuhtii váldima riikkadássásaš lágas ja riikkaidgaskasaš šiehtadusain ja konvenšuvnnain.” Nu movt lága ovdabargguin oidno (Od.prp.nr.42 (2004-2005)), de dát mearrádus váldui mielde Gielda- ja guovlodepartemeantta evttohusa olis, man vuodđun earret eará lei Eurohpáráđi rámmakonvenšuvdna mii suodjala natiovnalaš unnitloguálbmogiid ja ILO-konvenšuvdna 169 álgoálbmogiid birra. Badjelis

namuhuvvon proposišuvnnas čujuha Kultur- ja girkodepartemeanta maiddá dasa ahte seamma ulbmilat ja vuodđojurdagat maid leat nannejuvvon Eurohpálaš lihtus regiovdna- dahje unnitálbmogiid giela birra, 7. art.

Departemeantadásis čujuhuvvui maid ahte almmolaš ásahusat eai álohii čuovo mánggagielalaš nammageavaheami njuolggadusaid, ja ahte sámi ja kveana báikenamain lea earenoamáš dárbu suodjalussii ja incitamentii várjaluvvot ja geavahuvvot njuolggadusaid mielde.

Mii maid háliidit namuhit ahte lága 3. § mii addá árbevirolaš ja vieruiduvvan báikenamaide liige suodjalusa, maiddá sáhtta leat mearkkašahtti báikenamaid suodjaleami viidáset barggus.

Čujuhuvvo mángga dain ovdalis namuhuvvon raporttain mat fátmastit olles sámelága giellakapihttala dahje osiid das, ja lassi dieđuin mat dán prošeavtta olis leat čohkkejuvvon, ahte ii leat doarvái návccaid bidjat dušše sámegillii go galgá suodjalit ja sealluhit sámegiela. Daddjo earret eará ahte sámegiela ferte čalmmustahttit olu eambo, ja dan oktavuodas leat báikenamaid čalmmustahttin earret eará luoddašilttain hui deatalaš.

6.7 Čoahkkáigeassu

Dán kapihttalis mii leat čilgen guorahallamiid mat leat čielggademiin dahkkon sámelága guovtti giellanjuolggadusa čuovvoleami oktavuodas: mearrádus njuolggadusaid, diedáhusaid ja skoviid jorgaleamis ja viiddiduvvon sámegiel geavaheami vuoigatvuohta riektivuogádagas. Ulbmilin lea muittuhit árvvoštallamiid mat juo leat dahkkon, ja máid sáhtta ođđasit gieđahallat sámelága giellamearrádusaid boahttevaš árvvoštallamiin.

Mii leat maiddá evttohan ahte sámelága giellanjuolggadusaid viidáset barggus berre árvvoštallat láhkarievdadeami mii vel eambo gradere giellanjuolggadusaid doaibmaguovllu. Ulbmilin dainna lea viiddidit sámegiela hálddašanguovllu ja revitaliseret sámegiela. Duogázin leat vásáhusat muhtun suohkaniin gos leat leamaš earenoamáš váttisvuođat deavdit guovddáš gáibádusaid sámelága mearrádusain váilevaš sámegiel gelbbolašvuođa dihte, ja maiddá gažaldat viiddidit hálddašanguovllu dohko gos leat oalle unnán sámegielagat ja gos sámegiella nappo lea earenoamáš rašes dilis. Evttohit áigái oažžut doahpaga ”sámi guovllut”, mat sáhttet leat suohkanat dahje suohkanoasit. Dan oktavuodas evttohit maid árvvoštallat sáhttet go muhtun ”doaimmat” fátmastuvvot láhkii, ovdamearkka dihte giellaguovddážat, boares olbmuid dikšu, searvegottit, organisašuvnnat, duodji (mat lea ”sámi doaimmaid ovdamearkkat) ja riektivuogáda orgánat.

Dán kapihttalis lea maid namuhuvvon virgelohpi bálkkáin oahppat sámegiela. Mii oaivvildit ahte dat vuoigatvuohta ovddemustá berre addot olbmuide geain juo lea veahá giellamáhttu, ja dainnaláigiin sáhttet oahppat sámegiela nu bures ahte sáhttet bargosajis dan geavahit. Lohkanvirgelohpi berre maid addot oahppat kulturipmárdusa dahje kulturmáhtu.

Kapihttalis maid leat namuhuvvon muhtun čuoggát eará Norgga lágain mat galget suodjalit sámegielaigiid vuoigatvuođa geavahit gielaset, ja mis leat muhtun komentárat oahpahušláhkii ja báikenammaláhkii.

7 Diehtodárbu ja viidáset čuovvoleapmi. Evttohuvvon doaimmat

7.1 Álggahus

Nugo dán evaluerenprošeavtta ráddjejumiin bohtá ovdan 1. kapihttalis, de ii leat leamaš áigumuš árvoštallat sámegelegeavaheami *buot* almmolaš ásašusain maidda láhka guoská. Dasto leat evaluerema vuodđun vuosttažettiin ovdalaš dieđut. Mii leat datte soames dieđuid háhkan prošeaktaáiggis, muhto eai leat ođđa dieđut nu ollu go livččii sávahahtti. Mii aniimet liikká vejolažžan dihto muddui čoaškkáigeassit ja árvoštallat daid dieđuid ja raporttaid vuodul mat ledje, danne go dán ledje oalle čielga ja ovttalágan konklušovnnat. Lassi dieđut maid mii leat prošeavtta olis háhkan duodaštit konklušovnnaid mat leat duoin eará raporttain, maid mii leat atnán vuodđun.

Buot dieđut maid dán evalueremis leat atnán vuodđun, čájehit ahte leat dáhpá-huvvan ollu buorit rievdamat sámegele geavaheami hárrái sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllus, muhto ahte giella ain manná maŋos maiddái dán guovllus. Dasa lassin čájehit buot čielggadeamit ja raporttat maid mii leat atnán vuodđun, ahte lága mearrádušat iešguđet sivaidd geažil eai leat guđege muddui devdojuvvon buot ásašusain ja buot oktavuodain. Máŋgga suorggis dárbbahuvvojit eanet dieđut giellanjuolggadusaid mihttomeriid ja gáibádušaid hárrái. Mii čujuhit dušše moatti dakkár čuoggái: Sámegelella, (re)vitaliseren ja guovttegelelatvuohhta, kulturmáhttu ja dábálaš máhttu sámi dilálašvuodaid hárrái. Dan oktavuodas namuhit maiddái iešguđet gelbbolaš-vuodaovddieami vejolaš arenaid. Mii namuhit maiddái muhtun áššečuolmmaid guovttegelelatvuodaruđaid dáfus.

Dát kapihtal sisttisoallá vuosttažettiin diehtodárbbu beliid. Mii leat datte atnán lunddolažžan árvalit muhtun konkreta doaimbajibuid bistevaš diehto-ovddideami hárrái sámegelella sihkkarastima ja ovdáneami várás, ja sámelága giellanjuolggadusaid čuovvoleapmin árvalit mii maiddái doaimbajibuid eanet ráddjejuvvon fáttáin dálá gielladili vuodul. Maŋemus čuoggás evttohit maiddái movt dán raportta sáhtášii čuovvolit.

7.2 Guovttegielatvuodaruđat

Nugo ovdalis namuhuvvon, de leat guovttegielatvuodaruđat guovddážeamos váikkuhangaskaoapmin sámelága giellakapihttala deavdima hárrái. GGD-raporttas 2000 mitaluvvo ahte juolludaneavttut leat rievdaduvvon mángga geardde. Ovdal gáibiduvvojedje suohkaniin dárkilis raporttat. Sámediggi rievdadii 1999:s juolludaneavttuid. Ovdalaš njuolggadusaid ektui leat raporta-gáibádusat sakka ložžejuvvon. Juolludeapmi lei vuodđodoarjja ja juolludeapmi (51 %) juhkkjuuvvon suohkaniidda *olmmošlogu*, *sámi jienastuslogu* ja *ohppiid logu mielde geain lei sámegieloahpahus vuodđoskuvllas*. Dáidda ruđaide ii gáibiduvvon rehketdoallu, muhto suohkanat galge jahkásaččat addit oanehis raportta sámegiela dili birra. Suohkanat sáhte muđui ohcat doarjaga prošeavttaide maid ulbmil lei sámegiela ovddideapmi. Gáibádusat ohcama, bušeakta, reporterema ja rehketdoalu hárrái ledje seamma go dábálaš gáibádusat Stáhta ekonomiijanjuolggadusain.

Namuhuvvon njuolggadusat heaittihuvvojedje 2001 rájes, ja sadjái bođii rámmadoarjja. Nugo ovdalis mitaluvvon, de addojuvvui oassi juolludeamis (51 %) *olmmošlogu*, *sámi jienastuslogu* ja *ohppiid logu mielde geain lei sámegieloahpahus/oahpahus sámegillii vuodđoskuvllas*. Dađi mielde go diehtit, de leat seamma njuolggadusat maiddái otná rámmadoarjaga juolludeapmái. Erenoamážit berre dárkilit guorahallat eavttuid mat leat čadnon *olmmošlohkui* ja *sámi jienastuslohkui*. Smávva suohkanat main leat unnán olbmot čálihan iežaset sámi jienastuslohkui (ja eanas dain suohkaniin unnu olmmošlohku) leat dat mat erenoamážit dárbbasit giellaovddideaddji doaimmaid. Mii muittuhit maiddái ahte sámi jienastuslohku lea válgajienastus-lohku, ii ge dat mital galle sápmelačča suohkanis orrot.

Go suohkaniin lea nu iešguđetlágan dilli sámegiela dáfus, de lea dárbu eanet dieđuide das movt guovttegielatvuodaruđat doibmet. Dasa lassin berrejit ášše-čuolmmat guovttegielatvuodaruđaid birra guorahallojuvvot sámelága viidáset árvvoštallamis ja čuovvolandoaimmaid hárrái dan oktavuodas. Dat guoská sihke juolludaneavttuide ja reporterenvugiide, ja rámmajuolludeami ortnegii versus ovdalaš juolludanvuohkái ja rehketdoallogáibádusaide. Diekkár gažaldagaid berre geahččat ovttas dárbbuin eanet ulbmillaččat ja systemáhtalaččat ángiruššat sámegiela sihkkarastimiin ja ovddidemiin.

7.3 Eará diehtodárbbut

7.3.1 Sámegiella

Lea stuora dárbu sámegieloahpahussii, ja nappo lea dárbbaslaš sakka viiddidit sámegieloahpahusfálaldaga iešguđet dásiin. Lea maid dárbu ásahit ja/dahje nannet sámegielat arenaid erenoamážit guovlluin gos sámegiella lea maŋos manname. Gielalaš (re)vitaliseren ja bargu guovttegielatvuodain mii dál lea jođus mángga guovllus, buktá dasa lassin ođđa hástalusaid máhtolašvuoda hárrái, maidda berrešii giddet fuomášumi sámegiela dutkama ja oahpaheami oktavuodas, ja maiddái pedagogihka ja eará fágaid dáfus. Lea maiddái stuora dárbu eanet dieđuid oažžut sámegieloahpahusa hárrái, mánáidgárddiid rájes universitehtaid ja allaskuvllaid rádjái. Giellaguovddázat leat maiddái ođđa ja miellagiddevaš sámegiela oahpahanbáikkit dán oktavuodas. Earret eará lea dárbu dieđuide das makkár vásáhusat diekkár ođđa oahpahusásahusain leat.

7.3.2 Kulturamáhtu dárbu

Lea stuora ovttaoaivilvuolta das ahte sámegiela ovddideapmi eaktuda máhtto-loktema sámi kultuvrra hárrái (viiddis áddejumis) ja sámi servodaga historjjá ja ovdánemiid hárrái ja gustovaš lágaid ja njuolggadusaid birra (ovdamearkka dihte sámelága giellanjuolggadusaid). Dán eveluerenraportta vuodđodieđuin (raporttain ja ságastallamiin) deattuhuvvo erenoamážit kulturamáhtu dárbu, muhto maiddái sámegielamáhtu dárbu. Oaivvilduvvo ahte sámegiel- ja kultur-oahpahus (viiddis áddejumis) ferteba leat “giehtalaga”. Ággan dása lea ahte ovttadássásaš bálvalusfálaldagat sáme- ja dárogielagiidda ollu oktavuodain gáibida dihto máhtu geavaheddjiid kultuvrralaš duogáža birra. Dat lea erenoamážit deattuhuvvon muhtun osiin dearvvašvuoda- ja sosialsuorggis, ovdamearkka dihte boarrásiid fuolahusas, psykiatriijas ja mánáidsuodjalusas. Dát lea maid deattuhuvvon riekteásahusas ja girku doaimmain. Eará ágga lea ahte máhttu lea dárbbaslaš eaktu guottuid huksema barggus, mii ollu oktavuodain orru leame dárbbaslaš sámegiela ja dárogiela ovttadássásašvuoda ja ovttáarvosášvuoda mihttomeriid duohtandahkamis.

7.3.3 Dárbbasuvvo eanet máhttu sámi áššiid birra

Raporttas man bargujoavku mii čielggadii dárbbu ovttasbargat alit sámi oahpahusa ja dutkama hárrái (Sámi allaskuvla/Sámi Instituhtta 2006), daddjo ahte sihke sámít ieža, muhto maiddái eanetloguálbmot dárbbasa eanet dieđuid sámiguoskevaš áššiin. Lea earret eará dárbu dieđuide sámi mánggabealatvuoda birra; iešguđet sámi servodagaid siskkáldas ja gaskasaš erohusaid dáfus sihke sámegiela, identitehta, kultuvrra, ealahusaid ja eallinvugiid hárrái. Lea maid dárbu dieđuide sámi servodagaid ja sámi kultuvrraid ovdáneami iešguđet rámmaeavttuid birra ja

diekkár erohusaid váikkuhusaid birra. Dat mearkkaša ahte lea dárbu dieđuide maiddáai majoritehtaservodagaid ovdáneami ja mihttomeriid birra, ja riikkaidgaskasaš ovdánemiid birra mat gusket sápmelaččaide. Earret eará lea stuora dárbu dieđuide sihke riikkaidgaskasaš soahpamušaid ja riikka lágaid birra main leat njuolggadusat nationalstáhta ja sámi álbmoga oktavuodaide, ja earret eará sámegeiela boahhteáiggi hárrái.

Rievdamat namuhuvvon suorggis ja maiddáai rievdamat mat leat dáhpáhuvvan sámi álgoálbmotminoritehta ja Norgga nationalstáhta gaska erenoamážit mañemus guoktelogi jagi, eai leat vel sajáiduvvan dábálaš diehtun juogo sámi dahje dáčča álbmoga guovdu. Dán sáhtta earret eará oaidnit das go diekkár fáttaid oahpaheapmi iešguđet fágain riikka oahpahasásahusain ii vel leat sajái-duvvan, ja dasa lassin oahpahunvojit boarásmuvvan dieđut mángga fágas. Dan muddui go namuhuvvon politihkalaš rievdamat ja sámi álbmoga dábálaš čalmmustahttin lea ihtán skuvlagirjiide ja lohkanmeriide, de lea dat dáhpáhuvvan mañemus jagiid ja nappo mañjel go otná politihkalaš ja hállddahaslaš mearrideaddjit leat oahpu váldán.

Dás ovdalis namuhuvvon bargojovvku raporttas čujuhuvvo maiddáai ahte máhtu, guottuid ja áddejumi dáfus orru erohus leame sturron sin gaska geat nuppe bealis leat mearrideaddjit ja earát geat erenoamážit barget sámpolitihkalaš mihttomeriid hábmemiin (earret eará Sámedikkis), ja nuppe bealis fas leat politihkkárat ja daid ollu almmolaš ásašusaid bargit mat iešguđet ládje galget vuhtii váldit dáid mihttomeriid (mat muhtun muddui leat nannejuvvon lágain ja njuolggadusain). Diekkár erohus buktá váikkuhusaid earret eará ođđaset mihttomeriid implementerema dáfus, maid ulbmil livččii nannet sámi servodagaid, kultuvrraid ja gielaid. Maiddáai dat go sámi kultuvra áin unnán oidno ollu suohkaniin gos ássat sápmelaččat, dáidá leat dan sivas go lea unnán máhttu earret eará báikkálaš sámi historjjá ja sámi eallima birra.

Oppalaš máhttu lea maid dárbbášlaš dál go ođđa natiovnnaš oahppoplánat geatnegahttet vuodđoskuvllaid miehtá riikka oahpahit sámi fáttaid birra buot fágain. Dát mielddisbuktá stuora hástalusaid máhtolašvuoda hárrái sámi dilálašvuodaid birra. Orru vuhttome dábálažžan ahte ain leat ovttagardánis, boares ja oalle stereotiippalaš ipmárdusat sápmelaččaid ja sámi kultuvrra birra, ja mat ain oahpahunvojit skuvllain. Jus skuvla ii náke addit duohta gova sámi dilálašvuodaid birra, de sáhtta natiovnnaš oahppoplánaid čuovvun baicca ain nannoseappot nannet boares ovttagardánis ipmárdusaid sápmelaččaid birra, ja nu nappo ain eambo amasmahttit ollu mánáid ja nuoraid báikkálaš sámi historjái ja eallimii. Dás leat váikkuhusat earret eará mánáid identitehtaovdáneapmái, ja nu maiddáai sin guottuide sámegeiela hárrái.

Bargojoavkku raporttas konkluderejuvvo maiddái ahte viiddis máhttolokten lea dárbbášlaš sihke dábálaš dieđuid hárrái ja erenoamáš máhtolašvuođa hárrái sámija álgoálbmotguoskevaš áššiin. Dan oktavuodas čujuha joavku Davviriikkalaš sámii konvenšuvnna evttohusa 28. artihkkalii (2005). Artihkal namuha oahpahusa ja dieđuid sápmelaččaid birra, ja árvaluvvo earret eará ahte stáhtat ovttasráđiid sámekkiiguin galget fállat oahpahusa sámii kultuvrras ja servodateallimis olbmuid geat galget ovttasbargat sámii guovlluin.

7.4 Gelbbolašvuođa ovddideami arenat

7.4.1 Oahpahusásahusat

Ákkastallamis dasa ahte lea dárbu nannet sámii oahpahusa ja dutkama lea čujuhuvvon sámegillii (St.dieđ. nr. 34). Sámegea gáhttema ja nannema mihttomeari duohtandahkan gáibida viiddis ángiruššamiid ollu surggiin. Oahppofálaldagaid dáfus mielddisbuktá dát earret eará dáid hástalusaid ja gažaldagaid: Mii dárbbášuvvo dahkkot vai lassánivčče sámegiela bargit buot dásiin oahpahusdoaimmas, ja muđui almmolaš ásahusain? Ja movt sáhttet oahpahusásahusat leat mielde buorideame gelbbolašvuođa eastadit gielalaš dáruidduvuma mii ain dáhpáhuvvá ollu sámii ássanguovlluin?

Davvisámegiela oahpaheamis leat Sámi allaskuvla ja Romssa universitehta guovddázeamos ásahusat. Dasa lassin oahpahuvo davvisámegiella mángga alit oahpahuvoovddážiis Suomas ja Ruotas. Sámi guovddážit Ubmi, Oulu ja Romssa universitehtain ja Sámi Instituhtta leat ásahan jođiheaddjeovttasbarggu. Dán ovttasbarggu koordinere Ubmi universitehta Vaartoe* bokte. Ovdalis namuhuvvon bargojoavkku mii árvoštalai ovttasbarggu sámii alit oahpahusa ja dutkama hárrái, ávžžuhii viiddidit dán jođiheaddjeforuma viidáseappot ovdánahttit ráđjerasttiedaddji ovttasbarggu davvin. Ovttasbarggu sámegiela oahpahusa ja dutkama hárrái dáidá leat guovddáš doaimman diekkár ovttasbarggu.

7.4.2 Giellaguovddážit

Sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde leat ásahuvvon giellaguovddážit Porsáŋgu, Gáivuona, Deanu ja Unjárgga gielldain. Maiddái Guovdageainnus ja Kárášjogas lea áigumuš ásahit giellaguovddážiid. Giellaguovddážit orrot leame áibbas dárbbášlaččat giella(re)vitaliserema ja sámelága giellanjuolgga-dusaid čuovvuma dáfus. Sámediggeráđi dieđáhusas sámegiela birra daddjo ahte guovddážit leat bargan stuora barggu sámegieloahpahusa dárbbuid kártemiin

* Centrum för Samisk forskning (CeSam)

gielddain. Dat leat maiddái leamaš mielde ovdánahttime ja organisereme báikkálaš doaimmaid mat movttiidahttet eanet geavahit sámegeiela. Guovddážiid doaimmat bohtet maiddái ávkin eará gielddaide iežaset guovlluin. Nu doibmet dat nappo resursaguovddážin viiddis guovlluin. Daddjo viidáseappot ahte giellaguovddážat artikulerejit iešguđet guovlluid oahpahusdárbbuid sámegeielas ja sámiguoskevaš áššiin. Giellaguovddážat sáhttet lágidit iežaset kursafálaldagaid nu ahte addet formála gelbbolašvuođa. Vuosttažettiin lea dát C-geiela eksámen joatkkaskuvllas ja dasto semesterfáddá sámegeielas (Sámediggeráđi 2004).

Lassin giellaoahpahussii, de lea giellaguovddážiin hui deatalaš doaibma leat báikin gos sámegeiella geavahuvvo. Dát lea erenoamáš deatalaš guovlluin gos leat unnán (dahje eai oba leat ge) eará báikkit gos sámegeiella geavahuvvo, gos giella ii šat leat anus dahje lea maŋos manname ruovttuin ja lagasbirrasiin, ja gos vuodđoaláhusaid maŋosmannan mielddisbuktá ahte sámegeiela geavaheapmi hedjona dahje jávká. Sámediggeráđi dieđáhusas sámegeiela birra daddjo ahte giellaguovddážat berrejit sáhttit viiddidit doaibmaguovlluideaset vai doaimmaš guovllulaš giellaguovddážin, ja ahte Sámediggi áigu bargat dan ovdii ahte ásahuvvojit eanet giellaguovddážat.

Dan oktavuodas go prošeaktaáigodagas leimmet háhkame eanet dieđuid, de evttohuvvui ahte giellaguovddážat galggaše baicca leat stáhta ovddasvástá-dussan dan sadjái go suohkaniid ovddasvástádussan. Duogážin dása lea ahte suohkaniin lea heajos ruhtadilli. Go geahččá ovttas Sámediggeráđi evttohusain das ahte giellaguovddážiin berrešii leat guovllulaš ovddasvástádus, de sáhtta leat ulbmillaš maiddái ságaskuššat organisatoralaš vuodđudeami ja ruhtadeami boahttevaš barggus giellaguovddážiid ovddidemiin.

7.4.3 Sámi giellaealáskahttinguovddáš?

Sámediggi oaidná dárbbalažžan ásahit sámegeiela gelbbolašvuodaguovddáža Norgga beallái. Sámediggi oaivvilda ahte dat galgá leat sámi dutkan- ja fágaguovddáš ja galgá doaibmat resursaguovddážin sámi giellagažaldagain. Sámediggi áigu doarjut diekkár guovddáža ásaheami ja doaimma (čuokkis 5.8.1 Sámedikki dieđáhusas sámegeiela birra 2004). Mii ávžžuhit ahte dát evttohusat váldojuvvojit mielde viidáset árvoštallamis das movt sámelága giellakapihttala mearrádusat galget čuvvojuvvot buorebut go dán rádjái. Mii datte lasihit guokte momeantta maid berre ságaskuššat: Norgga vai Davviriikkalaš gelbbolašvuodaguovddáš, ja mat diekkár guovddáža erenoamáš ángiruššansuorggit berrejit leat. Dás maŋnelis čujuhit mii davviriikkalaš dimenšuvdnii, ja dárbbuide mat leat diehtujuohkima, ráđdeaddima ja máhtolašvuođa ovdánahttime hárrái gielalaš (re)vitaliserema dáfus.

Sámi bealis lea ovttasbargu riikkarájiid badjel guhká juo deattuhuvvon, ja lea maiddá mánjga dáfus čadahuvvon. Sámedikki dieđáhusas sáme giela birra (2004) deattuhuvvo giellaovttasbargu dan dáfus go davviriikkalaš sámekonferánsa ása hii Sámi giellalávdegotti 1971:s. Giellalávdegotti ulbmilin lea gáhttet ja ovddidit dan kulturárbbi mii gullá sáme giellii, ja doaibmat fágalaš rádđeaddi orgánan. Ulbmilin lea maiddá váikkuhit dasa ahte sáme giela stáhtus loktejuvvo ovttá dássái miehtá Sámi. Sámi giellalávdegotti bargu ii leat mánjga jahkái ovdánan, ja lea leamaš unnán dahje ii obanassiige ovttasbargu riikkarájiid rastá. Gielladieđáhusas daddjo ahte sávaldahkan livččii nannet rájiid rastideaddji ovttasbarggu sáme giela hárrái. Sámediggi atná guovddáš hástalussan dán ovttasbarggu dáfus oážžut áigái oktasaš sámi giellapolitihka Davviriikkain (*Sáme giella lea čaffat!* Sámediggeráđi dieđáhus sáme giela hárrái.)

Nugo badjelis namuhuvvon, de lea rájiid rastideaddji giellaovttasbarggu válde mihttomearri ahte sáme giela formála stáhtus loktejuvvo ovttá dássái miehtá guovllu. Dihtomielalaš ánggirdeapmi gielladoaimmaid ovttasbarggu ovddi-demiin sáhtta iešalddis leat mielde lokteme giela stáhtusa. Go dán doaimmaha viidát, de dat ovddida giela ávkkálaš arvvu, ja nu maiddá stáhtusa. Politihkalaš giellaovddidanbarggus lea ovttasbargu mánjga guovllus, earret eará ovttasbargu Norgga ja Suoma ráji rastá Nuorta-Finnmárkkus, ja Norgga ja Ruota ráji rastá julev- ja oarjelsámi guovlluin.

Mii árvalit ahte viidáset ságaskuššamiin berre oktanaga árvoštallat vejolaš gelbbolašvuodáguovddáža ásaheami ja giellaovttasbarggu riikkarájiid rastá. Jus árvoštallá davviriikkalaš guovddáža, de diehttelasat lea lunddolaš maiddá árvoštallat doaimmaid ja profiilla. Viidáset ságastallamiid vuodđun árvalit mii giellavitaliserema deattuheami.

Dás atnit mii tearpma vitaliseret dan sadjái go revitaliseret. Jon Todal (2002:15) oaivvilda ahte sáni vitaliseren sáhtta addit boasttu assosiašuvnmaid danne go sáhtta ipmirduvvon dohko ahte giellabargu máhcaha juogamasa dahje ealáskahtta juoidá mii lea leamaš. Revitaliserenbargu datte mielddisbuktá juoidá ođđasa eanas árbevirolaš unnitloguservodagaide. Sámi revitaliserenbarggus lea giella ovdamearkka dihte válde atnui báikkiin gos ovdal ii leat dihtton (almmolaš hálddašeamis, geaidnošilttain, kárttain, medias jna.). Torkel Rasmussen (2005:12) čujuha engelasgiela tearpmaide 'revival', 'revitalization' ja 'reversal'. Ieš vállje atnit tearpma 'ealáskahttin'. Son oaivvilda ahte dat vástida buot dieid engelasgiela tearpmaide, maiddá 'vitaliseremii' man Todal atná. Sáni ealáskahttin vuodul árvalit mii nama *Sámi giellaealáskahttinguovddáš*, dárogillii Nordisk senter for vitalisering av samisk språk.

Davviriikkalaš sámi giellaealáskahttinguovddáža doaimmaid dáfus čujuhit mii maiddái Sámedikki vuosttaš giellaiskkadeapmái (SEG 2000) ja evttohusaide mat doppe ledje sámegiela nannema ja ovddideami hárrái:

- Diehtujuohkindoaimma guovttegielatvuoda birra ja veahkki sámegielat váhnemiidda, nu ahte váhnemat ožžot vejolašvuoda ja anáše deatalažžan oahpahit mánáide sámegiela.
- Alfabetiserenprográmma, vai sámegielagat buot sámi guovlluin besset oahppat lohkat ja čállit sámegiela.
- Sierra giellaovddidanprográmma guovlluin gos stuora oassi sámi mánáin eai máhte sámegiela. Prográmma ulbmilin lea ahte álbmot oahppá sámegiela hupmat.

Mii ávžžuhit sámelága giellakapihttala ja sámegiela dálá dili vuodul ahte dát evttohusat válđojuvvojit mielde viidáset barggus.

7.5 Evttohuvvon doaimmat

7.5.1 Lágaid árvvoštallan

Mii ávžžuhit 5. kapihttalii čujuhettiin ahte bargojuvvo viidáseappot gažaldagaiguin devdet go sámelága mearrádusat riikkaidgaskasas soahpamušaid.

Lágaid árvvoštallan berre maiddái fátmastit eará lágaid maid ulbmil lea vuhtii váldit sámegielagiid vuoigatvuoda geavahit iežaset giela, ja geahččat dáid ovttas sámegiela rievttálaš suodjaleami ja iešguđet lágaid mearrádusaid čuovvuma oktavuodas (gč. Dán raportta čuoggá 6.6). Mii čujuhit maiddái dasa ahte rievttálaš suodjalus eará surggiin sáhtá leat stuora mearkkašupmin sámegiela sihkkarastima ja ovddideami hárrái. Sámelága ulbmilparagráfa fátmasta sihke giela, kultuvrra ja servodateallima. Nu go namuhuvvon 4. kapihttalis, de livččii sámelága giellanjuolggadusaid viidáset barggus ulbmillaš bidjat eanet deattu dáid beliid gaskasaš oktavuodaide.

7.5.2 Diehtodárbbu čalmmustahttin

Mii ávžžuhit ahte diehtodárbbu mii lea dán ja eará raporttain identifiserejuvvon sámelága giellanjuolggadusaid čuovvoleami vuodđun, dahko oainnusin earret eará guoskevaš dutkan- ja oahpahasahusaide.

7.5.3 *Vitaliserenlávdegoddi*

Mii árvalit ahte Kultur- ja girkodepartemanta, Sámediggi ja Sámedikki giellastivra nammadait lávdegotti mii galgá árvoštallat diehtodárbbu, ángirusšansurggiid ja organiserenvugiid sámegiela vitalisereme dáfus (namalassii buot sámegielaide dáfus). Diekkár lávdegotti doaimmaid ferte defineret sámegiela dálá dili vuodul, ja erenoamážit dan duohtavuoda vuodul ahte sámegiella lea mángga guovllus manname maŋos. Nu lea maiddá sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde. Iešguđet giellajoavkkut (davvi-, julev- ja oarjelsámegiella) berrejit leat ovddastuvvon diekkár lávdegottis, ja berre leat govda giellafágalaš ovddasteapmi.

Dieđuid vuodul maid mii dán evaluerenraporttas leat ovdandivvon, árvalit mii čuovvovaš fáttáid diekkár vejolaš lávdegotti mandáhta árvoštallamii:

- Ságaskuššat movt sámelága giellakapihttala láhkateaksta sáhtá jotkojuvvot, ja erenoamážit riikkaidgaskasaš soahpamušaid ektui. Rievttálaš diliid árvoštallamis berre maiddá atnit vuodđun eará natiovnnaš lágaid mat leat erenoamáš áigeovdilat sámegiela geavaheami hárrái almmolaš ásašaid guovdu dahje sámegiela sihkkarastima ja ovddideami dáfus.
- Ságaskuššat váikkusaid das go stuora oassi almmolaš ásašain maidda láhka guoská, eai deavdde lága gáibádusaid. Dan oktavuodas maiddá ságaskuššat movt guoskevaš almmolaš orgánat sáhtáše olahit buoret bohtosiid dán dáfus.
- Árvoštallat dárbbu čađahit eará guorahallamiid, dutkama ja earalágan diehtosystemahtiserema (ovdamearkka dihte ahte giellamielbargit beasaše čállit iežaset vásáhusaid dainna ulbmiliin ahte earáid oahpahit). Muhtun gažaldagat orrot leame erenoamáš áigeovdilat dán oktavuodas:
- Movt čađahuvvo giellaoahpaheapmi iešguđet arenain (mat leat omd. mánáidgárdi, skuvla, giellaguovddážit, allaskuvla ja universitehta, eará oahpahušguovddážit)? Organiseren, metodat, bohtosat.
- Vásáhusat iešguđet giellaarenain. Guđet oahpahan- ja giellamovttiidahttinmetodat leat erenoamážit lihkestuvvan? Guđet eai leat nu bures lihkestuvvan?
- Movt doaimmá guovttegielatvuodaruđaid ornet, iešguđet suohkaniid gielladili ektui?

- Ráhkadit guovddáš oahpponeavvuid listtu, ja árvvoštallat dárbbu ođasmahttit dahje ovdánahttit ođđa oahpponeavvuid iešguđet dási giella-oahpaheami várás ja heivehuvvon iešguđet ulbmiljoavkkuide.
- Árvvoštallat makkár eavttut leat sámegeiela gáhttema ja nannema eanet ollislaš ja systemáhtalaš ángiruššamii. Guovddáš fáttát sáhttet leat jođiheaddjeovddasvástádus, geahčču, bagadallan, ekonomalaš doaimmat (earret eará guovttegielatvuodaruđaid juolludeami eavttut). Eará guovddáš fáddá sáhtášii leat oktavuolta sámegeiela, kultuvrra ja servodateallima sihkkarastima iešguđet doaimmaid gaskka (gč. sámelága ulbmilparagrafa).
- Árvvoštallat dás ovdalis evttohuvvon davviriikkalaš sámegeiela ealáskahttinguovddáža.

8 Čoahkkáigeassu

Prošeavtta “Sámelága giellanjuolggadusaid evalueren”, man boadus dát raporta lea, lea Sámi Instituhtta čađahan Kultur- ja girkodepartemeantta ovddas. Departemeanta atná dárbbaslažžan dárkileappot geahčadit movt sámelága 3. kapihtal doaibmá lága ulbmila ektui. Departemeanta ja Sámediggi háliidit árvvoštallot deavdá go láhka mihttomeriid ja doaibmá go láhka oppalaččat ulbmiliid mielde. Evaluerema váldoulbmil galgá leat árvvoštallat lea go láhka čuvvojuvvon adekvahtalaččat. Evalueren galgá maid čujuhit gokko dárbbasuvvojit ođđa dieđut, ja vejolaččat háhkat dakkár dieđuid dan muddui go lea vejolaš ja ulbmillaš prošeavtta olis. Evalueren galgá viidáseappot čujuhit vejolaš váilevuodaide lága giellakapihttalis ja evttohit rievdadusaid. Mandáhtas leat maiddá namuhuvvon mángga eará áššečuolmma dáid fáttaid oktavuodas. Evalueren galgá vuosttažettiin atnit vuodđun ovdalis čohkkejuvvon dieđuid, ja erenoamážit Sámedikki giellageavahaniskkademiid Sámelága § 3-2 olis.

Departemeantta gohččuma ja prošeavtta ekonomalaš rámmaid vuodul lea evalueren ráddjejuvvon mángga dáfus. Gažaldagas lea go láhka doaibman ulbmila mielde (earret eará vuoigatvuohta sámastit almmolaš ásahusaid guovdu, ja dilálašvuodaid lágideapmi sámegiela gáhttema ja sihkkarastima várás), adnojuvvojit maiddá lassidieđut ja árvvoštallamat mat leat čohkkejuvvon ságastallamiid vuodul muhtun suohkanbargiiguin ja almmolaš ásahusaid bargiiguin. Ii leat leamaš vejolaš háhkat nu ollu dieđuid ahte daid vuodul sáhtta ulbmillaččat ja dárkilit válddahallat ja árvvoštallat dálá dili, nugo sámegiela geavaheami hárrái almmolaš ásahusain, dahje sámegiela dili hárrái iešguđet suohkaniin. Ávžžuhuvvo ahte prošeaktaeaiggát Kultur- ja girkodepartemeanta ja Sámediggi sámelága ulbmiliid deavdima viidáset barggus árvvoštallet livččii go diekkár dievasmahtti ja ođđa guorahallan dárbbaslaš.

Sámelága giellanjuolggadusat galget sihkkarastit vuodđo vuoigatvuođa sámegiela geavahit ráddjejuvvon guovllus (sámegiela hálddašanguovllus). Seammaládje go ovdalaš iskkadeamit ja árvvoštallamat sámelága giellakapihttala dahje dan osiid guorahallamiin, de dát raporta maiddá konkludere ahte eanas almmolaš ásahusat maida giellaláhka guoská, eai deavdde lága gáibádusaid ollásit. Nu ii leat nappo sámegiela hálddašanguovllu álbmogis sihkkaraston vuoigatvuohta sámegiela bokte gulahallat almmolaš ásahusaiguin nu movt giellaláhka eaktuda. Váldosivvan orru leame ahte almmolaš ásahusaid bargiin lea váilevaš sámegielgelbbolašvuohta. Giellamáhtu hárrái leat stuora erohusat hálddašanguovllu muhtun suohkaniid gaskka ja maiddá almmolaš ásahusaid gaskka ovttá ja seamma suohkanis. Nu leat ge stuora erohusat giellalága ovttá deatalemos eavttu hárrái. Ollislaččat gehččon

orrot almmolašvuodas leame stuora erohusat vuoruhemiid ja áŋgiruššamiid hárrái sámelága giellanjuolggadusaid čuovvuma dáfus.

Mihttomearri ahte sámegiella ja dárogiella galget leat *ovttadássásaš* gielat hálddašanguovllus ii leat guđege muddui ollašuvvan. Áddejupmi ahte sámegiella ja dárogiella leat *ovttaárvosaš* gielat gal baicca orru buori muddui šaddan dábálaš oaidnun. Vaikko dat iešalddis ii buorit vejolašvuoda sámegiela bokte gulahallat almmolaš oktavuodain, de lea dat jáhkkimis hui mávssolaš identitehta ja iešdovddu dáfus, ja eandalii guovlluin gos sámegiella ja identitehta lea erenoamážit leamaš badjelgehččojuvvon. Sámelága giellanjuolggadusaid eará hui buorre váikkuhus lea ahte lea čađahuvvon ollu ja hutkkálaš bargu deavdin dihte guovttegielatvuoda ulbmiliid ja lágidan várás sámegielat bálvalusaid, sihke suohkanlaš, fylkkagiellidalaš ja stáhtalaš ásašusain. Dát lea addán lága giellavuoigatvuodaid nannemii duohta sisdoalu máŋgga suorggis, seammás go leat čoagganan vásáhusat ja máhttu iešguđet fágasurggiin ja doaimmain sihke sámegiela (re)vitaliserema ja guovttegielat-vuoda dáfus, ja oppalaččat lága mearrádusaid dáfus. Mii atnit ahte nappo lea buorre vuodđu viidáset bargui, sihke sámelága giellanjuolggadusaid ollášuhttimii, ja lága eanet oppalaš ulbmila hárrái: lágidit vejolašvuodaid sámegiela nannemii ja ovddideapmái.

Leat nappo dáhpáhuvvan positiiva rievdadusat gielalaš vuoigatvuodaid ja giela stáhtusa hárrái, muhto lea go dat doarvái sámegiela vuodu sihkkarastimii? Dieđut mat leat dán evaluerema vuodđun čájehit ahte sámegiella ain lea hearckes dilis. Lea erenoamáš fuolastus oarjel- ja julevsámegielaid hárrái, muhto maiddái davvisámegiella govviduvvo áitojuvvon giellan. Sámegiella lea maŋos manname maiddái muhtun guovlluin sámegiela hálddašanguovllu siskkobeaide. Dát guoská erenoamážit muhtun mearrasámi guovlluide.

Raporttas árvvoštallojuvvo man muddui sámelága giellanjuolggadusat vuhtii váldet riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid, erenoamážit minoritehtagiellalihtu. Sámelága giellanjuolggadusat leat eanet vuodđuduvvon gáibádusaid ala mat leat dárbbuide heivehuvvon ja geavatraš beliid vihkkedallamiid ala go riikkaidgaskasaš riektedilálašvuodaid doahttaleami ja vuhtiiváldima ala. Hálddašanguovllu geográfalaš ráddjejumis lea mearrideaddji mearkkašupmi vuoigatvuodaid olaheapmái sámelága giellanjuolggadusaid olis, ja geográfalaš ráddjejumis mii adno minoritehtagiellalihtus lea eanet heivehanmunni go hálddašanguovllu ráddjejumis. Riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát mat galget čađahuvvot suodjalan ja ovddidan dihte sámegiela ja sámegiela geavaheami leat dohkkehuvvon ja áigái bohtán maŋjel go sámelága giellanjuolggadusat mearriduvvojedje. Sámelága giellanjuolggadusat eai sisttisoala buot mearrádusaid mat leat minoritehtagiellalihtus, mii lea hui viiddis ja dárkilis dokumeanta mii lea huksejuvvon dihto válljemiid ala. Sámelága giellanjuolggadusat eai sisttisoala buot riikkaid-

gaskasaš geatnegasvuodaid, eai ge buot riikkadási njuolggadusaid ge sámegiela birra, omd. báikenamaid hárrái. Lea dárbu dárkileappot heivehit sámelága giellanjuolggadusaid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaide ja guorahallat dihto prinsihpalaš beliid, ja dan hárrái ovddiduvvojit dás evttohusat.

Árvaluvvo ahte viidáset barggus sámelága giellanjuolggadusaiguin árvoš-tallojuvvo viiddidit sámegiela vuoigatvuodaid ja (re)vitaliserema hálldašan-guovllu. Doahpagat guovlu, doaimmat ja vejolaččat maiddái sámii doaimmat árvaluvvojit diekkár ságaskuššama vuodđun. Árvaluvvo maiddái ahte ásahuvvo *vitaliserenlávdegoddi*. Diekkár lávdegotti doaimmat fertejit definerejuvvot sámegiela dálá dili vuodul, ja erenoamážit dan duohtavuoda vuodul ahte sámegiella lea maŋos manname máŋgga guovllus, maiddái sámegiela hálldašanguovllu siskkobealde. Giellaovttasbargu riikkarájiid rastá sámii ássanguovlluin deattuhuvvo erenoamážit.

Čujhusat

Girjjálašvuohta

Abelsen, Birgit, Otto Hauglin, Isak Mathis Henriksen ja Eva Josefsen (2003): *Oppfølging av plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge*. Norut NIBR Finnmark/Agenda utredning & utvikling. Rapport 2003:6

Brenna, Wenke (2005): *Samene i rettssystemet. En undersøkelse om språklige og kulturelle barrierer i samhandlingen mellom samiske brukere og rettssystemet i Finnmark*. ČálliidLágádus, Kárášjohka.

Niamh, Nic Shuibhne (2002): *EC Law and Minority Language Policy*. Kluwer Law International. The Hague, The Netherlands

Nystad, Tove, Marita Melhus ja Eiliv Lund (2006): Samisktalende er mindre fornøyd med legetjenestene. *Tidsskrift Norsk Lægeforening* nr. 6 2006

Pedersen, Paul ja Asle Høgmo (2004): *Kamp, krise og forsoning. Evaluering av samepolitiske tiltak i Kåffjord*. Rapport nr. 4 2004. NORUT Samfunnsforskning, Tromsø

Pettersen, Torunn ja Johanne Gaup (2001): Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester. Čielggadus nr. 1/2001. Sámi Instituhtta / Nordisk Samisk Institutt, Guovdageaidnu/Kautokeino

Rasmussen, Torkel (2005): Jávohevva ja ealáska: davvisámegielaidda demografii ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas. Sámegeiela váldofágadutkamuš. Romssa universitehta

Samisk Nærings- og Utredningscenter/ Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš (SEG) (2000): *Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra. Raporta. – Undersøkelse om bruk av samisk språk. Rapport.*

Scheinin, Martin: *Indigenous Peoples' Land Rights Under the International Covenant on Civil and Political Rights*, Torkel Oppsahls minneseminar April 28 2004. Norwegian Centre for Human Rights, University of Oslo

SEG 2000 – gč. Samisk Nærings- og Utredningscenter / Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš (SEG) (2000)

Skutnabb-Kangas, Tove: Kommentárat raportii Iskkadeapmi sámegeiela geavaheami birra. / Kommentarer til rapporten Undersøkelse om bruk av samisk språk

Skålnes, Sigrid ja Margrete Gaski (2000): *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for samelovens språkregler*. NIBR prosjektrapport 2000:17. NIBR, Oslo

Thornberry, Patrick (2002): *Indigenous peoples and human rights*. Melland Schill Studies in International Law. Manchester University Press, United Kingdom

Todal, Jon (2002): “...jos fal gáhttet gollegielat”. Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-tallet. Doavttirgrádadutkamuš. Universitetet i Tromsø

Woehrling, Jean-Marie (2005): *The European Charter for Regional or Minority Languages – A Critical Commentary*. Council of Europe Publishing, Strasbourg

Láгат

LOV 1814-05-17 nr 00: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814 [VUOÐÐOLÁHKA Norgga riikka vuodđoláhka, addojuvvon Riikkabeivviin Eidsvollas miessemánu 17. beaivvi 1814]

LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) [Láhka Sámedikki ja eará sámi diliid birra (Sámeláhka)]

LOV 2005-06-10-53: Lov om stadnamn (stadnamnlova) [Báikenammaláhka]

LOV 1998-07-17 nr 61: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) [Vuodđoskuvlalahka]

LOV 1999-05-21 nr 30: Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), med inkorporering av:
Europeiska konventionen (d. 4 nov. 1950) om skydd för de mänskliga rättigheterna - och de grundläggande friheterna
Internasjonal konvensjon om sivile og politiske rettigheter av den 16. desember 1966
FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989

[LÁHKA 1999-05-21 nr 30: Olmmošvuoigatvuodáláhka, masa leat inkorporerejuvvon:

Eurohpá konvenšuvdna (4.11.1950) olmmošvuoigatvuodaid suodjaleami ja vuoddo friddjavuodaid birra

Riikkaidgaskasaš konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra 16.12.1966

ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuodaid birra 10.11.1989]

Láhkaásahusat

FOR 2003-01-07 nr 13: Forskrift til samelovens språkregler (Gávdno sámegillii: LÁHKAÁSAHUS sámelága giellanjuolggadusaide)

FOR 2005-06-17 nr 657: Forskrift til sameloven (lov 12. juni 1987 nr. 56) om forvaltningsområdet for samisk språk (Gávdno sámegillii: LÁHKAÁSAHUS sámeláhkii sámegiela hálddašanguovllu hárrái)

Riikkaidgaskasaš soahpamušat

FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering, av den 7 mars 1966 [ON konvenšuvdna buot nállevealaheami jávkadeami birra, 7.3.1966]

FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989 [ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuodaid hárrái 20.11.1989]

ILO konvensjon nr 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater, av den 27 juni 1989 (Gávdno sámegillii: ILO konvenšuvdna nr 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain, 27.6.1989)

Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr 148, av den 5 november 1992 [Eurohpalaš lihttu regiovnalaš gielaide dahje minoritehtagielaid hárrái ETS 5.11.1992]

Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma 4. november 1950 [Konvenšuvdna olmmošvuoigatvuodaid ja vuoddo friddjavuodaid suodjaleami hárrái, Roma skábmamánu 4. b. 150]

Rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter ETS nr. 157, av den 1 februari 1995 [Rámmakonvenšuvdna natiovnalaš minoritehtaid suodjaleami hárrái ETS nr. 157, 1.2.1995]

Čilgejeddji raporttat ja ávžžuhusat

European charter for regional or Minority Languages (ETS No. 148), Explanatory Report

Framework Convention for the protection of National Minorities (ETS No. 157), Explanatory Report, p. 10.

CERD General Recommendation XXIII:indigenous peoples, fifty-first session, 1997

ON julggaštusat

Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, Adopted by General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992

Duomut

European Court of Human Rights (Plenary), *Case "Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium" v. Belgium*, Judgement Strasbourg 23 July 1968

Van der mot Nederländerna, Ser. A. Vol. 170-A

Láhkaovdabarggut ja eará dokumeanttat lágaid hárrái

Ot. prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) [Lága hárrái Sámedikki ja eará sámi riektedilálašvuodaid birra (sámeláhka)]

Ot. prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk/sámegiella

Ot. prp. nr. 46 (1997-98) Om lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) [Lága hárrái vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvla-oahpahusa birra (oahpahusláhka)]

Ot. prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) [Lága hárrái olmmošvuoigatvuodaid sajadaga nannema birra Norgga lágain (olmmošvuoigatvuodáláhka)]

Ot. prp. nr. 38 (2004-2005) Om lov om endring i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold [Lága 12.6.1987 nr 56 Sámedikki ja eará sámi riektedilálašvuodaid rievdadeami hárrái]

Ot. prp. nr. 42 (2004-2005) Om lov om endringer i lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn m.m. [Báikenammalága 18.5.1990 nr. 11 rievdadeami hárrái]

NOU 1984:18 Samenes rettsstilling/NÁČ 1984:18 Sámi riektedilálašvuodát

NOU 1985:14 Samisk kultur og utdanning [Sámi kultuvra ja oahpahas]

NOU 1987:34 Samisk kultur og utdanning. De enkelte sektorer. Administrasjon [Sámi kultuvra ja oahpahas. Iešguđet suorggit. Hálddahus.]

NOU 1995:6 Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge (Gávdno sámegillii: NÁČ 1995:6 Sámi dearvvašvuoda- ja sosiálbálvalusaid plána sámi álbmoga várás Norggas)

NOU 1995:18 Ny lovgivning om opplæring [Ođđa oahpahasláhka]

Nordisk samekonvensjon. Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe. Avgitt 26. oktober 2005. [Davviriikkaid sámekonvenšuvdna. Suoma-Norgga-Ruota-Sámi áššedovdi-joavkku evttohus]

Forslag om endring av samelova § 3-12 med forskrifter – ny organisering av arbeidet for samisk språk (Høringsnotat 25.01 2002) [Sámelága 1 3-2 ja láhkaásahasaid rievdadeami evttohus – sámegiela barggu ođđa organiseren (Gulaskuddannotáhta 25.01.2002)]

KRD, Høring – forslag om endring i samelovens kapittel 3 (Høringsbrev 28.01.2004) [GGD, Gulaskuddan – evttohus sámelága 3. kapihttala rievdadeami (Gulaskuddanreive 28.01.2004)]

Interneahtta

Eurohparađi almmolaš ruovttusiidu 09.01.2007:
<http://conventions.coe.int/Treaty>

Finnmárkku fylkkagiela: <http://www.ffk.no/18576.aspx>

Sámi Instituhta prošeakta sámi statistihka birra:
www.sami-statistics.info

2.7 Eará dokumeanttat

Norgga girku

Norske kirkeakademier (2005): Kunsten å være kirke. Om kirke, kunst og kultur. Kulturmelding for Den norske kirke

Sosial- ja dearvvašvuodadepartemeanta

Mangfold og likeverd – regjeringens handlingsplan for helse og sosialtjenester til den samisk befolkningen i Norge 2002–2005. 2001. (Gávdno sámegillii: Mánggabealatvuoha ja ovttadássašvuoha. Ráđđehusa doaibmaplána Norgga sápmelaččaid várás 2002–2005. 2001

Gielda- ja bargodepartemeanta

St.meld. nr. 52 (1992-93) om norsk samepolitikk [St.dieđ. nr. 52 (1992-93) Norgga Sámepolitihka birra]

Gielda- ja guovludepartemeanta

Tospráklighetsmidler. Rapport fra arbeidsgruppe. 2002 [Guovttegielatvuoha. Bargojoavkku raporta. 2002]

Porsánggu gielda

Porsangerfjorden tilbake til livet. Rapport fra forprosjekt. 2003 [Porsángguvuotna ealáska. Ovdaproševtta raporta. 2003]

Finnmárkku fylkkasuohkan

Rapport om bruk av tospráklighetsmidler 2006 [Raporta guovttegielatvuodaruđaid geavaheamis. 2006]

Strategiplan 2007. Sprákmidler fra Sametinget. [Strategiijaplána 2007. Sámedikki giellaruđat.]

Romssa fylkkasuohkan

Sluttrapport for prosjektet Samisk kulturkunnskap på de videregående skolene i Troms. 2006 [Loahpparaporta proševttas Sámi kulturmáhttu Romssa joatkkaskuvllain. 2006]

Rapport om bruk av tospráklighetsmidler 2006 [Raporta guovttegielatvuodaruđaid geavaheamis. 2006]

Samarbeidsavtale mellom Sametinget og Troms fylkeskommune [Sámedikki ja Romssa fylkkasuohkana ovttasbargošiehtadus]

Sámediggi

Sametinget (2002): *Sámetingsrádets språkpolitiske redegjørelse*. (Gávdno sámegillii: Sámediggeráđi giellapolitihkalaš čielggadus)

Sametinget (2002): Sametingsplanen (2002-2005) (Gávdno sámegillii: Sámediggeplána (2002-2005))

Sametinget (2004): *Samisk er tøft!* Sametingsrádets melding om samisk språk (2004) (Gávdno sámegillii: *Sámegiella lea čaffat!* Sámediggeráđi dieđáhus sámegiela birra (2004))

Sámi allaskuvla / Sámi Instituhtta

Samarbeid om samisk høyere utdanning og forskning. Rapport fra arbeidsgruppe. 2006 [Ovttasbargu alit sámi oahpahusa ja dutkama hárrái. Bargojoavkku raporta. 2006]

ISSN 0809-6090

